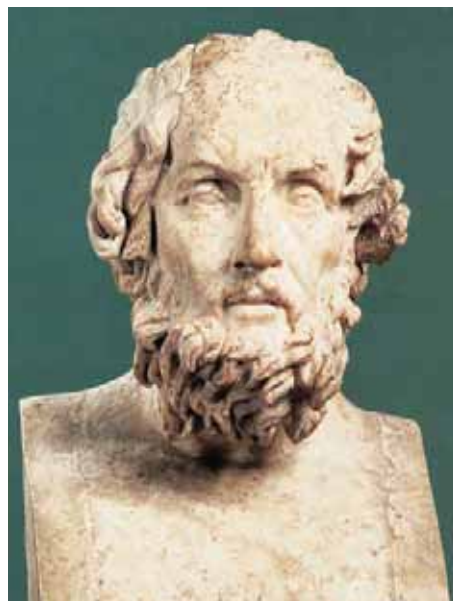

Εισαγωγή

Η *Ιλιάδα* μαζί με την *Οδύσσεια* αποτελούν τα αρχαιότερα έπη, όχι μόνο της ελληνικής, αλλά και της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, που μας παραδόθηκαν ολόκληρα και τοποθετούνται χρονικά στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ. Η σύνθεση της *Ιλιάδας* προηγείται της *Οδύσσειας* και τοποθετείται γύρω στο 750 π.Χ. Έπειτα από τη μελέτη και της *Οδύσσειας*, η *Ιλιάδα* θα μας βοηθήσει να συνεχίσουμε το ταξίδι μας στον ομηρικό κόσμο και να ολοκληρώσουμε τη γνωριμία μας με τους ομηρικούς ήρωες. Η έκταση της *Ιλιάδας* είναι κατά 3.500 στίχους περίπου μεγαλύτερη από την *Οδύσσεια*, 15.693 στίχοι, και χωρίζεται, όπως και εκείνη, σε 24 ραψωδίες, όσα και τα γράμματα του ελληνικού αλφάβητου. Οι ιλιαδικές ραψωδίες δηλώνονται με ένα κεφαλαίο γράμμα και το περιεχόμενο της καθεμιάς αποδίδεται από έναν τίτλο τον οποίο θα βρούμε στην αρχή της αντίστοιχης περιληπτικής αναδιήγησης.

Εικόνα 1. Προτομή του Ομήρου.
Ρωμαϊκό αντίγραφο έργου του 2ου αι. π.Χ.
Παρίσι, Μουσείο Λούβρου (αντίγραφο).

Ιλιάδα και Ιστορία

Η *Ιλιάδα*, ακολουθώντας το κύριο γνώρισμα της επικής ποίησης, που είναι ο ηρωικός χαρακτήρας στο περιεχόμενό της, αναφέρεται σε ένα ένδοξο παρελθόν γεμάτο ηρωικές πράξεις. Έτσι, αν και το έπος συντέθηκε τον 8ο αιώνα, αναφέρεται σε αναμνήσεις μιας άλλης εποχής, της μυκηναϊκής, στο τέλος της οποίας έγινε ο Τρωικός πόλεμος (12ος αιώνας π.Χ.). Επειδή, λοιπόν, ο ποιητής αναπαριστά μιαν εποχή πολύ πιο μακρινή από τη δική του και αγνοεί πολλές λεπτομέρειες της καθημερινότητάς της, απεικονίζει μέσα στο έργο του έναν κόσμο που του είναι πιο πρόσφατος και οικείος. Γι' αυτό θα δούμε ότι οι συνήθειες, οι αντιλήψεις, οι θεσμοί και τα υλικά που χρησιμοποιούν οι ιλιαδικοί ήρωες ήταν γνωστά στην εποχή του ποιητή αλλά όχι και στο μυκηναϊκό άνθρωπο. Από την άλλη, δεν είναι λίγες οι φορές που ο ποιητής προσθέτει σ' αυτά και στοιχεία εντελώς φανταστικά και εξωπραγματικά. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι η ιλιαδική πραγματικότητα, όπως και αυτή που γνωρίσαμε στην *Οδύσσεια*, είναι μια πλαστή πραγματικότητα και αποτελεί σύνθεση στοιχείων που επισώρευσαν οι αιώνες στο πεδίο της ιστορίας και στοιχείων φανταστικών, τα οποία οφείλονται στη δημιουργική φαντασία του ποιητή. Γι' αυτό δεν πρέπει να αντιμετωπίζουμε την *Ιλιάδα* ως ιστορική πηγή για τον αιώνα στον οποίο αναφέρεται. Αντίθετα, λόγω των πολλών αναχρονισμών, δίνει περισσότερες πληροφορίες για την εποχή κατά την οποία συντέθηκε. Και σ' αυτή την περίπτωση όμως πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η *Ιλιάδα* μπορεί να χρησιμοποιεί ως πρώτη ύλη την ιστορία, αλλά είναι πρωτίστως ποίηση και αυτό το ιστορικό υλικό έχει υποστεί ποιητική επεξεργασία από ένα δημιουργό που ήθελε με το έργο του μάλλον να τέρψει το ακροατήριό

του, παρά να το πληροφορήσει για τα ιστορικά και κοινωνικά δεδομένα της εποχής στην οποία αναφέρεται. Επομένως, το ιλιαδικό έπος χρησιμοποιεί την ιστορία ως πηγή έμπνευσης και ταυτόχρονα ως χρονικό πλαίσιο, αλλά δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ιστορικό σύγγραμμα.

Περιεχόμενο, θέμα και δομή της *Ιλιάδας*

Στην *Ιλιάδα* το θέμα αποκαλύπτεται στον ακροατή του έπους από τους πρώτους κιόλας στίχους. Στο πρωτότυπο, μάλιστα, κείμενο η πρώτη λέξη είναι *μῆνις* (= θυμός, οργή). Αυτό είναι και το θέμα του έπους, η οργή δηλαδή του Αχιλλέα μετά τη σύγκρουσή του με τον αρχιστράτηγο των Αχαιών, τον Ατρείδη Αγαμέμνονα. Ο θυμός του Αχιλλέα προκλήθηκε με αφορμή τη μοιρασιά των λαφύρων. Συγκεκριμένα, ο Αγαμέμνονας είχε πάρει ως *γέρας* (= πολεμικό λάφυρο) τη Χρυσίδα, κόρη του ιερέα του Απόλλωνα Χρύση. Έπειτα από παράκληση του Χρύση, ο Απόλλωνας έστειλε λοιμό στο στρατόπεδο των Αχαιών, για να τους τιμωρήσει για την αρπαγή της Χρυσίδας. Έτσι ο Αγαμέμνονας υποχρεώθηκε να επιστρέψει τη Χρυσίδα στον πατέρα της. Απαίτησε όμως να πάρει αυθαίρετα ως λάφυρο τη Βρισηίδα, που ήταν το *γέρας* του Αχιλλέα. Το γεγονός αυτό προσέβαλε τον Αχιλλέα, που σε μια έκρηξη θυμού και ύστερα από μια έντονη σύγκρουση αποφασίζει να αποχωρήσει από τον πόλεμο μαζί με τους Μυρμιδόνες.

Ο Αχιλλέας επανέρχεται στη μάχη μόνο προς το τέλος του πολέμου (στη ραψωδία *T*), όταν ο Έκτορας σκότωσε το φίλο του Πάτροκλο και αυτός, διψασμένος για εκδίκηση, θέλει να σκοτώσει το πρωτοπαλικάρο των Τρώων. Η *μῆνις*, λοιπόν, του Αχιλλέα αποτελεί την αφετηρία και το κύριο **θέμα** της *Ιλιάδας*. Η πρωτοτυπία του Ομήρου είναι ότι γύρω από αυτό το **θέμα**, το οποίο αποτελεί μόνο ένα επεισόδιο του δέκατου χρόνου της πολιορκίας της Τροίας, καταφέρει να παρουσιάσει τους αγώνες των Ελλήνων γύρω από το Ίλιον (άλλη ονομασία της Τροίας), στη διάρκεια της δεκάχρονης πολιορκίας, γεγονός που δικαιολογεί και την ονομασία του έπους, *Ιλιάς* και όχι *Αχιλλής*! Πρέπει, λοιπόν, να γίνεται διάκριση ανάμεσα στο **θέμα** και στο **περιεχόμενο** της *Ιλιάδας*: το **θέμα**, που είναι η *μῆνις* του Αχιλλέα, δίνει αφορμή στον ποιητή να μας παρουσιάσει έναν πόλεμο που διήρκεσε δέκα χρόνια στην πεδιάδα της Τροίας. Αυτός ο πόλεμος αποτελεί και το **περιεχόμενο** του έπους. Ο ποιητής δεν τον περιγράφει από την αρχή του, αλλά αποσπά από τα δέκα χρόνια μια μικρή χρονική περίοδο που καλύπτει 51 ημέρες, πριν από την άλωση της πόλης. Ακριβέστερα, το έπος τελειώνει με το θάνατο και τον ενταφιασμό του Έκτορα, του βασικού υπερασπιστή της Τροίας. Η συνέχεια (άλωση και καταστροφή της Τροίας, αιχμαλωσία των μελών της βασιλικής οικογένειας κτλ.) παρουσιάζεται σε άλλα έπη. Οι 51 αυτές ημέρες είναι το χρονικό παρόν του έπους. Μέσα σ' αυτό βέβαια γίνονται αναφορές στο παρελθόν με χρονικές συντμήσεις, αναδρομές στα περασμένα και ένθετες διηγήσεις (εγκιβωτισμούς) παλαιών γεγονότων, όπως και προαναγγελίες για το μέλλον. Αυτές οι προβολές στο μέλλον θα αποτελούσαν το θέμα άλλων έργων (π.χ. όταν ο ποιητής φαντάζεται το τέλος του Αστυάνακτα, του γιου του Έκτορα, Ω 728 κ.εξ.).

Η *μῆνις* λοιπόν του Αχιλλέα, σε συνδυασμό με την απόφαση του Δία να ικανοποιήσει τον ήρωα βοηθώντας τους Τρώες (*Διὸς βουλή*), έπειτα από παράκληση της μητέρας του Θέτιδας, υπήρξε γενεσιουργός αιτία πολλών δεινών για τους Αχαιούς. Η αποχή του ισχυρότερου Αχαιού από τη μάχη είχε ως συνέπεια οι Τρώες, με τη βοήθεια μάλιστα του Δία, να προβάλουν αποφασιστική αντίσταση και να σημειώσουν σημαντικές νίκες, που οδήγησαν στην επιμήκυνση του

πολέμου. Έτσι το θέμα της *μήνιδος* του Αχιλλέα αποκτά μεγάλη σημασία για τη σύνθεση της *Ιλιάδας* και την εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων. Η μεγάλη σημασία της οργής του ήρωα φαίνεται και από τη συχνότητα με την οποία εμφανίζεται το θέμα αυτό στο έπος τόσο σε σχέση με τους θνητούς, καθώς οι ήρωες πολλές φορές θα θυμηθούν τον Αχιλλέα και θα αναφερθούν στην απουσία του, όσο και σε σχέση με τους θεούς, των οποίων οι συζητήσεις και οι ενέργειες βρίσκονται σε στενή συνάρτηση με τη *μῆνιν* του Πηλεΐδη. Βέβαια, υπήρχαν και άλλοι σημαντικοί ήρωες, ιδίως ο Διομήδης που πήρε τη θέση του απόντος Αχιλλέα. Πολλοί μάλιστα από τους Αχαιούς αρχηγούς, όπως ο Διομήδης, ο Αγαμέμνονας, ο Πάτροκλος κ.ά., πραγματοποιούν σπουδαία κατορθώματα (*αριστείες*) στο πεδίο της μάχης όσο λείπει ο Αχιλλέας. Παρ' όλες όμως τις παροδικές επιτυχίες των Αχαιών, οι Τρώες με τον ισχυρό πολέμαρχό τους, τον Έκτορα, είχαν την πρωτοβουλία στον πόλεμο, γιατί αυτόν τον τελευταίο μόνο ο Αχιλλέας μπορούσε να τον αντιμετωπίσει. Όταν όμως ο ήρωας, μετά το φόνο του Πάτροκλου από τον Έκτορα, συμφιλιώνεται με τον Αγαμέμνονα και παίρνει και πάλι μέρος στον πόλεμο, σκοτώνει το πρωτοπαλίκαρο των Τρώων, οπότε η ζυγαριά γέρνει και πάλι προς το μέρος των Αχαιών και η άλωση της Τροίας φαίνεται να πλησιάζει. Αυτήν όμως δε θα τη διηγηθεί ο Όμηρος στην *Ιλιάδα*.

Το θέμα επομένως του θυμού του Αχιλλέα διατρέχει όλη την *Ιλιάδα*. Παράλληλα, γύρω από αυτό ο ποιητής πλέκει το περιεχόμενο του έπους, που είναι πολύ ευρύτερο, και χρονικά και θεματολογικά, από το θέμα της *μήνιδος*, δηλαδή τους δεκάχρονους αγώνες των Αχαιών γύρω από την Τροία (Ίλιον).

Διαφορές *Ιλιάδας* και *Οδύσσειας*

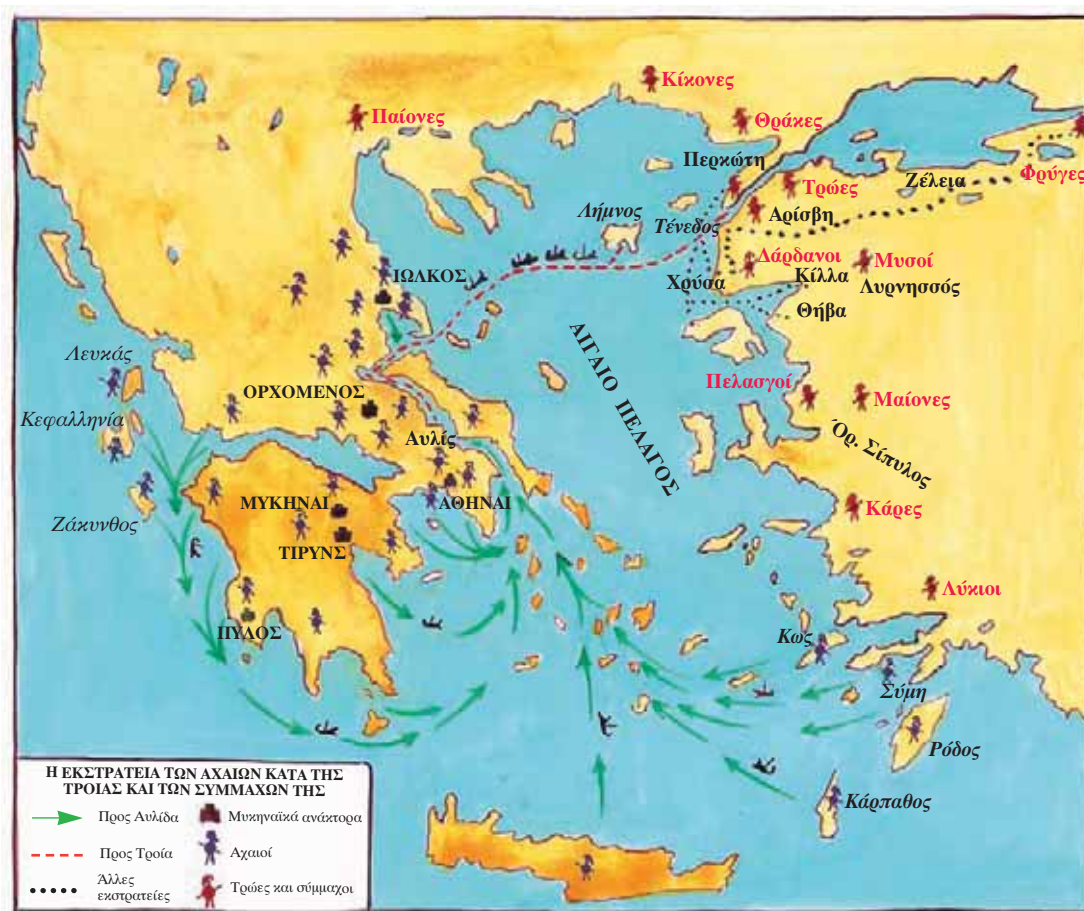
Ανάμεσα στα δύο ομηρικά έπη θα παρατηρήσουμε σημαντικές διαφορές τόσο στο ύφος όσο και στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται ο κόσμος. Από τα αρχαία κιόλας χρόνια η δραματική πυκνότητα της *Ιλιάδας* είχε αποδοθεί στο νεαρό της ηλικίας του ποιητή, ενώ το αφηγηματικό ύφος της *Οδύσσειας* ταίριαζε καλύτερα σε ένα έργο των γηρατειών. Η διαφορά όμως του ύφους δε θα πρέπει να αναζητηθεί μόνο στη χρονολόγηση, αλλά και στο διαφορετικό θέμα κάθε έργου.

Η *Οδύσσεια*, όπως είδαμε, μοιάζει με ναυτικό παραμύθι σε παράξενους τόπους με εξωπραγματικά όντα (Κύκλωπες, Σειρήνες κτλ.). Αντίθετα, το παραμυθικό στοιχείο λείπει από την *Ιλιάδα*. Οι μύθοι της έχουν ηρωικό περιεχόμενο, αλλά η δράση εντοπίζεται σε έναν πραγματικό κόσμο, απαλλαγμένο από τέρατα και φανταστικές περιπέτειες. Ακόμη και οι θεοί της έχουν ανθρώπινες διαστάσεις και η συμπεριφορά τους συχνά ελάχιστα διαφέρει από αυτήν των ανθρώπων.

Η *Οδύσσεια*, παρ' όλη την πληθώρα φανταστικών και παραμυθικών στοιχείων, καθρεφτίζει κοινωνικά μια νεότερη εποχή, όταν ο θεσμός της βασιλείας πλέον παρακμάζει, ενώ στην *Ιλιάδα* βρίσκεται στην ακμή του. Η *Οδύσσεια* περιγράφει τη γέννηση της πόλης με πολιτικά σώματα που έχουν αποφασιστικό ρόλο δίπλα στο βασιλιά. Στο βασίλειο των Φαιάκων, παρ' όλο που υπάρχει μόνο στο πλαίσιο του μύθου, λειτουργεί μια συνέλευση γερόντων, όπως αντίστοιχα στην Ιθάκη υπάρχει μια άτυπη συνέλευση του λαού, έστω και χωρίς δυνατότητα παρέμβασης στο θέμα των απαιτήσεων των μνηστήρων. Ωστόσο, από αυτήν πρέπει ο Τηλέμαχος να ζητήσει βοήθεια για να αρχίσει να ψάχνει για τον πατέρα του. Είναι φανερό ότι βρισκόμαστε σε μια περίοδο μετάβασης από τη βασιλεία με την απόλυτη εξουσία σε μια νεότερη επο-

χή με τη δημιουργία αντιπροσωπευτικών πολιτικών σωμάτων. Στην *Ιλιάδα* καθρεφτίζεται η αντίληψη μιας κλειστής αριστοκρατικής τάξης, ενώ στην *Οδύσσεια* οι ήρωες ανήκουν σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και ακούγονται οι πεποιθήσεις και οι πόθοι των κατώτερων τάξεων. Στις στρατιωτικές συνελεύσεις της *Ιλιάδας*, όπου αποφασίζονται τα διάφορα ζητήματα, οι απλοί στρατιώτες ακούνε, αλλά αρκούνται στο να επευφημήσουν. Ο Θερσίτης, που τόλμησε να διαφωνήσει με τον Αγαμέμνονα και να υψώσει το ανάστημά του, βρήκε την ανάλογη τιμωρία από τον Οδυσσέα (Β 225-270).

Οι θεοί που γνωρίσαμε στην *Οδύσσεια* δεν είναι το ίδιο εγωιστές και άδικοι, όπως στην *Ιλιάδα*: στο νεότερο έπος έχει αρχίσει να καθιερώνεται στον Όλυμπο κάποια ηθική τάξη. Είναι βέβαια και οι θεοί της *Οδύσσειας* γεμάτοι πάθη, μα δεν έχουν την πρωτογονική εκρηκτικότητα που θα συναντήσουμε στους θεούς της *Ιλιάδας*. Ανάλογες αντιθέσεις θα παρατηρήσουμε και στους δύο κεντρικούς ήρωες των επών. Ο Οδυσσέας δεν έχει την ορμητικότητα του Αχιλλέα ούτε την έλλειψη του μέτρου, μα άλλες, πιο πολύτιμες στην καθημερινή ζωή, αρετές, όπως η εξυπνάδα, η επιμονή και η καρτερικότητα. Για να πετύχει το σκοπό του στηρίζεται περισσότερο στην εφευρετικότητα του νου του, παρά στη μυϊκή του δύναμη. Με λίγα λόγια ο χαρακτήρας της *Ιλιάδας* είναι πολεμικός, και γι' αυτό μερικές φορές σκληρός, ενώ της *Οδύσσειας* είναι πιο ήρεμος και ειρηνικός. Αν ο δεύτερος ταιριάζει σε έναν ώριμο ποιητή, οπλισμένο με την πείρα της ζωής, τότε ο πρώτος αποκαλύπτει σίγουρα ένα δημιουργό στην ακμή της νεανικής ηλικίας του.

Χάρτης 1. Το Αιγαίο των μυκηναϊκών χρόνων και η τρωική εκστρατεία.

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ και το ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ της ΙΛΙΑΔΑΣ

Ημέρα	Σκηνή – Γεγονός	Ραψωδία – στίχοι
1η ημέρα	Προοίμιο Ικεσία του Χρύση. Οργή του Φοίβου – λοιμός.	A 1-11 A 12-53
1η-9η ημέρα	Λοιμός	A 54
10η ημέρα	Συνέλευση των Αχαιών. Φιλονικία Αγαμέμνονα και Αχιλλέα. Η Χρυσήδα αποστέλλεται στον πατέρα της και κήρυκες οδηγούν τη Βρισηίδα από τη σκηνή του Αχιλλέα στον Αγαμέμνονα. Συνάντηση Αχιλλέα και Θέτιδας. Η πρεσβεία με επικεφαλής τον Οδυσσέα φτάνει στη Χρύσα.	A 55-477
11η ημέρα	Επιστροφή της πρεσβείας από τη Χρύσα. Η μῆνις του Αχιλλέα.	A 478-493
Από τη 10η (συνάντηση Αχιλλέα-Θέτιδας) μέχρι την 21η ημέρα	12 ημέρες απουσίας των θεών στη χώρα των Αιθιοπών.	
21η ημέρα	Συνάντηση Θέτιδας και Δία. Ικεσία της Θέτιδας και υπόσχεση του Δία. Φιλονικία Ήρας και Δία. Συμπόσιο των θεών.	A 494-605
Νύχτα προς την 22η ημέρα	Βραδινή ανάπαυση. Ο Δίας στέλνει όνειρο στον Αγαμέμνονα.	A 606-612 B 1-47
22η ημέρα (πρώτη ημέρα μάχης)	Συνέλευση των Αχαιών. Ετοιμασία για μάχη. Κατάλογος των πλοίων. Κατάλογος των Τρώων. Μονομαχία Μενέλαου-Πάρη. Ανακωχή. Η Ελένη στα τείχη της Τροίας. Η έκβαση της μονομαχίας. Παραβίαση της ανακωχής από τον Πάνδαρο. Τραυματισμός του Μενέλαου. Επιθεώρηση του στρατού από τον Αγαμέμνονα. Μάχη με παρουσία θεών στο πλευρό των δύο αντιπάλων. Αριστεία του Διομήδη. Έντονη η παρουσία των θεών στο πεδίο της μάχης. Ο Διομήδης τραυματίζει την Αφροδίτη και τον Άρη. Επιστροφή των θεών στον Όλυμπο. Οι Τρώες κινδυνεύουν και ο Έλενος στέλνει τον Έκτορα στην Τροία με την εντολή οι Τρωαδίτισσες να δεηθούν στην Αθηνά. Γλαύκος και Διομήδης.	B 48-877 Γ Δ Ε

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ και το ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ της ΙΛΙΑΔΑΣ (συνέχεια)

Ημέρα	Σκηνή – Γεγονός	Ραψωδία – στίχοι
	Οι συναντήσεις του Έκτορα στην πόλη και η επιστροφή του στο πεδίο της μάχης μαζί με τον Πάρη. Άκαρπη μονομαχία Αίαντα και Έκτορα. Τέλος της 1ης ημέρας μάχης.	Z H 1-320
Βράδυ της 22ης ημέρας	Συνελεύσεις στα δύο στρατόπεδα. Αποφάσεις για ανακωχή, ώστε να θάψουν τους νεκρούς τους. Οι Αχαιοί αποφασίζουν την ανέγερση τείχους.	H 321-380
23η ημέρα	Ανακωχή, ταφή νεκρών.	H 381-432
24η ημέρα	Ανέγερση του τείχους των Αχαιών.	H 433-482
25η ημέρα (δεύτερη ημέρα μάχης)	Συνέλευση των θεών. Το σχέδιο του Δία εφαρμόζεται. Ο Δίας παρακολουθεί τη μάχη από την Ίδη-Κηροσταςία. Η νύχτα διακόπτει τη μάχη. Οι Τρώες στρατοπεδεύουν στην πεδιάδα. Οι Αχαιοί βρίσκονται σε δύσκολη θέση.	Θ
Νύχτα προς την 26η ημέρα	Οι Αχαιοί αποφασίζουν να στείλουν πρεσβεία στον Αχιλλέα. Αποστολή της πρεσβείας και αποτυχία της. Ανακοίνωση της άρνησης του Αχιλλέα και αντίδραση των Αχαιών. Κατασκοπευτικές επιχειρήσεις των δύο αντιπάλων στη διάρκεια της νύχτας. Τα κατορθώματα του Διομήδη και του Οδυσσέα.	I K
26η ημέρα (τρίτη ημέρα μάχης)	Τα κατορθώματα του Αγαμέμνονα (αριστεία). Επιτυχίες του Έκτορα με τη βοήθεια του Δία. Οι Έλληνες αρχηγοί εγκαταλείπουν τη μάχη τραυματισμένοι. Ο Αχιλλέας στέλνει τον Πάτροκλο στη σκηνή του Νέστορα και ο γέροντας της Πύλου παρακινεί τον Πάτροκλο να οδηγήσει αυτός τους Μυρμιδόνες στη μάχη. Οι μάχες γύρω από το τείχος των Αχαιών. Παρά την αντίσταση των Αχαιών, ο Έκτορας γκρεμίζει μια πύλη του τείχους, οι Τρώες εισβάλλουν και οι Αχαιοί υποχωρούν προς τα πλοία τους. Σφοδρές μάχες δίπλα στα πλοία. Τους Έλληνες στηρίζει ο Ποσειδάνας. Πρωτοστατούν ο Έκτορας και ο Αίαντας ο Τελαμώνιος. Οι Αχαιοί αντιστέκονται.	L M N

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ και το ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ της ΙΛΙΑΔΑΣ (συνέχεια)

Ημέρα	Σκηνή – Γεγονός	Ραψωδία – στίχοι
	<p>Οι τραυματισμένοι αρχηγοί επιστρέφουν. Η Ήρα εξαπατά τον Δία και δίνεται στον Ποσειδώνα η ευκαιρία να βοηθήσει ανενόχλητος τους Αχαιούς, για να απωθήσουν τους Τρώες πέρα από την τάφρο του αχαϊκού τείχους.</p> <p>Ο Δίας ξυπνά, επιτίθεται στην Ήρα και απομακρύνει τον Ποσειδώνα από τη μάχη. Οι Τρώες με την καθοδήγηση του Απόλλωνα πλησιάζουν και πάλι στα πλοία. Ο Πάτροκλος επιστρέφει στον Αχιλλέα. Οι Τρώες απειλούν να πυρπολήσουν το πλοίο του Πρωτεσίλαου, το οποίο υπερασπίζεται ο Αϊάντας.</p> <p>Ο Πάτροκλος πείθει τον Αχιλλέα να οδηγήσει αυτός τους Μυρμιδόνες στη μάχη. Τα κατορθώματα του Πάτροκλου. Οι Τρώες υποχωρούν. Ο Πάτροκλος σκοτώνει τον Σαρπηδόνα και τον ηνίοχο του Έκτορα Κεβριόνη. Τα τελευταία κατορθώματα του Πάτροκλου και ο θάνατός του.</p> <p>Μάχη και μονομαχίες γύρω από το νεκρό Πάτροκλο. Η αριστεία του Μενέλαου. Οι Αχαιοί επιστρέφουν με το πτώμα του Πάτροκλου.</p> <p>Ο Αχιλλέας πληροφορείται το θάνατο του φίλου του και αποφασίζει να πάρει εκδίκηση. Η εμφάνιση του Αχιλλέα στην τάφρο σώζει τους Αχαιούς που υποχωρούν με το πτώμα του Πάτροκλου.</p>	<p>Ε</p> <p>Ο</p> <p>Π</p> <p>Ρ</p> <p>Σ 1-238</p>
Νύχτα προς την 27η ημέρα	<p>Τα δύο στρατόπεδα στη διάρκεια της νύχτας. Η Θέτιδα ζητάει από τον Ήφαιστο καινούρια όπλα για το γιο της και ο θεός τα κατασκευάζει.</p> <p>Περιγραφή της ασπίδας.</p>	<p>Σ 239-616</p>
27η ημέρα (τέταρτη ημέρα μάχης)	<p>Η Θέτιδα παραδίδει στο γιο της τη νέα του πανοπλία. Ο Αχιλλέας και ο Αγαμέμνονας συμφιλιώνονται. Μετά τον κοινό θρήνο για τον Πάτροκλο, ο Αχιλλέας φοράει την πανοπλία του και ετοιμάζεται για τη μάχη της εκδίκησης.</p> <p>Οι θεοί συνεδριάζουν και αποφασίζουν να συμμετάσχουν στη μάχη. Ο Αχιλλέας μονομαχεί με τον Αινεία, ο οποίος σώζεται από τον Ποσειδώνα.</p> <p>Ο Αχιλλέας σκοτώνει πολλούς Τρώες, ενώ οι τελευταίοι τρέπονται σε άτακτη φυγή.</p>	<p>Τ</p> <p>Υ</p>

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ και το ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ της ΙΛΙΑΔΑΣ (συνέχεια)

Ημέρα	Σκηνή – Γεγονός	Ραψωδία – στίχοι
	Ο Αχιλλέας, εκτός από τους Τρώες, αντιμετωπίζει και τον ποταμό Σκάμανδρο, που ορμάει εναντίον του. Μάχες μεταξύ των θεών. Οι Τρώες βρίσκουν τελικά καταφύγιο μέσα στα τείχη της πόλης τους. Μονομαχία Αχιλλέα και Έκτορα. Θάνατος του Έκτορα και κακοποίηση του σώματός του από τον Αχιλλέα. Θρήνοι για το πρωτοπαλικάρο της Τροίας. Νεκρώσιμες τελετές και νεκρόδειπνος για τον Πάτροκλο.	Φ Χ Ψ 1-58
Νύχτα προς την 28η ημέρα	Ο Αχιλλέας συνομιλεί στον ύπνο του με τον Πάτροκλο.	Ψ 59-109
28η ημέρα	Καύση του νεκρού σώματος του Πάτροκλου.	Ψ 110-226
29η ημέρα	Ταφή των οστών του Πάτροκλου και αγώνες προς τιμήν του. Δεύτερη κακοποίηση του πτώματος του Έκτορα από τον Αχιλλέα.	Ψ 227-897 Ω 1-21
29η έως 40ή ημέρα	Ένδεκα ημέρες βεβήλωσης του νεκρού Έκτορα. Οι θεοί λυπούνται το νεκρό ήρωα.	Ω 22-30
41η ημέρα	Συνέλευση των θεών. Ο Δίας ειδοποιεί με την Ίριδα τον Πρίαμο να πάει να ικετεύσει τον Αχιλλέα.	Ω 31-187
Νύχτα προς την 42η ημέρα	Ο Πρίαμος ετοιμάζεται. Η συνάντηση του Πριάμου και του Αχιλλέα. Η ικεσία του Πριάμου. Ο Αχιλλέας λυτρώνει τον Έκτορα και υπόσχεται ενδεκαήμερη ανακωχή.	Ω 188-677
42η ημέρα	Ο νεκρώσιμος νόστος του Έκτορα. Θρήνοι για τον ήρωα.	Ω 678-777
42η έως 50ή ημέρα	Εννέα ημέρες θρήνου και ετοιμασιών για τη νεκρική πυρά του Έκτορα.	Ω 778-785
51η ημέρα	Η ταφή του Έκτορα. Ο νεκρόδειπνος.	Ω 786-805

Χάρτης 2. Το Αιγαίο και η Μ. Ασία.

Εικόνα 2. Αναπαράσταση της Τροίας.

ραψωδία Α

Λοιμός – Μῆνις

(Ο λοιμός – Η οργή του Αχιλλέα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Δέκα χρόνια οι Αχαιοί πολιορκούν την Τροία και στα βάσανά τους έρχεται να προστεθεί ο θυμός του Αχιλλέα με τις ολέθριες συνέπειές του, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με την απόφαση του Δία. Όλα ξεκίνησαν από την άρνηση του Αγαμέμνονα να επιστρέψει στον ιερέα του Απόλλωνα, Χρύση, την κόρη του, την οποία κρατούσε στη σκηνή του ως πολεμικό γέρας (= τιμητικό βραβείο). Αυτό προκάλεσε την οργή του Φοίβου, που έστειλε φοβερό λοιμό στο αχαιϊκό στρατόπεδο. Τότε ο Αχιλλέας συγκάλεσε συνέλευση του στρατού, όπου ο μάντης Κάλχας αποκάλυψε την αιτία του κακού· προέβλεψε μάλιστα κι άλλες συμφορές αν ο Αγαμέμνονας δεν ικανοποιήσει το αίτημα του Χρύση.

Μολονότι τα λόγια του μάντη εξόργισαν τον Αγαμέμνονα, δέχτηκε να επιστρέψει την κόρη, αν οι Αχαιοί του προσφέρουν κάποια άλλη στη θέση εκείνης. Στην απαίτηση του Ατρείδη αντέδρασε ο Αχιλλέας, και ο Αγαμέμνονας απείλησε ότι, ως ανώτερός του, θα του αφαιρέσει το δικό του λάφυρο, τη Βρισηίδα. Η σύγκρουση πλέον ήταν αναπόφευκτη και θα κατέληγε σε αιματοχυσία, αν δεν επενέβαινε την κρίσιμη στιγμή η Αθηνά. Τελικά, ο Αχιλλέας αρκέστηκε σε υβριστικούς λόγους και δήλωσε ότι θα παραδώσει τη Βρισηίδα, αλλά ορκίστηκε ότι θα αποχωρήσει από τη μάχη.

Στη συνέχεια τα γεγονότα εξελίσσονται ραγδαία. Μετά τη λήξη της συνέλευσης, η Χρυσηίδα αποστέλλεται στον πατέρα της, ενώ κήρυκες έρχονται στη σκηνή του Αχιλλέα για να οδηγήσουν τη Βρισηίδα στον Αγαμέμνονα. Ο Αχιλλέας αποσύρεται στην ακρογιαλιά, όπου πικραμένος απευθύνεται στη μητέρα του, τη Θέτιδα, και της αποσπά την υπόσχεση ότι θα μεσολαβήσει η ίδια στον Δία, για να αποκατασταθεί η τιμή του.

Οι μέρες περνούν, η Χρυσηίδα έχει επιστρέψει στην πατρίδα της, ο πόλεμος συνεχίζεται, αλλά ο Αχιλλέας μένει απομονωμένος στη σκηνή του. Τη δωδέκατη ημέρα μετά την παράκληση του ήρωα στη μητέρα του (εικοστή πρώτη μέρα της *Ιλιάδας*), η Θέτιδα ανεβαίνει στον Όλυμπο και ικετεύει τον Δία να τιμήσει το γιο της, δίνοντας υπεροχή στους Τρώες. Ο Δίας υποσχεται στη Θέτιδα να ικανοποιήσει την παράκλησή της, αλλά κρυφά από την Ήρα, γιατί αυτή πάντα τον κατηγορεί ότι παίρνει το μέρος των Τρώων. Η συνάντησή του με τη Θέτιδα, όμως, δεν περνάει απαρατήρητη από την Ήρα, η οποία υποψιάζεται τι έχει συμβεί και ζητάει επίμονα εξηγήσεις από το σύζυγό της. Ο Δίας εξοργίζεται και με απειλές αναγκάζει τη θεά να σωπάσει λυπημένη. Κοντά στην Ήρα σπεύδει ο Ήφαιστος, ο οποίος παρηγορεί τη μητέρα του και επαναφέρει την ευχάριστη ατμόσφαιρα στην κατοικία των θεών. Η υπόλοιπη μέρα περνά στον Όλυμπο ανέμελα, με φαγοπότι και μουσική, μέχρι που ο ήλιος δύει και καθένας πάει στο δώμα του να αναπαυτεί.

ραψωδία Α 1-53

Το προοίμιο – Η ικεσία του Χρύση

- Το θέμα του έπους: Ο θυμός του Αχιλλέα και οι συνέπειές του
- Η προϊστορία της φιλονικίας Αγαμέμνονα και Αχιλλέα
- Οι πρωταγωνιστές
- Ο ρόλος των θεών

Το προοίμιο της Ιλιάδας

«Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
οὐλομένην, ἣ μυρὶ Ἴχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν
οἰωνοῖσὶ τε πᾶσι, Διὸς δ' ἔτελείετο βουλή,
ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἄτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.»

(Α 1-7)

Εικόνα 3. Ένας αοιδός. Ζωγραφική σε αμφορέα. Παρίσι, συλλογή Rollin (αντίγραφο).

Προοίμιο – Επίκληση της Μούσας

Ψάλλε, θεά, τον τρομερόν θυμόν του Αχιλλέως,
πώς έγινε στους Αχαιοὺς ἀρχὴ πολλῶν δακρῶν·
που ἀνδράγαθες ροβόλησε πολλές ψυχές στον Ἄδη
ἡρώων, κι ἔδωκεν αὐτοὺς ἀρπάγματα τῶν σκύλων
καὶ τῶν ορνέων — καὶ ἡ βουλή γενόνταν του Κρονίδη,
ἀπ' ὅτ' ἐφιλονίκησαν κι ἐχωριστήκαν πρῶτα
ὁ Ἀτρεΐδης, ἀρχῶν τῶν ἀνδρῶν, καὶ ὁ θεῖος Αχιλλέας.

5

στ. 1 Ψάλλε, θεά: τυπικὴ ἐπίκληση στη Μούσα, ὅπως καὶ στον πρῶτο στίχο της *Οδύσσειας*. Τις Μούσες, προστάτιδες τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν, θα τις ἐπικαλεσθεῖ ὁ ποιητὴς καὶ σε ἄλλα χωρία τοῦ ἔπους, γιὰ νὰ ἐδραιωθεῖ στον ἀκροατὴ ἡ ἐντύπωση ὅτι τὸ ἔργο εἶναι θεόπνευστο.

τον τρομερόν θυμόν: ὁ ποιητὴς τοποθετεῖ στον πρῶτο στίχο — στο πρωτότυπο μάλιστα ἡ λέξη *μῆνις* (= οργή) εἶναι ἡ πρώτη λέξη — τὴν οργή του Αχιλλέα, γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία θα «πλεχθεῖ» ὅλη ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔπους. Αφετηρία καὶ κέντρο τῆς πλοκῆς τῆς *Ιλιάδας* εἶναι ὁ θυμὸς του Πηλεΐδη μετὰ τὴ σύγκρουσή του με τὸν Αγαμέμνονα. Στο πρωτότυπο ἡ *μῆνις* χαρακτηρίζεται *οὐλομένη* (= καταραμένη), γιὰ τὴν ὁποία δηλαδὴ θα ευχόταν κανεὶς νὰ χαθεῖ.

στ. 3 ροβόλησε: συνήθως τὸ ρήμα χρησιμοποιεῖται ἀμετάβατο (= κατηφορίζω, κατεβαίνω με ορμή, κατρακυλώ): ἐδῶ ἔχει μεταβατικὴ σημασία (= στέλνω, σπρώχνω κάποιον πρὸς τὰ κάτω): ἔστειλε τὶς ψυχές πολλῶν ἡρώων στον Κάτω κόσμο.

στ. 4-5 αὐτοὺς ἀρπάγματα... ορνέων: οἱ ψυχές τῶν ἡρώων πῆγαν στον Ἄδη, ἐνῶ τὰ νεκρὰ κορμιά τους ἔγιναν βορὰ τῶν σκύλων καὶ τῶν ἀρπακτικῶν πουλιῶν.

στ. 5 ἡ βουλή γενόνταν του Κρονίδη: μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἐκπληρωνόταν ἡ θέληση τοῦ γιου τοῦ Κρόνου, τοῦ Δία. Ἐννοεῖται ἐδῶ ἡ ὑπόσχεση τοῦ Δία στη μητέρα του Αχιλλέα Θέτιδα (στ. 518 κ.εξ.) ὅτι θα δώσει νίκες στους Τρῶες, ὥστε νὰ ἐκτιμῆσουν οἱ Αχαιοὶ τὴν ἀξία τοῦ Αχιλλέα, μετὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης, καὶ ἔτσι νὰ τὸν ἀποζητήσουν. Αὐτὸς ἦταν ἕνας τρόπος νὰ *τιμηθεῖ* ὁ Αχιλλέας μετὰ τὴν προσβολή που δέχτηκε ἀπὸ τὸν Αγαμέμνονα.

στ. 6 ἀπ' ὅτ'... πρῶτα: ὁ στίχος δίνει τὴ χρονικὴ ἀφετηρία τῆς δράσης καὶ τῆς ἀφήγησης.

στ. 7 Ἀτρεΐδης: ὁ γιος τοῦ Ἀτρεά. Ὁ ποιητὴς με αὐτὸ τὸ πατρωνυμικὸ ἐννοεῖ πάντα τὸν Αγαμέμνονα καὶ ὄχι τὸν ἀδελφὸ τοῦ Μενέλαο. Ὁ Αγαμέμνονας ἦταν βασιλιάς τοῦ ἰσχυρότερου κράτους τῆς ἐποχῆς στον ἐλλαδικὸ χῶρο, τῶν πολύχρυσων Μυκηνῶν, καὶ ἦταν ἀρχιστράτηγος τῆς τρωικῆς ἐκστρατείας.

θεῖος: θεϊκός, αὐτὸς που κατάγεται ἀπὸ τὸν θεοὺς καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν Δία (στο πρωτότυπο *δῖος*). Ὁ ποιητὴς χαρακτηρίζει τὸν βασιλιάδες *διογενεῖς* καὶ *διόθρεπτος*. Πολλές φορές τὸ *δῖος* (=θεῖος), χωρὶς νὰ χάσει τὴν ἀρχικὴ τὸν σημασία, σήμαινε ἐνδοξός, ευγενής, ἐξοχός.

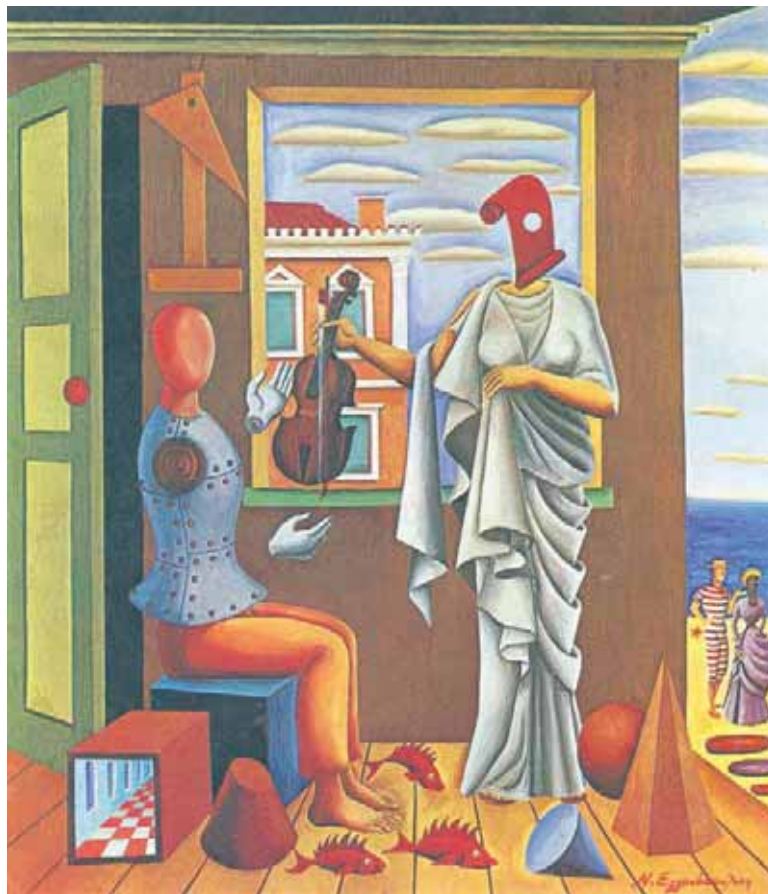
Και απ' τους θεούς ποιος άναψε την έχθραν μεταξύ τους;
 Ο Απόλλων, όπου οργίσθηκε του Ατρείδη βασιλέως
 κι έφερε λώβαν στον στρατόν που εθέρριζε τα πλήθη,
 ότι του εκαταφρόνεσε τον Χρύσην ιερέα.
 Στων Αχαιών τα γρήγορα καράβια τούτος ήλθε,
 με λύτρα πλουσιοπάροχα την κόρη του να λύσει·
 στο χρυσό σκήπτρο τυλικτό του Φοίβου το στεφάνι
 εκράτει, και τους Αχαιούς παρακαλούσεν όλους,
 μα από όλους πιο πολύ τους δυο τους γιους του Ατρέα:
 «Ω γενναιόκαρδοι Αχαιοί, ω βασιλείς Ατρείδες,
 του Ολύμπου ας κάμουν οι θεοί, την πόλιν του Πριάμου

10

Ο Χρύσης στο στρατόπεδο των Αχαιών

15

Το αίτημα του Χρύση

Εικόνα 4. Ο ποιητής και η Μούσα, του Ν. Εγγονόπουλου, 1938. Συλλογή Ε. Εγγονοπούλου.
 Νομίζετε ότι ο καλλιτέχνης αποδίδει με τον πίνακά του το νόημα του Ιου στίχου;

στ. 10 λώβα: λοιμός, πανούκλα, μεταδοτική ασθένεια που αποδεκάτιζε το στρατό («εθέρριζε τα πλήθη»). Το λοιμό μετέδιδαν τα ποντίκια, τα οποία έστελνε ο Απόλλωνας *Σμινθέας* (< *σμίνθος* = ποντικός).

στ. 12 γρήγορα: παραδοσιακό επίθετο των πλοίων. Το επίθετο είναι κοσμητικό και όχι λειτουργικό, αφού τα καράβια των Ελλήνων βρίσκονται εννιά χρόνια τραβηγμένα στη στεριά και δεν ταξιδεύουν (πρβ. *γοργά*, Α στ. 372). Παραδοσιακά επίσης επίθετα που αποδίδουν το σχήμα των πλοίων: *κοίλα* (Α 27), *κυρτά* (Α 171), *βαθουλά* (π.χ. Β 602).

στ. 14 σκήπτρο... στεφάνι: το σκήπτρο ήταν μια επιμήκης ράβδος με χρυσά κοσμήματα και αποτελούσε σύμβολο εξουσίας ή δημόσιου αξιώματος. Το κρατούσαν οι βασιλιάδες, οι ιερείς, οι μάντιες, οι κήρυκες (= αγγελιαφόροι) και οι δικαστές. Εδώ το σκήπτρο (ή ιερατική ράβδος) έχει τυλιγμένη στην κορυφή του μια μάλλινη ταινία (*στεφάνι* ή *στέφανα*, Α 374), που αποτελούσε πιθανόν ιερό σύμβολο του Απόλλωνα.

αφού πορθήσεται ευτυχείς να πάτε στην πατρίδα·
 αλλ' αποδώσετε σ' εμέ την ποθητήν μου κόρην, 20
 δεχθείτε αυτά τα λύτρα της, αν τον υιόν του Δία
 τον μακροβόλον τοξευτήν Απόλλωνα ευλαβείσθε».
 Όλοι αλαλάξαν οι Αχαιοί, κι είπαν τον ιερέα
 να σεβασθούν και τα λαμπρά λύτρα δεκτά να γίνουν·
 Η άρνηση του Αγαμέμνονα 25
 μόνος ο Αγαμέμνονας δεν το 'στεργεν ο Ατρείδης,
 αλλά κακά τον έδιωχνε και βαρύν λόγον είπε:
 «Μη σ' απαντήσω, γέροντα, σιμά στα κοίλα πλοία
 ή τώρα εδώ ν' αργοπορείς ή πάλιν να γυρίσεις,
 και μη θαρρεύεις στου θεού το σκήπτρο και το στέμμα. 30
 Αυτήν δεν θ' απολύσω εγώ· το γήρας θα την έβρει
 στο Άργος μες στο σπίτι μου μακράν απ' την πατρίδα
 να υφαίνει αυτού και σύντροφον της κλίνης να την έχω.
 Μη μ' ερεθίζεις, σύρ' ευθύς, αν θέλεις να μην πάθεις».
 Τον λόγον του εφοβήθηκε και υπάκουσεν ο γέρος·
 Η προσευχή του Χρύση 35
 την άκραν πήρε σιωπηλός της ηγερός θαλάσσης
 και όταν ευρέθη ανάμερα, τον γόνον της ωραίας
 Λητούς, μέγαν Απόλλωνα, θερμά παρακαλούσε:
 «Άκουσέ με, αργυρότοξε, της Χρύσης και της θείας
 Κίλλας προσάτη, κύριε στην Τένεδο, Σμινθέα,

Εικόνα 5. Πλοίο των Αργείων. Παράσταση από αρχαϊκό αγγείο. Γερμανία, Μουσείο Würzburg (αντίγραφο).

στ. 22 τον μακροβόλον τοξευτήν: ο Απόλλωνας, ο σημαντικότερος προσάτης θεός της Τροίας, ήταν τοξότης και έπληττε τα θύματά του από μακριά. Σ' αυτόν αποδιδόταν κάθε αφνίδιος θάνατος άντρα, ενώ στην αδελφή του την Άρτεμη πίστευαν ότι οφειλόταν ο ξαφνικός θάνατος μιας γυναίκας, ιδίως στον τοκετό.

στ. 25 στέργω: (> *στοργή*) αγαπώ, δέχομαι.

στ. 31 Άργος: η περιοχή της Αργολίδας, όπου βρισκόταν η επικράτεια του Αγαμέμνονα. Το όνομα *Άργος* σε άλλα χωρία δηλώνει την πόλη που ήταν το βασίλειο του Διομήδη (*B* 559, *A* 52), άλλοτε πάλι τη νότια Ελλάδα και ιδιαίτερα την Πελοπόννησο (*Z* 152) ή και ολόκληρη την Ελλάδα (*Z* 456, *I* 246 κ.α.).

στ. 38-39 αργυρότοξε... Σμινθέα: το επίθετο *αργυρότοξος* (= με ασημένιο τόξο) αποδίδεται σταθερά στον Απόλλωνα (βλ. σχολ. στ. 22), γιο του Δία και της Λητώς· γενικά τα αντικείμενα των θεών ήταν κατασκευασμένα από πολύτιμα μέταλλα. Η *Χρύση* και η *Κίλλα* ήταν πόλεις της Μυσίας, στον Αδριαμυτινό κόλπο της Μ. Ασίας, όπου τιμούσαν τον Απόλλωνα. Στη Χρύση, μάλιστα, του απέδιδαν το επίθετο *Σμινθεύς* (βλ. σχολ. στ. 10).

εάν σου έκτισα ναόν να χαίρεται η καρδιά σου, 40
εάν ποτέ σου έκαψα μεριά καλοθρεμμένα
ταύρων κι ερίφων, τούτον μου τον πόθον τελείωσέ μου·
τα βέλη σου στους Δαναούς τα δάκρυά μου ας πλερώσουν».
Ευχήθη και ως τον άκουσεν ο Φοίβος ο Απόλλων, 45
κατέβη από τες κορυφές του Ολύμπου θυμωμένος,
με τόξον και μ' ολόκλειστην φαρέτραν εις τους ώμους.
Εβρόντησαν επάνω του τα βέλη ως εκινήθη
ο χολωμένος και όμοιαζε την νύκτα, ως προχωρούσε.
Των πλοίων κάθισε άντικρυ και απόλυσε το βέλος 50
και αγός εβγήκε τρομερός απ' τ' ασημένιο τόξο·
και αφού τους σκύλους έπληξε και τα μουλάρια πρώτα,
εις τους ανθρώπους έριχνε τα πικροφόρ' ακόντια
αδιάκοπα· και των νεκρών παντού πυρές εκαίαν.

Ο Απόλλωνας στέλνει λοιμό
στο αχαιικό στρατόπεδο

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Προοίμια από το έργο του Ησίοδου

1. Θεογονία (στ. 1-2 και 22-24)

*«Με τις Ελικωνιάδες Μούσες ας αρχίσει το τραγούδι μας·
κατοικούν τον Ελικώνα, όρος μέγα κι ιερό,*

[...]

*Κάποτε εκείνες δίδαξαν τον Ησίοδο το ωραίο τραγούδι,
την ώρα που βοσκούσε το κοπάδι του,
στον θεϊκού Ελικώνα τις πλαγιές».*

2. Έργα και Ημέραι (στ. 1-5 και 11-13)

*«Μούσες της Πιερίας, δόξα σας το τραγούδι, ελάτε πάλι,
ανιστορήσετε τον Δία, υμνώντας τον πατέρα σας.*

Για κείνον γίνονται οι θνητοί άλλοτε άδοξοι,

στ. 46 φαρέτρα: η θήκη μέσα στην οποία έβαζαν τα βέλη.

στ. 48 όμοιαζε την νύκτα: τα βέλη που βροντούν (στ. 47) και η παρομοίωση του Απόλλωνα με τη νύχτα αποδίδουν τη θυμωμένη μορφή του θεού που προκαλεί φόβο. Έντονη είναι η αντίθεση με τη συνηθισμένη λαμπρή εικόνα του θεού του φωτός.

στ. 52 ακόντια: στο πρωτότυπο κείμενο βέλη (πρβ. στ. 47, 49). Η κλιμάκωση των στ. 51-52 αποδίδει την πραγματικότητα ενός λοιμού: η ασθένεια προσβάλλει πρώτα τα ζώα, και μάλιστα τα πιο αδύναμα από αυτά, και ύστερα τους ανθρώπους. Από μια άλλη άποψη ο ποιητής προχωρεί βαθμιαία από τα πιο ασήμαντα στο πιο σημαντικό: σκύλοι, μουλάρια, άνθρωποι.

στ. 53 πυρές εκαίαν: όπως γνωρίζουμε από τις ανασκαφές, την εποχή στην οποία αναφέρονται τα περιστατικά του έπους (γύρω στο 1200 π.Χ.) επικρατούσε η συνήθεια της ταφής των νεκρών, ενώ στην εποχή του Ομήρου (περίπου 9ο-8ο αι. π.Χ.) τους έκαigan. Επομένως, η αναφορά του ποιητή σε «πυρές νεκρών» είναι αναχρονισμός, δηλαδή προβολή μιας συνήθειας της σύγχρονης με τον ποιητή εποχής σε παλαιότερη.

άλλοτε δοξασμένοι· ονομαστοί κι ανώνυμοι,
όπως το θέλει ο μέγας Δίας.

[...]

Άκουσε τώρα, επάκουσε επιβλέποντας,
το δίκαιο κράτησε στον ίσιο δρόμο, Δία εσύ·
αλλά κι εγώ έχω να πω στον Πέρση* την αλήθεια».

(Εκλογές από τον Ησίοδο, μετάφραση-επιλεγόμενα Δ.Ν. Μαρωνίτης,
εκδ. Το Ροδακίό, Αθήνα 1995)

* **Πέρσης:** αδελφός του ποιητή, προς τον οποίον απευθύνεται το ποίημα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιο είναι το θέμα της *Ιλιάδας* και πώς το οριοθετεί χρονικά ο ποιητής;
2. Ποιοι είναι οι πρωταγωνιστές της ενότητας (άνθρωποι και θεοί) και ποιος είναι ο ρόλος τους (ολοφάνερος ή αφανής);
3. Στη σύγκρουση Αγαμέμνονα και Χρύση φαινομενικά νικητής αναδεικνύεται ο αρχιστράτηγος. Στην εμφάνιση όμως και στο λόγο του ιερέα λανθάνουν κάποιοι υπαινιγμοί που μας προϊδεάζουν ότι η τελική επικράτηση θα είναι δική του. Να επισημάνετε αυτά τα στοιχεία, που δίνονται υπαινικτικά από τον ποιητή.
4. Η προσευχή του Χρύση ακολουθεί το συνηθισμένο θρησκευτικό τυπικό της εποχής. Αφού επισημάνετε και απαριθμήσετε τα τυπικά στοιχεία της προσευχής, να τη συγκρίνετε με μια σημερινή (π.χ. την «Κυριακή προσευχή») και να σημειώσετε ομοιότητες και διαφορές. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Ομοιότητα – Διαφορά]
5. Στην περιγραφή των θυμάτων του λοιμού ο ποιητής κλιμακώνει την αφήγηση προχωρώντας από το πρώτο και λιγότερο σημαντικό θέμα (θάνατος σκύλων) στο τρίτο και πιο σπουδαίο (θάνατος ανθρώπων). Η τεχνική αυτή λέγεται «νόμος των τριών». Θυμηθείτε σε ποια άλλα μαθήματα (π.χ. Μαθηματικά, Θρησκευτικά κτλ.) ο αριθμός *τρία* χρησιμοποιείται ανάλογα (ως νόμος, κανόνας, σύστημα) και καταγράψτε αυτές τις περιπτώσεις. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Σύστημα, Αναλογία, Συμμετρία, Ταξινόμηση]
6. Αφού θυμηθείτε το προοίμιο της *Οδύσσειας* και διαβάσετε τα προοίμια του Ησίοδου (βλ. Παράλληλα κείμενα), να κάνετε συγκρίσεις με το προοίμιο της *Ιλιάδας*.

ραψωδία Α 54-306

Συνέλευση των Αχαιών Η σύγκρουση του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα

- Αποκάλυψη της αιτίας του κακού: ο ρόλος του Αχιλλέα
- Φιλονικία Αχιλλέα και Αγαμέμνονα
- Ἀχιλλέως μῆνις

Εικόνα 6. Ο Αχιλλεύς.
Ερυθρόμορφος αμφορέας,
450 περίπου π.Χ. Ρώμη,
Μουσείο Βατικανού
(αντίγραφο).

Τα θεία βέλη στον στρατόν πετούσαν εννιά μέρες,
και την δεκάτην τον λαόν συγκάλεσε ο Πηλεΐδης,
ως η θεά τον δίδαξεν η Ἥρα η λευκοχέρα,
που εθλίβονταν τους Δαναούς να βλέπει πως πεθαίνουν.
Και αφού συνάχθηκε ο λαός εις ένα μέρος όλος,
ο γοργοπόδης Αχιλλεύς σηκώθη και τους εΐπε·
«Ατρείδη, να γυρίσουμε, θαρρώ, θ' αναγκασθούμε
στα γονικά μας άπρακτοι, αν δεν πεθάνουμ' όλοι,
αφού μας φθέρνει λοιμική και πόλεμος αντάμα.
Λοιπόν ας ερωτήσομεν ή μάντιν ή ιερέα
ή ονειροκρίτην — έρχεται και τ' όνειρο απ' τον Δία —
να ειπεί γιατί εχόλωσε τόσο σ' εμάς ο Φοΐβος·
μη κάποιο τάμα του έλειψε, μη του 'λειψ' εκατόμβη·

55 Ο Αχιλλέας συγκαλεί
συνέλευση του στρατού.

60

65

στ. 54 εννιά: τυπικός αριθμός που σημαίνει μεγάλη ποσότητα. Εδώ δηλώνει μεγάλη χρονική διάρκεια (= μέρες και μέρες). Οι τυπικοί ομηρικοί αριθμοί είναι συνήθως πολλαπλάσια του 3, π.χ. δώδεκα ημέρες διαρκεί το ταξίδι των θεών στη χώρα των Αιθίοπων, εννιά ημέρες κουβαλούν ξύλα για την πυρά του Έκτορα (Ω 785) κτλ.

στ. 56 η Ἥρα η λευκοχέρα: η Ἥρα και η Αθηνά, εξαιτίας της προσβολής που τους έκανε ο Πάρις με την κρίση του δίνοντας «το μῆλον της έριδος» στην Αφροδίτη, θα βρίσκονται σε όλη τη διάρκεια του πολέμου στο πλευρό των Ελλήνων. Το επίθετο *λευκοχέρα* χρησιμοποιείται για να τονίσει την ομορφιά μιας θεάς ή μιας θνητής.

στ. 59 γοργοπόδης: παραδοσιακό κοσμητικό επίθετο του Αχιλλέα (πρβ. στ. 122 *πτερόποδος* = πολύ γρήγορος στα πόδια, σαν να είχε φτερά και να πετούσε).

στ. 63-64 μάντις, ιερέας, ονειροκρίτης: οι μάντιες ερμήνευαν γενικά τα σημάδια των θεών· οι ιερείς ήταν υπεύθυνοι για τις τελετουργίες προς τους θεούς, αλλά και προφήτευαν μέσω των θυσιών, ενώ οι ονειροκρίτες προφήτευαν με βάση τα όνειρα, τα οποία επίσης έστελναν οι θεοί. Η αναφορά σε όλους αυτούς συγχρόνως δηλώνει με έμφαση την κρισιμότητα της κατάστασης, ώστε να απαιτείται με κάθε μέσο να αποκαλυφθεί η αιτία του κακού.

στ. 66 εκατόμβη: θυσία εκατό βοδιών, δηλαδή πλούσια θυσία, στην οποία τα ζώα που σφαιγάζονται μπορεί να μην είναι βόδια, αλλά αρνιά και γίδια, όπως εδώ, και ίσως λιγότερα από εκατό (π.χ. Ζ 93 και 115).

	ίσως, αν του καούν αρνιά και ερίφια διαλεμένα, θελήσει το θανατικό να διώξει από κοντά μας».	
	Αυτά είπε κι εκάθισε· και τότε ο Θεστορίδης ο Κάλχας εσηκώθηκεν, ορνεοσκόπος πρώτος	70
Ο μάντης διατάζει	που εγνώριζ' όλα μέλλοντα, παρόντα, περασμένα και οδήγησε στην Ίλιον των Αχαιών τα πλοία μ' αυτό το πνεύμα μαντικό που του 'χε δώσει ο Φοίβος. Σ' αυτούς καλοπροαίρετα τότε ομιλούσ' εκείνος:	
	«Με προσκαλείς, δίφιλε Πηλείδη, να εξηγήσω, πώς εγεννήθηκε ο θυμός του μακροβόλου Φοίβου· θέλει το ειπώ· μόνον εσύ στοχάσου και όμοσέ μου να με βοηθήσεις πρόθυμα με λόγον και με χέρι, ότι θ' ανάψω την χολήν ανδρός που των Αργείων δεσπόζει και όλ' οι Αχαιοί του είναι υποταγμένοι· όταν θυμώσει στον μικρόν, νικά ο βασιλέας· ότι αν χωνεύσει την χολήν σ' εκείνην την ημέραν, όμως το πάθος άσπονδο στα στήθη μέσα τρέφει να ξεθυμάνει στο εξής· και σκέψου αν θα με σώσεις».	75
Οι διαβεβαιώσεις του Αχιλλέα	Και ο γοργοπόδης προς αυτόν Πηλείδης αποκριθή: «Αφοβα λέγε τον χρησμόν όποιον ηξεύρει ο νους σου· ότι, μα τον Απόλλωνα, που τες ευχές ακούει, Κάλχα, και συ των Δαναών προσφέρεις τους χρησμούς του, όσο εγώ ζω κι εδώ στην γην βλέπω το φως του ηλίου, βαρύ κανείς επάνω σου το χέρι δεν θα βάλει των Δαναών όλων κανείς, και μήτε ο Αγαμέμνων που σήμερα των Αχαιών καυχάται ότ' είναι ο πρώτος».	80
	Και ο μάντις ο ακατάκριτος επήρε θάρρος κι είπε: «Τάμα ποσώς δεν του 'λειψε, μήτ' εκατόμβη, αλλ' είναι ο ιερέας αφορμή, που αφήφησ' ο Ατρείδης· την κόρη δεν απόλυσε, τα λύτρα δεν εδέχθη, ιδού γιατί μας έθλιψε και θα μας θλίψει ο Φοίβος. Ουδ' απ' τους Δαναούς ποτέ την λοιμική θα διώξει πριν δοθεί όπισω του πατρός η λαμπρομάτα κόρη άλυτρη, ανεξαγόραστη και αγίαν εκατόμβην	85
Η αιτία του κακού		90
		95
		100

στ. 70-73 Ο Κάλχας ήταν οιωνοσκόπος (ή *ορνεοσκόπος*), εξηγούσε δηλαδή το πέταγμα των πουλιών, αλλά και μάντης με την ευρύτερη έννοια· τη μαντική του ικανότητα την όφειλε στον Απόλλωνα. Αυτός είχε προφητέψει στην Αυλίδα την ανάγκη θυσίας της Ιφιγένειας, γεγονός που υπαινίσσεται ο ποιητής στους στ. 72 και 107.

στ. 75 δίφιλε: επίθετο ανάλογο με το *θεός* (στ. 7)· αποδίδεται σε πολλούς ήρωες και δηλώνει αυτόν που είναι αγαπητός στο Δία.

στ. 78-79 όμοσέ μου... με λόγον και με χέρι: ορκίσου ότι θα με υπερασπιστείς με κάθε μέσο. Ο Κάλχας αποσκοπεί να εξασφαλίσει την προστασία του Αχιλλέα με λόγια και πράξεις.

στ. 79 ανάβω την χολήν: εξοργίζω κάποιον, ενώ *χωνεύω την χολήν* (στ. 82): καταπίνω την οργή μου, συγκρατώ το θυμό μου (πρβ. στ. 381 *με χολήν* = με θυμό, θυμωμένος, χολωμένος).

στ. 93 ακατάκριτος: τέλειος, φημισμένος.

στ. 99 λαμπρομάτα: το επίθετο αποδίδει τη λάμψη των ματιών της όμορφης κόρης.

στ. 100 άλυτρη, ανεξαγόραστη: η Χρυσίδα θα δοθεί στον πατέρα της χωρίς λύτρα.

στον Χρύσην αποστειλόμεν· τὸτ' ἴσως ἰλεως γίνει».
Αὐτὰ εἶπε κι ἐκάθισε· σηκώθη εὐθύς ὁ ἥρωας
πολλῶν κυρίαρχος λαῶν, ὁ Ἀτρεΐδης Ἀγαμέμνων
φαρμακωμένος· καὶ ἡ χολή τα μαύρα σωθικά του
πλημμυρίζ' ὅλα, καὶ ἀστραφταν τὰ μάτια του ὡσάν φλόγες. 105

Ἀντίδραση τοῦ Ἀγαμέμνονα

Με βλέμμα κακοσήμαντο στὸν Κάλχαντα εἶπε πρῶτα:
«Μάντι κακῶν, ὄχι, ποτέ πρόσχαρό τι δὲν μου ἔπες,
καὶ ὁ νους σου πάντοτε ἀγαπᾷ κακά νὰ προμαντεύει·
λόγον δὲν εἶπες συ ποτέ καλόν οὐτ' ἔχεις πράξει.

Καὶ τώρα ἐδῶ στους Δαναοὺς χρησιμολογεῖς καὶ λέγεις, 110
ὡπῶς γιὰ τούτο συμφορὲς τοὺς δίδει ὁ μακροβόλος,
ὅτι τὴν πλοῦσια ξαγορά τῆς θυγατρὸς τοῦ Χρύση
δὲν δέχθηκα· ναι, θέλω ἐγὼ καλύτερα τὴν κόρη
σπίτι μου, ἀφοῦ τὴν προτιμῶ τῆς νυμφευτῆς μου ἀκόμα
τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ ποσῶς κατώτερη δὲν εἶναι 115
στὴν κλάση, στὸ ἀνάστημα, στὴ γνώμη καὶ στὰ ἔργα.

Καὶ ὁμως ἀν συμφέρει αὐτό, θε νὰ τὴν ἀποδώσω·
τὸ καλὸ θέλω τοῦ λαοῦ, ποτέ τὸν ὀλεθρό του·
ἀλλὰ δῶρο ετοιμάσετε σ' ἐμένα εὐθύς, τι μόνος
ἐγὼ δὲν πρέπει ἀδώρητος νὰ μείνω τῶν Ἀργείων 120
καὶ ὅλοι τὸ βλέπετε ὅτι ἀλλοῦ τὸ δῶρο μου πηγαίνει».

Τοῦ ἀντεῖπεν ὁ φτερόποδος ἰσόθεος Πηλεΐδης:
«Ἐνδοξε Ἀτρεΐδη, περισσά φιλόπλουτε, τι λέγεις;
Οἱ μεγαλόψυχοι Ἀχαιοὶ πῶς θὰ σου δώσουν δῶρον;
Μη κάπου λάφυρα κοινὰ γνωρίζομε ἀφημένα; 125
Ὅσ' ἀπ' τες χώρες πήραμε, ἐμοιρασθήκαν ὅλα
καὶ νὰ τὰ ξανακάμομε σωρὸ δὲν εἶναι πρέπον·
ἀλλὰ συ τώρα στὸν θεόν ἀπόλυσε τὴν κόρη,
καὶ τετραπλά θ' ἀνταμειφθεῖς, ἀν ποτέ δώσει ὁ Δίας
οἱ Ἀχαιοὶ νὰ πάρουμε τὴν πυργωμένην Τροίαν». 130

Σύγκρουση Ἀχιλλεῆα
καὶ Ἀγαμέμνονα

Καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπάντησεν ὁ μέγας Ἀγαμέμνων:
«Ἀν καὶ γενναῖος, μὴ ζητεῖς με ἀπάτην νὰ με πάρεις,
θεῖε Πηλεΐδη, κι εὐκόλα δὲν θὰ με καταπείσεις,
νὰ ἔχεις συ τὸ δῶρο σου καὶ ἐγὼ νὰ τὸ στεροῦμαι·
θέλεις καὶ με παρακινεῖς τὴν κόρη ν' ἀποδώσω· 135
ἀλλ' ἀν δῶρον ἰσότιμο τῆς ἀρεσιᾶς μου λάβω
ἀπ' τοὺς γενναίους Ἀχαιοὺς, ἀρκεῖ, καὶ ἀν δὲν μου δώσουν,

στ. 101 γίνομαι ἰλεως: ἐξιλεώνομαι, ἐξευμενίζομαι.

στ. 107 ποτέ πρόσχαρό τι δὲν μου ἔπες: ὁ Ἀγαμέμνων ἀποδέχεται ἀπρόθυμα τὴν ἐξήγηση τοῦ Κάλχαντα, γιὰτί καὶ παλαιότερα οἱ προφητείες τοῦ μάντη ἦταν δυσάρεστες γι' αὐτόν (βλ. σχόλ. στ. 70-73).

στ. 122 ἰσόθεος: ὁμοῖος με θεό. Τὸ ἐπίθετο προέρχεται ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ ἠρωολατρία· οἱ ἥρωες θεωροῦνταν ὄντα ἀνάμεσα στους ἀνθρώπους καὶ τοὺς θεοὺς.

στ. 126 Σ' ἓνα μακροχρόνιο πόλεμο, ὡπῶς ὁ Τρωϊκός, ἡ ἐξασφάλιση τῶν εἰδῶν διατροφῆς γινόταν με ληστρικές ἐκστρατείες στὶς γύρω περιοχές. Ἀπὸ αὐτές ὁ στρατὸς ἀποκόμιζε παντὸς εἶδους λάφυρα καὶ αἰχμαλώτους. Τὶς γυναῖκες τὶς χρησιμοποιοῦσαν ὡς δούλες, ἐνῶ τοὺς ἀντρες συνήθως τοὺς σκότωναν, ἐπειδὴ ἡ πώλησή τους ἦταν δύσκολη ὅσο δεσμεύονταν ἀπὸ τὴν πολιορκία καὶ δύσκολα μετακινούνταν.

θα έλθω με το χέρι μου να πάρω ή το δικό σου
το δώρον ή του Αίαντος ή κείνο του Οδυσσέως·
κι εις όποιον έλθω, την χολήν, θαρρώ, θα του κινήσω· 140
αλλ' όλ' αυτά μετέπειτα μαζί θα τα σκεφθούμε.
Τώρα στην θείαν θάλασσαν μαύρο ας συρθεί καράβι
με κουπηλάτες διαλεκτούς, και ας θέσομ' εκατόμβην
μέσα και ας ανεβάσομε την κόρην Χρυσηίδα,
και αρχηγός του να είν' εκεί των βουλευφόρων ένας, 145
ο Αίας, ο Ιδομενεύς ή ο θείος Οδυσσέας,
ή συ Πηλείδη, των ανδρών ω τρομερέ και μόνε,
με τες ευχές σου τον θεόν να μας εξιλεώσεις».
Άγρια τον εκοίταξε και απάντησε ο Πηλείδης:
«Ωιμένα πανουργότατε, μ' αναίδειαν ενδυμένε, 150
και ποιος από τους Αχαιοούς θα δράμει, αν τον ζητήσεις,
είτε εις ταξίδι πρόθυμος, είτε εις πολέμου αγώνα;
Εγώ δεν ήλθα εξ αφορμής των λογχοφόρων Τρώων
να πολεμήσ', ότι ποσώς εκείνοι δεν μου παίζουν·
τα βόδια μήτε τ' άλογα δεν βγήκαν να μου πάρουν 155
μήτε στην μεγαλόσβολην, την ανδροθρέπτραν Φθίαν
ποτέ μου εβλάψαν τους καρπούς, ότ' είναι ανάμεσόν μας
όρη κατάσκια πολλά και πέλαγ' αγριωμένα·
αλλά για τον Μενέλαο και, αναίσχυντε, για σένα
ήλθομεν όλοι εκδίκησιν να πάρομε των Τρώων, 160
και συ, ω σκυλοπρόσωπε, λησιμονημένα τα 'χεις.
Και τώρ' αυτό το δώρο μου να πάρεις φοβερίζεις
που 'ναι αμοιβή των κόπων μου κι οι Αχαιοί μου εδώσαν·
κι ίσια με σε δεν έχω εγώ δώρο καλό ποτέ μου,
όταν καλά τειχόκαστρα πατούμε της Τρωάδος· 165

στ. 142 θεία θάλασσα: όλα τα στοιχεία της φύσης (ποτάμια, γη, αιθέρας) χαρακτηρίζονται από τον Όμηρο *θεία*, γιατί είναι ανώτερα από τη φύση του ανθρώπου.

μαύρο: παραδοσιακό, σταθερό επίθετο των πλοίων, που αποδίδει το χρώμα τους, επειδή τα έβαφαν πιθανόν με πίσσα (πρβ. επίσης σχόλ. στ. 12).

στ. 145 οι βουλευφόροι: αυτοί που έπαιρναν μέρος στη συνέλευση των αρίστων και εξέφραζαν την άποψή τους, δηλαδή οι αρχηγοί των αγημάτων.

στ. 146 Αίας: ο Τελαμώνιος, ο οποίος οδηγούσε δώδεκα πλοία από τη Σαλαμίνα (B 557). Ο **Ιδομενέας** ήταν αρχηγός των Κρητών και οδηγούσε μαζί με τον Μηριόνη ογδόντα πλοία (B 645-652). Ο **Οδυσσέας** ήταν αρχηγός δώδεκα πλοίων με άντρες από την Κεφαλλονιά, την Ιθάκη, τη Ζάκυνθο και τα μέρη τής απέναντι στεριάς (B 631-635).

στ. 156 Φθία: μαζί με την Ελλάδα, που στο ιλιαδικό έπος είναι μια περιοχή στη Θεσσαλία, αποτελούν το βασικό τμήμα της επικράτειας του Πηλέα, του πατέρα του Αχιλλέα. Η περιοχή χαρακτηρίζεται *μεγαλόσβολη* (= με γόνιμο έδαφος) και *ανδροθρέπτρα* (= που τρέφει τους άντρες), δηλαδή εύφορη.

στ. 159-160 Ο Αχιλλέας υποστηρίζει ότι δε συμμετέχει στην εκστρατεία για προσωπικούς λόγους. Όλοι, εξάλλου, έχουν έρθει να βοηθήσουν τον Μενέλαο να εκδικηθεί τους Τρώες για την αρπαγή της Ελένης. Από άλλες πηγές (Ησίοδος, *Κατάλογος, Ηοίαι*) μαθαίνουμε ότι όλοι οι ήρωες, όταν ήταν μνηστήρες της Ελένης, πριν από το γάμο της με τον Μενέλαο, είχαν ορκιστεί να συμπαρασταθούν όλοι μαζί στο μέλλοντα γαμπρό αν κάποιος άρπαζε τη νύφη με τη βία. Ο Αχιλλέας όμως δεν ήταν δεμένος ούτε με αυτό τον όρκο, γιατί δεν υπήρξε μνηστήρας της Ελένης, αφού τότε ήταν πολύ μικρός και εκπαιδευόταν στο Πήλιο από τον Κένταυρο Χείρωνα.

στ. 161 σκυλοπρόσωπος: αναίδης, θρασύς. Συχνά στους ανατολικούς λαούς ο σκύλος συμβόλιζε την αναίδεια. Πρβ. στ. 150 και 226.

στ. 165 καλά τειχόκαστρα: μικρές πόλεις στην περιοχή της Τρωάδας, που ήταν οχυρωμένες με τείχη. Βλ. σχόλ. στ. 126.

αλλά το βάρος του σφοδρού πολέμου πρώτος έχω
 εγώ και αν τύχει μοιρασμός, τρανό συ παίρνεις δώρο,
 κι εγώ με δώρο μικροστό και αγαπητό γυρίζω
 στες πρύμνες από τον σκληρόν αγώνα του πολέμου·
 στην Φθίαν τώρ' αναχωρώ· καλύτερα να γύρω 170
 στον τόπον μου με τα κυρτά καράβια, και δεν θέλω
 εδώ να μείνω ατίμητος τα πλούτη να σου αυξήσω».

Και προς αυτόν απάντησεν ο μέγας Αγαμέμνων:
 «Φύγε, αν το θέλεις, φύγ' ευθύς· και χάριν μου να μένεις,
 εγώ δεν σε παρακαλώ· κοντά μου υπάρχουν και άλλοι 175
 να με δοξάσουν, κι έξοχα ο πάνσοφος Κρονίδης·
 και απ' τους διοθρέπτους βασιλείς συ είσαι ο μισητός μου·
 ότι την έριδα διψάς, τες μάχες, τους πολέμους·
 και αν είσαι τόσο δυνατός, είναι θεού το δώρον·
 σπίτι σου με τα πλοία σου και τους συντρόφους σου άμε, 180
 των Μυρμιδόνων δέσποζε· κι εγώ δε σε λογιάζω
 και στην χολήν σου αδιαφορώ· κι ιδού τι σου κηρύττω:
 Καθώς εμένα μου αφαιρεί την Χρυσηίδα ο Φοίβος
 – κι εκείνην με συντρόφους μου και με δικά μου πλοία
 θα στείλω – και το δώρον σου την κόρην του Βρισέως, 185
 εις την σκηνήν σου θα 'λθω, εγώ να πάρω, για να μάθεις,
 πόσο σου είμαι ανώτερος εγώ και να τρομάζει
 και άλλος μ' εμέ να συγκριθεί και όμοιος να γίνει εμπρός μου».

Τα λόγια τούτα επλήγωσαν τα σπλάχνα του Αχιλλέως
 κι έστρεψε δύο στοχασμούς μες στα δασιά του στήθη· 190
 ή θε να σύρει απ' το πλευρό το ακονισμένο ξίφος
 και αφού σκορπίσει όλους εκεί, να σφάξει τον Ατρείδην,
 ή να σιγάσει την οργήν κρατώντας την ψυχήν του·
 κι αυτά ως διαλογίζονταν στον νουν και από την θήκην
 το μέγα ξίφος έσερνε, κατέβηκε ουρανόθεν 195
 η Αθηνά, την έστελνεν η Ήρα η λευκοχέρα,
 οπού αγαπούσε ολόψυχα παρόμοια και τους δύο·
 του εστήθη οπίσω κι έπιασε τα ολόξανθα μαλλιά του,
 σ' εκείνον μόνον φανερή και αθώρητη στους άλλους.
 Ξιπάσθη αυτός, εστράφηκε κι εγνώρισεν αμέσως 200
 την Αθηνά που φοβερήν στα μάτια λάμπιν είχε·

Επέμβαση της Αθηνάς
την κρίσιμη στιγμή

στ. 169 στες πρύμνες: εκεί που είναι δεμένα τα πλοία, στον καταυλισμό των Μυρμιδόνων.

στ. 185 την κόρην του Βρισέως: τη Βρισηίδα, την οποία πήρε αιχμάλωτη ο Αχιλλέας, όταν κυριεύσε την πατρίδα της τη Λυρνησσό, μια μικρή πόλη της Τρωάδας. Την ιστορία της τη διηγείται η ίδια, όταν θρηνεί το νεκρό Πάτροκλο (Τ 286-299).

στ. 190 έστρεψε δύο στοχασμούς: ο Αχιλλέας είναι για μια στιγμή διχασμένος· ταλαντεύεται ανάμεσα σε δυο σκέψεις: να τραβήξει το ξίφος του ή όχι;

στ. 195 ουρανόθεν: οι θεοί άλλοτε εμφανίζονται από τον Όλυμπο, όπου βρίσκεται και η κατοικία τους, και άλλοτε από τον ουρανό. Άλλωστε, οι πιο ψηλές κορφές του Ολύμπου χάνονται μέσα στα σύννεφα, σαν να αγγίζουν τον ουρανό.

στ. 200 ξιπάσθη αυτός: βρέθηκε σε αμηχανία, τα 'χασε, ξαφνιάστηκε.

και ομίλησε προς την θεάν με λόγια φτερωμένα:
 «Τ' ἦλθες και συ, ω του Διός του αιγιδοφόρου κόρη;
 Του Ατρείδη Αγαμέμνονος να ιδείς την αδικίαν;
 Αλλά σου λέγω καθαρά και πίστευσε· με τούτες 205
 τες έπαρσές του γρήγορα θα χάσει την ζωήν του».
 Και η γλαυκόφθαλμη θεά σ' εκείνον απεκρίθη:
 «Κατέβηκ' απ' τον ουρανόν να παύσω την οργήν σου,
 εάν μ' ακούσεις· μ' έστειλεν η Ήρα η λευκοχέρα,
 που ολόψυχα σας αγαπά παρόμοια και τους δύο· 210
 έλα, την μάχην άφησε, το ξίφος σου μη σύρεις,
 μόνον με λόγια τ' όνειδος που αυτός θα πάθει ειπέ του.
 Ότι να γίνει θέλ' ιδείς αυτό που σου προλέγω·
 τριδιπλα δώρ' ατίμητα θα λάβεις μιαν ημέρα
 γι' αυτήν την ύβριν· τώρα συ κρατήσου και άκουσέ μας». 215
 Κι ο φτεροπόδης προς αυτήν Πηλείδης αποκρίθη:
 «Πρέπει, ω θεά, των δύο σας να σεβασθώ τον λόγον,
 αν κι είν' η οργή μου φοβερή· και όμως αυτό συμφέρει,
 όπου υπακούει στους θεούς κι αυτοί τον εισακούουν».
 Είτε και από την αργυρήν λαβήν με το βαρύ του 220
 χέρι στην θήκην άμπωσε πάλι το μέγα ξίφος
 πειθόμενος στην Αθηνά· κι εκείνη πάλι ανέβη
 στον Όλυμπον μες στους θεούς, στα δώματα του Δία.
 Με βαρείς λόγους έπειτα και πάλιν ο Πηλείδης
 προς τον Ατρείδη εστράφηκεν, ουδ' έπαυε η χολή του: 225
 «Ω μέθυσε, σκυλόματε, και με καρδιάν ελάφου!
 μήτε ποτέ με τον λαόν ν' αρματωθείς για μάχην,
 μήτε εις καρτέρι να οδηγείς τους πρώτους πολεμάρχους
 ετόλμησες· σου φαίνονται τρόμος θανάτου εκείνα·
 καλύτερα στο στρατεύμα των Αχαιών σ' αρέσει 230
 όποιος σ' εσένα αντιλογά, να του αφαιρείς τα δώρα·
 τώνοντι αχρείους κυβερνάς, λαοφάγε βασιλέα!

στ. 202 φτερωμένα λόγια: τα λόγια χαρακτηρίζονται *φτερωμένα* (πρβ. *ἔπεα πτερόεντα*), επειδή διασχίζουν γρήγορα τον αέρα σαν πουλιά και κατευθύνονται από τον ομιλητή στον ακροατή.

στ. 203 αιγιδοφόρος: σταθερό επίθετο του Δία, επειδή κρατούσε («έφερε») την *αιγίδα*, δηλαδή την ασπίδα του, που ήταν φτιαγμένη από δέρμα αίγας (= γίδας, κατσίκας) και φιλοτεχνημένη από τον Ήφαιστο. Όταν ο Δίας την έσειε, προ-καλούσε πανικό (αστραπές και βροντές: *καταιγίδα*).

στ. 207 γλαυκόφθαλμη (*γλαυκῶπις* στο πρωτότυπο): μια πρώτη ερμηνεία είναι «αυτή που έχει μάτια γλαύκας» (= κουκουβάγιας), το πτηνό-σύμβολο της θεάς της σοφίας, κατάλοιπο ίσως ενός παλαιότερου ζωομορφισμού (πρβ. *βοῶπις* η Ήρα). Μια δεύτερη σημασία είναι «η θεά με τα γαλανά (γλανκά) μάτια». Και στις δυο περιπτώσεις πάντως, αυτό που θέλει να δηλώσει ο ποιητής είναι ότι τα φοβερά μάτια της θεάς άστραφταν, καθώς βρισκόταν σε υπερένταση.

στ. 214-215 δώρ' ατίμητα... την ύβριν: συγκράτησε το θυμό σου σήμερα και δε θα αργήσει η μέρα που θα λάβεις ανεκτίμητα, πολύτιμα δώρα για την τωρινή προσβολή.

στ. 220-221 άμπωσε πάλι το μέγα ξίφος: έσπρωξε πάλι το ξίφος στη θήκη του.

στ. 226 σκυλόματε, και με καρδιάν ελάφου: αναιδή (βλ. σχόλ. στ. 161) και δειλέ.

στ. 232 αχρείους κυβερνάς: το νόημα της φράσης ολοκληρώνεται στον επόμενο στίχο: αν δεν ήταν αχρείοι αυτοί που κυβερνάς, θα ξεσηκώνονταν εναντίον σου, ώστε η τωρινή αδικία που διαπράττεις να ήταν η τελευταία πράξη σου.

λαοφάγος (στο πρωτότυπο *δημοβόρος*): αυτός που ιδιοποιείται τα αγαθά που ανήκουν σε όλο το στρατεύμα (*λαός* = στρατός).

αλλιώς αυτό το αδίκημα θα ήταν το ύστερό σου·
αλλ' έναν λόγον θα σου ειπώ, και ομόνω μέγαν όρκον·
ναι, μα το σκήπτρο τούτ' οπού κλαδί δεν βγάξ' ή φύλλα, 235
καθώς αφήκε τον κορμόν στα όρη εκεί που εκόπη,
και δεν θ' αναχλωράνει, αφού τα φύλλα και το φλούδι
γύρω του ελέπισε ο χαλκός, και το φορούν στο χέρι
οι δικαιοκρίτες Αχαιοί τους νόμους να φυλάγουν,
όπως τους έδωκεν ο Ζευς, και θα 'ναι μέγας όρκος· 240
θ' αποζητήσουν οι Αχαιοί μια μέρα τον Πηλείδη
όλοι και συ περίλυπος την δύναμιν δεν θα 'χεις
να τους βοηθείς, όταν πολλούς θα στρώσει χάμω η λόγχη
του ανθρωποφόνου Έκτορος και σε θα τρώγει ο πόνος,
που αφήφησες των Αχαιών τον πρώτον πολεμάρχον». 245
Είπε και χάμω επέταξε το χρυσοκαρφωμένο
σκήπτρο και πάλι εκάθισε· και από το άλλο μέρος
του Ατρείδη έβραζε η χολή· τότε' εσηκώθη ο Νέστωρ, 250
ο γλυκολόγος, λιγυρός ομιλητής της Πύλου
που ωσάν το μέλι η λαλιά του εκύλ' από τα χείλη·
δυο γενεές είχαν σβησθεί των πρόσκαιρων ανθρώπων,
στην Πύλον, συνομήλικοι και συνανάστροφοί του,
τώρα εις την τρίτην γενεάν βασίλευεν ο γέρος·
αυτός τότε καλόγνωμα σ' εκείνους ομιλούσε:
«Ωμιέ! στην γην των Αχαιών μεγάλη θλίψις ήλθε! 255
πόσην θα είχε ο Πρίαμος χαρά και τα παιδιά του
και πόσον όλος ο λαός θα ευφραίνονταν της Τροίας,
που μάχεσθε αν εμάθαιναν οι δύο σεις που είσθε
οι κορυφές των Δαναών στην γνώση και στα όπλα.
Και ακούσετέ με, ότ' είσθε σεις κι οι δύο νεώτεροί μου, 260
ότι με άνδρες έσμιξα πολύ καλύτερους σας,
σ' άλλους καιρούς και αυτοί ποσώς δεν μ' εκαταφρονούσαν.
Άνδρες δεν είδα ή θα ιδώ ποτέ μου ωσάν εκείνους,

Μεσολάβηση του Νέστορα

στ. 234 ομόνω (< ὁμνυμι): ορκίζομαι (βλ. σχόλ. στ. 78-79).

στ. 238 ελέπισε ο χαλκός: το χάλκινο μαχαίρι ή γενικά κάποιο κοπτικό εργαλείο τού αφαίρεσε το φλούδι. Τα έπη περιγράφουν την Εποχή του Χαλκού, δηλαδή την περίοδο πριν από την Εποχή του Σιδήρου (περίπου 1100 π.Χ.), όταν τα εργαλεία κατασκευάζονταν από ορείχαλκο.

στ. 238-239 το φορούν... οι δικαιοκρίτες: το κρατούν όσοι ασκούν δικαστική εξουσία, όπως οι βασιλιάδες (πρβ. σχόλ. στ. 14 και εικόνα 8).

στ. 244 του ανθρωποφόνου Έκτορος: ο Έκτορας, γιος του Πριάμου και της Εκάβης, είναι ο αρχηγός των Τρώων και ο πιο ισχυρός πολέμαρχός τους, γι' αυτό χαρακτηρίζεται *ανθρωποφόνος* ή *ανδροφόνος*.

στ. 246 χρυσοκαρφωμένο: στολισμένο με χρυσά καρφιά.

στ. 248-249 ο Νέστωρ... λιγυρός ομιλητής: ο Νέστωρ, βασιλιάς της Πύλου, ήταν ο γρηραιότερος ήρωας της τρωικής εκστρατείας. Τώρα είναι η τρίτη γενιά στην οποία βασιλεύει (στ. 251-253), και αν υπολογίσουμε κάθε γενιά από 30 χρόνια, πρέπει να βρισκόταν ήδη στην ηλικία των 70-75 χρόνων. Επειδή οι λόγοι του ήταν πάντα συμβιβαστικοί και χαρακτηρίζονταν από σοφία, του αποδίδεται από τον ποιητή η ιδιότητα του *γλυκολόγου* και του *λιγυρού*, δηλαδή αυτού που είχε καθαρή και διαπεραστική φωνή, όπως κάθε ικανός ρήτορας.

στ. 259 Ο ιδανικός τύπος του ομηρικού ήρωα συνδύαζε ικανότητες στη γνώση και στη μάχη (πρβ. «ώστε να γίνεις έξοχος στον λόγον και στην πράξιν», I 443).

στ. 263 κ.εξ. Ο Νέστωρ συνηθίζει να χρησιμοποιεί παραδείγματα ως μέσα πειθούς. Εδώ αναφέρεται στην Κενταυ-

Εικόνα 7. Η Βρισηίδα, το γέρας του Αχιλλέα. Ερυθρόμορφος αμφορέας, περίπου 510 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

Πειρίθοον και Δρύαντα, καλόν λαών ποιμένα,
 Καινέα και Εξάδιον, Πολύφημον τον θεϊόν 265
 και ακόμα τον ισόθεον Θησέα τον Αιγείδην,
 ωσάν αυτούς ανίκητοι θνητοί δεν γεννηθήκαν,
 σφόδρ' ανδρειωμένοι εμάχονταν με σφόδρ' ανδρειωμένους,
 μ' άγρια θεριά βουνίσια, και, ω θαύμα, τ' αφανίσαν·
 και εγώ με κείνους έσμιγα φερμένος απ' την Πύλον 270
 μέσ' από μέρη μακρινά, και αυτοί με προσκαλέσαν
 κι έκαμνα εγώ το μέρος μου στες μάχες, πλην κανέννας
 απ' όσους τώρα τρέφ' η γη μ' αυτούς δεν θα μετριόνταν·
 και όμως εκείνοι πρόθυμοι στες συμβουλές μου εκλίναν·
 αλλά και σεις ακούτε με για το καλύτερό σας· 275
 μήτε συ, μεγαλόψυχε, την κόρην του αφαιρέσεις
 που του εδωρήσαν οι Αχαιοί, και μήτε συ, Πηλείδη,
 θελήσεις ν' αντιμάχεσαι στον μέγαν βασιλέα,
 διότι κάτι ανώτερα τιμάται ο σκηπτροφόρος
 εκείνος οπού ευδόκησε να τον δοξάσει ο Δίας· 280
 δυνατός είσαι και θεά σ' εγέννησε μητέρα,
 αλλ' είναι αυτός ανώτερος για τους πολλούς που ορίζει·
 και συ να σβήσεις τον θυμόν, Ατρείδη, σ' εξορκίζω·
 μη του Πηλείδη οργίζεσαι, που ασάλευτ' είναι σ' όλους
 τους Αχαιούς προφυλακή του φθαρτικού πολέμου». 285
 Και προς αυτόν απάντησεν ο μέγας Αγαμέμνων:
 « Όλα τα είπες, γέροντα, καλά και μετρημένα·
 αλλ' αυτός θέλει ανώτερος να είναι και όλων πρώτος
 να 'χει όλους αποκάτω του, να βασιλεύει σ' όλους,
 όλους να ορίζει· αυτό κανείς δεν θα δεχθεί, πιστεύω· 290
 κι εάν οι αθάνατοι θεοί πολεμιστήν τον κάμαν
 με τούτο και τον έβαλαν ονειδισμούς να λέγει;»
 Εκεί τον λόγον του 'κοψεν ο ισόθεος Πηλείδης:
 «Αληθινά δειλόψυχον θα μ' έλεγαν και αχρείον,
 αν σ' ό,τ' ειπείς θα έστεργα την κεφαλήν να κλίνω· 295

ρομαχία, τη μυθική σύγκρουση μεταξύ των Κενταύρων (μυθικού ιππικού λαού του Πηλίου που τους φαντάζονταν από τη μέση και πάνω ανθρώπους και από τη μέση και κάτω άλογα) και Λαπιθών (ρωμαλέου λαού της Θεσσαλίας με βασιλιά τον Πειρίθοο). Όταν ο Πειρίθοος γιόρταζε τους γάμους του με την Ιπποδάμεια, κάλεσε στη γιορτή και τους Κενταύρους, οι οποίοι όμως μεθυσμένοι όρμησαν να ατιμάσουν τις γυναίκες των Λαπιθών. Έτσι ξέσπασε η Κενταυρομαχία, στην οποία νίκησαν τελικά οι Λαπίθες (στ. 269).

στ. 272 έκαμνα εγώ το μέρος μου στες μάχες: ο Νέστορας πολεμούσε μόνος του, ίσως χωρίς άρμα και ηνίοχο να τον βοηθήσει, όπως αναφέρει επίσης στο στ. Α 720.

στ. 273 Συχνά στον Όμηρο οι άνθρωποι παλαιότερων εποχών εξιδανικεύονται και παρουσιάζονται ανώτεροι από τους συγχρόνους του ποιητή.

στ. 274 στες συμβουλές μου εκλίναν: η ουσία του μυθολογικού παραδείγματος του Νέστορα: ακόμα και οι πιο δυνατοί μαχητές άλλων εποχών υπάκουαν στις συμβουλές μου.

στ. 276 μεγαλόψυχε: δυνατέ. Το επίθετο μάλλον αναφέρεται στη δύναμη που έχει ο Αγαμέμνωνας λόγω του αξιώματός του αρχιστράτηγου, σε αντιδιαστολή προς τη δύναμη της παλικαριάς που αντιπροσωπεύει ο Αχιλλέας.

στ. 284-285 Ο Αχιλλέας είναι το ακλόνητο προσπύργιο των Αχαιών απέναντι στους Τρώες. Αυτό δεν θα αργήσει να φανεί: η αποχώρησή του από τη μάχη θα φέρει ήττες στους Αχαιούς, ενώ η επάνοδός του μετά το θάνατο του Πάτροκλου θα προκαλέσει το θάνατο του Έκτορα, γεγονός που θα σημάνει το τέλος της Τροίας.

αυτά στους άλλους πρόσταζε, και διαταγές εμένα
 μη δίδεις, ότι στο εξής ποτέ δεν θα σ' ακούσω·
 κι έν' άλλο ακόμα θα σου ειπώ, και ας το φυλάξει ο νους σου·
 με σε ή μ' άλλους πόλεμον να στήσω για την κόρην
 δεν θέλω, σεις την δώσατε, σεις μου την αφαιρείτε· 300
 αλλ' από τ' άλλα όσα 'χω εγώ σιμά στο μαύρο πλοίον
 τίποτε δεν θα δυνηθείς να πάρεις άβουλά μου.
 Και αν αγαπάς, δοκίμασε, για να ιδούν και τούτοι·
 ευθύς το μαύρο αίμα σου στην λόγχην μου θα τρέξει». 305
 Και αφού ελογομάχησαν, εκείνοι εσηκωθήκαν
 και διάλυσαν την σύνοδον στων Αχαιών τα πλοία.

«ναί μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὐ ποτε φύλλα καὶ ὄξους
 φύσει, ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομῆν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
 οὐδ' ἀναδηλήσει· περὶ γάρ ῥά ἐ χαλκὸς ἔλεψε
 φύλλα τε καὶ φλοιόν· νῦν αὐτὲ μιν υἴες Ἀχαιῶν
 ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἳ τε δέμιστας
 πρὸς Διὸς εἰρύαται· ὁ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὄρκος.»

(A 233-239)

Εικόνα 8. Ο Αχιλλέας παίρνει πρώτος το λόγο στην αγορά των Αχαιών, στ. 59 κ.εξ. Ερυθρόμορφος αμφορέας, περίπου 510 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Στη δημοτική ποίηση συναντάμε μεγάλη ποικιλία «αδυνάτων»:

A. Ο νεκρός είναι αδύνατο να επιστρέψει στη ζωή:

«Όταν ανθίσει ο ξέρακας και βγάλει νια κλωνάρια [...] τότε κι εγώ, αδελφούλα μου, πάλι θα σ' ανταμώσω».

B. Μια κόρη αρνείται την αγάπη ενός βοσκού:

«– Βλαχούλα μ', πούθεν έρχεσαι και πούθε κατεβαίνεις;

– Από τα πρόβατα έρχομαι, στο σπίτι μου πηγαίνω.

– Βλαχούλα μ', δεν παντρεύεσαι, τσοπάνη άντρα να πάρεις;

– Δύνεσαι, άγουρε, δύνεσαι ό,τι σου πω να κάνεις;

Να φκιάσεις τ' αλωνάκι σου στη μέση του πελάγου

*Κι οὐδ' άχυρο να μη βραχεί, μηδέ σπυρί σιτάρι,
Να δεματιάσεις και τ' αυγά μ' ένα κλωνί μετάξι!»*

(Βλ. Στάθης Ε. Αναστασιάδης, *Η διδασκαλία των ομηρικών επών με τη βοήθεια των δημοτικών τραγουδιών και των νεοελληνικών παραδόσεων*, Θεσσαλονίκη 21977, σελ. 85-87, και Ν.Γ. Πολίτης, *Δημοτικά τραγούδια*, εκδ. «γράμματα», Αθήνα 1991 [1η έκδοση 1866], αρ. 106)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Κεντρικό θέμα της σκηνής των στ. 54-101 είναι η αποκάλυψη της αιτίας του λοιμού. Η αποκάλυψη, ωστόσο, καθυστερεί να γίνει με σαφήνεια. Ποια μέσα χρησιμοποιεί ο ποιητής για να πετύχει την καθυστέρηση και τι επιδιώκει με την τεχνική της *επιβράδυνσης*;
2. Ο Αγαμέμνωνας, δικαιολογώντας την άρνησή του να ελευθερώσει τη Χρυσίδα, διατυπώνει τα χαρακτηριστικά του ιδανικού τύπου γυναίκας στην ομηρική κοινωνία. Ποια ήταν αυτά; Να στηρίξετε την απάντησή σας με στοιχεία από το κείμενο.
3. Αφού δείξετε με συγκεκριμένες αναφορές στο κείμενο ότι η έννοια της *τιμής* κυριαρχεί στη σκέψη τόσο του Αχιλλέα όσο και του Αγαμέμνονα, να συζητήσετε στην τάξη τι εννοούσε ο ομηρικός ήρωας στο άκουσμα της λέξης *τιμή*, τι σήμαινε στην Αθήνα του 5 αι. π.Χ. (*άτιμος* = κυρίως αυτός που έχανε τα πολιτικά του δικαιώματα) και τι σημαίνει στην καταναλωτική κοινωνία της εποχής μας. Τι συμπεραίνετε σχετικά με την αλλαγή στο σημασιολογικό φορτίο των λέξεων; Πόσο αυτή η εξέλιξη εξαρτάται από τις μεταβολές που συμβαίνουν στον κώδικα αξιών κάθε κοινωνίας; [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Κώδικας, Μεταβολή, Χώρος – Χρόνος]
4. Οι αρχαίοι είχαν μια *ανθρωπομορφική* αντίληψη για τους θεούς τους: πίστευαν ότι μπορούσαν να εμφανιστούν σ' ένα θνητό, παίρνοντας τη μορφή ανθρώπου, κι ακόμη πως είχαν ανθρώπινη συμπεριφορά, συνήθειες ή ελαττώματα. Στο πλαίσιο αυτής της αντίληψης ανήκουν και οι εμφανίσεις θεών στα ομηρικά έπη είτε με *ενανθρώπιση* είτε με *επιφάνεια*. Σε ποια από τις δυο περιπτώσεις ανήκει η εμφάνιση της Αθηνάς στον Αχιλλέα; Θυμηθείτε επίσης την εμφάνιση της ίδιας θεάς στον Τηλέμαχο (*Οδύσσεια*, α 188 κ.εξ.) και συζητήστε γιατί ο ποιητής επέλεξε σε κάθε σκηνή διαφορετικό τρόπο παρουσίασης της θεάς.
5. Ένας χαρακτηριστικός τρόπος για να δείξουμε πως κάτι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί είναι να ισχυριστούμε ότι αυτό θα γίνει μόνον αν αλλάξει η φυσική τάξη του κόσμου. Αυτός ο τρόπος έκφρασης λέγεται «σχήμα του αδυνάτου» και τον συναντάμε στο όρκο του Αχιλλέα (στ. 234-245). Μπορείτε να πείτε με δικά σας λόγια το νόημα αυτού του όρκου;
6. Το «σχήμα του αδυνάτου» χρησιμοποιείται συχνά και στη νεοελληνική μας παράδοση. Αφού διαβάσετε τα Παράλληλα Κείμενα, να επισημάνετε αυτόν τον τρόπο έκφρασης, να συγκρίνετε τα συγκεκριμένα χωρία με τον όρκο του Αχιλλέα και να τα αναλύσετε με λίγα λόγια. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Παράδοση].
7. *Προοικονομία* είναι η αφηγηματική τεχνική με την οποία ο ποιητής προετοιμάζει συστηματικά τα επεισόδια που θα ακολουθήσουν στην εξέλιξη της πλοκής του έργου. Αφού θυμηθείτε παραδείγματα *προοικονομίας* από την *Οδύσσεια* και τα συζητήσετε στην τάξη, να επισημάνετε ανάλογα παραδείγματα στους στ. 213-242.
8. Να επισημάνετε στο λόγο του Νέστορα (στ. 255-285) με ποιους τρόπους ο σεβάσμιος γέροντας προσπαθεί να κατευνάσει τα οξυμμένα πνεύματα των δύο αντιπάλων.

ραψωδία Α 307-349

Η Χρυσήδα επιστρέφει στην πατρίδα της και η Βρισηίδα οδηγείται στον Αγαμέμνονα (ανάγνωση)

Στες πρύμνες του και στες σκηνές εγύρισ' ο Πηλείδης και οι σύντροφοί του οπίσω του με τον Μενoitιάδη· κι έριξ' ο Ατρείδης γρήγορο στην θάλασσαν καράβι με κουπηλάτες είκοσι κι επάνω εκατόμβην προς τον θεόν και ανέβασε την κόρην Χρυσήδα· και αρχηγός ο συνετός ανέβηκε Οδυσσέας.	310	Η ιστορία της Χρυσήδας τελειώνει
Κι ενώ στα πλάτη αρμένιζαν εκείνοι της θαλάσσης, ο Ατρείδης να καθαρισθούν παράγγειλε τα πλήθη· κι εκείνοι εκαθαρίζονταν και τ' αποπλύματ' όλα έριχναν μες στην θάλασσαν, και τέλειες εκατόμβες ταύρων κι ερίφων έκαιαν ακρόγιαλα του Φοίβου και ανέβαιν' ως τον ουρανόν καπνός ευωδιασμένος. Τούτα ενεργούσαν στον στρατόν, και ασάλευτος ο Ατρείδης σ' ό,τι εφοβέρισε απ' αρχής να κάμει του Αχιλλέως είπε προς τον Ταλθύβιον και προς τον Ευρυβάτην, που ήσαν αυτοί κήρυκες και ακόλουθοι δικοί του: «Εις του Πηλείδη την σκηνήν αμέτε, του Αχιλλέως, και από το χέρι πάρετε την κόρην Βρισηίδα, και αν δεν την δώσει, με πολλούς θα έλθω να την πάρω εγώ· μ' αυτό χειρότερα θα ταραχθεί η ψυχή του».	315	Καθαρμοί στο αχαικό στρατόπεδο
Είπε και τους ξαπόστειλε με δυνατές φοβέρες· άθελα εκείνοι παίρνοντας την άκραν της θαλάσσης στων Μυρμιδόνων τες σκηνές και τα καράβια φθάσαν. Καθήμενον εις την σκηνήν σιμά και στο καράβι τον ήβραν και να τους ιδεί δεν χάρηκε ο Πηλείδης. Τότε από φόβον κι εντροπήν εμπρός στον βασιλέα εκείνοι εμέναν άφωνοι και δεν τον ερωτούσαν· τους νόησε και «χαίρετε, ω κήρυκες», τους είπε, «αγγελιοφόροι του Διός και των θνητών ανθρώπων· ελάτ' εμπρός, δεν φταίτε σεις, ο Αγαμέμνων φταίει πόστειλε σας να πάρετε την κόρην του Βρισέως. Πάτροκλε διογέννητε, την κόρην έξω βγάλε και να την πάρουν δώσε την· και ας είναι αυτοί μαρτύροι προς τους θεούς, προς τους θνητούς και προς τον βασιλέα εκείνον τον σκληρόψυχον, αν ποτέ φθάσει ανάγκη από αχρείον όλεθρον να σώσω εγώ τους άλλους· τωνόντι αυτός λυσομανεί με λογικά χαμένα	320	Η Βρισηίδα
	325	
	330	
	335	
	340	

και δεν γνωρίζει τα εμπρός να ιδεί και τα κατόπι,
πώς να του μάχοντ' οι Αχαιοί γεροί σιμά στα πλοία». 345
Και απ' την σκηνήν ο Πάτροκλος την κόρην Βρισηίδα
έβγαλε και την έδωκε στα χέρια των κηρύκων,
κι ευθύς εκείνοι γύρισαν στον Αχαιών τα πλοία,
κι η ωραία κόρη εβάδιζε κατόπι λυπημένη·

ραψωδία Α 350-431α

Η συνάντηση Αχιλλέα – Θέτιδας

- Ο Αχιλλέας ετοιμάζει την εκδίκησή του
- Το αίτημα του Αχιλλέα στη μητέρα του
- Η υπόσχεση της Θέτιδας

«τέκνον, τί κλαίεις; τί δέ σε φρένας ἵκετο πένθος;
ἐξαύδα, μὴ κεῦθε νόω, ἵνα εἶδομεν ἄμφω.»

(Α στ. 363-364)

Εικόνα 9. Η Θέτιδα παρηγορεί τον Αχιλλέα.
Σχέδιο του B. Genelli, 1840/1844 (αντίγραφο).

Δέηση του Αχιλλέα
και εμφάνιση της μητέρας του

τότε ο Πηλείδης έκλαιγε και στ' ακρογιάλι μόνος 350
καθημένος εκοίταζε τ' απέραντα πελάγη
και θερμοευχήθη της μητρός απλώνοντας τα χέρια:
«Μητέρ', αφού κοντόχρονον με έχεις γεννημένον,
έπρεπε καν ο βροντητής να μου χαρίσει ο Δίας
τιμήν και αντίς ολότελα δεν μ' έχει αυτός τιμήσει· 355
ιδού τώρα με ατίμασεν ο μέγας Αγαμέμνων,
ότι μου άρπαξεν αυτός το δώρο μου και το 'χει».
Είπε με δάκρυα και η σεπτή τον άκουσε μητέρα
στα βάθη όπ' έμενε σιμά στον γέροντα γονέα

στ. 350-352 Μετά την αποχώρηση της Βρισηίδας ο Αχιλλέας απομακρύνεται μόνος στην άκρη της θάλασσας, όπου θρηνώντας επικαλείται τη μητέρα του.

στ. 353 κοντόχρονον: σύμφωνα με το μύθο, ο Αχιλλέας θα πέθαινε νέος, πριν από τη λήξη του Τρωικού πολέμου. Αντιστάθμισμα για τον πρόωγο θάνατο ήταν η τιμή που θα κέρδιζε ο ήρωας (βλ. στ. 354-355).

στ. 354 βροντητής: παραδοσιακό επίθετο του Δία, του θεού που κρατούσε τον κεραυνό. Πρβ. *Βροντοφόρος* (στ. 590), όπου το επίθετο χρησιμοποιείται ουσιαστικοποιημένο.

στ. 355 αντίς: η πρόθεση *αντί*, που συντάσσεται με όνομα, έχει μετατραπεί από το μεταφραστική σε επίρρημα (= αντίθετα) και συντάσσεται με ρήμα: «τώρα όμως, αντίθετα, αυτός δε με έχει τιμήσει καθόλου».

στ. 359 Η Θέτιδα ήταν μια από τις Νηρηίδες, τις θυγατέρες του Νηρέα, του γέροντα της θάλασσας. Η θεά μετά τη γέν-

και σαν ομίχλη ανέβηκε μέσ' από τ' άσπρο κύμα.	360	
Στο πλάγι αυτού που έκλαιεν εκάθισεν η θεία, τον χάιδεψε, κατ' όνομα τον έκραξε και του 'πε: «Τι κλαις, παιδί μου, στην καρδιά ποια λύπη σ' ήβρε; Ειπέ μου ευθύς, μην το 'χεις μυστικό, κι εγώ να το γνωρίσω».		
Κι ο Αχιλλεύς στενάζοντας της είπε: «Τα γνωρίζεις, τι απ' αρχής να σου τα ειπώ; Την πόλιν την αγίαν την Θήβην, που εβασίλευσεν ο μέγας Ηετίων, πατήσαμε, κι εφέραμεν εδώ τα λάφυρά της· κι ως έπρεπεν οι Αχαιοί τα μοιρασθήκαν όλα και του Ατρείδη εδιάλεξαν την κόρην Χρυσηίδα·	365	Ο Αχιλλέας παραπονείται
ο ιερέας έπειτα του μακροβόλου Φοίβου ο Χρύσης ήλθε στα γοργά των Αχαιών καράβια με λύτρα πλουσιοπάροχα την κόρην του να λύσει, και του θεού στο χέρι του τα στέφανα κρατώντας	370	
στο σκήπτρο επάνω το χρυσό επρόσπεσεν εις όλους τους Αχαιούς, αλλ' έξοχα στους βασιλείς Ατρείδες· τότ' είπαν όλοι οι Αχαιοί τον γέροντ' ιερέα να σεβασθούν και τα λαμπρά λύτρα δεκτά να γίνουν· αλλά τούτο δεν έστερξεν ο Ατρείδης Αγαμέμνων, και τον απόδιωξε κακά με δυνατές φοβέρες·	375	
έφυγε ο γέρος με χολήν και τες ευχές του ο Φοίβος άκουσ' ευθύς, ότι ο θεός πολύ τον αγαπούσε· και στους Αργείους έριξε βέλος κακό, κι επέφταν σωρός τα πλήθη, ως του θεού τα βέλη ολού πετούσαν	380	
στο απέραντο στρατόπεδο των Αχαιών, και ο μάντις ο γνώστης μάς φανέρωσεν ό,τι του είπε ο Φοίβος· τότε ο θεός να ιλεωθεί συμβούλευσα εγώ πρώτος· με τούτο σφόδρα εθύμωσεν ο Ατρείδης κ' εσηκώθη και λόγον είπε φοβερόν, που είναι τελειωμένος.	385	
Κι οι Αχαιοί προβόδησαν με γρήγορο καράβι	390	

νηση του Αχιλλέα εγκατέλειψε το θνητό σύζυγό της, τον Πηλέα, και ζούσε με τη θεϊκή υπόστασή της στα βάθη της θάλασσας. Όταν όμως η ποιητική ανάγκη το απαιτεί (π.χ. στ. 397) ο ποιητής τοποθετεί τη Θέτιδα στο παλάτι του Πηλέα στη Φθία.

στ. 360 σαν ομίχλη: παραμυθικό μοτίβο. Οι μορφές των παραμυθιών έρχονται στον πραγματικό κόσμο σαν ομίχλη και σιγά σιγά παίρνουν ανθρώπινη μορφή. Το ίδιο συμβαίνει και στα παραμύθια της Ανατολής (π.χ. στο λυχνάρι του Αλαντίν). Εδώ χρησιμοποιείται η ομίχλη για τον πρόσθετο λόγο ότι πρόκειται για θεότητα της θάλασσας και επειδή οι υδρατμοί που ανεβαίνουν από τη θάλασσα δίνουν την εντύπωση ανθρώπινης μορφής σε κάποιον που βρίσκεται σε απόσταση.

στ. 367 Θήβη: πόλη της Μυσίας κοντά στην Τροία. Βασιλιάς της ήταν ο Ηετίωνας, ο πατέρας της Ανδρομάχης, γυναίκας του Έκτορα. Την πόλη κυριεύσε ο Αχιλλέας, σκοτώνοντας το βασιλιά και τους επτά γιους του (βλ. Z 395 κ.εξ. και Z 413 κ.εξ.). Τότε αιχμαλωτίστηκε και η Χρυσηίδα, που ήταν σε επίσκεψη στη Θήβα (πρβ. σχολ. στ. 185).

στ. 376 έξοχα: κυρίως, πιο πολύ.

στ. 383-384 βέλος κακό... τα βέλη ολού πετούσαν: ο λοιμός, που τον προκαλούσαν τα βέλη του θεού, απλωνόταν παντού, σε όλες τις κατευθύνσεις του στρατοπέδου.

στ. 385-386 ο μάντις... ό,τι του είπε ο Φοίβος: ο ομηρικός άνθρωπος πίστευε ότι ο θεός αποκαλύπτε στο μάντη το θέλημά του και εκείνος το εξηγούσε στη συνέχεια με το χρησμό του.

στ. 387 να ιλεωθεί: να εξευμενιστεί ο θεός (πρβ. σχολ. στ. 101).

και προσφορές για τον θεόν την κόρην εις την Χρύσην,
αλλ' από τώρ' απ' την σκηνήν την κόρην του Βρισέως,
δώρο σ' εμέ των Αχαιών, οι κήρυκες μου επήραν·
και, αν δύνασαι, προστάτευσε συ το καλό παιδί σου·
ανέβα ευθύς στον Όλυμπον και πρόσπεσε στον Δία, 395
αν χάριν του 'καμες ποτέ με λόγον ή με έργον·
συχνά στο σπίτι του πατρός σ' άκουσα να καυχάσαι
ότι τον μαυροσύννεφον Κρονίδην εσύ μόνη
των αθανάτων έσωσες απ' όλεθρον αχρείον, 400
όταν οι άλλοι Ολύμπιοι επήγαν να τον δέσουν,
η Ήρα με την Αθηνάν και ο Ποσειδών ακόμη,
και συ, θεά, τον λύτρωσες που φώναξες αμέσως
τον μέγαν εκατόγχειρον στες κορυφές του Ολύμπου·
απ' τους θεούς Βριάρεως, και απ' τους θνητούς Αιγαίων
λέγεται και στην δύναμιν περνά και τον πατέρα· 405
μ' έπαρσιν κάθισεν αυτός στο πλάγι του Κρονίδη,
και από τον φόβον του οι θεοί δεν έδεσαν τον Δία.
Τα γόνατά του αγκάλιασε και τούτα ενθύμισέ του,
στους Τρώας ίσως βοηθός θελήσει αυτός να γίνει,
και ακρόγιαλα τους Αχαιούς να κλείσει προς τες πρύμνες 410
να σφάζονται για να χαρούν τον βασιλιά τους όλοι.
Να μάθει και ο κραταιός Ατρείδης Αγαμέμνων
πόσο ετυφλώθη ν' αφηφά των Αχαιών τον πρώτον».·
Και δάκρυα χύνοντας πολλά του απάντησεν η Θέτις:
«Υιέ μου, τι σ' ανάσταινα τον πικρογεννημένον; 415
Άλυπος καν και αδάκρυτος να κάθοσουν στες πρύμνες,
αφού δεν θέλ' η μοίρα σου πολύν καιρόν να ζήσεις·
αλλ' είσαι και ολιγόζωος και πίκρες ποτισμένος
σαν κανείς άλλος· άμοιρα στο σπίτι σ' εγεννούσα·
κι εγώ τον λόγον σου να ειπώ του βροντοφόρου Δία, 420

Η Θέτιδα θα μεσολαβήσει
στον Δία

στ. 397 κ.εξ. Η Ήρα, η Αθηνά και ο Ποσειδάνας, οι οποίοι είναι τώρα με το μέρος των Αχαιών, είχαν συνωμοτήσει κάποτε εναντίον του Δία. Ο μύθος αυτός δεν παραδίδεται από άλλη πηγή και μάλλον δημιουργείται εδώ από τον ποιητή, ώστε ο Δίας να χρωστά ευγνωμοσύνη στη Θέτιδα.

στ. 398 μαυροσύννεφον: επίθετο του Δία (= αυτός που τον καλύπτουν μαύρα σύννεφα). Αλλού *νεφελοσυνάκτης* (στ. 512, 561 κ.α., πρβ. σχόλ. στ. 354).

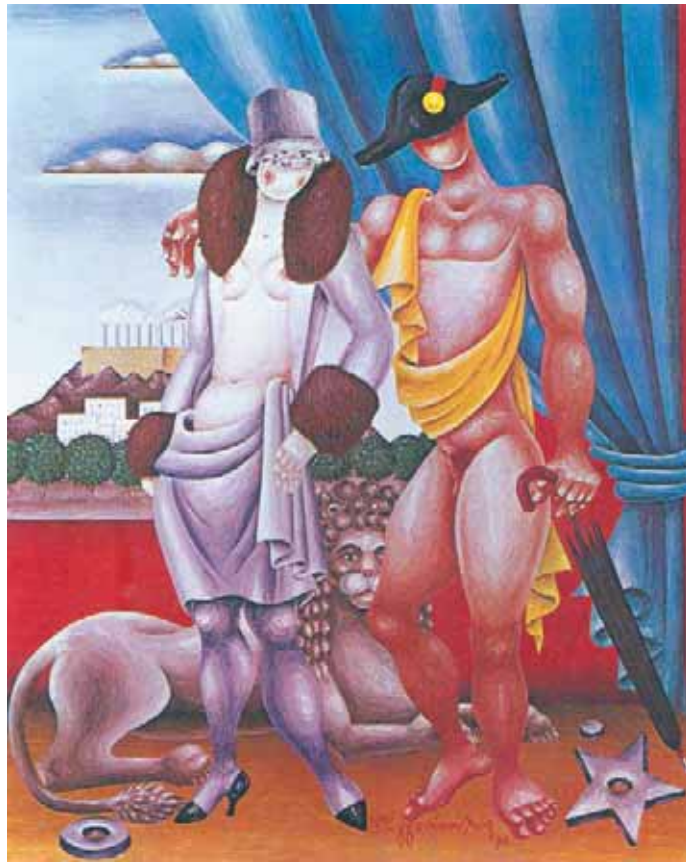
στ. 403-404 Οι εκατόγχειρες ήταν τρεις, ο Βριάρεως, ο Γύης και ο Κόττος. Συχνά αναφέρονται στο έπος διαφορές στα ονόματα που έδιναν οι θεοί και σε εκείνα που έδινε η γλώσσα των ανθρώπων: π.χ. τον ποταμό της τρωικής πεδιάδας οι θεοί τον ονόμαζαν *Ξάνθο*, ενώ οι άνθρωποι *Σκάμανδρο* (Y 73-74). Ίσως η διαφοροποίηση αυτή δείχνει μια τάση διαχωρισμού του θεϊκού από τον ανθρώπινο κόσμο και τρόπο σκέψης.

στ. 408 τα γόνατά του αγκάλιασε: στην τυπική στάση ικεσίας ο ικέτης με το ένα χέρι του άγγιζε το πηγούνι του προσώπου που ικέτευε και με το άλλο τού αγκάλιαζε τα γόνατα (πρβ. στ. 501 κ.εξ.).

στ. 415 κ.εξ. Η Θέτιδα ως θεά γνωρίζει ότι για τον Αχιλλέα είναι δοσμένο από τη μοίρα του να ζήσει λίγο (βλ. σχόλ. στ. 353), γι' αυτό τον χαρακτηρίζει *πικρογεννημένον* (= γεννημένος για να δοκιμάζει πίκρες). Ως αντάλλαγμα, λοιπόν, για τη λίγη ζωή που του έχει δοθεί από την κακή μοίρα του (*άμοιρα*, στ. 419) θα έπρεπε να κάθεται στα καράβια του χωρίς λύπες και χωρίς δάκρυα.

στ. 420 βροντοφόρος: στο πρωτότυπο *τερπικέρανος* = αυτός που *τέρπεται*, που χαίρεται με τους κεραυνούς (πρβ. σχόλ. στ. 354).

στον χιονισμένον Όλυμπον θα υπάγω, αν θα μ' ακούσει·
συ ωστόσο από τον πόλεμον τραβήξου και στες πρύμνες
ησύχαζε, των Αχαιών να δείξεις τον θυμόν σου·
και ο Δίας στον Ωκεανόν, που τον καλούν οι θείοι
Αιθίοπες κατέβη χθες και όλ' οι θεοί μαζί του· 425
και μετά ημέρες δώδεκα στον Όλυμπον θα γύρει,
και τότε στα χαλκόστρωτα θ' ανέβω δώματά του,
να του προσπέσω ταπεινά κι ελπίζω να μ' ακούσει.
Είπε κι εκεί τον άφησε περίσσια χολωμένον,
οπού την ομορφόζωνην του επήραν κορασίδα 430
δυναστικώς.

Εικόνα 10. Πηλεύς και Θέτις, του Ν. Εγγονόπουλου, 1976. Συλλογή Ε. Εγγονοπούλου.

στ. 425 Αιθίοπες: οι Αιθίοπες ήταν μυθικός λαός που, όπως μαρτυρεί και το όνομά τους, ήταν μελαφοί. Κατοικούσαν στα δύο άκρα της γης (βλ. *Οδύσσεια*, α 27 κ.εξ.), κοντά στον Ωκεανό, αφού σύμφωνα με την ομηρική αντίληψη η γη ήταν επίπεδη και την περιέβαλλε ο ποταμός Ωκεανός. Οι Αιθίοπες ήταν ευσεβείς και αγαπητοί στους θεούς, γι' αυτό χαρακτηρίζονται *θείοι* (στ. 424).

στ. 426 ημέρες δώδεκα: υπολογίζονται από τη μέρα που μιλάει η Θέτιδα. Ο αριθμός είναι τυπικός (βλ. σχόλ. στ. 54).

στ. 427 χαλκόστρωτα: στο παλάτι του Δία το πάτωμα είχε επένδυση από χαλκό, όπως και το ανάκτορο του Αλκίνοου (*Οδύσσεια*, η 38 κ.εξ.). Το επίθετο είναι κοσμητικό και θέλει να δηλώσει τον πλούτο και την πολύτιμη κατασκευή.

στ. 431 δυναστικώς: με τη βία, χωρίς τη θέλησή του.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η προσευχή του Τηλέμαχου

«Τράβηξε κι ο Τηλέμαχος αλάργα στ' ακρογιαλί
κι αφού στο κύμα νίφτηκε στην Αθηνά δεόνταν·
“Άκου με, αθάνατη θεά, που χτες στο σπίτι μου ήρθες
και μου 'πες στο θαμπό γιαλό να τρέξω με καράβι,
να μάθω του πατέρα μου το γνρισμό, που λείπει
χρόνια στα ξένα. Κι οι Αχαιοί μου φέρνουν όλο εμπόδια
κι οι φαντασμένοι πιο πολύ μνηστήρες απ' τους άλλους”.
Έτσι δεήθη κι ήρθε ευτύς η Αθηνά κοντά του
μοιάζοντας με το Μέντορα σ' όλα, φωνή και σώμα,
κι έτσι με λόγια πεταχτά του 'δωσε θάρρος κι είπε».

(Οδύσσεια β 260-269, μτφρ. Ζ. Σίδερης,
εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα χ.χ.)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιο είναι το αίτημα του Αχιλλέα και γιατί η Θέτιδα είναι η πιο κατάλληλη θεότητα για να το μεταφέρει στον Δία; Πώς αντιδρά η Θέτιδα στο αίτημα του γιου της, τι του υπόσχεται και τι τον προτρέπει να κάνει; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας με στοιχεία από το κείμενο.
2. Συγκρίνοντας την εικόνα που παρουσιάζει ο Αχιλλέας στη συνάντηση με τη μητέρα του (στ. 350-430) με την εικόνα που σχηματίσατε γι' αυτόν κατά τη φιλονικία του με τον Αγαμέμνονα στη συνέλευση των Αχαιών (στ. 122 κ.εξ.), ποιες διαφορές παρατηρείτε; Να στηρίξετε την απάντησή σας με χωρία του κειμένου.
3. Μελετώντας τους λόγους του Αχιλλέα (στ. 353-357 και 365-413), τι συμπεραίνετε για την αξία της τιμής στην ομηρική κοινωνία; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με αναφορές στο κείμενο.
4. Προσέξτε την παρουσία της Θέτιδας στο πλαίσιο της αντίληψης περί *ανθρωπομορφισμού* των θεών (βλ. ερώτηση 4 στην προηγούμενη ενότητα) και σημειώστε ποια στοιχεία της συμπεριφοράς της είναι ανθρώπινα και ποιες ιδιότητές της παραμένουν θεϊκές. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
5. Σε ποια σημεία της ενότητας ο ποιητής χρησιμοποιεί τις αφηγηματικές τεχνικές της *προοικονομίας* (τι προοικονομείται κάθε φορά;) και της *επιβράδυνσης*; Τι πετυχαίνει με τη χρήση τους απέναντι στον Αχιλλέα και απέναντι στον ακροατή του έπους;
6. Να συγκρίνετε τις προσευχές του Αχιλλέα (στ. 353-357), του Χρύση (στ. 37-42) και του Τηλέμαχου (βλ. Παράλληλο κείμενο). Προσέξτε επίσης το σκηνικό χώρο όπου γίνονται οι προσευχές και τι ακολουθεί αμέσως μετά. Να σημειώσετε τις ομοιότητες και να δικαιολογήσετε τις διαφορές. Τι παρατηρείτε;

ραψωδία Α 431β-493

Η Χρυσήδα παραδίδεται στον πατέρα της Επιστροφή της αποστολής με επικεφαλής τον Οδυσσέα στο στρατόπεδο των Αχαιών (ανάγνωση)

Αλλ' έφθανεν ο ισόθεος Οδυσσέας
στην Χρύσην όπου έφερνε την θείαν εκατόμβην·
κι όταν εμπήκε στο βαθύ λιμάνι το καράβι,
μάζωξαν όλα τα πανιά και τ' αποθέσαν κάτω,
τα ξάρτια λύσαν κι έβαλαν στην θήκην το κατάρτι, 435
έφεραν μέσα στ' άρασμα με τα κουπιά το πλοίον,
και τα πρυμνόσχοιν' έδεσαν κι ερίζαν τες αγκύρες,
και εβγήκαν έξω στην στεριά και μέσ' απ' το καράβι
την εκατόμβην έβγαλαν του μακροβόλου Φοίβου, 440
και απ' όλους βγήκεν ύστερη του Χρύση η θυγατέρα.
Την κόρην ο πολύγνωμος οδήγησε Οδυσσέας
εις τον βωμόν και του πατρός την έδωσε και του 'πε:
«Ω Χρύση, ο μέγας μ' έστειλεν Ατρείδης Αγαμέμνων
την κόρην να σου φέρω εδώ και θείαν εκατόμβην,
να τον εξιλεώσομε, του Φοίβου να προσφέρω, 445
πο 'βαλε εις πολυστένακτες οδύνες τους Αργείους».
Είπε και του την έδωσε την ακριβή του κόρην·
εδέχθη αυτός και χάρηκε· κι ευθύς την εκατόμβην
εις τον καλόκτιστον βωμόν ολόγυρ' αραδιάσαν
και αφού εχερονίφθηκαν κι επήραν το κριθάρι, 450
ψηλά τα χέρια σήκωσεν ο Χρύσης κι εδεήθη:
«Άκουσέ με, αργυρότοξε, της Χρύσης και της θείας
Κίλλας υπέρμαχε θεέ, ω κύριε της Τενέδου,
ως έδωκας ακρόασιν εις τες ευχές μου πρώτα,
κι επλήγωσες τους Αχαιούς κι ετίμησες εμένα, 455
αυτή μου πάλι ευδόκησε να γίν' η επιθυμία,
απ' το κακό θανατικό τους Δαναούς ω σώσε!».
Είπε, και ο Φοίβος άκουσε, κι εδέχθη την ευχή του.
Τότε αφού κάμαν τες ευχές κι ερίζαν το κριθάρι,
των σφακτών στρέψαν τους λαιμούς, τα έσφαξαν, τα γδάραν, 460
τα μεριά κόψαν, με διπλό κνισάρι τα σκεπάσαν
κι επάνω τους ωμά 'βαλαν κομμάτια και στες σχίζες
λαμπρό κρασί τα εράντιζε και τα 'καιεν ο γέρος
και τα πεντόσουβλα σιμά τ' αγόρια τού κρατούσαν·
και αφού καήκαν τα μεριά κι εγεύθηκαν τα σπλάχνα, 465

Αφιξη της προεβείας
στη Χρύση

Θυσίες και προσευχές
στον Απόλλωνα

ελιάνισαν τα επίλοιπα, τα πέρασαν στες σούβλες,
και αφού με τέχνην τα ὕψησαν, ἀπ' την φωτιά τα ἐπήραν
και ἀμ' ἀπ' τον κόπον ἐπαυσαν κι ετοίμασαν το γεύμα,
ετρῶγαν κι ὄλ' ἰσόμοιρα χαρήκαν το τραπέζι· 470
και ἅμα ἐφάγαν κι ἐπῖαν ὅσ' ἤθελε ἡ ψυχὴ τους,
ξέχειλο ἐβάλαν το κρασί τ' ἀγόρια στους κρατήρες
κι ἐδῶκαν σ' ὄλους ἀπαρχές στα ολόγεμα ποτήρια,
κι ἐξελεῶναν τους θεούς με ἄσματα ὀλημέρα
καλόν παιάνα ψάλλοντας των Ἀχαιῶν τ' ἀγόρια 475
και ὁ μακροβόλος ἄκουε κι ευφραίνετο ἡ ψυχὴ του·
και ὁ ἥλιος ἅμα ἐβύθισε και ἦλθε το σκοτάδι,
στου πλοίου τα πρυμνόσχοινα κοιμήθηκαν πλησίον·
και ἅμα ἐρόδιζ' ἡ ἀυγή, ἀφήκαν το λιμάνι
στων Ἀχαιῶν το ἀπέραντο στρατόπεδο να γύρουν·
και πρίμον τους ἀπόστειλε ὁ μακροβόλος Φοῖβος· 480
τότ' ἀπλῶσαν τα κάτασπρα πανιά τους στο κατάρτι,
κι ὁ ἄνεμος τα φούσκωνε, κι ὡς πήγαινε το πλοῖον
εἰς την καρίνα ολόγυρα το μαύρο κύμα ηχοῦσε
κι ἐκοβε δρόμον γρήγορο στο κύμα το καράβι·
στων Ἀχαιῶν το ἀπέραντο στρατόπεδο ἅμα ἐφθάσαν, 485
ετραβήξαν εἰς την στεριά τ' ολόμαυρο καράβι
ψηλά στην ἄμμον κι ἐβάλαν στυλῶματα ἀποκάτω
και στες σκηνές ἐσκόρπισαν ἐκεῖθε και στες πρύμνες.
Ὡστόσο ἐκεῖνος θύμωνε σιμά στα γοργά πλοία
ὁ φτεροπόδης διογενῆς Πηλεΐδης Ἀχιλλέας· 490
δεν πήγαινε στην σύνοδον, ὅπου δοξάζοντ' ἄνδρες,
οὔτε στον πόλεμον, και αὐτοῦ βαρύλυπ' ἡ καρδιά του
ελαχαρούσε την βοήν, την φλόγα του πολέμου.

Επιστροφή από τη Χρῦσα

ραψωδία A 494-612

Σκηνές από τον Ὀλυμπο

- Ἡ Θέτιδα πραγματοποιεῖ την υπόσχεσή της
- Ὁ Δίας συγκατανεύει. Ἡ «βουλή» του Δία
- Ἡ ἀντίδραση της Ἥρας
- Οἱ σχέσεις των θεῶν

Ὁ Δίας υπόσχεται στη Θέτιδα

«Ἡ καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσια δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν
ἽΟλυμπον.»

(A 528-530)

Ἡ ἰκεσία της Θέτιδας

Ἐφεξε ἡ δωδέκατη ἀυγή, και οἱ θεοὶ γυρίζουν
στον Ὀλυμπον κι ἐβάδιζεν ἐμπρός τους ὁ Κρονίδης 495

και η Θέτις το παράγγελμα δεν ξέχανε του υιού της
 και της θαλάσσης έσχισε τα κύματα κι εβγήκε
 και ανέβη τα χαράματα στ' Ολύμπου τον αιθέρα.
 Εύρηκε τον βροντόφωνον Κρονίδαην καθισμένον
 μόνον στην άκρην κορυφήν του πολυλόφου Ολύμπου, 500
 εμπρός του εκάθισε η θεά και με τ' αριστερό της
 του έπιασε τα γόνατα, με τ' άλλο το πηγούνι,
 κι έλεγεν ικετεύοντας στον ύψιστον Κρονίδαην:
 «Δία πατέρ', αν κάποτε με λόγον ή με έργον
 σ' έχω ωφελήσει, ευδόκησε σ' αυτό να με εισακούσεις· 505
 τον ολιγοημερότατον υιόν, αχ! τίμησέ μου·
 ιδέ πώς τον ατίμασεν ο μέγας Αγαμέμνων,
 οπού του άρπαξεν αυτός το δώρο του και το 'χει.
 Δικαίωσέ τον καν εσύ, πάνσοφε Ολύμπιε Δία,
 στους Τρώας νίκες δώρησε ωσότου το παιδί μου, 510
 να δικαιώσουν οι Αχαιοί να τον υπερδοξάσουν».

Και απάντησιν δεν έδωκεν ο νεφελοσυνάκτης
 κι ώραν πολλήν εσώπαινε· και η Θέτις του κρατούσε
 ως απ' αρχής τα γόνατα και πάλιν τον ερώτα:
 «Άσφαλτην δώσ' μου υπόσχεσιν μ' εκείνο σου το νεύμα 515
 ή αρνήσου· τι θα φοβηθείς; Θέλω να μάθω μόνον,
 αν είμαι το εξουθένωμα των αθανάτων όλων».

Με βάρος της απάντησεν ο νεφελοσυνάκτης:
 «Ω! τι κακό! να οργισθώ της Ήρας θα με βάλεις,
 όταν με λόγια υβριστικά πικρά θα με κεντήσει· 520
 και χωρίς λόγον πάντοτε μου κλαίεται και λέγει
 εμπρός εις όλους τους θεούς πως βοηθώ τους Τρώας,
 αλλά συ φύγε ευθύς μη σε νοήσ' η Ήρα
 και άφες σ' εμέ την μέριμναν σ' αυτό να δώσω τέλος·
 και ιδού, για να βεβαιωθείς την κεφαλήν θα σκύψω· 525
 σημάδι τούτο αλάθευτο στους αθανάτους έχω·
 τι ό,τι με της κεφαλής το σκύψιμο κηρύξω
 δεν απατά, δεν παίρνεται οπίσω και θα γίνει».

Είπε, τα μαύρα φρύδια του χαμήλωσε ο Κρονίδης·
 έκλινε από τ' αθάνατο κεφάλι του κυρίου 530
 η θεία κόμη και ο μανός ο Όλυμπος εσεισθη.

Η απάντηση του Δία

στ. 499 βροντόφωνος: επίθετο του Δία, όχι μόνο γιατί είχε βροντώδη φωνή αλλά και επειδή είχε σχέση με τη βροντή, ως κύριος του κεραυνού (πρβ. σχόλ. στ. 354, 398 και 420).

στ. 501 κ.εξ. Πρβ. σχόλ. στ. 408.

στ. 506 ολιγοημερότατον: βλ. σχόλ. στ. 353 και στ. 354-355.

στ. 511 υπερδοξάσουν: να τον ικανοποιήσουν αποδίδοντάς του πολλές τιμές.

στ. 515 άσφαλτην... νεύμα: δώσε μου σίγουρη υπόσχεση και επιβεβαίωσέ τη με ένα σου νεύμα (βλ. στ. 525-528).

στ. 517 το εξουθένωμα των αθανάτων όλων: η πιο περιφρονημένη ανάμεσα στους θεούς. Η Θέτιδα, σε περίπτωση που δεν ικανοποιηθεί το αίτημά της, θα το θεωρήσει δείγμα περιφρόνησης προς το πρόσωπό της.

στ. 525-528 Η επίσημη επιβεβαίωση της υπόσχεσης του Δία δίνεται με το κούνημα της κεφαλής του θεού προς τα κάτω.

στ. 531 ο μανός: ο σταθερός, αυτός που δεν κουνιέται εύκολα.

Αυτά ἔπαν κι εχωρίσθηκαν· απ' τον ακτινοβόλον
 Ὀλυμπον κείνη ἐπήδησε στῆς θάλασσας τα βάθη,
 και ο Δίας προς το δῶμα του· κι εμπρός εις τον πατέρα
 ὄλ' οι θεοὶ σηκώθηκαν· ουδέ να προχωρήσει 535
 κανεὶς ἐπρόσμενε ἀλλ' ὀρθοὶ τον προὔπαντήσαν ὅλοι·
 κι ἐκάθισε στον θρόνον του· και ὅτι πρώτα ἡ Θέτις
 ἡ κόρη ἡ ἀργυρόποδη του γέρου τῆς θαλάσσης,
 εἶχε μ' αὐτὸν συνακουσθεὶ, δεν ξέφυγε τῆς Ἥρας,
 και ἀρχισε πειραχτικά να λέγει προς τον Δία: 540
 «Ποια θεά πάλι, ὦ δολερέ, με σένα εσυνακούσθη;
 Σ' ἀρέσει πάντοτε μακρὰν ἀπὸ ἐμέ να κρίνεις,
 ν' αποφασίζεις μυστικά· δεν σου ἔδωσε ἡ καρδιά σου
 τίποτε ἀπ' ὅσα σκέπτεσαι σ' ἐμέ να φανερώσεις».
 Σ' αὐτὴν ἀντεῖπε των θεῶν και ἀνθρώπων ο πατέρας: 545
 «Ἥρα, μη ἐλπίζεις ὅλους μου τους στοχασμοὺς να μάθεις,
 δεν θα τους ἐβρεις εὐκόλα, και ἀς εἶσαι ομόκλινή μου,
 ἀλλ' ὅ,τι ἀρμόζει ν' ἀκουσθεὶ, κανεὶς δεν θα γνωρίσει
 ἢ των θεῶν ἢ των θνητῶν, πριν συ το μάθεις πρώτα·
 ἀλλ' ὅ,τι ἐγὼ ἀνάμερα των ἀθανάτων θέλω 550
 να στοχασθῶ, μη το ἐρωτάς, μη θέλεις να ἐξετάζεις».
 Και ἡ μεγαλόφθαλμη θεά του ἀπάντησεν, ἡ Ἥρα:
 «Ὅποιον λόγον, πρόφερες, σκληρότατε Κρονίδη;
 ἔχω καιρόν π' οὔτε ρωτῶ, οὔτ' ἐξετάζω πλέον,
 ἀλλ' ὅσα θέλεις ἤσυχος ο νους σου κρίνει μόνος· 555
 ἀλλὰ φοβούμαι τώρα μη του γέρου τῆς θαλάσσης
 ἡ κόρη σε ξεπλάνεσε, ὅτι πρωὶ την εἶδα
 σιμά σου ἐκεῖ τα γόνατα κλιτὴ να σου ἀγκαλιάζει,
 και θα τῆς ἐστερξες τιμὴν να δώσεις του Ἀχιλλέως
 και ν' ἀφανίσεις Ἀχαιοὺς πολλοὺς ἐκεῖ στα πλοία». 560
 Και ο Δίας τῆς ἀπάντησε ο νεφελοσυνάκτης:
 «Στιγμὴ δεν παύεις, ὦ κακὴ, να με παραμονεύεις·
 ἀλλὰ δεν βγάζεις τίποτε και πλέον μισητὴ μου
 θα γίνεις και θα λυπηθεῖς χειρότερα· κι ἀν εἶναι
 το πράγμα ὡς ἔλεγες, θα πει που αὐτὸ σ' ἐμένα ἀρέσει. 565
 Ἀλλὰ κάθου και σώπαινε, στον λόγον μου υποτάξου,
 δεν θα σε σώσουν, πίστευσε, ὄλ' οι θεοὶ του Ὀλύμπου,

στ. 534 και ο Δίας προς το δῶμα του: εννοεῖται ἐπήγε.

στ. 535-536 Ἡ ἐκδήλωση σεβασμοῦ προς τον Δία διατυπώνεται με ἐμφαση, θετικά και ἀρνητικά: «ουδέ... ἐπρόσμενε, ἀλλ' ὀρθοὶ... προὔπαντήσαν ὅλοι» (σχῆμα παραλληλίας).

στ. 538 ἀργυρόποδη: που ἔχει τα πόδια κάτασπρα, λαμπερά, ὅπως το ἀσήμι.

στ. 539 συνακούγομαι: συμφωνῶ με κάποιον για κάτι.

στ. 543 δεν σου ἔδωσε ἡ καρδιά σου: δε θέλησες.

στ. 548 ὅ,τι ἀρμόζει ν' ἀκουσθεὶ: ἡ Ἥρα μπορεῖ να μάθει πρώτη ὅ,τι μπορεῖ να πληροφορηθεῖ οποιοσδήποτε ἄλλος, ἀθάνατος ἢ θνητός. Ο Δίας, ὠστόσο, ἔχει το δικαίωμα να κρατᾶει κάποιες σκέψεις του κρυφές, χωριστά (ἀνάμερα, στ. 550) ἀπὸ τους ἄλλους θεοὺς.

στ. 558 κλιτὴ: σκυμμένη, γονατιστή.

αν τούτ' απλώσω εγώ σ' εσέ τ' ανίκητά μου χέρια».		
Είπε και η μεγαλόφθαλμη φοβήθηκεν η Ήρα		
και την καρδιά της σφίγγοντας καθήμενη εβουβάθη·	570	
κι όλ' οι θεοί λυπήθηκαν στο δώμα του Κρονίδη·		
τότε βοηθός εις την γλυκιά μητέρα του την Ήραν		Παρέμβαση του Ήφαιστου
ο Ήφαιστος, ο ένδοξος τεχνίτης, σ' όλους είπε:		
«Κακό θα είναι αβάστακτο τωόντι σεις οι δύο		
να ερίζετε για τους θνητούς και μες στους αθανάτους	575	
να οχλοβοείτε φοβερά· και της καλής τραπέζης		
όλ' η ευφροσύνη εχάθηκεν, αφού νικάν τ' αχρεία,		
και της μητρός μου θα 'λεγα, που το εννοεί και μόνη,		
εις τον γλυκόν πατέρα μου να είναι καλή, μη πάλιν		
θυμώσει και την τράπεζαν μας βάλει επάνω-κάτω·	580	
να θέλει μας κατακυλά απ' το θρονί μας όλους		
ο Βροντητής, στην δύναμιν περίσσι' ανώτερός μας.		
Αλλά με λόγια μαλακά να τον καταπραΰνεις		
κι ο Βροντοφόρος ίλεως, θαρρώ, σ' εμάς θα γίνει».		
Είπ' επετάχθη κι έβαλε το δίκουπο ποτήρι,	585	
στο χέρι της αγαπητής μητρός του και της είπε:		
«Υπόμεινε, μητέρα μου, και βάστα αν και θλιμμένη,		
μήπως εμπρός στα μάτια μου δαρθείς, γλυκιά μητέρα·		
και τότε δεν θα δυνηθώ ποσώς να σε βοηθήσω		
ο θλιβερός· αντίσταση δεν έχει ο Βροντοφόρος·	590	
άλλη φορά το ετόλμησα, και αυτός από τον πόδα		
μ' έπιασε και μ' απόλυσε του Ολύμπου απ' το κατώφλι.		
Ολημερίς εγύριζα, και ο ήλιος είχε δύσει		
όταν στην Λήμνον έπεσα κοντά να βγει η ψυχή μου·		
και άνθρωποι Σίντιες εκεί με περιποιήθηκαν».	595	
Και χαμογέλασε η θεά, η Ήρα η λευκοχέρα		Αποκατάσταση της ηρεμίας.
και απ' το παιδί της έλαβε γελώντας το ποτήρι		Συμπόσιο των θεών
και γλυκό νέκταρ παίρνοντας απ' τον κρατήρα εκείνος		
δεξιά κερνούσε ολόγυρα τους άλλους αθανάτους·		
τότε οι μακάριοι θεοί τα γέλια δεν κρατούσαν	600	
να βλέπουν κει τον Ήφαιστον να υπηρετεί το δώμα·		
αυτού ετρώγαν κι έπιναν ολήμερα ως το δείλι,		
κι όλες χαρήκαν οι καρδιές το ισόμοιρο τραπέζι,		
του Φοίβου ακόμη την λαμπράν κιθάραν και τες Μούσες		
ως έψαλναν καλόφωνα με την σειράν τους όλες·	605	

στ. 577 νικάν τ' αχρεία: επικρατεί το κακό, δηλαδή οι καβγάδες και η αναταραχή.

στ. 585 δίκουπο ποτήρι: ποτήρι που ήταν κοίλο και από τις δύο πλευρές και είχε τον πυθμένα στη μέση, σαν δυο ποτήρια κολλημένα πάτο με πάτο. Τέτοια ποτήρια έχουν βρεθεί στην Κύπρο, στην Κρήτη και σε άλλα μέρη της Ελλάδας.

στ. 581 μας κατακυλά: ο Ήφαιστος έχει γνωρίσει τη βίαιη συμπεριφορά του Δία (στ. 591 κ.εξ.). Κάποτε ο πατέρας των θεών τον πέταξε από τον Όλυμπο και έπειτα από εναέρια τροχιά έπεσε στη Λήμνο, της οποίας οι κάτοικοι ονομάζονταν Σίντιες. Εκεί υπήρχε ηφαιστειο στο όρος Μόσυγλος, κέντρο λατρείας του θεού της φωτιάς.

στ. 604 του Φοίβου: η ραψωδία άρχισε με την εικόνα του Απόλλωνα ως θεού τιμωρού με φαρέτρα και βέλη. Εδώ έχουμε την εντελώς αντίθετη εικόνα του: είναι ο θεός της μουσικής, που συνοδεύει με την κιθάρα του το τραγούδι των Μουσών.

κι άμα του ήλιου βύθισε το φως, καθείς επήγε
να κοιμηθεί στο δώμα του, που ο Ξακουστός τεχνίτης
του εποίησεν ο Ήφαιστος με την σοφήν του γνώση.
Εκίνησε και ο βροντητής Ολύμπιος κι ανέβη
στην κλίνην που αναπαύονταν όσες φορές ο ύπνος
τον εκυρίευε ο γλυκός· αυτού κοιμήθη ο Δίας
και η χρυσόθρονη θεά, η Ήρα στο πλευρό του.

610

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Μια παλιά ιστορία για τον Δία και τη Θέτιδα

«[...] Σαν ο Δίας κι ο λαμπρός ο Ποσειδώνας
ποιος θα σμίξει με τη Θέτη συνορίσαν,
θέλοντάς την ο καθένας για γυναίκα
να την έχει πανώρια· κι ο καημός τους
είχε αφώσει· μα τ' αθάνατα τα φρένα
των θεών δεν τους αφήσαν να τη σμίξουν,
το προφήτεμα σαν άκουσαν. Η Θέμη,
η σωστή τους ορμηνεύτρα, ανάμεσά τους
ριζικόγραφο τους λάλησε πως ήταν
η θεά να κάμει γιον η πελαγίσια
πιο μεγάλο βασιλιά από τον πατέρα. [...]»
“[...] Μ' αφήστε τα πια τούτα·
και θνητώνε στρώμα ας λάχει και το γιο της
να πεθαίνει ας δει στους χτύπους του πολέμου,
του Άρη εκείνον στων χειριών τη μπόρεση όμοιον
κι αστραπής στων ποδαριών του τη γοργάδα” [...]».

(Πίνδαρος, *Ισθμόνικος* 8, 45-55, μτφρ. Π. Λεκατσάς,
εκδ. Δίφρος, Αθήνα χ.χ.)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Στην ενότητα αυτή ο ποιητής παρουσιάζει σκηνές από την κατοικία των θεών στον Όλυμπο. Με κριτήριο το **χώρο** και το **σκηνικό**, να χωρίσετε την ενότητα σε σκηνές και στη συνέχεια κάθε σκηνή, αν είναι δυνατόν, να τη χωρίσετε σε επεισόδια με κριτήριο τα **πρόσωπα** που συμμετέχουν. Πιο συγκεκριμένα, να σημειώσετε: α) τους στίχους κάθε σκηνής και επεισοδίου, β) τα πρόσωπα που δρουν κάθε φορά και γ) να δώσετε από έναν τίτλο σε κάθε σκηνή ή επεισόδιο.

2. Ποια υπόσχεση έδωσε ο Δίας στη Θέτιδα και με ποιον τρόπο την καθυσάχασε ότι η υπόσχεσή του θα πραγματοποιηθεί οπωσδήποτε;
3. Η σκηνή στο παλάτι του Δία (συνέλευση των θεών, σύγκρουση Δία και Ήρας) παρουσιάζει κάποιες αντιστοιχίες με την αγορά των Αχαιών και τη σύγκρουση του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα που μελετήσατε στις προηγούμενες ενότητες της ραψωδίας Α. Να συγκρίνετε τις δύο σκηνές και να σημειώσετε τις ομοιότητες και τις διαφορές τους, κάνοντας συγκεκριμένες αναφορές σε χωρία του κειμένου.
4. Η συμφιλιωτική παρέμβαση του Ήφαιστου (στ. 573 κ.εξ.), ενώ είναι σοβαρή, δίνει στη σκηνή και έναν κωμικό τόνο. α) Να σημειώσετε τα σοβαρά και τα κωμικά στοιχεία του ρόλου του Ήφαιστου. β) Τι συμβουλεύει τη μητέρα του ο θεός της φωτιάς και ποια ιστορία της διηγείται; γ) Τέλος, να δείξετε πόσο αποτελεσματική ήταν η παρέμβασή του στην αλλαγή της ατμόσφαιρας.
5. Σε όλη την ενότητα είναι έντονος ο *ανθρωπομορφισμός* των θεών. Αφού μελετήσετε προσεκτικά τη σκηνή, να σημειώσετε: α) ποια ανθρώπινα χαρακτηριστικά (ιδιότητες, αντιδράσεις, συμπεριφορές, τρόπος ζωής κτλ.) παρατηρείτε στον κόσμο των θεών και β) ποια χαρακτηριστικά του τρόπου ζωής τους ή ποιες ιδιότητες τους διαφοροποιούν από τους ανθρώπους; Να τεκμηριώσετε τις απαντήσεις σας με στοιχεία από το κείμενο.
6. Οι πληροφορίες του Παράλληλου κειμένου παρουσιάζουν μια άλλη εκδοχή του μύθου για τις σχέσεις Δία και Θέτιδας. Δικαιολογούν αυτές τη στάση του Δία απέναντι στη μητέρα του Αχιλλέα αλλά και την αντίδραση της Ήρας;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Σε ποια σημεία της ενότητας Α 54-306 οι ενέργειες και οι λόγοι τόσο του Αχιλλέα όσο και του Αγαμέμνονα έχουν θετικές συνέπειες για το σύνολο του στρατού και ανταποκρίνονται στους κανόνες αρμονικής και υγιούς συνύπαρξης ατόμου και κοινωνίας; Σε ποιες περιπτώσεις συμβαίνει το αντίθετο; Στη δεύτερη περίπτωση υπάρχουν στιγμές που κάθε ήρωας νιώθει την ανάγκη να δικαιολογήσει την αρνητική στάση του; Να επισημάνετε τα σχετικά χωρία.
2. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ασχοληθείτε με τα εξής θέματα: α) Όταν οι θεοί εισβάλλουν στον ανθρώπινο χώρο, με ποιον τρόπο εμφανίζονται και πώς κάνουν αισθητή την παρουσία τους στους θνητούς; β) Από τη νεοελληνική ιστορία και παράδοση ή από άλλα διαβάσματά σας μπορείτε να θυμηθείτε περιπτώσεις εμφάνισης υπερφυσικών δυνάμεων (διάφορα καλά ή κακά πνεύματα στα παραμύθια) ή Αγίων, ιδιαίτερα σε στιγμές δύσκολες (π.χ. μάχες με επιδρομείς κτλ.) και να τις περιγράψετε; γ) Προσέξτε ιδιαίτερα τον τρόπο εμφάνισης της Θέτιδας («σαν ομίχλη» στ. 360): σκεφτείτε άλλα παρόμοια φαινόμενα (Δροσουλίτες στην Κρήτη, αντικατοπτρισμός στην έρημο κτλ.) και προσπαθήστε να τα εξηγήσετε με τις γνώσεις που έχετε από τη Φυσική. δ) Διαλέξτε μια σκηνή που σας εντυπωσίασε ή σας άρεσε από τον κόσμο των θεών και να την αποδώσετε με όποιον τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης προτιμάτε. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Μεταβολή, Ομοιότητα – Διαφορά, Πολιτισμός]

3. Αφού μελετήσετε το εικονογραφικό υλικό που πλαισιώνει τις ενότητες της Α ραψωδίας: **α)** Να επισημάνετε τις λεπτομέρειες του ομηρικού κειμένου που τονίζει ο κάθε καλλιτέχνης στο έργο του. **β)** Να διαλέξετε μία σκηνή της ίδιας ραψωδίας που σας εντυπώσισε ιδιαίτερα και να την αποδώσετε με τον καλλιτεχνικό τρόπο που προτιμάτε (εικαστικό, λογοτεχνικό ή άλλο). **γ)** Μερικοί από σας φανταστείτε ότι είστε δημοσιογράφοι και καλύπτετε κάποια γεγονότα της Α ραψωδίας: πώς θα συντάσσατε το άρθρο της ανταπόκρισής σας και τι θα προβάλλατε περισσότερο; Όλοι να παρουσιάσετε την εργασία σας στην τάξη και να τη συζητήσετε με τους συμμαθητές σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Τέχνη, Επίδραση, Πληροφόρηση]

ραψωδία Β

Όνειρος. Διάπειρα. Κατάλογος νεῶν
(Η επίσκεψη του Ονείρου – Η δοκιμασία του στρατού –
Ο κατάλογος των πλοίων)

Περιληπτική αναδιήγηση

Το αίτημα της Θέτιδας δεν αφήνει τον Δία να κοιμηθεί. Σκέφτεται με ποιον τρόπο θα οδηγηθούν οι Αχαιοί στην ήττα, ώστε να ζητήσουν τη βοήθεια του Αχιλλέα. Κι αμέσως βάζει σε εφαρμογή τη βουλή (= απόφαση, σχέδιο) που του φάνηκε καλύτερη. Στέλνει στον Αγαμέμνονα τον ολέθριο Όνειρο με τη μορφή του Νέστορα και τον προτρέπει να επιτεθεί στους Τρώες, γιατί τάχα ήρθε η ώρα να τους νικήσει. Ο Ατρείδης, που δεν αντιλαμβάνεται την παγίδα, διηγείται το όνειρο στους άλλους αρχηγούς και τους ανακοινώνει την πρόθεσή του να εξαπολύσει γενική επίθεση. Όμως σκοπεύει, όταν συγκεντρωθούν οι στρατιώτες, να δοκιμάσει το ηθικό τους: θα τους προτείνει να σταματήσουν τον πόλεμο και να επιστρέψουν στα σπίτια τους.

Πράγματι, στη συνέλευση του στρατού ο Αγαμέμνονας ανακοινώνει την απόφασή του να γυρίσουν στην πατρίδα, αφού πολεμούν εννιά ολόκληρα χρόνια χωρίς αποτέλεσμα. Οι Αχαιοί δεν περιμένουν να ακούσουν περισσότερα και ορμούν με αλαλαγμούς χαράς στα καράβια. Τότε ο Οδυσσέας, παρακινημένος από την Αθηνά, προσπαθεί να τους συγκρατήσει και τους πείθει να επιστρέψουν στη συνέλευση. Στη νέα συγκέντρωση ένας στρατιώτης, ο Θερόσιτης, στρέφεται εναντίον του Αγαμέμνονα και υπονομεύει την πειθαρχία του στρατού. Ο βασιλιάς της Ιθάκης, όμως, του δίνει την κατάλληλη απάντηση, πρώτα με το λόγο και ύστερα χτυπώντας τον με το σκήπτρο, και σώζει και πάλι την κατάσταση. Ακολουθούν ενθαρρυντικοί λόγοι του Οδυσσέα, του Νέστορα και του Αγαμέμνονα: το ηθικό του στρατού αποκαθίσταται και όλοι ετοιμάζονται για τη μάχη.

Στη διάρκεια των ετοιμασιών, ο ποιητής επικαλείται τη βοήθεια των Μουσών για να παραθέσει το μακρύ κατάλογο των εμπολέμων. Πρώτα απαριθμεί τα πλοία, τους αρχηγούς, τις πόλεις και τους συμμάχους των Ελλήνων και μετά των Τρώων και των συμμάχων τους. Αυτοί οι «κατάλογοι» άρεσαν πολύ στους αρχαίους, γιατί εκτός από τις γεωγραφικές, ιστορικές, μυθολογικές και άλλου είδους πληροφορίες που περιείχαν, τους έδιναν και την ευκαιρία να υπε-

ρηφανευτούν για την πόλη τους, αν αναφερόταν το όνομά της σ' αυτούς. Ωστόσο, οι «κατάλογοι» των αντιπάλων στο σημείο αυτό του έπους έχουν μια επιπλέον λειτουργία: η απαρίθμηση των δυνάμεων Ελλήνων και Τρώων δίνει στον ακροατή την εντύπωση ότι ο πόλεμος μόλις αρχίζει. Κι όμως, βρισκόμαστε ήδη στο ένατο έτος του πολέμου!

ραψωδία Γ

Όρκοι. Τειχοσκοπία. Ἀλεξάνδρου καὶ Μενελάου μονομαχία
(Όρκοι – Θέα από τα τείχη – Μονομαχία Αλέξανδρου και Μενέλαου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Έχοντας σχηματίσει με τη βοήθεια των «καταλόγων» την εικόνα των δυνάμεων των εμπολέμων, εύκολα μπορεί ο ακροατής να φανταστεί τους δύο στρατούς παραταγμένους σε θέση μάχης. Μπροστά στο τρωικό στράτευμα προβάλλει προκλητικός ο Αλέξανδρος (Πάρης) και ο Μενέλαος σπεύδει να τον αντιμετωπίσει. Εκείνος όμως τρέπεται φοβισμένος σε φυγή και ο Έκτορας τον κατηγορεί τόσο για τη δειλία του όσο και για την αρπαγή της Ελένης, που υπήρξε η αιτία όλων των συμφορών. Ο Αλέξανδρος, μετανιωμένος, προτείνει να μονομαχήσει με τον Μενέλαο. Ο νικητής, λέει, θα πάρει την Ελένη και τους κλεμμένους θησαυρούς της Σπάρτης και ο πόλεμος θα τελειώσει. Ο Μενέλαος δέχεται, ζητάει όμως η συμφωνία να διασφαλιστεί με όρκους που θα δώσει από την πλευρά των Τρώων ο ίδιος ο Πρίαμος.

Ενώ ετοιμάζεται η μονομαχία, η Ελένη, που υφαίνει στα διαμερίσματά της, προσκαλείται από την αγγελιαφόρο των θεών, την Ίριδα, να πάει στα τείχη. Εκείνη αφήνει το υφαντό της, που απεικόνιζε τον πόλεμο που γίνεται για χάρη της, και με τις θερααινίδες της εμφανίζεται στα τρωικά τείχη, μπροστά στους γέροντες της πόλης. Όλοι θαυμάζουν την ομορφιά της και ο Πρίαμος την καλεί κοντά του και της ζητάει πληροφορίες για τους αρχηγούς που βλέπει κάτω από τα τείχη. Ο ποιητής βρίσκει την ευκαιρία να μας παρουσιάσει τους ήρωες των Αχαιών. Στο μεταξύ φτάνει ο κήρυκας Ιδαίος και ειδοποιεί τον Πρίαμο να κατέβει στην πεδιάδα για τους όρκους.

Ο Πρίαμος σπεύδει στο πεδίο της μάχης, όπου τελούνται οι καθιερωμένες θυσίες και επικυρώνονται οι όρκοι. Πρώτος κληρώνεται να ρίξει το ακόντιό του ο Αλέξανδρος, αλλά ο Μενέλαος αποκρούει το χτύπημα και με μια επιδέξια κονταριά πληγώνει τον αντίπαλό του χωρίς, ωστόσο, να τον σκοτώσει. Και όταν ο Μενέλαος χτυπά με το ξίφος του το κράνος του Πάρη, πάλι ο τελευταίος γλιτώνει. Είναι πλέον ολοφάνερο ότι νικητής θα είναι ο βασιλιάς της Σπάρτης, αλλά την κρίσιμη στιγμή η Αφροδίτη, προστάτισσα του Πάρη, τυλίγει τον ευνοούμενό της με ένα σύννεφο και τον μεταφέρει στο θάλαμο της Ελένης, την οποία επίσης έχει οδηγήσει εκεί με απειλές. Στο πεδίο της μάχης ο Αγαμέμνονας ανακηρύσσει τον αδελφό του νικητή και απαιτεί να τηρηθεί η συμφωνία.

Εικόνα 11. Μονομαχία Μενέλαου και Πάρη (Αλέξανδρου).
Ο Μενέλαος καταδιώκει με γυμνό ξίφος τον Πάρη, που φεύγει κοιτάζοντας πίσω.
Ερυθρόμορφη κύλικα, γύρω στο 485 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου (αντίγραφο).

ραψωδία Γ 121-244

Η τειχοσκοπία

- Γνωριμία με την Ελένη, την πρωταρχική αιτία του πολέμου
- Η Ελένη και ο Πριάμος πάνω στα τρωικά τείχη
- Ας δούμε το πεδίο της μάχης ψηλά από τα τείχη της Τροίας

Οι γέροντες θαυμάζουν την Ελένη

*«οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ εὐκνήμιδας Ἀχαιοὺς
τοιγῆδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν
αἰνῶς ἀθανάτησι θεῆς εἰς ὧπα ἔοικεν·
ἀλλὰ καὶ ὧς τοίη περ' ἐοῦσ' ἐν νηυσὶ νεέσθω,
μηδ' ἡμῖν τεκέεσσι τ' ὀπίσσω πῆμα λίποιτο.»*

(Γ 156-160)

Η Ελένη ειδοποιείται και
σπεύδει στα τείχη

Μηνύτρα στην λευκόχερην Ελένην ἦλθ' ἡ Ἴρις
και ομοιώθη με την αδελφήν του ανδρός της Λαοδίκην,
που ἔχε τον Ελικάωνα Αντηνορίδην ἄνδρα
απ' ὅλες ωραιότερη τες κόρες του Πριάμου.
Την ἦβρεν οπού ὕφαινε διπλό μεγάλο υφάδι
πορφύριο κι ἐπάνω του κεντούσε τους πολέμους
των χαλκοφόρων Αχαιῶν, των ἱπποδάμων Τρώων

121

125

στ. 121 ἡ Ἴρις: ἡ ἀγγελιαφόρος των θεῶν.

στ. 125-128 ὅπου ὕφαινε: ἐνῶ προετοιμάζεται ἡ μονομαχία, ἡ Ελένη υφάει. Ἡ υφαντική εἶναι εἰκαστική τέχνη και ἀποτελοῦσε μέρος των ἀσχολιών των γυναικῶν τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξης. Ἡ περιγραφή ἐνός ἔργου των εἰκαστικῶν τεχνῶν (πραγματικῶ ἢ φανταστικῶ) εἶναι γνωστή με τον ὄρο «ἐκφραση». Φανταστική «ἐκφραση» εἶναι, π.χ., ἡ περιγραφή τῆς περόνης του Οδυσσεῆ στην *Ὀδύσσεια* (τ 243-247).

στ. 126 κι ἐπάνω του κεντούσε: τα σχέδια συνυφαίνονταν και δεν τα κεντούσαν ἐκ των υστέρων πάνω στο υφαντό.

στ. 127 Οι δύο αντίπαλοι τοποθετοῦνται στον ἴδιο στίχο με ἐπιθετικούς προσδιορισμούς που ἀποδίδουν τῆ δύναμή τους: οἱ Αχαιοὶ εἶχαν χάλκινους θώρακες, ἐνῶ οἱ Τρῶες ἦταν ονομαστοὶ για το ἐξημέρωμα των ἀλόγων. Ἡ Τρωάδα

που εξ αφορμής της απαρχής εκείνοι επολεμούσαν.
 Εστάθηκ' η γοργόποδη θεά εμπρός της κι είπε:
 «Έλα, γλυκιά μου, πράγματα να ιδείς και να θαυμάσεις 130
 των χαλκοφόρων Αχαιών, των ιπποδάμων Τρώων,
 αυτοί που τον πολύθρηνον αγώνα του πολέμου
 ν' αρχίσουν ήσαν πρόθυμοι, τώρα ησυχάζουν όλοι·
 έπαυσ' ο πόλεμος και αυτού γυρμένοι στες ασπίδες
 κάθονται κι έστησαν ορθά σιμά τους τα κοντάρια, 135
 κι ο ψυχερός Μενέλαος κι ο Πάρις εκεί κάτω
 με τα μακριά κοντάρια τους για σε θα πολεμήσουν·
 και ο νικητής ομόκλινην θα σ' έχει αγαπημένην».
 Είπε η θεά και τρυφερήν της βάζει επιθυμίαν
 του πρώτου ανδρός, της χώρας της και των γλυκών γονέων. 140
 Κι ευθύς από τον θάλαμον μ' ένα λευκό μαγνάδι
 η Ελένη εχύθη και θερμά τα δάκρυα της κυλούσαν.
 Και δύο της θεράπαινες, η κόρη του Πιπθέως
 Αίθρα και η μεγαλόφθαλμη Κλυμένη ακολουθούσαν.
 Και των Σκαιών Πυλών ευθύς τον πύργον ανεβήκαν. 145
 Και ο Πριάμος, ο Πάνθοος, ο Λάμπος, ο Θυμοίτης,
 ο Ικετάων, βλάστημα του Άρη, και ο Κλυτίος,
 και δύο φρονιμότατοι Αντήνωρ και Ουκαλέγων,
 όλοι των Τρώων αρχηγοί και σύμβουλοι εκαθόνταν
 στον πύργον των Σκαιών Πυλών, που γέροντες ως ήσαν 150
 είχαν αφήσει τ' άρματα, αλλ' ήσαν δημηγόροι
 εξαίρετοι και ομοίαζαν τους τσίτσικες που χύνουν
 από το πυκνό φύλλωμα την ιλαρή λαλιά τους.
 Κι άμ' είδαν ως εσίμωνε στον πύργον την Ελένην,
 συνομιλούσαν σιγανά με λόγια πτερωμένα: 155

ονομαζόταν «εΰιππη», επειδή είχε ωραία άλογα. Το επίθετο *ιππόδαμος* (: δαμάζω τους ίππους) χαρακτηρίζει περιοχές, λαούς ή μεμονωμένους ήρωες (π.χ. τον Διομήδη, *E* 849).

στ. 131 Η επανάληψη του στ. 127 υπογραμμίζει την απόλυτη αντιστοιχία της πραγματικότητας με το υφαντό της Ελένης.

στ. 136 ψυχερός: γενναίος.

στ. 140 γονέων: ο Τυνδάρεως και η Λήδα, που πρέπει να ζούσαν ακόμη. Βέβαια, σύμφωνα με το μύθο, πατέρας της Ελένης ήταν ο Δίας, όπως δηλώνεται ρητά παρακάτω (*Γ* 199 και 426).

στ. 141-142 Κι ευθύς... μαγνάδι... εχύθη: η Ελένη, αφού καλύπτει το κεφάλι της με ένα λεπτό λινό κάλυμμα, βγαίνει βιαστικά από το δωμάτιό της.

στ. 143 θεράπαινες: υπηρέτριες. Στα ομηρικά έπη μια γυναίκα αριστοκρατικής γενιάς συνοδεύταν συνήθως από (δύο) υπηρέτριες, όταν συναντούσε άντρες: θυμηθείτε την πρώτη εμφάνιση της Πηνελόπης στην *Οδύσσεια* (*α* 368 κ.εξ., πρβ. *X* 449).

στ. 145 των Σκαιών Πυλών τον πύργον: στο οχυρό οικοδόμημα που βρισκόταν ακριβώς πάνω από τις Σκαιές Πύλες. Οι πύλες αυτές, που ταυτιζόνταν ίσως με τις Δαρδάνιες πύλες (*E* 789), βρίσκονταν στο βόρειο ή βορειοδυτικό τμήμα των τειχών και αποτελούσαν την κύρια έξοδο των Τρώων προς το πεδίο της μάχης.

στ. 146-148 Πάνθοος, Λάμπος, Θυμοίτης, Ικετάων, Κλυτίος, Αντήνωρ και Ουκαλέγων: συνομηλικοί του Πριάμου σύμβουλοι των Τρώων (στ. 149). Ειδικότερα οι Λάμπος, Ικετάων και Κλυτίος ήταν οι τρεις από τους τέσσερις αδελφούς του Πριάμου· ο τέταρτος ήταν ο Τιθωνός, σύζυγος της Αυγής (*Οδύσσεια*, ε 1).

στ. 151 δημηγόροι: οι γέροντες, λόγω της ηλικίας τους, δε συμμετείχαν πλέον σε μάχες, αλλά ήταν δεινοί ομιλητές στις συνελεύσεις.

στ. 152-153 ομοίαζαν τους τσίτσικες: η παρομοίωση με τα τζίτζικια που «τερετίζουν γλυκά» πάνω στα δέντρα δηλώνει τις ατελείωτες συζητήσεις των γερόντων.

στ. 155 Μόλις αντιλαμβάνονται την παρουσία της Ελένης, οι γέροντες χαμηλώνουν τον τόνο της φωνής τους και ψιθυρίζουν μεταξύ τους τα σχόλιά τους γι' αυτήν.

	«Κρίμα δεν έχουν οι Αχαιοί, δεν έχουν κρίμα οι Τρώες χάριν ομοίας γυναικός τόσον καιρόν να πάσχουν· τωνόντι ομοιάζει ωσάν θεάς η τρομερή θωριά της αλλά και ως είναι ασύγκριτη καλύτερα να φύγει παρά να μείνει συμφορά σ' εμάς και στα παιδιά μας».	160
Ο Πρίαμος ζητάει πληροφορίες	Και ο Πρίαμος εκάλεσε σιμά του την Ελένην: «Προχώρησε, παιδί μου, εδώ κοντά μου να καθίσεις τον πρώτον άνδρα σου να ιδείς, τους συγγενείς και φίλους· συ δεν μου πταίεις, οι θεοί μου πταίνουν, οπού εκείνοι μ' έριξαν στον πολύθρηγον των Αχαιών αγώνα· κι εκείνον τον θεόρατον να μου ονομάσεις άνδρα που ανάμεσα των Αχαιών τόσο λαμπρά φαντάζει. Αλήθεια, στο ανάστημα τον υπερβαίνουν κι άλλοι, αλλ' άνδρα ως αυτόν καλόν και σεβαστόν δεν είδα εις την ζωήν μου· φαίνεται τώντι βασιλέας».	165
	Και προς αυτόν απάντησεν η Ελένη γυνή θεία: «Σέβας και φόβον, ω γλυκέ, σου έχω, πεθερέ μου· κάλιο να είχα σκοτωθεί, παρά να φύγ', οϊμένα, με τον υιόν σου, αφήνοντας τον θάλαμον, τους φίλους, τες τρυφερές ομήλικες, την μόνην θυγατέρα· αλλ' έζησα· να φθείρεται στα κλάυματα η ζωή μου. Αλλά σ' αυτό που μ' ερωτάς εγώ θα σου απαντήσω.	170
Αγαμέμνονας	Εκείνος είναι ο κραταιός Ατρείδης Αγαμέμνων, συνάμα βασιλιάς καλός και ανδρείος πολεμάρχος και ανδράδελφον, έναν καιρόν, εγώ τον είχα η σκύλα!»	175
	Και ο γέρος τον εθαύμασε και είπε: «Ευτυχισμένε Ατρείδη, θεαγάπητε, καλόμοιρε, τώντι σου πρέπει τόσων Αχαιών εσύ να βασιλεύεις· και στης Φρυγίας μια φορά τ' αμπελοφόρα μέρη επήγα κι είδα πληθυσμόν Φρυγών των ιππομάχων, που τότ' εστρατοπέδευσαν στες όχθες του Σαγγάρου, του θείου Μύγδονος λαοί συνάμα και του Οτρώως, ότι βοηθός τους έφθασα κι εγώ να πολεμήσω, όταν αυτοί τες ίσανδρες κτυπούσαν Αμαζόνες·	180
		185

στ. 156 κρίμα: φταιξιμο, κατηγορία, μομφή.

στ. 158 ομοιάζει ωσάν θεάς η τρομερή θωριά της: η παροιμιώδης ομορφιά της Ελένης εξαίρεται λίγο πριν μονομα-
χήσουν γι' αυτήν ο Μενέλαος με τον Πάρη. Γιατί;

στ. 169 άνδρα καλόν: άντρα ωραίο.

στ. 172 σέβας και φόβον: το δεύτερο ουσιαστικό ενισχύει τη σημασία του πρώτου, επιτείνει δηλαδή την έννοια του
σεβασμού, χωρίς να δηλώνει τίποτα φοβερό.

στ. 174 αφήνοντας τον θάλαμον: (κατά λέξη) εγκαταλείποντας το συζυγικό κοιτώνα· εννοεί, βέβαια, την εγκατάλειψη
του συζύγου της.

στ. 180 ανδράδελφος: αδελφός του συζύγου, κουνιάδος.

η σκύλα: «σκυλοπρόσωπο» αποκάλεσε υβριστικά ο Αχιλλέας τον Αγαμέμνονα (Α 161, πρβ. Α 226). Ίσως ο χαρα-
κτηρισμός δεν ήταν τόσο βαρύς για τους αρχαίους Έλληνες όταν αφορούσε γυναίκα.

στ. 184 κ.εξ. στης Φρυγίας... Φρυγών των ιππομάχων: οι Φρύγες ζούσαν γύρω από τον ποταμό Σαγγάριο και, όπως
φαίνεται από αυτή την παρέκβαση (πρβ. Β 861 και ΙΙ 716-719), ήταν σύμμαχοι των Τρώων και ικανότατοι ιππείς.

Εικόνα 12. Μενέλαος και Ελένη. Μελανόμορφος αμφορέας, περίπου 540 π.Χ. Μεγ. Βρετανία, ιδιωτική συλλογή (αντίγραφο).

αλλ' ἦσαν ολιγότεροι των Αχαιῶν εκείνοι». 190
Εἶδε κατόπι ο Πρίαμος τον Οδυσσεά κι εἶπε:
«Παῖδί μου, τώρα λέγε μου ποῖος εἶναι πάλι εκείνος·
του Ατρεΐδη Αγαμέμνονος στ' ἀνάστημα δεν φθάνει,
αλλ' ἔχει αὐτός πλατύτερα τα στήθη και τους ὠμους.
Ἄφησε κάτω τ' ἄρματα στην γην την πολυθρέπτραν, 195
και μόνος περιφέρεται στες τάξεις των ἀνδρείων·
τον παρομοιάζω με τρανό δασύμαλλο κριάρι,
οπού διαβαίνει ἀπέραντην κοπήν λευκῶν προβάτων».
Ἡ Ελένη κόρη του Διός σ' εκείνον ἀπαντούσε:
«Αὐτός εἶναι ο πολύβουλος Λαερτιάδης Οδυσσεάς 200
όπου ανετράφη στο νησί της πετρωτής Ἰθάκης
και πολλούς δόλους και ἀπειρα σοφίσματα γνωρίζει».
Και προς αὐτήν ἀπάντησεν ο συνετός Αντήνωρ:
«Λόγον τῶντι ἀληθινόν, ὦ δέσποινα, μας εἶπες·
γιατ' ἦλθ' εκείνος ἄλλοτε για σέν' ἀποσταλμένος 205
εδώ με τον Μενέλαον και φιλικά στο σπίτι
τους δέχθηκα κι εγνώρισα την πλάση και των δύο
και την μεγάλην σύνεσιν· αλλ' ὅταν εσταθήκαν
των Τρώων εἰς την σύνοδον, ο Ατρεΐδης τον περνούσε
με τους μεγάλους ὠμους του και ὅτ' ἦσαν καθισμένοι, 210
εφάνη σεβαστότερος ο θεῖος Οδυσσεάς·

στ. 198 κοπήν: κοπάδι.

στ. 200 πολύβουλος (πολύμητις στο πρωτότυπο): πολυμήχανος.

στ. 202 σοφίσματα: τεχνάσματα.

στ. 205 κ.εξ. Το επεισόδιο στο οποίο αναφέρεται ο Αντήνωρς τοποθετεῖται χρονικά πριν ἀπό την έναρξη του πολέμου. Πρόκειται για ἀπόπειρα των Αχαιῶν να λύσουν τις διαφορές τους με τους Τρώες με διαπραγματεύσεις.

στ. 211 σεβαστότερος: επιβλητικότερος. Ο Οδυσσεάς δεν ἦταν ψηλός, ἀλλά ἦταν γεροδεμένος (στ. 193-194), με ἀποτελεσμα να φαίνεται επιβλητικότερος καθιστός, γιατί τότε δεν γινόταν αντιληπτή η διαφορά του ὕψους.

Οδυσσεάς και Μενέλαος

	αλλ' όταν λόγους συνετούς να ειπούν στα πλήθη αρχίσαν, γοργότατα ο Μενέλαος και σύντομα ομιλούσε, αλλά κοφτά, γλυκά πολύ, χωρίς στιγμήν να φύγει απ' τον σκοπόν, νεώτερος αν κι ήταν του Οδυσσέα:	215
	αλλ' όταν ο πολύβουλος σηκώθηκε Οδυσσέας, στέκονταν με τα μάτια του στη γη προσηλωμένα, και μήτ' εμπρός το σκήπτρο του κινούσε μήτ' οπίσω και το βαστούσε ασάλευτο σαν πράξη να μην είχε, θα 'λεγες που 'ναι ένας μωρός κι από χολήν γεμάτος.	220
	Αλλ' άμ' από τα στήθη του βγήκε η φωνή η μεγάλη και ωσάν πυκνές χιονόψιχες οι λόγοι του πετιόνταν, θνητός δεν ήταν άξιος να μετρηθεί μ' εκείνον· και τότε δεν μας ξίπασεν η όψις του ωσάν πρώτα».	225
Αίαντας και Ιδομενέας	Και τρίτον είδ' ο γέροντας τον Αίαντα κι ερώτα: «Και αυτός ποιος είν' ο εξαίσιος, που τους μεγάλους ώμους υψώνει και την κεφαλήν επάνω των Αργείων;» Απάντησε η μακρόπεπλη Ελένη γυνή θεία: «Ο Αίας ο γιγάντιος των Αχαιών ο στύλος· πλησίον στέκει ωσάν θεός μες στον Κρητών τα πλήθη	230
	ο Ιδομενεύς και ολόγυρα οι Κρήτες πολεμάροχοι· συχνά τον φιλοξένησε στο σπίτι μας ο ανδρείος Μενέλαος, ότ' έρχονταν εκείνος απ' την Κρήτην· κι όλους τους άλλους Αχαιούς και βλέπω και γνωρίζω και θα ημπορούσ' αλάθευτα να ειπώ τα ονόματά τους,	235
Κάστορας και Πολυδεύκης	και δύο μόνον βασιλείς να ιδώ δεν κατορθώνω τον Κάστορα ιπποδαμαστήν, τον πύκτην Πολυδεύκην· κι είναι αδελφοί μου από μια μητέρα γεννημένοι· μήπως στην Λακεδαίμονα την ποθητήν εμείναν, ή με τους άλλους έφθασαν κι εκείνοι στην Τρωάδα,	240
	αλλά δεν θέλουν να φανούν στες μάχες των ανδρείων, μην πάρουν από τ' όνειδος και από την εντροπή μου;» Αυτά 'λεγε και από καιρόν τους είχε η γη σκεπάσει εκεί στην Λακεδαίμονα, στην ποθητήν πατρίδα.	

στ. 218-220 Γενικά, το σκήπτρο συμβόλιζε κάθε δημόσια υπηρεσία (πρβ. σχόλ. στ. Α 14). Όποιος το κρατούσε σε δημόσια συνέλευση είχε και το δικαίωμα του λόγου.

στ. 222 ωσάν πυκνές χιονόψιχες: η παρομοίωση αποδίδει ίσως την πυκνότητα και την ταχύτητα του λόγου (= σαν τις νιφάδες του χιονιού στη χιονοθύελλα). Ποια παρομοίωση φυσικού φαινομένου χρησιμοποιούμε στα νεοελληνικά σε παρόμοιες περιπτώσεις;

στ. 224 δεν μας ξίπασεν: δεν μας προκάλεσε έκπληξη ή εντύπωση.

στ. 226 εξαίσιος: τονίζεται εδώ η επιβλητική κορμοστασιά του Αίαντα του Τελαμώνιου (πρβ. στ. Γ 168 και 194). Γι' αυτό στο πρωτότυπο χαρακτηρίζεται *έρκος Άχαιών*, δηλαδή κάστρο (στ. 229).

στ. 237 πύκτης: πυγμάχος.

στ. 238 από μια μητέρα γεννημένοι: ο Κάστορας, ο Πολυδεύκης (Διόσκουροι) και η Ελένη ήταν παιδιά της Λήδας. Ο Πολυδεύκης και η Ελένη είχαν πατέρα τον Δία, ενώ ο Κάστορας ήταν γιος του θνητού συζύγου της Λήδας, του Τυνδάρεω (πρβ. σχόλιο Γ 140).

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Ελένη και οι αναμνήσεις της

Το παρακάτω απόσπασμα από το ποίημα «Ελένη» του Γιάννη Ρίτσου παρουσιάζει την ηρωίδα να θυμάται έπειτα από χρόνια εκείνη την ημέρα πάνω στα τείχη της Τροίας, όταν στο πεδίο της μάχης ο Μενέλαος ετοιμαζόταν να αντιμετωπίσει τον Πάρη σε μονομαχία:

*«Όχι πως δε θυμάμαι πια, — θυμάμαι ακόμα· μονάχα που οι αναμνήσεις
δεν είναι πια συγκινημένες, δε μας συγκινούν — απρόσωπες, γαλήνιες,
καθαρές ως τις πιο ματωμένες γωνιές τους. Μόνο μία
κρατάει ακόμη έναν αγέρα γύρω της, ανασαίνει.*

*Κείνο το δείλι, τριγυρισμένη απ' τις ατελείωτες κραυγές των πληγωμένων,
απ' τις ψιθυριστές κατάρες των γερόντων και το θαυμασμό τους, μέσα
στη μυρωδιά ενός γενικού θανάτου που, στιγμές στιγμές, λαμπύριζε
πάνω σε μιαν ασπίδα ή στην αιχμή ενός δόρατος ή στη μετόπη
ενός αμελημένου ναού ή στον τροχό ενός άρματος, — ανέβηκα μόνη
στα ψηλά τείχη και σεργιάνισσα. Μόνη, ολομόναχη,
ανάμεσα σε Τρώες και Αχαιούς. [...]*

*Την ώρα που μονομαχούσαν οι δυο αντεραστές μου και κρινόταν η τύχη
του πολυχρόνιου πολέμου.*

*Μήτε που είδα να κόβεται ο ιμάντας
από την περικεφαλαία του Πάρη, μάλλον μια λάμψη απ' το χαλκό της είδα,
μια λάμψη κυκλική, καθώς ο άλλος την περιέστρεφε οργισμένος
επάνω απ' το κεφάλι του — ένα ολόφωτο μηδέν.*

*Δεν άξιζε διάλου να κοιτάξεις —
την έκβαση την είχαν απ' τα πριν ρυθμίσει οι θεϊκές βουλές· κι ο Πάρης
δίχως τα σκονισμένα του σαντάλια, θα βρισκόταν σε λίγο στην κλίνη,
λουσιμένος απ' τα χέρια της θεάς, να με προσμένει μειδιώντας,
κρύβοντας τάχα μ' ένα ρόδινο τσιρότο μια ψεύτικη ουλή στο πλευρό του».*

(Γ. Ρίτσος, «Ελένη», *Τέταρτη διάσταση*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 232001, σελ. 282)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιος ειδοποιεί την Ελένη να τρέξει στα τείχη και γιατί η παρουσία της εκεί κρίνεται απαραίτητη;
2. Να συγκρίνετε το υφαντό της Ελένης με τους στ. 1-17 του ποιήματος «Το κέντημα του μαντιλιού» του Κ. Κρυστάλλη (βλ. ραψωδία Σ, σελ. 127-128). Ποιες διαφορές παρατηρείτε και πώς τις δικαιολογείτε; Η περιγραφή του μαντιλιού μπορεί να θεωρηθεί παράδειγμα φανταστικής «έκφρασης» (βλ. σχόλ. στους στ. Γ 125-128); Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
3. Αφού θυμηθείτε πώς εμφανίζεται η Πηνελόπη μπροστά στους μνηστήρες (*Οδύσσεια* α 368-372) και λάβετε υπόψη σας τους στ. Γ 141-144, τι συμπεραίνετε για τους κανόνες σεμνότητας και εμφάνισης των γυναικών της αριστοκρατίας ενώπιον των αντρών στην ομηρική

κοινωνία; Στην ιδιαίτερη πατρίδα σας και στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες έχουν θέση τέτοιοι κανόνες; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Μεταβολή, Τοπική Κοινωνία]

4. Ο ποιητής δεν περιγράφει την ομορφιά της Ελένης, αλλά μας αφήνει να φανταστούμε την εντυπωσιακή παρουσία της μέσα από τις αντιδράσεις των γερόντων της Τροίας. Ποιοι στίχοι, κατά τη γνώμη σας, αποτελούν το μεγαλύτερο εγκώμιο για την ομορφιά της;
5. Η *ηθογράφηση* των ηρώων του έπους, όπως και κάθε λογοτεχνικού κειμένου, δηλαδή η περιγραφή και αξιολόγηση της συμπεριφοράς και της δράσης τους, προκύπτει τόσο από τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τα λόγια και τις πράξεις των ίδιων όσο και από τις κρίσεις και τα συναισθήματα των άλλων ηρώων ή του ποιητή/αφηγητή.
Αφού λάβετε υπόψη σας αυτά τα κριτήρια, να ηθογραφήσετε την Ελένη με τα στοιχεία που παρέχει η ενότητα της «Τειχοσκοπίας».
6. «*Επική ειρωνεία έχουμε, όταν ο ακροατής/αναγνώστης του έπους γνωρίζει κάτι που όμως τα πρόσωπα του έπους το αγνοούν*» (Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, Π.Ι. – ΟΕΔΒ, Αθήνα 2000). Σε ποιους στίχους της ενότητας εντοπίζετε *επική ειρωνεία* στην πλοκή του μύθου; Θυμάστε ανάλογα παραδείγματα από την *Οδύσσεια*;
7. Αφού διαβάσετε το Παράλληλο κείμενο και την Περιληπτική αναδιήγηση της Γραφιδίας, να επισημάνετε διαφορές ανάμεσα στην ιλιαδική περιγραφή της σκηνής, και ειδικότερα της Ελένης, και στη μεταγενέστερη αναφορά στην ηρώίδα από τον ποιητή Γιάννη Ρίσο. Ποια στοιχεία της ομηρικής σκηνής εκμεταλλεύεται ο Ρίσος και ποια εντύπωση σχηματίζουμε για τη δική του Ελένη; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με συγκεκριμένες αναφορές στα κείμενα.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ασχοληθείτε με τις επόμενες δραστηριότητες: **α)** Πληροφορίες για την τέχνη της υφαντικής και τη θέση της στην οικιακή οικονομία παλαιότερων μορφών κοινωνικής ζωής και οργάνωσης. **β)** Αντικείμενα-εργαλεία και χρήση τους στην οικιακή υφαντική. **γ)** Δείγματα έργων (φωτογραφίες). **δ)** Συνεντεύξεις (π.χ. μιας γιαγιάς που έχει ασχοληθεί με την τέχνη αυτή). **ε)** Περιγραφή έργων («εκφράσεις») από κάποιο λαογραφικό μουσείο ή από την ιδιαίτερη πατρίδα σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Παράδοση, Οικονομικό Σύστημα, Κοινωνική Οργάνωση, Τέχνη]
2. Η επίσκεψη του Οδυσσέα και του Μενέλαου στην Τροία πριν από τον Τρωικό πόλεμο (Γ 204 κ.εξ.) αποτελεί μαρτυρία χρήσης της διπλωματίας στις διακρατικές σχέσεις. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να συγκεντρώσετε υλικό σχετικά με την ιστορία της διπλωματίας και το ρόλο της στην επίλυση διαφορών και την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των λαών και να παρουσιάσετε το αποτέλεσμα της έρευνάς σας στην τάξη. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Σύγκρουση, Διάλογος, Συνύπαρξη, Πολιτισμός]

ραψωδία Δ

Ὀρκίων σύγχυσις. Ἀγαμέμνωνος ἐπιπόλησις
(Οι Τρώες παραβαίνουν τις συμφωνίες – Ο Αγαμέμνωνας
επιθεωρεί το στράτευμα πριν από τη μάχη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Οι πρώτοι στίχοι της Δ ραψωδίας μας μεταφέρουν στον Όλυμπο, όπου οι θεοί συζητούν για το αποτέλεσμα της μονομαχίας. Ο Δίας υποστηρίζει ότι νικητής είναι ο Μενέλαος και προτείνει να του δοθεί, σύμφωνα με τους όρκους, η Ελένη. Βέβαια, μια τέτοια έκβαση δεν εξυπηρετεί τη βουλή του: η τιμή του Αχιλλέα μπορεί να αποκατασταθεί μόνο αν ο πόλεμος συνεχιστεί. Ελπίζει όμως στην αντίδραση της Ήρας και της Αθηνάς: οι δυο θεές εχθρεύονταν θανάσιμα τους Τρώες και επιθυμούσαν την ολοσχερή καταστροφή τους. Πράγματι, η Ήρα αντιδρά με οργή σε μια τέτοια λύση: προτείνει μάλιστα κι έναν εύσχημο τρόπο παραβίασης των όρκων, ώστε ο πόλεμος να ξαναρχίσει. Ο Δίας υποχωρεί και στέλνει την Αθηνά στο πεδίο της μάχης, να θέσει σε εφαρμογή το σχέδιο της Ήρας.

Η Αθηνά σπεύδει και με τη μορφή του Λαόδοκου προσπαθεί να παρασύρει με λόγια δειλαστικά τον Τρώα Πάνδαρο να τοξεύσει τον Μενέλαο κι έτσι να παραβιαστούν οι συνθήκες. Το σχέδιο των θεών, βέβαια, στέφεται με επιτυχία και η δόλια ενέργεια του Πάνδαρου εξαγριώνει τους Αχαιούς. Ξαν να μην έφτανε αυτό, και ενώ οι Αχαιοί ασχολούνται με τη θεραπεία του επιπόλαιου τραύματος του Μενέλαου, οι Τρώες επιτίθενται και έτσι η παραβίαση των όρκων δεν περιορίζεται μόνο στην ενέργεια του Πάνδαρου. Σε μια γρήγορη επιθεώρηση του στρατού από τον Αγαμέμνονα πριν από τη μάχη, ο ποιητής μάς γνωρίζει καλύτερα τους αρχηγούς του στρατού, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζει ο Διομήδης, ο γιος του Τυδέα, και ο ηνίοχός του ο Σθέnelος. Σε λίγο η μάχη γενικεύεται και η σύγκρουση είναι φοβερή. Στο πλάι των Τρώων στέκουν ο Άρης και ο Απόλλωνας, ενώ η Αθηνά ενθαρρύνει τους Αχαιούς.

Εικόνα 13. Σκληρή μάχη ανάμεσα σε Τρώες και Αχαιούς. Ζωγραφική σε αρχαϊκό τυρρηνικό μελανόμορφο αμφορέα. Μουσείο Βόννης (αντίγραφο).

ραψωδία Δ 422-544

Και να που η μάχη επιτέλους αρχίζει!

(ανάγνωση)

Οι φάλαγγες των Αχαιών και η τροϊκή παρατάξη	Πώς σε γιαλό μπροστά πολύβογγο της θάλασσας το κύμα ασκώνει ο Ζέφυρος, και χύνεται ξοπίσω το 'να στ' άλλο· βαθιά στο πέλαο πρώτα υψώνεται, μετά στην ξέρα απάνω σπάζει με ορμή και με άγριο βρούχισμα, κι ολόγυρα στους κάβους δοξαρωτό κορφοσηκώνεται ξερνώντας αλισάχνη· όμοια κι οι φάλαγγες οι αργίτικες απανωτές τραβούσαν δίχως σωμό στη μάχη· φώναζε στο ασκέρι το δικό του κάθε ρηγάρχης· οι άλλοι αμίλητοι τραβούσαν (τόσα πλήθη πως ακλουθούν ποτέ δε θα 'λεγες κι έχουν φωνή στο στήθος) βουβοί, από φόβο στους ρηγάρχες τους μπροστά· κι ολόγυρά τους οι πλουμιστές αρμάτες έλαμπαν, που ως όδευαν φορούσαν. Κι οι Τρώες, ως πρόβατα σε τσέλιγκα τρανού τη μάντρα σέκουν μύρια, ν' αρμέξουν το άσπρο γάλα τους κι ως καρτερούν, βελάζουν χωρίς αναπαμό, τ' αρνάκια τους γρικώντας· όμοια τότε των Τρώων ο αλαλητός ασκώνουνταν μες στο φαρδύ τ' ασκέρι. Ίδια λαλιά δεν είχαν όλοι τους μηδέ μιλούσαν όμοια, τι ήταν το ασκέρι χιλιομάζωχτο κι οι γλώσσες μπερδεμένες.	425
Και οι θεοί παίρνουν μέρος στη μάχη	Και τούτους ο Άρης τους ξεσήκωνε, τους άλλους η Παλλάδα, κι ο Φόβος κι η Τρομάρα κι η άπαντα ξεφρενιασμένη Αμάχη, του Άρη του αντροφονιά η συντρόφισσα κι αντάμα κι αδελφή του· που λίγο λίγο πρώτα ασκώνεται, μα γρήγορα στυλώνει ψηλά στα ουράνια το κεφάλι της και περπατάει στο χώμα. Αυτή και τότε πηγαινόρχουνταν αναμεσός στ' ασκέρια, την άγρια αμάχη τους κεντρίζοντας κι αυξαινοντας το βόγγο.	430
Γενικευμένη μάχη	Κι όπως τα δυο τ' ασκέρια τρέχοντας σμιζαν μαζί, σκουντηρήξαν το 'να με τ' άλλο τα κοντάρια τους σκουντηρήξαν τα σκουτάρια και των αντρών των χαλκοθώρακων η αντρεία, κι αντιχτυπούσαν οι αφαλωτές ασπίδες, κι έβραζεν ο σάλαγος περίσσιος· και γρίκαες καυκησιές και γόσματα μαζί την ίδιαν ώρα, αυτών που εσφάζαν και που εσφάζονταν κι η γης πλημμύριζε αίμα. Καθώς φουσκώνουν ξεροπόταμα κι απ' τα βουνά κυλούνε και σμίγουν κάτω στο συλλάγκαδο τα ξέχειλα νερά τους, που από κρουνούς τρανούς ξεχύνονται μες σε βαθιά χαράδρα, κι ακούει το βρουχισμό τους ξέμακρα πα στο βουνό ο τσοπάνος, όμοια κι αυτοί, σα σμιζαν, έβγαζαν αλαλαγμούς και βόγγους.	435
Αντίλοχος και Εχέπωλος – Αγήνορας και Ελεφήνορας	Πρώτος ο Αντίλοχος εσκότωσε μέσα στους Τρώες προμάχους τρανό αντρειωμένο, τον Εχέπωλο, το γιο του Θαλυσίου· πρώτος του χτύπησε το κέρατο στο αλογουρίσιο κράνος.	440
		445
		450
		455

Τρυπάει το μέτωπο και πέρασε το κόκαλο ως τα μέσα 460
 ο χάλκινος χαλός· κι εσκέπασε τα μάτια του σκοτάδι,
 κι ως πύργος καταγής γκρεμίστηκε στην άγρια μέσα μάχη.
 Κι ευτύς, ως έπεσε, ο Ελεφήνορας τον άρπαξε απ' τα πόδια,
 ο γιος ο γαύρος του Χαλκώδοντα, των Άβαντων ο ρήγας,
 κι απ' τις ριξιές σκυφτός τον έσερνε, ποθώντας να του γδύσει 465
 με βιάση τ' άρματα· μα η φόρα του δε βάσταξε πολλήώρα·
 τι ως ο λιοντόκαρδος Αγήνορας τον είδε να τον σέρνει
 και στο σκουτάρι δίπλα, ως έγερνε, να δείχνει το πλευρό του,
 με το χαλκό κοντάρι του 'ριξε και τη ζωή του παίρνει.
 Έτσι η ζωή του εκόπη, κι άναψε στους Τρώες και στους Αργίτες 470
 τότε τρανό κακό από πάνω του, τι κι απ' τα δυο τα μέρη
 χιμούσαν σαν τους λύκους κι έριχναν ο ένας τον άλλο κάτω.
 Κι ο τελαμώνιος Αίας ένα άγουρο, το Σιμοείσιο, ρίχνει,
 που του Ανθεμίωνα γιος εκράζονταν· η μάνα του μια μέρα
 στους όχτους του Σιμόη τον γέννησε γυρνώντας απ' την Ίδα, 475
 όπου είχε πάει να ιδεί τα πρόβατα μαζί με τους γονιούς της.
 Γι' αυτό και Σιμοείσιος κράζονταν, μα να γεροκομήσει
 γραφτό του τους γονιούς δεν ήτανε. Λιγόχρονος εστάθη,
 καθώς με το κοντάρι ο αντρόκαρδος τον χτύπησε Αίαντας τότε·
 τι ως πρώτος πρόβαινε, τον πέτυχε στο στήθος, στο δεξιό του 480
 δίπλα βυζί, κι αντίκρα επέρασε το χάλκινο κοντάρι
 μέσα απ' τον ώμο· και κυλίστηκε στον κουρνιαχτό, σα λεύκα
 που σε φαρδύ, βαθύ βαλτότοπο φυτρώνει, κι ίσια πάνω
 τραβάει, και μονάχα κατάκορφα φυτρώνουν τα κλαριά της·
 αμαξομάστορας την έκοψε με αστραφερό τσεκούρι, 485
 να τη λυγίσει και τροχόγυρος να γίνει σε ώριο αμάξι·
 κι αυτή κοιτάμενη ξεραίνεται στου ποταμού τον όχτο·
 παρόμοια ο Σιμοείσιος κοίτονταν, σαν πήρε να τον γδύνει
 ο γαύρος Αίας· και τότες ο Άντιφος, ο στραφτοθωρακάτος
 του Πριάμου ο γιος, μες στο αντρομάζωμα του ρίχνει το κοντάρι 490
 το μυτερό, μα δεν τον πέτυχε, μόν' βρίσκει στ' αχαμνά του
 το Λεύκο, του Οδυσσέα το σύντροφο, που το νεκρό τραβούσε·
 και το κορμί απ' τα χέρια του 'φυγε κι απάνω του εσωριάστη.
 Τότε ο Οδυσσέας βαριά αραθύμησε θωρώντας τον να πέφτει·
 γοργά περνάει μέσ' απ' τους προμάχους με αστραποβόλο κράνος 495
 κι ήρθε, κοντά του εστάθη κι έριξε το λιόφωτο κοντάρι,
 με προσοχή κοιτώντας γύρα του· κι οι Τρώες εκάμαν πίσω,
 καθώς κοντάριζε· κι ουδ' έφυγε στ' ανώφελα η ριξιά του·
 το νόθο υγιό του Πριάμου πέτυχε, το Δημοκόωντα, μόλις
 από την Άβυδο, από τ' άλογα του κύρη του, φτασμένο. 500
 Αυτόν, χολιώντας για το σύντροφο, κοντάρεψε ο Οδυσσέας
 δίπλα στο μέτωπο, κι ο χάλκινος χαλός περνά από τ' άλλο
 μελίγγι ως πέρα, και του σκέπασε τα μάτια το σκοτάδι.
 Βαρύς σωριάστη, κι από πάνω του βροντήξαν τ' άρματά του.

Αίαντας και Σιμοείσιος,
 Άντιφος και Λεύκος,
 Οδυσσέας και Δημοκόωντας

Απόλλωνας και Αθηνά

Πισωδρομίζει ο γαύρος Έχτορας κι οι μπροστομάχοι τότε, 505
κι οι Αργίτες όλοι αμέσως χούγιαξαν και τους νεκρούς τραβήξαν
και πήραν δρόμο ομπρός. Μα θύμωσεν ο Απόλλωνας, που εθώρειε
ψηλά απ' τα Πέργαια, και φώναξε στους Τρώες γκαρδιώνοντάς τους:
«Αλογατάδες Τρώες, απάνω τους, κρατήστε την αντρεία σας
μπρος στους Αργίτες, τι από σίδερο για πέτρα τα κορμιά τους 510
δεν είναι, στου χαλκού το χτύπημα του σαρκοφά ν' αντέξουν.
Κι ουδ' ο Αχιλλέας, της ωριοπλέξουδης θεάς ο γιος, στη μάχη
βρίσκεται εδώ μόν' στα πλεύμενα κλωσάει τη μάνητά του».
Έτσι ο θεός μιλούσε ο ανήμερος, κι ωστόσο τους Αργίτες
ξεσήκωνε η Αθηνά η περίλαμπρη, του Δία η θυγατέρα, 515
γυρνώντας δώθε κείθε, όπου 'βλεπε να παρατούν τη μάχη.
[...]

Επίλογος της μάχης:
ο θάνατος εξομοιώνει
θύτες και θύματα

Με τέτοια μάχη πια παράπονο κανείς δε θα 'χε, φτάνει 540
να μπόρειε, αδόξευτος κι αλάβωτος από χαλκό, να τρέχει
στη μέση εκεί, με παραστάτισσα την Αθηνά Παλλάδα,
να τον κρατά απ' το χέρι, διώχνοντας κάθε ριζιά από μπρος του·
τι πλήθος Τρώες κι Αργίτες πίστομα μαθές τη μέρα εκείνη
στη σκόνη ξαπλωμένοι κοιόταν ο ένας στον άλλον πλάι.

(Μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

ραψωδία Ε

Διομήδους ἀριστεία

(Τα κατορθώματα του Διομήδη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο Διομήδης αναδεικνύεται σε κυρίαρχη μορφή της μάχης και όλα δείχνουν ότι η Αθηνά ετοιμάζει την *αριστεία* του: τον περιβάλλει με φως, τον γεμίζει δύναμη και αυτοπεποίθηση και εκείνος ρίχνεται ακάθεκτος στη μάχη. Μάταια ο Πάνδαρος προσπαθεί με το τόξο του να ανακόψει την ορμή του Τυδείδη· καταφέρει μόνο να τον τραυματίσει ελαφρά στον ώμο. Και καυχιέται γι' αυτό! Ο Διομήδης ζητάει τη συνδρομή της Αθηνάς κι εκείνη σπεύδει κοντά του. Τον ενδυναμώνει με την ανδρεία του πατέρα του και του δίνει τη δυνατότητα να αναγνωρίζει τους θεούς, για να τους αποφεύγει. Μόνο την Αφροδίτη του επιτρέπει να χτυπήσει, αν βρεθεί μπροστά του.

Με ορμή λιονταριού ο Διομήδης ξαναρίχνεται στη μάχη. Βλέποντάς τον ο Αινείας να σκορπά το θάνατο στις φάλαγγες των Τρώων, πείθει τον Πάνδαρο ν' ανεβεί στο άρμα του και να τον αντιμετωπίσουν μαζί. Ο Διομήδης ειδοποιείται από τον Σθένελο για τους Τρωαδίτες που πλησιάζουν απειλητικοί και αποφασίζει να τους αντιμετωπίσει πεζός. Δίνει μόνο οδηγίες στον ηνίοχό του να προσπαθήσει να πάρει τα περίφημα άλογα του Αινεία. Στη σκληρή σύγκρουση που ακολουθεί, ο Διομήδης σκοτώνει τον Πάνδαρο και τραυματίζει τον Αινεία, τον οποίο σπεύδει να απομακρύνει από τη μάχη η μητέρα του Αφροδίτη. Ενώ ο Σθένελος έχει ήδη κερ-

δίσει τα άλογα του Αινεία, ο Τυδείδης καταδιώκει τη θεά της ομορφιάς και την τραυματίζει στο χέρι. Εκείνη εγκαταλείπει τον Αινεία, που τον αρπάζει αμέσως ο Απόλλωνας για να τον σώσει, και φεύγει κλαίγοντας στον Όλυμπο, όπου βρίσκει παρηγοριά στην αγκαλιά της μητέρας της, της Διώνης.

Στο μεταξύ, στο πεδίο της μάχης οι τρωικές φάλαγγες, με τη συμπαράσταση του Άρη, ασκούν έντονη πίεση στους Αργίτες και πολλοί επώνυμοι Αχαιοί πέφτουν νεκροί. Την κρίσιμη στιγμή επεμβαίνουν η Ήρα και η Αθηνά. Η σύζυγος του Δία με «στεντόρεια» φωνή επιπλήττει τους Αχαιούς και τους θυμίζει τα κατορθώματα του Αχιλλέα, ενώ η Αθηνά παίρνει θέση ηνίοχου πλάι στον Διομήδη και τον παρακινεί να ρίξει το ακόντιό του εναντίον του Άρη. Η θεά φροντίζει, ώστε η βολή να είναι εύστοχη και η αριστεία του ήρωα να συμπεριλάβει και δεύτερο τραυματισμό θεού. Σφαδιάζοντας από τους πόνους, ο θεός του πολέμου καταφεύγει στον Όλυμπο, όπου δέχεται τις φροντίδες του Δία. Τέλος, επιστρέφουν στην κατοικία των θεών και η Ήρα με την Αθηνά.

ραψωδία E 274-430

Ο Διομήδης σκοτώνει τον Πάνδαρο και τραυματίζει την Αφροδίτη

- Η θριαμβευτική πορεία (αριστεία) του Διομήδη
- Η τιμωρία του επίορκου καυχησιάρη στρατιώτη Πάνδαρου
- Στην ομηρική μάχη τραυματίζονται ακόμα και οι θεοί!

Αϊδώς, Άργεῖοι

«ἔνθα στᾶσ' ἤϊσε θεὰ λευκώλενος Ἥρη,
Στέντορι εἴσαμένη μεγαλήτορι χαλκεοφώνῳ,
ὃς τόσον ἀυδήσασχ' ὅσον ἄλλοι πεντήκοντα·
“αἰδώς, Ἀργεῖοι, κάκ' ἐλέγχεα, εἶδος ἀγητοί”...»
(E 784-787)

Τους λόγους τούτους ἔλεγαν εκείνοι ανάμεσόν τους
κι ευθύς με τα γοργ' άλογα πλησίασαν οι δύο.
Και πρώτος του Λυκάονος ο λαμπρός γόνος εἶπε:
«Ω γόνε σιδηρόκαρδε του θαυμαστού Τυδέως,
το γοργό βέλος το πικρό δεν σ' έριξε· και τώρα
με το κοντάρι δοκιμήν θα κάμω, αν σ' επιτύχω».
Εἶπε και το μακρόσκιον κοντάρι σφενδονίζει
και την ασπίδα τρύπησε του Διομήδη πέρα
η χάλκιν' άκρη κι έφθασε τον θώρακα να εγγίξει
κι εφώναξεν ο Πάνδαρος μακράν να τον ακούσουν:
«Εἰς το λαγγόνι περαστά σε λάβωσα· και ολίγην

275 Συμπλοκή Πάνδαρου
και Αινεία με τον Διομήδη

280

στ. 274 εκείνοι: ο Διομήδης (= ο γόνος του θαυμαστού Τυδέως, στ. 277) και ο Σθέnelος (= ο υἱός του Καπανέως, στ. 319).

στ. 275 οι δύο: ο Αινείας και ο Πάνδαρος (= του Λυκάονος ο λαμπρός γόνος, στ. 276).

στ. 280 μακρόσκιον: το επίθετο δηλώνει το μήκος του δόρατος, το οποίο ήταν τουλάχιστον 1,80 μ. Το δόρυ του Έκτορα ήταν ενδεκάπηχυ (Z 319).

στ. 284 λαγγόνι: το μαλακό μέρος του σώματος μεταξύ του ισχίου και των πλευρών, στο πλάι της κοιλιάς.

περαστά: από τη μια άκρη έως την άλλη, πέρα για πέρα.

	έχεις ζώην· και καύχημα σ' εμέ έδωκες μεγάλο».	285
	Και ατρόμητος του απάντησεν ο δυνατός Διομήδης: «Έσφαλές, δεν μ' επέτυχες· αλλά δεν θα ησυχάστε, πριν πέσει από τους δύο σας ο ένας και χορτάσω στο αίμα τον αδάμαστον πολεμιστήν τον Άρη».	
Ο Πάνδαρος φονεύεται	Ρίχνει τ' ακόντι· κι η Αθηνά τ' οδήγησε στην μύτην, σιμά στο μάτι· και ο σκληρός χαλκός τα λευκά δόντια τού πέρασε και του 'κοψε τη γλώσσαν εις την ρίζα, κι η χάλκιν' άκρη κάτωθεν εφάνη απ' το πηγούνι. Πέφτει απ' τ' αμάξι και βροντούν επάνω τ' άρματά του τα εύμορφα και ολόλαμπρα και ανάμερα από φόβον συρθήκαν τα γοργ' άλογα· κι εκείνος ενεκρώθη.	290
	Με την ασπίδα επήδησε και το μακρύ κοντάρι ο Αινείας, μήπως οι Αχαιοί του πάρουν τον νεκρόν του· και ως θαρρετό στην ρώμην του λιοντάρι διασκελούσε γύρω του με τ' ακόντι εμπρός και την γλιστρήν ασπίδα, έτοιμος να φονεύσει αυτόν που στον νεκρόν σιμάσει κι εφώναζε τρομακτικά· κι εσήκωσε ο Τυδείδης πέτρην τρανήν, θεόρατην· δεν θα την παίρναν δύο των τωρινών θνητών και αυτός την έπαιζε και μόνος.	295
	Και τον Αινείαν κτύπησε μ' αυτήν στο μέρος, όπου στρέφεται ο γόφος στο μερί και λέγεται κουτάλα· και την κουτάλα σύντριψε και τα δυο νεύρ' ακόμη· ο τραχύς λίθος τού 'γδαρε το δέρμα· πέφτει ο ήρωσ στα γόνατά του και στην γην με το παχύ του χέρι στηρίχθη και τα μάτια του μαύρη σκεπάζει νύκτα.	300
	Κι έχανε τότε την ζωήν ο βασιλεύς Αινείας, αλλ' η Αφροδίτη του Διός η κόρη ευθύς τον είδε, σπού στων μόςχων τες βοσκές τον γέννησε του Αγχίση·	305
Η Αφροδίτη σώζει τον τραυματισμένο Αινεία		310

στ. 290 η Αθηνά τ' οδήγησε: η θεά κατευθύνει το δόρυ και τιμωρεί τον επίορκο, ο οποίος δεν απαλλάσσεται της ευθύνης του, έστω κι αν η ίδια τον είχε παρασύρει (βλ. Περιληπτική αναδιήγηση ραψ. Δ). Η παρέμβαση της θεάς δε μειώνει επίσης τη νίκη του Διομήδη· αντίθετα, η βοήθεια μιας θεότητας τονίζει τη δύναμη και το θρίαμβο του ήρωα. Όσον αφορά την περιγραφή του τραύματος: ο Πάνδαρος βρισκόταν πάνω στο άρμα, σε υψηλότερο δηλαδή επίπεδο από τον Διομήδη, πώς ήταν δυνατόν το δόρυ να τον χτυπήσει δίπλα στο μάτι, στη μύτη, με φορά προς τα κάτω, ώστε να διαπεράσει τα δόντια, να αποκόψει τη βάση της γλώσσας και να προβάλλει στο κάτω μέρος της σιαγόνας; Ίσως ο ποιητής θέλησε να τονίσει την τιμωρία του καυχησιάρη, αποκόπτοντας τη γλώσσα του στη βάση της, αδιαφορώντας για την έλλειψη ρεαλισμού.

στ. 299-300 διασκελούσε με τ' ακόντι... ασπίδα: στεκόταν πάνω από τον νεκρό και τον υπερασπιζόταν, βάζοντας μπροστά του το ακόντιο και καλύπτοντάς τον με την ασπίδα. Τυπικό μοτίβο της ομηρικής μάχης: ο Διομήδης, όπως κάθε ομηρικός ήρωας, για να ολοκληρώσει τη νίκη του, προσπαθεί να γίνει κύριος των όπλων και, αν μπορέσει, του ίδιου του νεκρού σώματος του αντιπάλου που μόλις έχει σκοτώσει, ενώ ο σύντροφος του νεκρού Πάνδαρου, ο Αινείας, κάνει ό,τι μπορεί για να τον σώσει από μια τέτοια ταπεινώση.

γλιστρή: γυαλιστερή (στο πρωτότυπο *είσην* = ολοστρόγγυλη, σύμμετρη).

στ. 303-304 Η λαϊκή πίστη πάντοτε θεωρούσε τους ανθρώπους παλαιότερων εποχών πιο δυνατούς από τους συγχρόνους (βλ. και σχόλ. στ. Α 273).

στ. 305-306 στο μέρος... στο μερί: στο κοίλωμα του ισχίου, εκεί όπου μπαίνει η κεφαλή του μηρού, ο γοφός. Πρόκειται για την «κλειδώση», *κοτύλη* στο πρωτότυπο, ή *κουτάλα*, όπως μεταφράζεται στο κείμενο (βλ. εικόνα 14).

στ. 309 παχύ: στιβαρό, δυνατό, γερό.

στ. 313 όπου στων μόςχων... του Αγχίση: ο Αινείας ήταν γιος της Αφροδίτης και του Αγχίση και είχε γεννηθεί στα λιβάδια, όπου ο πατέρας του έβοσχε τα βόδια του.

ἔξωσε αὐτὴ με τες λευκὲς ἀγκάλες τὸ παιδί της
 καὶ ὁ φωτοβόλος πέπλος της στὲς δίπλες του τὸν κρύβει, 315
 φράγμα στα βέλη, μὴ κανέν' ἀκόντι χαλκοφόρο
 τῶν ταχυίππων Δαναῶν τὸν εὐρεὶ μες στο στήθος.
 Κι ἐνῶ ἀπ' τὴν μάχην ἐπαίρνε τὸν ποθητὸν υἱὸν της
 ἐκεῖνη, δὲν λησιμόνησεν ὁ υἱὸς τοῦ Καπανέως
 αὐτὰ που τοῦ παράγγειλεν ὁ ἀνδρείος Διομήδης· 320
 καὶ τὰ δικά του ἄλογα μακρὰν ἀπὸ τὸν κρότον
 ἔστησε καὶ τοὺς χαλινούς προσέδεσε στ' ἀμάξι.
 Καὶ τὰ καλότεριχ' ἄλογα τοῦ Αἰνεΐα παίρνει ἀμέσως
 πρὸς τοὺς γενναίους Ἀχαιοὺς ἀπ' τὸν στρατὸν τῶν Τρώων·
 τὰ ἔδωκε στὸν Δῆϊπυλον, τὸν σύντροφον ἀπ' ὅλους 325
 προτίμα τοὺς ομήλικες, ὅτ' εἶχαν μίαν γνώμην,
 νὰ τὰ ὀδηγήσει στα βαθιά καράβια· τότε ὁ ἥρωσ
 στ' ἀμάξι ἀνέβη κι ἐπίασε τὰ ολόλαμπρα λουριά
 καὶ τὰ στερεόποδ' ἄλογα πρὸς τὸν Τυδεΐδην σπρώχνει.
 Τούτος τὴν Κύπριν μ' ἀπονο κοντάρι ἐκνηγούσε, 330

Εἰκόνα 14. Σύγκρουση
 Διομήδη καὶ Αἰνεΐα· παραστέκουν
 ἡ Ἀθηνά καὶ ἡ Ἀφροδίτη.
 Ερυθρόμορφος κρατήρας,
 490-480 π.Χ. Βοστώνη,
 Μουσεῖο Καλῶν Τεχνῶν
 (αντίγραφο).

**Ὁ Σθένης ἀρπάζει
 τὰ ἄλογα τοῦ Αἰνεΐα**

στ. 316 φράγμα στα βέλη: ἡ θεὰ τύλιξε τὸ γιο της με τὸν πέπλο της, γιὰ νὰ τὸν προστατέψει ἀπὸ τὰ βέλη τῶν Ἑλλήνων.
στ. 319-320 δὲν λησιμόνησεν... Διομήδης: ὁ Διομήδης εἶχε δώσει ἐντολή στὸν Σθένηλο νὰ προσπαθήσει νὰ πάρει τὰ
 περίφημα ἄλογα τοῦ Αἰνεΐα (E 260-273).
στ. 327 βαθιά: αὐτὰ που ἔχουν βάθος, βαθουλωτά (πρβ. σχόλ. στ. A 12).
στ. 328 τὰ ολόλαμπρα λουριά: ἡ φράση ἔχει κυριολεκτικὴ σημασία· τὰ χαλινάρια γνάλιζαν, εἴτε γιὰ τὴν ἀλείφαν με
 κάποια λιπαρὴ οὐσία (π.χ. λάδι ἢ λίπος) εἴτε γιὰ τὴν ἵκαν ἦσαν στολισμένα με στιλπνὰ κοσμήματα (π.χ. ἀπὸ ἐλεφαντόδοντο,
 βλ. E 583).
στ. 330 τὴν Κύπριν: τὴν Ἀφροδίτη. Ἡ θεὰ καταγόταν ἀπὸ τὴν Κύπρο· στὴν Πάφο εἶχε βωμὸ καὶ ἱερό (βλ. *Ὀδύσεια*,
 θ 429-431).

ὄτ' ἤξευρε που ἔν' ἀνανδρη θεά και δεν ομοιάζει
με τες θεές, οπού αρχηγούν στην μάχην των ανδρείων,
οὔτε η πορθήτρα Εννώ, οὔτε η Παλλάς Αθήνη.
Αλλ' ὅτε την επρόφθασε στο μέγα πλήθος μέσα
τινάχθη, επήδησ' ο υἱός του θαυμαστού Τυδέως 335
και με τ' ἀκόντι εσκάρφισε το τρουφερό της χέρι·
τον πέπλον της, αμβρόσιον υφάδι των Χαρίτων,
πέρασ' η λόγχη κι εύρηκε την άκρην της παλάμης·
ρέει το αίμα της θεάς και άφθαρτον είν' εκείνο,
το έχουν μόν' οι μάκαρες θεοί και ιχώρ το λέγουν· 340
οἶνον δεν πίνουν οι θεοί, μήτε σιτάρι τρώγουν,
κι είναι διά τούτο αναίματοι και αθάνατοι καλούνται.
Φώναξ' εκείνη θλιβερά και αφήνει τον υἱόν της·
στα χέρια του τον σήκωσεν ο Απόλλων και με νέφος
μαύρο τον ζώνει, μη κανέν' ἀκόντι χαλκοφόρο 345
των ταχυῖππων Δαναών τον εύρει μες στο στήθος.
Μακράν τότ' έσυρε κραυγήν ο ανδρείος Διομήδης:
«Φεύγε, ω κόρη του Διός, της μάχης τους αγώνες.
Ἦ δεν σου αρκεί που ξεπλανάς τες ἀνανδρες γυναίκες;
Θαρωώ πως αν εις πόλεμον και πάλιν λάβεις μέρος, 350
θ' ανατριχιάς κι εάν μακράν διά πόλεμον ακούσεις».
Αυτά ἔπε κι έφευγε η θεά με ζάλην και με πόνους
σκληρούς κι εγίνη μελανό το ρόδινό της σώμα·
κι η Ἴρις η ανεμόποδη την πήρε από το πλήθος
τον άγριον Ἄρη αριστερά της μάχης καθισμένον 355
ήβρε· και ομίχλη σκέπαζε την λόγχην και τους ίππους.
Τότ' εγονάτισε η θεά και από τον αδελφόν της
τα χρυσοστέφαν' άλογα πολύ θερμά ζητούσε:
«Γλυκέ, βοήθα με, αδελφέ, και δώσ' μου τ' άλογά σου
να μεταβώ στον Ὀλυμπον, έδραν των αθανάτων· 360
πληγή με σφάζει οπού θνητός μου έκαμε, ο Τυδεΐδης,
που τώρα μάχην θα ἔκαμνε και στον πατέρα Δία».
Τα χρυσοστέφαν' άλογα της έδωκεν ο Ἄρης·
στ' αμάξι ανέβ' η θλιβερή· στο πλάγι της η Ἴρις

στ. 333 πορθήτρα Εννώ: η Εννώ, που κυριεύει τα κάστρα· θεά του πολέμου και σύμμαχος του Ἄρη, ο οποίος λεγόταν και *Εννάλιος*, δηλαδή φονικός. Πολεμική θεά θεωρούνταν και η Αθηνά, της οποίας άλλωστε η προσωνυμία *Παλλάδα* προέρχεται ετυμολογικά από το ρ. *πάλλω*, δηλαδή η θεά που *πάλλει* (= ρίχνει με ορμή) το δόρυ.

στ. 335-336 τινάχθη, επήδησε... εσκάρφισε: όρμησε εναντίον της και πηδώντας την πλήγωσε.

στ. 337 αμβρόσιος: θεϊκός, ιερός, αθάνατος (πρβ. *αμβροσία* = η τροφή των θεών).

Χάριτες: θεότητες που χαρίζουν νιάτα και ομορφιά. Ο Ησίοδος αναφέρει την Αγλαΐα, την Ευφροσύνη και τη Θάλεια· ήταν κόρες του Δία και της Ευρυνόμης, κόρης του Ωκεανού, και ανήκαν στην ακολουθία της Αφροδίτης.

στ. 340 ιχώρ: μια ιδιαίτερη ουσία που είχαν αντί για αίμα στις φλέβες τους οι θεοί.

στ. 343 φώναξ' εκείνη θλιβερά: η ύπαρξη του *ιχώρος* δεν αποκλείει την αίσθηση του πόνου.

στ. 344-346 και με νέφος... στο στήθος: ο Απόλλωνας παίρνει τη θέση της Αφροδίτης (πρβ. στ. 315-317) και σώζει τον Αινεία.

στ. 354 ανεμόποδη: η Ἴρις, ως αγγελιαφόρος των θεών, ήταν γρήγορη σαν τον άνεμο.

στ. 358 και 363 χρυσοστέφανα: τα άλογα είχαν στο μέτωπό τους πολύτιμα στολίδια.

κάθισε και τους χαλινούς στα χέρια της επήρε· 365
 κτυπά κι εκείνα πρόθυμα πετούν και γοργά φθάνουν
 εις τον υψηλόν Όλυμπον, των αθανάτων έδραν·
 τ' άλογ' αυτού σταμάτησεν η ανεμόποδ' Ίρις
 και αφού τα ξέξεψε, τροφήν τους έβαλε αμβροσίαν·
 κι η Αφροδίτη έπεσε στον κόλπον της μητρός της 370
 Διώνης· τούτη αγκάλιασε την ποθητήν της κόρην,
 με το χέρι την χάιδευσε κι είπε σ' αυτήν: «Παιδί μου,
 ποιος των θεών τόσ' άπρεπα σου 'καμε αυτά που βλέπω,
 ως να 'χε σ' έβρει φανερά κάποιο κακό να κάμνεις;»
 Σ' εκείνην η φιλόγελη απάντησε Αφροδίτη: 375
 «Εμένα ο μεγαλόψυχος ελάβωσε Τυδεΐδης,
 διότι από τον πόλεμον έπαιρνα τον υιόν μου
 Αινειάν, που υπεραγαπώ, καθώς κανέναν άλλον.
 Διότι Τρώων και Αχαιών δεν είναι μάχη πλέον·
 πολεμούν ήδ' οι Δαναοί και με τους αθανάτους». 380
 Και προς αυτήν απάντησεν η σεβαστή Διώνη:
 «Με υπομονήν το πάθος σου, παιδί μου, να βαστάσεις·
 απ' τους ανθρώπους πάθαμε πολλοί των Ολυμπίων,
 ως εμείς δίδομε αφορμήν κακών ανάμεσόν μας.
 Βάσταξ' ο Άρης π' άλυτα τον έδεσεν ο Ώτος 385
 και ο Εφιάλτης ο δεινός, τα τέκνα του Αλωέως·
 κι έμεινε μήνες δεκατρείς στο χάλκινον αγγείον·
 και τότε ο πολεμόδιπος ο Άρης θα εχανόνταν,
 η μητριά του αν του Ερμή δεν το 'λεγεν, η ωραία
 Ηεριβοΐη· κι έκλεψεν αυτός τον Άρη, οπότεν 390
 εκόντευε ο σκληρός δεσμός να πάρει την πνοή του.
 Βάσταξ' η Ήρα, ότε ο δεινός Αμφιτρωνιάδης,
 μ' ακόντι τρίγωνο έπληξε τον δεξιόν μαστόν της
 και την θεάν αγιάτρευτος βασάνιζεν ο πόνος.
 Βάσταξε και ο θεόρατος ο Άδης πικρό βέλος· 395
 ο ίδιος άνδρας, ο υιός του αιγιδοφόρου Δία,
 οδυνηρά τον πλήγωσε εις των νεκρών την πύλην·
 κίνησε προς τον Όλυμπον στο δώμα του Κρονΐδη
 περιλύπος και στην καρδιά τον έπιαναν οι πόνοι,

στ. 371 Διώνη: μητέρα της Αφροδίτης και άλλοτε σύζυγος του Δία, σύμφωνα με την προομηρική παράδοση.

στ. 375 φιλόγελη: το επίθετο (*φιλομμειδής*) δεν εκφράζει τη διάθεση της θεάς αυτή τη στιγμή, αλλά τονίζει τη σχέση της με τη χαρά και την απειρία της στον πόλεμο (πρβ. *E* 428-430).

στ. 376 μεγαλόψυχος: (με αρνητική χροιά) υπερόπτης, αλαζονικός.

στ. 385 κ.εξ. ο Ώτος και ο Εφιάλτης: γίγαντες τεράστιοι, οι οποίοι είχαν στενή σχέση με τη γεωργία και την ειρηνική ζωή· θεωρήθηκαν εχθροί του θεού του πολέμου (Άρη), τον οποίον κράτησαν αιχμάλωτο για δεκατρείς μήνες. Η μητριά τους όμως, η **Ηεριβοΐη**, αποκάλυψε στον Ερμή το σημείο όπου ήταν κρυμμένο το πιθάρι με τον Άρη, κι αυτός, με τη θρυλική του δεξιολοχία ως θεός της κλοπής, κατόρθωσε να τον απελευθερώσει.

στ. 392 ο δεινός Αμφιτρωνιάδης: ο Ηρακλής θεωρείται εδώ γιος του Αμφιτρώνα, ενώ παρακάτω αναφέρεται ρητά ως πατέρας του ο Δίας (στ. 396). Συνήθως στους μεγάλους ήρωες αναφερόταν ένας θνητός πατέρας και ένας θεός· έτσι τα ηρωικά γένη περηφανεύονταν ότι είχαν θεϊκή καταγωγή.

στ. 393 ακόντι τρίγωνο: βέλος με τρεις αιχμές.

400 ότι τον μέγαν ὄμον του τ' ἀκόντ' εἶχε περάσει.
 Με βότανα παυσίπονα, που του ἔβαλε ο Παιήων,
 τον γιάτρευσε, ότι θνητός δεν ἦτο αὐτός πλασμένος·
 ο ἄθλιος, ο αυθαδέστατος εργάτης ασεβείας,
 που τους θεούς που κατοικούν στον Ὀλυμπο κτυπούσε,
 405 και αὐτόν τώρα ἐναντίον σου ἡ Αθήνη τον Τυδεΐδην
 ἔβαλε και δεν σκέπτεται ο μωρός που ολίγες ἔχει
 ἡμέρες ὅποιος πόλεμον κινεῖ των ἀθανάτων,
 και ὀπίσω ἀπό τον πόλεμον δεν θα ἴθι να του πέσουν
 στα γόνατά του τα παιδιά, παπά να του ψελλίζουν.
 410 Διὰ τοῦτο, αν κι ἔχει δύναμιν μεγάλην ο Τυδεΐδης,
 415 ας συλλογιέται ἀντίμαχον μην ἔβρει ἀνώτερόν σου·
 μην ἡ Αἰγιάλεια ποτέ, ἡ φρόνιμη Ἀδρηστίνη,
 ξυπνήσει τους ἀνθρώπους της θρηγώντας που της λείπει
 ο νυμφευτός της σύντροφος των Ἀχαιῶν ο πρῶτος,
 του ἱπποδάμου ἡ θαυμαστή γυνή, του Διομήδη». 415
 Εἶπε· και με τα χέρια της σφογγίζει τον ἰχώρα
 ἀπ' την παλάμην κι ἐκλείσ' ἡ πληγή κι οὖι πόνοι ἐπαύσαν.
 420 **Ἡ Ἥρα και ἡ Αθηνά**
σχολιάζουν εἰρωνικά τον
τρانυματισμό της Αφροδίτης
 Κι ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἡ Αθηνά κι ἡ Ἥρα, ἐνὸς τηράζουσαν,
 με λόγια μετωριστικά κεντούσαν τον Κρονίδην.
 425 Και πρῶτη τότε ὁμίλησεν ἡ γλαυκομάτ' Αθήνη:
 «Διὰ πατέρα, ὅτι θα εἰπῶ μην σε θυμώσει τάχα;
 Ἄσφαλτα ἡ Κύπρις ἤθελε καμίαν Ἀχαιΐδα
 των Τρώων που υπεραγαπά να φέρει στες ἀγκάλες·
 κι ἐκεῖ που την λαμπρόπεπλον ἐχάιδευσεν ὠραίαν,
 425 χρυσή βελόνη ἐσκάρφισε το τρυφερό της χέρι».
 Εἰς τοῦτο ἐγλυκογέλασεν ο ὕψιστος πατέρας
 και την χρυσήν προσκάλεσ' Αφροδίτην και της εἶπε:
 «Τα ἔργα τα πολεμικά, παιδί μου, δεν σου ἀνήκουν·
 430 στου γάμου συ τες ζηλευτές φροντίδες καταγίνου
 και τ' ἄλλα ἔχ' ἡ Αθηνά και ο μανιωμένος Ἄρης». 430

στ. 401 ο Παιήων: γιατρός των θεών, ο οποίος λεγόταν και Παιάνας.

στ. 403-404 ο ἄθλιος... κτυπούσε: ο Ηρακλής.

στ. 405 και αὐτόν: τον Διομήδη.

στ. 409 παπά: μπαμπά. Τόσο ἡ σκηνή ὅσο και ἡ ἐκφραση εἶναι ξένες με το ἡρωικό ἐπος, ἀλλά ταιριάζουσαν ἀπόλυτα με τα συμφραζόμενα της τρυφερῆς σκηνῆς ὅπου μια μητέρα παρηγορεῖ την κόρη της.

στ. 412 Ἀδρηστίνη: γυναίκα του Διομήδη, κόρη του Ἀδραστου, βασιλιά του Ἀργους.

στ. 415 ἱππόδαμος: βλ. σχολ. στο στ. Γ 127.

στ. 418 τηράζω: κοιτάζω.

στ. 419 μετωριστικά: δηκτικά, σκωπτικά, πειραχτικά (ἀπό το ρ. *μετωρίζομαι* = ἀστειεύομαι, χωρατεύω).
κεντώ: ἐρεθίζω, πειράζω.

στ. 420 γλαυκομάτα: βλ. σχολ. στ. Α 207.

στ. 422 ἀσφαλτα: ἀσφαλώς, χωρίς ἀμφιβολία. Ποιοι ὑπαινιγμοὶ κρύβονται πίσω ἀπὸ τα λόγια της Αθηνάς;

στ. 425 βελόνη: πόρπη, καρφίτσα με την ὁποία στερέωναν το φόρεμα στον ὄμο. Πῶς ἐξηγεῖται το μῖσος της Αθηνάς και της Ἥρας για τους Τρώες;

στ. 427 χρυσή: το ἐπίθετο ἀποδίδει την ὁμορφιά της θεάς.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Βατραχομομαχία

Η Βατραχομομαχία, έργο άγνωστου ποιητή πιθανόν του 6ου/5ου αι. π.Χ., περιγράφει τον πόλεμο μεταξύ των βατράχων και των μυών (= ποντικών). Οι «εχθροπραξίες» άρχισαν όταν ο βασιλιάς των βατράχων Φουσκομάγουλος (Φυσίγναθος) έγινε, χωρίς να το θέλει, αιτία να πνιγεί στη λίμνη ο βασιλιάς των ποντικών Ψιχουλαρπάχτης (Ψιχάρπαξ). Στους στίχους που ακολουθούν περιγράφεται μέρος της φονικής μάχης μεταξύ των δύο αντιπάλων:

«Με δόρυ πρώτος ο Βροντόλαλος χτυπάει τον Αντρογλύφτη
μες στους προμάχους στο κατώκοιλο και του τρυπάει το σκώτι.
Μπρούμντα αυτός σωριάστη, γέμισε η λεπτή του χαίτη σκόνη.
Με βρόντο πέφτει κι από πάνω του βροντήξαν τ' αρματά του. 205
Κι ο Τρουποφράκτης τότε χτύπησε και το βαρύ κοντάρι
στο στήθος του Λασπίδη κάρφωσε· σωριάστη αυτός και μαύρος
χάρος τον βρήκε, κι απ' το σώμα του μακριά πετάει η ψυχή του.
Τον Παντζαρά χτυπάει κατάστηθα, σκοτώνει ο Χυτροβούτας.
Τον Φωνακλά στο κατωκοίλι του χτυπάει ο Ψωμοψάχτης, 210
σωριάστη 'πίστομα, απ' τα μέλη του μακριά πετάει η ψυχή του».

(Βατραχομομαχία, μτφρ. Ν. Κοτσελίδης, έκδοση ΟΕΔΒ)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Για να προσδιορίσουμε τις «σκηνές» μιας ευρύτερης ενότητας χρησιμοποιούμε ως κριτήρια τις εξής αλλαγές: α) τόπου, β) προσώπων ή εισαγωγή νέου προσώπου και γ) τόπου και προσώπων. Με τη βοήθεια αυτών των κριτηρίων, να διακρίνετε τις σκηνές της ενότητας και να τις εντάξετε στον ακόλουθο πίνακα, συμπληρώνοντας όλα τα απαραίτητα στοιχεία:

σκηνή	σκηνικό	πρόσωπα	τίτλος
1η: στ.			
2η: στ.			
3η: στ.			
4η: στ.			
κτλ.			

2. Αφού συζητήσετε στην τάξη και προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά της αριστείας στην ομηρική μάχη, να επισημάνετε τα στοιχεία της ενότητας (στ. 274-430) που δικαιολογούν τον τίτλο της Ε ραψωδίας «Διομήδους αριστεία».
3. Τι ακριβώς προσπαθούν να πετύχουν με τις ενέργειές τους ο Αινείας και ο Διομήδης στους στ. 297-306; Ποιους κανόνες της ομηρικής μάχης αναγνωρίζετε στο συγκεκριμένο χωρίο;
4. Στις σκηνές μάχης των στ. 274-365 αναφέρονται κάποιοι τραυματισμοί (θανατηφόροι ή όχι). Αφού συγκεντρώσετε τα χωρία αυτά, να επισημάνετε τις λεπτομέρειες που δίνει ο ποιητής και να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με: α) την ακρίβεια των περιγραφών του και β) τις

- γνώσεις ανατομίας που είχε. Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.
5. Στα αρχαία ελληνικά κείμενα που έχετε διδαχθεί (*Οδύσσεια*, Ηρόδοτος) γνωρίσατε την ηθική αντίληψη που εκφράζει το σχήμα «ύβρις – νέμεσις – τίσις»: όταν κάποιος ξεπερνά το μέτρο, τα επιτρεπτά όρια της ανθρώπινης φύσης, και συμπεριφέρεται προσβλητικά απέναντι σε θεούς και ανθρώπους, τότε λέμε ότι διαπράττει «ύβρη», η οποία προκαλεί τη «νέμεση», την οργή δηλαδή των θεών, και επέρχεται η «τίση», η τιμωρία του. Έχοντας υπόψη σας αυτά, να επισημάνετε ποιος διατυπώνει αυτή την αντίληψη στην ενότητα και να συζητήσετε στην τάξη αν ο τραυματισμός της Αφροδίτης από τον Διομήδη αποτελεί «ύβρη», για την οποία πρέπει να περιμένουμε την τιμωρία του ήρωα. Να στηρίξετε τις απόψεις σας στο κείμενο (θα σας βοηθήσει και η Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας Ε).
 6. Η ενότητα, αν και αποτελεί τμήμα της περιγραφής μιας σκληρής μάχης, δε στερείται γεγονότων που έχουν κωμική διάσταση. Ποια είναι αυτά και πώς εξηγείτε την ύπαρξή τους μέσα σε ένα ηρωικό έπος;
 7. Αφού διαβάσετε με προσοχή το απόσπασμα από τη *Βατραχομομαχία* (βλ. Παράλληλο κείμενο), να σημειώσετε τα σημεία εκείνα που θυμίζουν έντονα ιλιαδική μάχη, αλλά και τα στοιχεία που μετατρέπουν αυτό το επικό ποίημα σε «ειρωνική παρωδία» της *Ιλιάδας*. Να στηρίξετε τις απόψεις σας με χωρία από την ενότητα της Ε ραψωδίας που διδαχθήκατε.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στις σκηνές της ενότητας που διδαχθήκατε είναι έντονη η παρουσία των θεών. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ασχοληθείτε με τα εξής θέματα αναφέροντας και τους στίχους του κειμένου που δικαιολογούν την όποια παρατήρησή σας: **α)** Ποιοι θεοί εμπλέκονται στη δράση και ποιος είναι ο στόχος της παρέμβασής τους; **β)** Ποιοι από αυτούς είναι αθέατοι στους θνητούς ή κάνουν αθέατο κάποιον προστατευόμενό τους για να τον σώσουν; Με ποιον τρόπο επιτυγχάνεται κάθε φορά αυτό; Θυμηθείτε να αναφέρετε παρόμοιες περιπτώσεις από τις ενότητες των ραψωδιών Α και Γ που έχετε ήδη διδαχθεί. **γ)** Να συγκεντρώσετε και να παρουσιάσετε στην τάξη περιπτώσεις, είτε από τα εξωσχολικά σας διαβάσματα είτε από τον κινηματογράφο, όπου χρησιμοποιείται το μοτίβο του «αθέατου» ή της «μεταμόρφωσης» του ήρωα, προσπαθώντας παράλληλα να εξηγήσετε γιατί τέτοιες ικανότητες συγκινούν πάντα τους ανθρώπους. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Μύθος, Φαντασία – Πραγματικότητα, Τέχνη, Δημιουργία]
2. Στα ομηρικά έπη συναντάμε συχνά το στοιχείο του «θαυμαστού», αυτού δηλαδή που υπερβαίνει τους φυσικούς και λογικούς νόμους, του υπερφυσικού, το οποίο συνυφάνεται με την *ανθρωπομορφική* αντίληψη που διέπει το θεολογικό σύστημα των αρχαίων Ελλήνων. Αφού μελετήσετε την ενότητα (στ. 274-430) και την Περιληπτική αναδιήγηση όλης της ραψωδίας Ε: **α)** Να επισημάνετε τις περιπτώσεις «θαυμαστού» που θα συναντήσετε και να τις αναλύσετε με λίγα λόγια. **β)** Να καταγράψετε τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά (ιδιότητες, συμπεριφορές, αισθήματα κτλ.) των θεών που εμπλέκονται στη δράση ή απλώς αναφέρονται. **γ)** Να σημειώσετε τις περιπτώσεις εκείνες όπου ο *ανθρωπομορφισμός* οδηγείται στα άκρα, αλλά και τα χαρακτηριστικά που παραμένουν οπωσδήποτε θεϊκά. **δ)** Να συζητήσετε στην τάξη σχετικά με τις αντιλήψεις αυτές των αρχαίων Ελλήνων, αλλά και για τις δυνατότητες που παρέχει στον ποιητή η λογοτεχνική εκμετάλλευσή τους. **ε)** Να βρείτε ανάλογες αντιλήψεις στα Θρησκευτικά, σε κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας ή σε άλλα διαβάσματά σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Σύστημα, Τέχνη, Λογικό, Υπερφυσικό]

ραψωδία Ζ

Ἔκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλία (Ὁ Ἔκτορας συναντᾷ τὴν Ἀνδρομάχη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ὁ ἀγώνας συνεχίζεται στὸ πεδίο τῆς μάχης, χωρὶς τοὺς θεοὺς τώρα πια. Οἱ Ἀχαιοὶ επικρατοῦν, με πρώτους τὸν Αἴαντα τὸν Τελαμώνιο καὶ τὸν Διομήδη. Ὁ Μενέλαος συλλαμβάνει ζωντανὸ τὸν Τρώα Ἄδραστο καὶ αὐτὸς προσπέφτει κέτης γιὰ νὰ του χαριστεῖ ἡ ζωὴ. Μάταια ὁμως, γιὰ τὴν ἐπεμβαίνει ὁ Ἀγαμέμνων καὶ τὸν σκοτώνει. Στὸ μεταξύ ὁ στρατὸς, ὕστερα ἀπὸ μιὰ σύνομη παραίνεση τοῦ Νέστορα, συνεχίζει τὴν καταδίωξη. Οἱ Τρῶες πλέον βρίσκονται σὲ δυσχερέστατη θέση καὶ ὁ γιος τοῦ Πριάμου Ἐλενος, ὁ πιο καλὸς μάντης τῶν Τρώων, στέλνει τὸν Ἔκτορα στὴν πόλη με τὴν ἐντολὴ ἢ μητέρα τοὺς Ἐκάβη νὰ κάνει δέηση με δῶρα καὶ τάματα στὴν Ἀθηνᾶ γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ πόλη ἀπὸ τὸν Διομήδη, ποὺ δείχθηκε πιο φοβερός καὶ ἀπὸ τὸν Ἀχιλλεῦς. Ὁ Ἔκτορας, ἀφοῦ ἐμψυχώνει τὸ στρατό, φεύγει τρεχάτος γιὰ τὴν πόλη.

Τότε παρουσιάζονται ἀνάμεσα στὶς δυὸ παρατάξεις ὁ Γλαῦκος καὶ ὁ Διομήδης γιὰ νὰ χτυπηθοῦν. Ἡ συνάντηση αὐτὴ ὁμως ἔχει μιὰ παράδοξη κατάληξη: οἱ δύο ἥρωες στὸς λόγους ποὺ προηγούνται ἀπὸ τὴ σύγκρουσή τους ἀνακαλύπτουν ὅτι εἶναι ξένοι (= φίλοι) λόγω τῶν παππύδων τους καὶ ἀποφασίζουν νὰ μὴ μονομαχήσουν καὶ νὰ ανταλλάξουν τὰ ὅπλα τους, ἀνανεώνοντας ἔτσι τὴν πατρογονικὴ φιλία. Στὸ μεταξύ ὁ Ἔκτορας ἔχει φτάσει στὴν πόλη καὶ ἐκτελεῖ τὴν ἐντολὴ τοῦ Ἐλενου: ἡ Ἐκάβη ὀργανώνει με τὶς ἄλλες ἀρχόντισσες κτεσία στὴν Ἀθηνᾶ, ἡ ὁποία ὠστόσο δὲν εἰσακούγεται. Τὴν ἴδια ὥρα ὁ Ἔκτορας ἐπισκέπτεται τὸν Πάρι στο παλάτι τοῦ καὶ τὸν βρίσκει στὸ θάλαμο τῆς Ἐλένης νὰ ἀσχολεῖται με τὰ ὅπλα τοῦ. Ὁ Ἔκτορας ἐπιπλήττει τὸν ἀδελφὸ τοῦ ποὺ μένει μακριὰ ἀπὸ τὸν πόλεμο (θυμάστε πότε καὶ με ποιὸν τρόπο ἐγκατέλειψε τὸ πεδίο τῆς μάχης ὁ Πάρις;) καὶ τὸν καλεῖ νὰ ἐπιστρέψει μαζί του. Ἀφοῦ ἀρνεῖται ευγενικά τὴν πρόσκληση τῆς Ἐλένης νὰ μείνει περισσότερη ὥρα μαζί τους, σπεύδει νὰ δεῖ τὴν οἰκογένειά του, τὴ γυναῖκα καὶ τὸ παιδί του, ἴσως γιὰ τελευταία φορὰ, ὅπως προσθέτει με μιὰ δόση ἀπαισιοδοξίας.

Ἡ Ἀνδρομάχη ὁμως δὲ βρίσκεται στὸ σπῖτι τους: ἔχει τρέξει ἀνήσυχη στὸν πύργο τῶν Σκαιῶν πυλῶν μαζί με τὸ μικρὸ γιο τους, γιὰ τὸν φοβάται γιὰ τὸν ἀντρα τῆς. Ἐκεῖ τελικὰ θὰ συναντηθοῦν, καθὼς ὁ Ἔκτορας θὰ κατευθύνεται βίαια πρὸς τὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἡ Ἀνδρομάχη προσπαθεῖ νὰ τὸν πείσει νὰ μείνει μέσα στὸ κάστρο καὶ νὰ ἐπιλέξει τὴν ἀμυντικὴ τακτικὴ· ἐκεῖνος ὁμως, ἀν καὶ ξέρει πὼς ἡ Τροία εἶναι καταδικασμένη, δὲν μπορεῖ, λέει, νὰ μὴν ἐκπληρώσει τὸ χρέος του. Παρηγορεῖ τὴ σύζυγό του, χορεύει στὰ χέρια τοῦ τὸ μικρὸ γιο τους, δίνοντάς του ευχὲς γιὰ τὸ μέλλον του, καὶ ἀποχωρίζονται: ἐκεῖνη κατευθύνεται στὸ σπῖτι, ὅπου θὰ τὸν θρηνησεῖ ζωντανό, καὶ ἐκεῖνος γιὰ τὸ πεδίο τῆς μάχης. Πιο κάτω θὰ τὸν προλάβει τρέχοντας ὁ Πάρις καὶ θὰ βγουν μαζί στὴν τρωικὴ πεδιάδα.

Ὁ Αἴαντας «τείχος» τῶν Ἀχαιῶν

«Αἴας δὲ πρῶτος Τελαμώνιος, ἔρκος Ἀχαιῶν,
Τρώων ῥῆξε φάλαγγα, φῶς δ' ἐτάροισιν ἔθηκεν.»

(Ζ 5-6)

ραψωδία Z 119-236

Το επεισόδιο Γλαύκου και Διομήδη (ανάγνωση)

Ὁ ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος

«οἷη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
φύλλα τὰ μὲν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ
θ' ὕλη
τηλεθώσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὄρη·
ὡς ἀνδρῶν γενεὴ ἢ μὲν φύει ἢ δ' ἀπολήγει.»
(Z 146-149)

Ο ομηρικός ηρωικός κώδικας

«αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων,
μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν.»
(Z 208-209)

- Η έκπληξη του Διομήδη** Και του Τυδέως ο υἱός και ο Γλαύκος του Ιππολόχου των δύο στρατῶν ἀνάμεσα να κτυπηθοῦν ορμήσαν· 120
και οπότεν ἐπροχώρησαν κι ἐβρέθησαν ἀντίκρου,
στον ἄλλον πρῶτος ἔλεγεν ο ἀνδρείος Διομήδης:
«Ἀπ' ὅσους ἐχ' ἡ γη θνητούς, ὦ θαυμαστέ, ποῖος εἶσαι;
Στην μάχην, δόξαν των ἀνδρῶν, ποτέ δεν σ' εἶδ' ἀκόμη· 125
και τώρα με την τόλμην σου καθ' ἄλλον υπερβαίνεις,
αφού συ στο μακρόσκιον κοντάρι μου ἀντιστέκεις·
τέκνα γονέων δυστυχῶν την ρώμην μου ἀντικρίζουν.
Ἀλλ' ἀν ἀθάνατος θεός κατέβης ουρανόθεν,
μάθε ὅτι ἐγώ δεν μάχομαι με τους ἐπουρανίους. 130
- Ένας υβριστής τιμωρεῖται:
ἡ ἱστορία του Λυκόοργου** Και ο τρομερός Λυκόοργος, του Δρύαντος ο γόνος 130
ἐφιλονεῖκα με θεούς, ἀλλ' ἔζησεν ὀλίγο,
που ἕναν καιρό του μανικῶς Διονύσου τες βυζάστρες
σκόρπισε στα πανάγια βουνά του Νυσηῖου·
με βούκεντρ' ο Λυκόοργος τες ἐπληττε ο φονέας, 135
ὥστε τους κλάδους ἐρίξαν, και ο Διόνυσος στα βάθη
της θάλασσας ἐβύθισε, και ἡ Θέτις στην ἀγκάλην
τον δέχθηκε που ἐτρόμαζεν ἀκόμη ἀπ' την βοήν του.
Αὐτόν οἱ μάκαρες θεοὶ κατόπιν οργισθήκαν
και ο Δίας τον ἐτύφλωσε· και ὀλίγες εἶδε ἡμέρες, 140
αφού στο μῖσος ἔπεσε των ἀθανάτων ὄλων·
οὐδ' ἐγώ θέλω πόλεμον με τους ἐπουρανίους.
Και ἀν θνητός εἶσαι και καρποί της γης και σένα τρέφουν,
πλησίασε, ταχύτερα να ιδεῖς τον ὄλεθρόν σου».
- Η ἀπάντηση του Γλαύκου –
Τα κατορθώματα
του Βελλεροφόντη** Σ' αὐτόν ἀπάντησε ο λαμπρός του Ιππολόχου γόνος· 145
«Την γενεάν μου τι ἐρωτάς, ἀτρόμητε Τυδεΐδη;
Και των θνητῶν ἡ γενεά των φύλλων ομοιάζει·
των φύλλων ἄλλα ο ἀνεμος χαμαὶ σκορπά και ἄλλα
φυτρῶνουν, ὡς ἡ ἀνοιξη τα δένδρο' ἀναχλωραίνει·

και των θνητών μια γενεά φυτρώνει και άλλη παύει.
 Και μάθε, αφού το επιθυμείς, καλά να την γνωρίσεις 150
 την ιδικήν μας γενεάν, αφού πολλοί την ξέρουν·
 υπάρχει πόλις Έφυρα μες στο ιπποτρόφον Άργος
 κι είχε τον δολιότερον απ' όλους τους ανθρώπους,
 τον Αιολίδην Σίσυφον, που εγέννησε τον Γλαύκον,
 και ο Γλαύκος τον Ασύγκριτον λαμπρόν Βελλερεφόντην· 155
 κάλλος του δώσαν οι θεοί, χάριν ομού και ανδρείαν,
 αλλά κρυφίως όλεθρον ο Προίτος του εσοφίσθη.
 Απ' τ' Άργος τον εξόρισεν, ως ήτο ανώτερός του,
 ότ' είχ' επάνω στον λαόν το σκήπτρο από τον Δία.
 Από τον πόθον άναψε κρυφά μ' αυτόν να σμίξει 160
 η δέσποιν' Άντεια, γυνή του Προίτου· αλλά σ' εκείνην
 δεν έστεργε ο καλόγνωμος χρηστός Βελλερεφόντης
 κι η Άντεια ψευδολόγησε του Προίτου: «Ν' αποθάνεις»,
 του είπε, «ω Προίτε, ή φόνευσε συ τον Βελλερεφόντην,
 που θέλ' εμέν' αθέλητην εκείνος να φιλήσει». 165
 Και ο βασιλέας χόλωσε, πλην να φονεύσει ξένον
 εντράπη και τον έστειλε να υπάγει στην Λυκίαν·
 και μέσα εις κλειστόν πίνακα του έδωκε σημεία,
 που χάραξε κακόβουλα με νόημα θανάτου,
 του πενθερού του να δειχθούν, διά να τον αφανίσει· 170
 και με το άγιο των θεών προβόδιμα κινούσε
 προς την Λυκίαν κι έφθασεν εκεί που ο Ξάνθος ρέει·
 και ο βασιλέας πρόθυμα τον τίμησε κι εννέα
 ημέρες τον εξένισε κι έσφαξ' εννέα μόσχους.
 Αλλ' ως η αυγή στον ουρανόν ερόδισε η δεκάτη, 175
 εκείνος τον εξέτασε κι εζήτα να γνωρίσει
 ό,τι σημάδι του 'φερεν απ' τον γαμβρόν του Προίτον.
 Και ως έλαβε τ' ολέθριο σημάδι του γαμβρού του,
 πρώτον την φρικτήν Χίμαιραν τον στέλνει να φονεύσει·
 και αυτή γένος ανθρώπινο δεν ήταν, αλλά θεϊόν, 180
 δράκος οπίσω, λέοντας εμπρός, στην μέσην αίγα,
 κι ήσαν τα σπλάχνα της φωτιά και φλόγες η πνοή της.
 Την φόνευσ' όμως, θαρρετός στα θεϊκά σημεία·
 δεύτερον, επολέμησε τους δοξαστούς Σολύμους,
 κι εις μάχην τόσον τρομερήν δεν είχεν έμπει ακόμη· 185
 τρίτον τες ανδρικότατες εφόνευσε Αμαζόνες.
 Και ως γύριζεν, επιβουλήν του πλέκει εκείνος άλλην·
 καρτέρι σταίνει διαλεκτών ανδρών απ' την Λυκίαν,
 αλλ' απ' αυτούς δεν γύρισε κανείς εις την πατρίδα·
 τους έστρωσ' όλους του λαμπρού Βελλερεφόντ' η λόγχη. 190
 Και όταν καλώς ενόησε πως ήταν θεού γόνος,
 τον κράτησε στο σπίτι του, τον έκαμε γαμβρόν του
 και την βασιλική τιμήν εμοίρασε μαζί του·

Οι δύο αντίπαλοι
είναι κληρονομικοί φίλοι

και οι Λύκιοι του χώρισαν εξαίσιο περιβόλι
να το 'χει κήπον εύμορφον και κάρπιμο χωράφι. 195
Τρία παιδιά γεννήθηκαν από την νυμφευτήν του·
ο Ίσανδρος, ο Ιππόλοχος, κι η Λαοδάμεια, κόρη
οπού σιμά της πλάγιασεν ο πάνσοφος Κρονίδης,
κι έλαβ' υιόν τον μαχητήν ισόθεον Σαρπηδόνα.
Αλλ' όταν όλ' οι αθάνατοι κι εκείνον εμισήσαν, 200
να φύγει ανθρώπου πάτημα παράδερνε στο Αλήιον
πεδίον μόνος κι έτρωγε τα έρμα σωθικά του.
Τον Ίσανδρον μαχόμενον με τους λαμπρούς Σολύμους
ο Άρης τού εθανάτωσε· στην κόρην του εχολώθη
η χρυσοχάλινη Άρτεμις και την ζωήν της πήρε· 205
ο Ιππόλοχος εγέννησεν εμέ, κι αυτός στην Τροίαν
μ' έστειλε και πολύ θερμά μου έχει παραγγείλει
πάντοτε μέγας να φανώ και των ανδρείων πρώτος,
και ως πρέπει των πατέρων μας το γένος να τιμήσω,
που έλαμψαν και στην Έφυραν και στην πλατιάν Λυκίαν. 210
Την γενεάν, το αίμ' αυτό, καύχωμαι εγώ πως έχω».
Στα λόγια τούτα εχάρηκεν ο ανδρείος Διομήδης,
κι εστύλωσε την λόγχην του στην γην την πολυθρόπτραν,
και εις τον ποιμένα των λαών γλυκομιλούσε κι είπε:
«Μάθε ότι ξένος παλαιός μου είσαι πατριός μου· 215
ότι άλλοτε τον άψεγον λαμπρόν Βελλερεφόντην
ο Οινεύς εφιλοξένησεν είκοσ' ημέρες όλες·
και λαμπρά δώρα εχάρισεν ο ένας προς τον άλλον,
ο Οινεύς ζωστήρα πορφυρόν και ο πάππος σου ποτήρι
δίκουπο του 'δωκε χρυσό που, εκείθεν όταν ήλθα, 220
στα δώματά του εσώζονταν· αλλ' όμως τον Τυδέα
δεν τον θυμούμαι, ότι μικρόν στο σπίτι μ' έχει αφήσει,
όταν στες Θήβες ο λαός εχάθη των Αργείων.
Όθεν στο Άργος μέσα εγώ φίλος σου είμαι ξένος
και συ σ' εμένα, στον λαόν αν έλθω των Λυκίων. 225
Και ας μη σμιχθούν οι λόγχες μας ουδ' όπου η μάχη βράζει·
πολλοί 'ναι Τρώες κι ένδοξοι βοηθοί, διά να φονεύω
όποιον θεός μου φέρει εμπρός κι οι πόδες μου προφθάσουν·
και Αχαιοί πάλι, αν δυνηθείς, δεν λείπουν να φονεύσεις·
και τ' άρματα ας αλλάξομεν, όπως και τούτοι μάθουν 230
που 'μαστε ξένοι πατρικοί κι είναι τιμή δική μας».
Είπαν· και από τ' αμάξι των επήδησαν και οι δύο,
τα χέρια πιάσαν κι έδωκαν βεβαίωσιν φιλίας.
Του Γλαύκου τότε αφαίρεσε τες φρένες ο Κρονίδης
έλαβε χάλκιν' άρματα, που εννέα βόδι' αξίζαν, 235
κι έδωκεν άρματα χρυσά, που αξίζαν ενενήντα.

ραψωδία Z 369-529

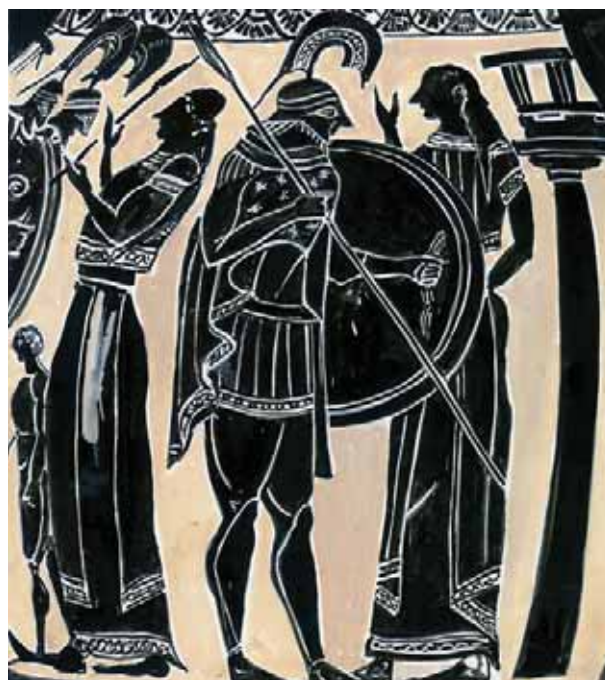
Ο Έκτορας στην Τροία

- Το εσωτερικό της πολιορκημένης πολιτείας
- Η οικογένεια του Έκτορα: η σύζυγος και ο γιος του
- Ο Έκτορας σε ιδιωτικές στιγμές ως σύζυγος και πατέρας

Ο μικρός Εκτορίδης

«ἢ οἱ ἔπειτ' ἦντησ', ἅμα δ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῇ
παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλάφρονα, νήπιον αὔτως,
Ἐκτορίδην ἀγαπητόν, ἀλίγκιον ἀστέρι καλῶ,
τόν ῥ' Ἔκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ
οἱ ἄλλοι
Ἄστυάνακτ'· οἷος γὰρ ἔρύετο Ἴλιον Ἔκτωρ.»
(Z 399-403)

Εικόνα 15. Ο Έκτορας αποχαιρετά την Ανδρομάχη.
Χαλκιδικός κρατήρας του 540/530 π.Χ. Μουσείο
Würzburg, Γερμανία (αντίγραφο).

Αυτά εἶπε· κι ἐκίνησεν ο λοφοσειστής Ἐκτωρ.
Και εἰς το λαμπρό του μέγαρο δεν ἀργησε να φθάσει.
Ἀλλ' ὅμως την λευκόχερην δεν ἤρυν Ἀνδρομάχην·
ἐκεῖνη με το βρέφος της και την καλὴν βυζάστραν
ἀνω στον πύργον ἔστεκε να οδύρεται, να κλαίει·
και αφού μέσα δεν εὔρηκε την ἀψογὴν συμβίαν,
εἰς το κατώφλι ἐστάθηκε και προς τες κόρες εἶπε:
«ὦ κόρες, την ἀλήθειαν εἰπεῖτε μου να μάθω·
ἐδώθεν η λευκόχερη πού ἐβγήκεν Ἀνδρομάχη;
Να εὔρει συννυφάδα της ἢ ἀνδράδελφην ἐπήγεν,
ἢ στον ναόν της Ἀθηνάς ὅπου κι οἱ ἄλλες εἶναι
δέσποινες και την τρομερὴν θεάν ἐξιλεώνουν;»

Ο Έκτορας στο παλάτι του

370

375

380

στ. 369 λοφοσειστής: επίθετο που χαρακτηρίζει την ορμή του πολεμιστή Έκτορα: αυτός που, καθώς ρίχνεται ακάθεκτος στη μάχη, σείει τη φούντα της περικεφαλαίας του (βλ. και σχόλ. στ. Z 469).

στ. 372 βυζάστρα: η μετάφραση δεν αποδίδει πιστά το πρωτότυπο *ἀμφίπολος*, η οποία ήταν η υπηρέτρια που ακολουθούσε την κυρία της έξω από το σπίτι και είχε την επιμέλεια του μωρού, χωρίς όμως να το θηλάζει.

στ. 373 πύργος: ο καστρόπυργος των Σκαιών πυλών. Από αυτόν τον πύργο, ακριβώς πάνω από την πύλη, πολλές φορές οι γυναίκες και οι γέροντες παρακολουθούσαν τις μάχες (πρβ. Γ 141 κ.εξ. και σχόλ. στ. Γ 145). Η αιτία της απουσίας και η περιγραφή της κατάστασης της Ανδρομάχης τονίζουν τον αντίκτυπο της κρίσιμης κατάστασης του πεδίου της μάχης στον άμαχο πληθυσμό μέσα στην πόλη.

στ. 374 ἀψογή: τέλεια, χωρίς ψεγάδι, χωρίς ελάττωμα. Το επίθετο αποδίδει μάλλον τη φυσική ομορφιά ή την κοινωνική θέση ενός προσώπου και όχι τόσο την ηθική του υπόσταση.

στ. 378 συννυφάδα: έτσι αποκαλούνται μεταξύ τους οι γυναίκες των οποίων οι σύζυγοι είναι αδελφια· η σύζυγος του κουνιάδου.

ανδράδελφη: (κανονικά *ανδραδέλφη*) η αδελφή του συζύγου, η κουνιάδα.

	Τότε σ' αυτόν απάντησεν η ἔξυπνη οικονόμα: «ὦ Ἴκτωρ, τὴν ἀλήθειαν θα εἰπῶ, καθὼς προστάξεις· δεν πῆγε εἰς συννυφάδα τῆς ἢ ἀνδράδελφην καθόλου ἢ στον ναόν τῆς Ἀθηνάς, ὅπου κι οἱ ἄλλες εἶναι δέσποινες καὶ τὴν τρομερὴν θεάν ἐξιλεώνουν·	385
	ἀλλὰ στον πύργον ἔτρεξε τῆς πόλεως, ἀμ' ἀκούσθη νίκη τρανὴ τῶν Ἀχαιῶν καὶ συντριμμὸς τῶν Τρῶων· καὶ ὡς φρενιασμένη θα ἴφθασε στα τεῖχη τῶρα κείνη, κι ἔχει σιμὰ τῆς ἢ τροφὸς τὸ βρέφος στὴν ἀγκάλῃ».	
	Καὶ ὡς τ' ἀκούσε ἐπετάχθη εὐθύς ὁ Ἴκτωρ ἀπ' τὸ δῶμα πάλι στους δρόμους τοὺς λαμπροὺς ποὺ ἔχε περάσει πρῶτα, κι ἔφθασε, τὴν πολύχωρη περνώντας πολιτείαν,	390
<i>Ἴκτωρος καὶ Ἀνδρομάχης ομιλία</i>	στες Σκαιές πύλες· στὴν στιγμὴν ποὺ ἐκίνα εἰς τὸ πεδῖον, μὲ ὁρμὴν ἐμπρὸς τοῦ ἐπρόβαλεν ἡ ἀσύγκριτη Ἀνδρομάχη, πολύδωρη συμβία τοῦ καὶ κόρη τοῦ γενναίου	395
	Ἀετίωνος, ποὺ κάτωθεν τῆς δενδρωμένης Πλάκου τῆς Θήβης ἐβασίλευε καὶ τῶν Κιλικῶν ὄλων. Τοῦ πολεμάρχου Ἴκτωρος αὐτὴ ἴταν ἡ συμβία ποὺ τότε τὸν ἀπάντησε μὲ τὴν τροφὸν σιμὰ τῆς, οποῦ βαστούσε τὸ μικρὸ μονάκριβο παιδί τῆς,	400
	τὸν Ἴκτορίδη, ὅμοιον καὶ εὐμορφον ἀστέρα· Σκαμάνδριον ὁ πατέρας τοῦ, Ἀστυάνακτα τὰ πλήθη τὸν λέγαν, ὅτι ἔσωζεν ὁ Ἴκτωρ τὴν Τρωάδα. Εκεῖνος χαμογέλασε κοιτώντας τὸ παιδί τοῦ ἤσυχ'· κι ἀπ' τὸ χέρι τοῦ πιασμένη ἡ Ἀνδρομάχη	405
<i>Λόγος τῆς Ἀνδρομάχης</i>	εδάκρυσε καὶ τοῦ ἔλεγε: «Οἴμέ! Θα σ' ἀφανίσει τούτῃ σου ἡ τόλμη, ὦ τρομερέ· τὸ βρέφος δὲν λυπεῖσαι τούτο κι ἐμὲ τὴν ἀμοιρὴν ποὺ χήρα σου θα γίνω ογρήγορα, ὅτι ογρήγορα θα ὁρμήσουν ὅλοι ἀνάμα να σε φονεύσουν οἱ Ἀχαιοὶ καὶ ἅμα σε χάσω, κάτω	410
	στον μαύρον Ἄδη ἂς κατεβῶ, διότι ἀν ἀποθάνεις καὶ συ, καμιά παρηγοριά δι' ἐμὲ δὲν θ' ἀπομείνει, καὶ πόνοι μόνον· ἔχασα πατέρα καὶ μητέρα· τὸν μέγαν Ἀετίωνα μοῦ φόνευσεν ὁ θεῖος	

στ. 381 οικονόμα: ἡ γυναίκα ποὺ εἶχε τὴν ἐυθύνη γιὰ τὴ φύλαξη καὶ τὴ διάθεση τῶν υλικῶν αγαθῶν (τρόφιμα, ποτὰ κτλ.) τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ *οικονόμα* ἀνῆκε στὴν τάξη τῶν δούλων, ἀλλὰ ἦταν ἡ πιο ἐμπιστὴ καὶ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβλέπει τὶς ἄλλες δούλες.

στ. 395 πολύδωρη: πιθανόν ἡ σύζυγος ποὺ ἔφερε μαζί τῆς πολλὰ δῶρα ὡς προίκα ἢ γιὰ τὴν ὁποία δόθηκαν πολλὰ δῶρα, ὅταν ζητήθηκε σὲ γάμο. Στὴν ὀμηρικὴ κοινωνία συνηθιζόταν ὁ γαμπρὸς νὰ προσφέρει δῶρα στὸν πατέρα τῆς νύφης, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείονταν καὶ ἀντίθετες περιπτώσεις (I 145-148 καὶ X 50-51).

στ. 396 Ἀετίωνας ἢ Ἡετίωνας: βλ. A 365-368 καὶ σχολ. στ. A 367.

στ. 402-403 Σκαμάνδριος ἦταν τὸ ὄνομα ποὺ ὁ Ἴκτωρ καὶ ἡ Ἀνδρομάχη εἶχαν δώσει στὸ γιο τοὺς, συνδέοντάς τὸν ἔτσι μὲ τὸν ποταμὸ Σκάμανδρο, ποὺ ἔκανε εὐφορὴ τὴν τρωικὴ πεδιάδα καὶ λατρευόταν ὡς θεὸς-προστάτης τῆς πόλης (πρβ. E 77). Οἱ Τρῶες ὁμως, ὅπως σχολιάζει ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν πιο γενναῖο πρόμαχο τῆς πόλης τοὺς, φώναζαν τὸ γιο τοῦ «Ἀστυάνακτα» (< «ἄναξ τοῦ ἄστεως» = βασιλιάς τῆς πόλης).

στ. 404-406 Ἡ τρυφερότητα ἀποδίδεται ἀπλά, ἀλλὰ καὶ μὲ μοναδικὴ γλαφυρότητα. Τὰ δάκρυα τῆς Ἀνδρομάχης υπογραμμίζουν τὴν οἰκειότητα τῆς σκηνῆς.

Πηλείδης, όταν έριξε την πόλιν των Κιλικών, 415
 την Θήβην την υψίπυλον· αλλά τον εσεβάσθη
 νεκρόν, δεν τον εγύμνωσε, και μ' όλην την λαμπρήν του
 αρματωσιά τον έκαυσε κι εσήκωσε του μνήμα,
 κι ολόγυρά του εφύτευσαν πεύκα μεγάλα οι νύμφες
 Ορεστιάδες, του Διός αιγιδοφόρου κόρες· 420
 ήσαν επτά στο σπίτι μας γλυκείς αντάδελφοί μου,
 κι εις μιαν ημέραν όλοι ομού ροβόλησαν στον Άδη·
 όλους τους εθανάτωσεν ο θείος Αχιλλέας
 των μόσχων μέσα εις τες κοπές και των λευκών προβάτων.
 Και την σεπτήν μητέρα μου, βασίλισσα στην Θήβην, 425
 δούλην εδώ την έφερε με τ' άλλα λάφυρά του.
 Και αφού με δώρ' αμέτρητα κατόπι εξαγοράσθη,
 την έσβησεν η Άρτεμις στο σπίτι του πατρός μου.
 Έκτορ, συ είσαι δι' εμέ πατέρας και μητέρα, 430
 συ αδελφός, συ ανθηρός της κλίνης σύντροφός μου.
 Αλλά λυπήσου μας, και αυτού μείνε στον πύργον, μήπως
 ορφανό κάμεις το παιδί και χήραν την γυναίκα.
 Κι εκεί στην αγριοσυκιά τους άνδρες στήσε οπού 'ναι
 η πόλις καλοανέβατη, καλόπαρτο το τείχος· 435
 τρεις το δοκίμασαν φορές των Αχαιών οι πρώτοι,
 οι Αίαντες, και ο δοξαστός Ιδομενεύς και οι δύο
 Ατρείδες και ο ατρόμητος Τυδείδης ενωμένοι·
 ή το φανέρωσε σ' αυτούς χρησμών εξαίσιος γνώστης,
 ή τους κινεί μόν' η ψυχή σ' αυτό και τους διδάσκει». 440
 Και προς αυτήν απάντησε ο λοφοσειστής Έκτορ: *Απάντηση του Έκτορα*
 «Όλα τα αισθάνομαι κι εγώ, γυνή μου, αλλά φοβούμαι

στ. 416 υψίπυλος: αυτός που έχει υψηλές πύλες.

στ. 417 δεν τον εγύμνωσε: δεν του αφαίρεσε τα όπλα του, πράγμα που θα ταπεινώνε το γέροντα βασιλιά. Ο σεβασμός του Αχιλλέα προς τον Ηετίωνα αποτελεί έντονη αντίθεση και ειρωνεία με την κακοποίηση του πτώματος του Έκτορα από τον ίδιο ήρωα στη ραψωδία Χ.

στ. 419-420 Ορεστιάδες νύμφες: οι νύμφες που κατοικούσαν στα βουνά (*Ορεστιάδες* ή *Ορειάδες* [*< όρος*], δηλαδή ορεινές). Η παρουσία των νυμφών στο πένθος υπογραμμίζει την αξία του Ηετίωνα. Στην κηδεία ποιου σπουδαίου ήρωα, που περιγράφεται στην *Οδύσσεια*, ήταν παρούσες και θρηνούσαν οι θαλάσσιες νύμφες, οι Νηρηίδες;

στ. 424 τες κοπές: βλ. σχόλ. στ. Γ 198.

στ. 425 σεπτή: σεβαστή, σεβάσμα.

στ. 426 την έσβησεν η Άρτεμις: το ρήμα, συνήθως αμτβ., σημαίνει «πεθαίνω»: εδώ όμως είναι μτβ., με τη σημασία «προκαλώ το θάνατο κάποιου». Βλ. σχόλ. στ. Α 22.

στ. 430 ανθηρός: εύρωστος, ακμαίος, αυτός που σφύζει από ζωή.

στ. 433-434 αγριοσυκιά: τοποθεσία του τείχους της Τροίας, που είχε πάρει αυτό το όνομα είτε γιατί βρισκόταν κοντά σε τόπο κατάφυτο από συκίες είτε γιατί υπήρχε εκεί μόνο ένα τέτοιο δένδρο· πρβ. και σήμερα παρόμοιες ονοματοθεσίες, όπως *Πλάτανος*, *Αγράμπελη*, *Καστανιές* κ.ά.

η πόλις καλοανέβατη, καλόπαρτο το τείχος: σύμφωνα με μια παράδοση, τα τείχη της Τροίας τα έχτισαν ο Ποσειδώνας και ο Απόλλωνας, όταν κάποτε ο Δίας για να τους τιμωρήσει τους είχε στείλει να υπηρετήσουν το βασιλιά Λαομέδοντα, πατέρα του Πριάμου (βλ. *Η* 452 κ.εξ. και *Φ* 441 κ.εξ.). Το τμήμα του τείχους όμως στη θέση *αγριοσυκιά* ήταν ευάλωτο, γιατί το είχε κατασκευάσει ο θνητός Αιακός.

στ. 436 οι Αίαντες: ο μεγάλος Αίας, γιος του Τελαμόνα, αρχηγός των Σαλαμινίων (βλ. σχόλ. Α 146), και ο Αίας ο μικρός, γιος του Οϊλέα, αρχηγός των Λοκρών.

στ. 441 φοβούμαι: (στο πρωτότυπο *αιδέομαι*) τη συμπεριφορά του Έκτορα τη ρυθμίζει η *αιδώς*, δηλαδή ο «φόβος της ατίμωσης», που είναι το πλέον διαδεδομένο ηθικό συναίσθημα στην ομηρική κοινωνία.

Δυσοίωνες προβλέψεις για την Τροία
 «ἔσσειται ἡμᾶρ ὅτ' ἂν ποτ' ὀλόγη Ἴλιος ἱρή
 καὶ Πριάμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο.»
 (Z 448-449)

Εικόνα 16. Έκτωρ και Ανδρομάχη.
 Πίνακας του Ν. Εγγονόπουλου, 1969.
 Συλλογή Ε. Εγγονοπούλου.

και των ανδρών το πρόσωπο και των σεμνών μητέρων,
 αν μ' έβλεπαν ως άνανδρος να φεύγω από την μάχη·
 ουδ' η καρδιά μου θέλει το, που μ' έμαθε να είμαι
 γενναίος πάντοτε κι εμπρός να μάχομαι των Τρώων 445
 χάριν της δόξας του πατρός και της δικής μου ακόμη·
 ότ' είναι τούτο φανερό στα βάθη της ψυχής μου·
 θα φθάσ' η μέρα να χαθεί κι η Ἴλιος η αγία
 και ο Πριάμος ο δυνατός με όλον τον λαόν του.
 Αλλά των Τρώων η φθορά δεν με πληγώνει τόσο 450
 και του πατρός μου ο θάνατος και της σεμνής μητρός μου
 και των γλυκών μου αδελφών, οπού πολλοί και ανδρείοι
 από τες λόγχες των εχθρών θα κυλισθούν στο χώμα,
 όσ' ο καημός σου, όταν κανείς των Αχαιών σε πάρει
 εις την δουλειάν, ενώ συ θα οδύρεσαι, θα κλαίεις, 455
 εις τ' Άργος ξένον ύφασμα θα υφαίνεις προσταγμένη·
 απ' την Υπέρειαν πηγήν ή από την Μεσσηίδα
 νερό θα φέρνεις στανικώς, από σκληρήν ανάγκην·
 κι ενώ συ κλαίεις θενά ειπούν: “Ιδέτε την συμβίαν
 του Έκτορος που πρώτευε των ιπποδάμων Τρώων 460
 στον πόλεμον, που ολόγυρα στην Ἴλιον πολεμούσαν”.
 Αυτά θα ειπούν και μέσα σου θα ξαναζήσει ο πόνος
 του ανδρός εκείνου, οπού δεν ζει διά να σε ελευθερώσει.

στ. 446 χάριν της δόξας του πατρός: καθήκον του γιου ήταν να διαφυλάξει την πατρική δόξα, να την αυξήσει και να την κληροδοτήσει στους δικούς του γιους.

στ. 448 αγία: το επίθετο χαρακτηρίζει πράγματα που ανήκουν ή είναι αφιερωμένα στους θεούς. Κάθε πόλη εξάλλου, σύμφωνα με την παράδοση, είχε κτιστεί από κάποιον ήρωα, απόγονο θεού, και ήταν αφιερωμένη σ' ένα θεό, που την προστάτευε.

στ. 456 ξένον ύφασμα θα υφαίνεις προσταγμένη: οι λέξεις ξένον και προσταγμένη (πρβ. στ. 458 «στανικώς» [= με τη βία] και «από σκληρήν ανάγκην») έχουν αρνητικό περιεχόμενο και δηλώνουν τον υποβιβασμό της βασίλισσας σε δούλη· αντίθετα, το ρήμα υφαίνω δεν έχει αρνητική χροιά, γιατί και οι ελεύθερες υφαιναν, όπως είδαμε στο Γ 125-128.

στ. 457 Υπέρεια, Μεσσηίδα: πηγές που βρίσκονταν στην Ελλάδα. Η πρώτη βρισκόταν στη Θεσσαλία, ενώ η δεύτερη μάλλον στη Λακωνία. Αναφέροντας τρία απομακρυσμένα μεταξύ τους σημεία (Άργος, Υπέρεια, Μεσσηίδα) περιλαμβάνει όλη την Ελλάδα.

στ. 460 των ιπποδάμων Τρώων: βλ. σχόλ. στ. Γ 127. Ολόκληρος ο στίχος δηλώνει τη σημασία που είχε για τον ήρωα η λαϊκή επιδοκιμασία.

Αλλά παρά τον θρήνον σου και τ' όνειδος ν' ακούσω, βαθιά στην γην καλύτερα να με σκεπάσει ο τάφος».	465	
Και ο μέγας Έκτωρ άπλωσε τα χέρια στο παιδί του· έσκουξ' εκείνο κι έγειρε στο στήθος της βυζάστρας· φοβήθη τον πατέρα του καθώς είδε ν' αστράφτουν τ' άρματα και απ' την κόρυθα της περικεφαλαίας	470	Ο Έκτορας με το γιο του
την χαίτην που τρομακτικώς επάνω του εσειόνταν· εγέλασε ο πατέρας του και η σεβαστή μητέρα· και ο μέγας Έκτωρ έβγαλε την περικεφαλαίαν και καταγής την έθεσεν, όπου λαμποκοπούσε.		
Εφίλησε κι εχώρευσε στα χέρια το παιδί του κι έπειτα ευχήθη στους θεούς κι είπε: «Ω πατέρα Δία, κι όλ' οι επουράνιοι θεοί, δώσετε εις το παιδί μου τούτο, ως εδώκατε εις εμέ, στο γένος του να λάμπει, στ' άρματα μέγας, δυνατός στην Ίλιον βασιλέας, και ως έρχεται απ' τον πόλεμον μ' άρματα αιματωμένα	475	
εχθρού που εφόνευσε, να ειπούν: καλύτερος εδείχθη και του πατρός του, και χαράν θα αισθάνεται η μητέρα».	480	
Ως είπε αυτά, στην αγκαλιά της ποθητής συμβίας το βρέφος έβαλε και αυτή στο μυροβόλο στήθος το πήρε γελοκλαίοντας· την ελυπήθη εκείνος, εχάιδευσέ την κι έλεγε: «Αγαπητή, μη θέλεις τόσο δι' εμέ να θλίβεσαι, στοχάσου ότι στον Άδη δεν θα με στείλει άνθρωπος η ώρα μου πριν φθάσει· και άνθρωπος άμα γεννηθεί, είτε γενναίος είναι είτε δειλός, δεν δύναται τη μοίρα ν' αποφύγει.	485	Ο αποχαιρετισμός
Αλλ' άμε σπίτι, έχε στον νουν τα έργα τα δικά σου, την ηλακάτην, τ' αργαλειό, και πρόσταζε τες κόρες να εργάζονται· στον πόλεμον θα καταγίνουν όλοι οι άνδρες που εγεννήθησαν στην Τροίαν κι εγώ πρώτος».	490	
Είπε και πάλι εφόρεσε την περικεφαλαίαν.		
Και προς το σπίτι εκίνησεν η αγαπητή γυνή του κι εσυχνογύριζε να ιδεί με μάτια δακρυσμένα.	495	
Εις του ανδροφόνου Έκτορος την υψηλήν οικίαν έφθασε κι εύρηκε εκεί των γυναικών το πλήθος κι απ' την ψυχήν τους έκαμεν ο θρήνος ν' αναβρύσει.		
Και ζωντανόν τον Έκτορα στο σπίτι του εθρηνούσαν,	500	

στ. 464 όνειδος: καταισχύνη, ντροπή.

στ. 469 κόρυθα: η περικεφαλαία. Ειδικά, το ψηλότερο κωνικό μέρος της, όπου στηριζόταν η φούντα (χαίτη) φτιαγμένη από τρίχες ουράς αλόγου.

στ. 484 γελοκλαίγοντας: η μετοχή (δακρυσέν γελάσασα) αποδίδει τα ανάμεικτα αισθήματα της Ανδρομάχης (πρβ. χαρμολύπη, κλανσέγελως κτλ.).

στ. 489 μοίρα: το μερίδιο ζωής που δόθηκε στον κάθε θνητό, η μέρα που «του είναι γραφτό του» να πεθάνει.

στ. 491 ηλακάτη: η ρόκα, εργαλείο που χρησιμοποιούν ως σήμερα οι γυναίκες, για να γνέσουν το μαλλί ή το βαμβάκι και να το κάνουν νήμα. Είναι φτιαγμένο από μία ράβδο που καταλήγει στο επάνω μέρος σε σχήμα Ψ ή Φ, όπου στηρίζουν μια τούφα μαλλί και τραβώντας λίγο λίγο το στρίβουν και το κάνουν κλωστή.

αργαλειός: ξύλινη ή μηχανική κατασκευή που χρησιμοποιείται για την ύφανση.

Εικόνα 17. Ο Έκτορας και ο Πάρις αποχαιρετούν τις γυναίκες τους πριν ξεκινήσουν για τη μάχη. Χαλκιδικός κρατήρας, 530-520 π.Χ. Γερμανία, Μουσείο Würzburg (αντίγραφο).

Ο Έκτορας επιστρέφει μαζί με τον Πάρι στη μάχη

θαρρώντας που απ' τον πόλεμον κι απ' τ' ανδρειωμένα χέρια των Αχαιών δεν θα σωθεί και δεν θα γύρει πλέον. Αλλά δεν αργοπόρησε στα δώματά του ο Πάρις· εξώσθη τα πολύχαλκα και υπέρλαμπρα άρματά του, την πόλιν γοργά διάβηκεν, ως ήταν περοπόδης· και ως όταν σπάσει τον δεσμόν καλοθρεμμένος ίππος, βροντά τετραποδίζοντας στην ανοικτήν πεδιάδα, να λούεται στο καθαρό ποτάμι μαθημένος· την κεφαλήν κρατεί υψηλά, την χαιτήν ανεμίζει, και υπερηφανευόμενον στα κάλλη του τον φέρνουν στες μαθημένες του βοσκές γοργά τα γόνατά του, ομοίως απ' την Πέργαμον ο Πριαμίδης Πάρις περήφανος κατέβαινε με πόδια φτερωμένα και στ' άρματα ωςάν ήλιος λαμποκοπούσεν όλος. Τον θείον εύρηκε αδελφόν κει πόμελλε να στρέψει απ' όπου με την ποθητήν γυναίκα του ομιλούσε. Και πρώτος ο θεόμορφος Αλέξανδρος του είπε: «Έγκαιρα δεν επρόφθασα, καθώς έχεις προστάξει, ω σεβαστέ μου· σε κρατώ και συ πολύ σπουδάξεις». Και προς αυτόν απάντησεν ο λοφοσειστής Έκτωρ: «Γλυκέ μου, αν είναι δίκαιος, κανείς δεν θα σε ψέγει στα έργα τα πολεμικά και ανδρειωμένος είσαι·

στ. 502 *δεν θα γύρει πλέον:* δεν θα επιστρέψει στο σπίτι του. Ο πρόωρος θρήνος (στ. 500) είναι προφητικός και δυσσώϊωνος. Και τον Αχιλλέα τον κλαίνε, ενώ είναι ακόμα ζωντανός (Σ 70-72, πρβ. Α 415 κ.εξ.).

στ. 512 *Πέργαμος* (ή Πέργαμα): η ακρόπολη της Τροίας.

στ. 515 *πόμελλε:* που έμελλε, τη στιγμή που επρόκειτο να..., ενώ σκόπευε να...

στ. 517 *Αλέξανδρος:* (< *άλέξω τούς άνδρας* = αποκρούω τους εχθρούς) τιμητικό όνομα του Πάρι.

στ. 519 *σπουδάζω:* χρονοτριβώ, αργοπορώ, καθυστερώ.

στ. 521 *ψέγω:* ασκώ αρνητική κριτική, μέμφομαι, κατηγορώ.

το θέλεις και οκνηρεύεσαι, και μέσα μου λυπούμαι,
όταν πολλούς ονειδισμούς ενάντια σου προφέρουν
οι Τρώες που εξαιτίας σου βαρύν έχουν αγώνα.
Ας πάμε και θα διορθωθούν τούτ' αν θελήσει ο Δίας
να στήσομεν στα σπίτια μας ελεύθερον κρατήρα,
προσφοράν όλων των θεών μεγάλων, αιωνίων,
άμ' απ' την Τροίαν διώξομεν των Αχαιών τα πλήθη».

525

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Μια άλλη συζυγική ομιλία: Αίαντας και Τέκμησσα

Τέκμησσα: «Αίαντ' αφέντη, τίποτε δεν είναι
πιο μεγάλο κακό για τους ανθρώπους
από την τύχη που τους ρίξ' η ανάγκη.
Έτσι κι εγώ από λεύτερο πατέρα
γεννήθηκα, που ήταν μες στη Φρυγία
όσο κανείς πιο δυνατός στα πλούτη·
τώρα είμαι σκλάβα, γιατί φαίνεται' έτσι
το θέλησαν οι θεοί και το δικό σου
προπάντων χέρι· και γι' αυτό, αφού έχω
μοιραστεί το κρεβάτι σου με σένα,
σου έχω αφοσιωθεί με την καρδιά μου
και σε ξορκίζω στον εφέστιο Δία
και στο δεσμό που σ' ένωσε μαζί μου,
μην τ' αξιώσεις φαρμακερά ν' ακούσω
λόγια από τους εχθρούς σου, αν θα μ' αφήσεις
στα χέρια κανενός να πέσω σκλάβα·
γιατ' αν εσύ πεθάνεις και τελειώσεις
αυτά που λες, να ξέρεις πως την ίδια
μέρα εκείνη κι εγώ, με βια αρπαγμένη
απ' τους Αργείους μαζί με το παιδί σου,
της σκλαβιάς το ψωμί θα δοκιμάσω·
και κάποιος απ' τ' αφεντικά μας λόγια
πικρά θα ρίξει που να με σπαράξουν:
Για δείτε την παρακοιμάμενη
του Αίαντα εκείνου, που την πιο μεγάλη
μες στο στρατό είχε δύναμη, ποια τώρα

ζωή σκλάβας περνάει, εκεί που τόσο
τη ζηλεύανε πρώτα! Έτσι θα λένε·
μα ενώ θα παίρνει και θα σέρνει η μαύρη
μοίρα μου εμένα, τι ντροπή για σένα
και τη γενιά σου θα 'ναι αυτά τα λόγια!
Μα ντράπου τον πατέρα σου που αφήνεις
σε άχαρα γερατειά, ντράπου μια μάνα
με τα τόσα τα χρόνια της στη ράχη,
που όλο και στους θεούς παρακαλιέται
να της γυρίσεις ζωντανός στο σπίτι·
λυπήσου, βασιλιά, και το παιδί σου,
που αν στερηθεί τις φροντίδες που θέλουν
τ' ανήλικα και ζει, αν εσύ του λείψεις,
κάτω απ' ορφανοτρόφους, όχι φίλους,
στοχάσου το κακό που ο θάνατός σου
θ' αφήσει και σε κείνο και σε μένα·
γιατί κι εγώ κανέν' άλλο από σένα
που να στρέψω τα μάτια μου δεν έχω·
την πατρίδα μου, εσύ με το σπαθί σου
την ξέκαμες κι άλλη μου πήρε μοίρα
τη μάνα μου και κείνον που μ' εγέννα,
να κατοικούν νεκροί στον Άδη κάτω.
Τι λοιπόν θα μπορούσε να μου γίνει
πατρίδ' αντίς εσένα και ποια πλούτη;
εσύ είσαι κι η ζωή κι ο θάνατός μου
και μη μ' αποξεχνάς και μένα· ο άντρας

στ. 523 οκνηρεύεσαι: αποφεύγεις τη μάχη.

στ. 524 ονειδισμός: ψόγος, μομφή, κατηγορία.

στ. 527 κρατήρας: μεγάλο αγγείο, όπου μέσα ανακάτευαν το κρασί με νερό, γιατί οι αρχαίοι έπιναν το κρασί νερωμένο. Διακρίνετε κάποια δόση ειρωνείας στους τελευταίους στίχους;

πρέπει να το θυμάται αν έχει κάποια
δοκιμάσει ευχαρίστηση· γιατί είναι
η χάρη πάντα που γεννά τη χάρη·

μα όποιος ξεχνά το καλό που του κάμουν
ποτέ δεν θα 'ταν άξιος της γενιάς του».

(Σοφοκλής, *Αίας*, στ. 485-524,
μτφρ. Ι.Ν. Γρουπάρης, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1982)

2. Ο Ταλθύβιος, αγγελιαφόρος των Αχαιών, αναγγέλλει στην Ανδρομάχη τις αποφάσεις του στρατού για την ίδια και το γιο της

Ταλθύβιος: «Θα σκοτώσουν το παιδί σου. Μάθε το κακό που σε περιμένει.

[...] Ήταν ιδέα του Οδυσσέα στην πανελλήνιο σύσκεψη.

[...] Είπε, παιδί ενός τέτοιου σπονδαίου πατέρα δεν πρέπει να το αφήσουμε να ζήσει.

/ [...] Θα το ρίξουν πάνω απ' τους πύργους της Τροίας. / [...] Πάει η πατρίδα σου, άντρα
δεν έχεις, μπορούμε να σε κάνουμε ό,τι θέλουμε. / Μα τώρα μια γυναίκα θα φοβηθού-
με κοτζάμ άντρες».

(Ευριπίδης, *Τρωάδες*, στ. 719-731, μτφρ. Θρ. Σταύρου, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1972)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Όπως μάθαμε σε προηγούμενο μάθημα (σελ. 65), κριτήρια προσδιορισμού μιας «σκηνής» είναι η αλλαγή α) τόπου, β) προσώπων ή γ) τόπου και προσώπων. Με τη βοήθεια αυτών των στοιχείων να μελετήσετε την ενότητα και: α) Να τη χωρίσετε σε σκηνές δίνοντας έναν τίτλο σε καθεμιά. β) Να προσδιορίσετε το χώρο (σκηνικό), όπου εκτυλίσσεται κάθε σκηνή, και τα πρόσωπα που διαλέγονται σ' αυτήν. Ποια πρόσωπα παρευρίσκονται χωρίς να παίρνουν το λόγο («βουβά πρόσωπα»); Θεωρείτε την παρουσία τους απαραίτητη ή όχι, και γιατί;
2. Στην *Οδύσσεια* έχετε γνωρίσει τον **τυπικό** εκφραστικό τρόπο των **άστοχων ερωτημάτων**. Οι ερωτήσεις αυτές χαρακτηρίζονται έτσι, γιατί παρά το πιθανό και εύλογο περιεχόμενό τους, αστοχούν στην επισήμανση της αλήθειας, που ενδιαφέρει στη συγκεκριμένη περίπτωση. Το πρόσωπο, επομένως, που απαντά πρέπει πρώτα να αναιρέσει μία μία τις δυνατότητες που πρόβαλε αυτός που ρωτάει, δίνοντας στο τέλος τη σωστή απάντηση.
Να επισημάνετε τα άστοχα ερωτήματα της ενότητας και να σημειώσετε: α) Ποιος θέτει τις ερωτήσεις, τι ρωτά και ποιες δυνατότητες προβάλλει ως απάντηση; β) Ποιος απαντά και με ποιον τρόπο; γ) Τι πετυχαίνει ο ποιητής με τη χρήση των άστοχων ερωτημάτων;
3. Ακόμα και σ' αυτή την ειρηνική και ιδιωτική σκηνή ο ποιητής δε μας αφήνει να ξεχάσουμε τον πρωταγωνιστή του έπους, τον Αχιλλέα. Με ποια αφορμή αναφέρεται ο Πηλείδης στην ενότητα και ποια εικόνα σχηματίζει ο ακροατής για το **ήθος** του;
4. **Ειρωνεία** (τραγική, επική κτλ.) λέγεται η τεχνική αφήγησης ή πλοκής, η οποία παρουσιάζει τους ήρωες να αγνοούν μιαν αλήθεια που γνωρίζει ο ακροατής ή ο θεατής (βλ. και παραπάνω, σελ. 54). Να επισημάνετε τα σημεία της ενότητας, όπου ο ποιητής χρησιμοποιεί την τεχνική αυτή και να δικαιολογήσετε την άποψή σας. (Στην απάντησή σας να λάβετε υπόψη σας και το Παράλληλο κείμενο 2.)

5. Αφού μελετήσετε τους στ. 454-463 και 475-481, να γράψετε **α)** πώς φαντάζεται ο Έκτορας στο πρώτο χωρίο τη ζωή της Ανδρομάχης μετά την πτώση της Τροίας και το δικό του θάνατο, **β)** ποιες αισιόδοξες προβλέψεις κάνει στο δεύτερο χωρίο για την τύχη της πόλης, το μέλλον του γιου του και της γυναίκας του, και **γ)** πώς εξηγείτε την ύπαρξη αντιθέσεων μεταξύ των δύο χωρίων;
6. Όπως μάθατε σε προηγούμενο μάθημα (σελ. 54), για την *ηθογράφηση* ενός προσώπου παίρνουμε υπόψη μας τόσο τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τα λόγια και τις πράξεις του ίδιου όσο και τις κρίσεις ή σκέψεις άλλων προσώπων του έργου ή του αφηγητή/ποιητή γι' αυτό. Με βάση αυτά τα κριτήρια, να ηθογραφήσετε σε ένα μικρό αλλά περιεκτικό κείμενο τον Έκτορα και την Ανδρομάχη, όπως τους γνωρίσατε στους στ. 370-529.
7. Στους στ. 407 κ.εξ. και 431 κ.εξ. η Ανδρομάχη εκφράζει τους φόβους της για την τύχη της ίδιας και του παιδιού της μετά το θάνατο του Έκτορα: **α)** Ποιοι είναι ακριβώς οι φόβοι της; **β)** Αφού λάβετε υπόψη σας πώς αντιμετωπίζονταν συνήθως οι γυναίκες και οι άντρες μετά την άλωση μιας πόλης στην ομηρική εποχή καθώς και τις αποφάσεις των Αχαιών μετά την πτώση της Τροίας, όπως παρουσιάζονται στην τραγωδία του Ευριπίδη *Τρωάδες* (βλ. Παράλληλο κείμενο 2), να κρίνετε αν είναι βάσιμοι οι φόβοι αυτοί.
8. Κατά τη διάρκεια αυτών των ειρηνικών σκηνών ο ποιητής δεν αφήνει ούτε στιγμή τον ακροατή να ξεχάσει τον πόλεμο. Αφού μελετήσετε τους στ. 404-465, να γράψετε: **α)** Ποιες φραστικές αναφορές ή εικόνες θυμίζουν τον πόλεμο και τους πρωταγωνιστές του; **β)** Πού στοχεύει, κατά τη γνώμη σας, ο ποιητής μ' αυτές τις συνεχείς αναφορές και υπομνήσεις.
9. Στους στ. 401 και 506-513 συναντάμε έναν εκφραστικό τρόπο που είναι από τους πιο χαρακτηριστικούς του έπους, την **παρομοίωση**. Να αναλύσετε τις παρομοιώσεις των στίχων αυτών και να γράψετε συγκεκριμένα: **α)** Τι παρομοιάζεται με τι. **β)** Ως προς τι συσχετίζονται τα δύο μέρη. **γ)** Τι πετυχαίνει ο ποιητής με τη χρήση της παρομοίωσης. Ποια διαφορά παρατηρείτε στον τρόπο με τον οποίο είναι φτιαγμένες (στη δομή τους) οι δύο παρομοιώσεις των στίχων αυτών;
10. Ο Σοφοκλής στην τραγωδία του *Αίας* δημιουργεί μία σκηνή που μοιάζει πολύ με τον αποχαιρετισμό του Έκτορα και της Ανδρομάχης· πρόκειται για τη στιγμή που ο Αίας παρουσιάζεται αμετακίνητα αποφασισμένος να αυτοκτονήσει και η Τέκμησσα, σύντροφος του ήρωα και μητέρα του παιδιού του, προσπαθεί να τον μεταπείσει. Να συγκρίνετε το λόγο της Τέκμησσας (βλ. Παράλληλο κείμενο 1) με το λόγο της Ανδρομάχης και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού χωριστείτε σε δύο ομάδες, να επεξεργαστείτε τα εξής θέματα, λαμβάνοντας υπόψη σας τις πληροφορίες που μας παρέχει η ενότητα: **α)** Άτομο και οικογένεια στην ομηρική κοινωνία (οικογενειακές σχέσεις, δικαιώματα και υποχρεώσεις, ρόλοι, αξίες, όρια δράσης κτλ.). **β)** Άτομο και κοινότητα (θέση και ρόλοι, δικαιώματα και υποχρεώσεις, ανταπόδοση εκ μέρους της κοινότητας, ρόλος της κοινής γνώμης στην ιδιωτική ζωή κτλ.). Και στις δύο περιπτώσεις να προχωρήσετε σε συγκρίσεις με τη σημερινή κοινωνία και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Θεσμοί, Σύστημα, Κοινωνική Οργάνωση, Περιβάλλον]

ραψωδία Η

Ἔκτορος καὶ Αἴαντος μονομαχία. Νεκρῶν ἀναίρεσις
(*Ἡ μονομαχία του Ἐκτορα και του Αἴαντα. Ἡ ταφή των νεκρῶν*)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ἡ επιστροφή του Ἐκτορα και του Πάρι στο πεδίο της μάχης αναπτερώνει το ηθικό των Τρώων και τους οδηγεί σε νέες επιτυχίες. Με υπόδειξη της Αθηνάς και του Απόλλωνα, ωστόσο, οι εχθροπραξίες αυτής της μεγάλης μέρας (άρχισε στο Β!) θα λήξουν με μια μονομαχία ανάμεσα στον Ἐκτορα και έναν διαλεκτό Αχαιο. Οι θεοί, μεταμορφωμένοι σε γυπαετούς, θα παρακολουθήσουν τον αγώνα επάνω από την ψηλή βελανιδιά (*φηγός*) του Δία και δεν θα αφήσουν κανέναν από τους δυο αντιπάλους να κινδυνεύσει. Από τους εννιά Ἕλληνες που δηλώνουν έτοιμοι ν' αναμετρηθούν με τον Ἐκτορα, την τιμή κερδίζει έπειτα από κλήρωση ο Αΐαντας, ο γιος του Τελαμώνα. Αμέσως ο ήρωας ετοιμάζεται με χαρά για τη σύγκρουση και ζητάει τη βοήθεια του Δία· ο γενναίος στρατιώτης διακρίνεται και για την ευσέβειά του.

Στη θέα του Αΐαντα οπλισμένου με την εφταβόδινη ασπίδα του που έμοιαζε με πύργο, η καρδιά του Ἐκτορα σφίχτηκε. Οι δύο αντίπαλοι, αφού πρώτα καυχιούνται καθένας για τη δύναμή του, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα την αξία του άλλου, ορμούν ρίχνοντας τα κοντάρια τους. Το κοντάρι του Ἐκτορα βρίσκει την ασπίδα του Αΐαντα και την τρυπάει έως την έβδομη στρώση, ενώ του Αΐαντα περνάει την ασπίδα και το θώρακα, σκίζοντας το ρούχο του Ἐκτορα πέρα ως πέρα. Τραβούν και οι δυο τα δόρατα από τις ασπίδες τους και ορμούν ξανά. Ο Ἐκτορας τραυματίζεται, αλλά δεν εγκαταλείπει και ρίχνει πελώρια πέτρα που χτυπάει την ασπίδα του Αΐαντα. Ο Αχαιός ήρωας ανταποδίδει και ο Ἐκτορας πέφτει, αλλά αμέσως τον σηκώνει ο Απόλλωνας. Ἢδη όμως πέφτει το σούρουπο και η μονομαχία λήγει με ανταλλαγή δώρων. Ἡ πρώτη μέρα μάχης (και 22η της *Ιλιάδας*), λοιπόν, κλείνει με μια άκαρπη σύγκρουση (με μιαν ανάλογη είχε αρχίσει, θυμηθείτε ποια ήταν).

Το ίδιο βράδυ ο Γερήνιος Νέστορας εισηγείται ανακωχή για περισυλλογή των νεκρῶν και το χτίσιμο αμυντικού τείχους. Δέκα χρόνια τώρα δε χρειάστηκαν ένα τέτοιο οχυρό: η απουσία του Αχιλλέα είναι ολοφάνερη! Από την άλλη, οι Τρώες αποφασίζουν να προτείνουν συμβιβασμό, επιστρέφοντας μόνο τους κλεμμένους θησαυρούς, όχι όμως και την Ελένη, και να ζητήσουν ανακωχή. Την αυγή (23η μέρα του έπους), οι Αχαιοί διά στόματος Διομήδη απορρίπτουν οποιαδήποτε πρόταση συμβιβασμού· συμφωνούν όμως στο θέμα της ανακωχής, και ολημερίς οι δύο στρατοί ασχολούνται με την ταφή των νεκρῶν τους. Την επομένη (24η μέρα της *Ιλιάδας*), οι Αχαιοί εκμεταλλεύονται την ευκαιρία της ανακωχής και μέχρι το βράδυ το κάστρο είναι έτοιμο· είναι τόσο επιβλητικό, που το θαυμάζουν ακόμα και οι θεοί! Το τείχος αυτό θα διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο στις μάχες που θα ακολουθήσουν. Εξάλλου, οι κεραινοί του Δία κατά τη διάρκεια της επόμενης νύχτας προαναγγέλλουν αιματηρές μάχες.

ραψωδία Η 206-315

Μονομαχία Αίαντα και Έκτορα

- Και τώρα ο Έκτορας στο πεδίο της μάχης
- Ας γνωρίσουμε καλύτερα τον Αίαντα, το γιο του Τελαμώνα
- Μια ακόμη μονομαχία; Και πάλι ανταλλαγή δώρων!

Και ωστόσο τον λαμπρόν χαλκόν εξώνονταν ο Αίας και στα καλά τα άρματα τα μέλη του είχε κλείσει. Κινούνταν ως θεόρατος ο Άρης κατεβαίνει στον πόλεμο μες στους θνητούς, που ο βροντητής Κρονίδης στης διχονοίας έριξε τον φονικόν αγώνα.	206	Ο Αίαντας σπλίζεται και προκαλεί τρόμο
Παρόμοιος θεόρατος των Αχαιών ο Πύργος, ο Αίας, με χαμόγελο στο άγριο πρόσωπό του μέγα κοντάρι ετίναξε μακροδιασκελώντας. Αναγαλλιάζαν οι Αχαιοί καθώς τον εθρούσαν, αλλ' από τρόμον φοβερόν επάγωγσαν οι Τρώες, και ακόμα και του Έκτορος εσπάραξε η καρδιά: αλλά να φύγει, να συρθεί μες στον στρατόν του πλέον δεν ημπορούσε αυτός αφού προκάλεσε εις την μάχην.	210	
Και ο Αίας επροχώρησε μ' ασπίδα ωσάν Πύργον, χάλκινην μ' επτά δέρματα, που του έκαμε ο Τυχίος των σκυτοτόμων έξοχος, εγκάτοικος στην Ύλην, λαμπρήν την ετεχνούργησεν επτάδιπλην με δέρμα δυνατών ταύρων, κι έβαλε δίπλαν χαλκού ογδόην. Αυτήν στα στήθη επρόβαλεν ο Τελαμώνιος Αίας.	215	
Κι εστάθη εμπρός στον Έκτορα και του 'πε με φοβέρες:	220	
	225	Συνάντηση των δύο αντιπάλων – Ο «αγώνας λόγων»

στ. 206 Ο Αίαντας σπλίζεται και φοράει τα επιθετικά και τα αμυντικά όπλα του.

στ. 208-210 Ο Αίαντας προχωράει σαν τον Άρη, όταν πηγαίνει σε πόλεμο που ξεσήκωσε ανάμεσα στους θνητούς ο Δίας. Η επιλογή του λεξιλογίου και των εικόνων των στ. 206-213 είναι περίτεχνα επιλεγμένη, ώστε να δημιουργείται μεγαλοπρεπές ύφος.

στ. 211 Πύργος: προπύργιο. Ποιος περιέγραψε με ανάλογες εκφράσεις τον Αίαντα στο Γ;

στ. 212 με χαμόγελο στο άγριο πρόσωπό του (στο πρωτότυπο *μειδιών βλοσυροῖσι προσώπασι*): φανταστείτε την έντονη αντίθεση του χαμόγελου σε ένα φοβερό πρόσωπο.

στ. 213 ετίναξε μακροδιασκελώντας: η εικόνα του Αίαντα που προχωράει με τεράστια, αποφασιστικά βήματα, κραδαινοντας το μακρύ δόρυ του και χαμογελώντας επικίνδυνα, είναι ανεπανάληπτη.

στ. 217 να συρθεί μες στον στρατόν του: να κρυφτεί στις τάξεις των δικών του. Ένας ήρωας μπορούσε να νιώσει φόβο, αλλά δεν επιτρεπόταν ποτέ να το βάλει στα πόδια μπροστά στον αντίπαλο. Ποιος είχε κάνει κάτι τέτοιο και είχε δεχτεί την αυστηρή κριτική του Έκτορα;

στ. 219 μ' ασπίδα ωσάν Πύργον: η ασπίδα του Αίαντα δεν ήταν ολοστρογγυλή, αλλά μακριά, σε σχήμα ορθογώνιου παραλληλόγραμμου ή οκταγώνου, ώστε να καλύπτεται ολόκληρος ο πολεμιστής.

στ. 223 δίπλα: στρώμα από συγκεκριμένο υλικό, στρώση. Η χάλκινη στρώση σκέπαζε τις επτά στρώσεις από δέρματα βοδιών (στ. 246).

στ. 224 αυτήν στα στήθη επρόβαλεν: κρατούσε την ασπίδα μπροστά, ώστε να καλύπτει και το στέρνο.

στ. 225 του 'πε με φοβέρες: δεν εννοεί ακριβώς απειλές, αλλά το συνηθισμένο *αγώνα λόγων* που προηγείται της «κυρίως» μονομαχίας και στον οποίο οι δύο αντίπαλοι προκαλούσαν ο ένας τον άλλον με χλευαστικές και προκλητικές εκφράσεις.

«ὦ Ἴκτωρ, θα γνωρίσεις συ, μόνος με μόνον τώρα,
 αν ἄλλοι ἐδῶ των Δαναῶν εὐρίσκονται ἀνδρειωμένοι,
 ἔξω ἀπὸ τον λεοντόκαρδον Πηλεΐδην ἀνδροφόνον.
 Ἀλλ' αὐτὸς μένει στα κυρτὰ θαλασσοπόρα πλοία,
 230 ἀφού στον πρῶτον ἀρχηγόν Ἀτρεΐδην ἐχολώθη.
 Ἀλλ' ἡμεῖς εἴμεθ' ἀρκετοί με σε να μετρηθούμε
 και πάμπολλοι· ἀλλ' ἀρχίνησε πρῶτος ἐσύ την μάχην».

Καὶ ο μέγας τότε ἀπάντησεν ο λοφοσεΐστης Ἴκτωρ:
 «Αἴα, ὦ διογέννητε, μεγάλε πολεμάρχε,
 235 τι τάχα ὡσάν ἀδύνατο παιδί με δοκιμάζεις;
 ἢ ὡσάν γυναῖκ' ἀμάθητην στα ἔργα του πολέμου;
 Τες μάχες ξεύρω ἐγὼ καλά και τες ἀνδροφονίες.
 Ἀριστερά και δεξιὰ να στρέφω την βαρείαν
 ἀσπίδα ἠξεύρω ἀκούραστος στον κόπο του πολέμου.
 240 Ξεύρω των ἵππων την ορμὴν στην μάχην να οδηγήσω,
 και πεζὸς ξεύρω τον χορὸν του Ἄρη του ἀνδροφόνου.
 Ἀλλὰ γενναῖον ὡς ἐσέ δεν θέλω να κτυπήσω
 ἀπόκρουφ' ἀλλὰ φανερά, το ἀκόντι μου ἀν πιτύχει».

Ἡ «κυρίως» μονομαχία Εἶπε και το μακρόσκιον ετίναξε κοντάρι.
 245 Καὶ την φρικτὴν του Αἴαντος ἐκτύπησεν ἀσπίδα
 και τον χαλκὸν που ὄγδοος ἐπτὰ σκεπάζει δίπλες·
 τες ἔξι δίπλες ἐσχίσε και ἐστάθη στην ἐβδόμην
 της λόγχης ο σκληρὸς χαλκός· και δεύτερος ο Αἴας
 ο θεῖος το μακρόσκιον ετίναξε κοντάρι,
 250 κι ἐκτύπησε την στρογγυλὴν του Ἴκτωρος ἀσπίδα.
 Τρύπησ' ἢ λόγχ' ἢ δυνατὴ την φωτεινὴν ἀσπίδα,
 και στον ὠραῖον θώρακα ἐμπήχθη πέρα πέρα,
 και στο λαγγόνι του ἀντικρὺ του σχίζει τον χιτῶνα.
 Ἐσκυψε και τον θάνατον ἀπόφυγεν ἐκεῖνος.
 255 Καὶ ἀπ' τες ἀσπίδες ἐσυραν τες λόγχες των και οἱ δύο·
 με ορμὴν ἐπέσαν και ὁμοιάζαν λεόντων ὠμοφάγων,
 ἢ ἀγριοχοίρων φοβερῶν που δύσκολα νικούνται·
 και ο Ἴκτωρ πρῶτος ἐκρούσε στην μέσσην την ἀσπίδα,
 και ἡ λόγχη δεν την ἐσπασε, ὡστ' ἐκυρτώθ' ἡ ἀκρη·
 260 τότε πηδώντας ἐμπηξε την λόγχην στην ἀσπίδα
 του Ἴκτωρος και ἀπ' την ορμὴν τον ἐκοψεν ο Αἴας,

στ. 228-230 Ο ποιητὴς δε μας ἀφήνει να ξεχάσουμε τον πρωταγωνιστὴ του ἔπους.

στ. 235 με δοκιμάζεις: ἴσως ἐπειδὴ ο Αἴαντας συγκαταβατικά του ἐπέτρεψε να χτυπήσει πρῶτος.

στ. 241 και πεζὸς ξεύρω τον χορὸν του Ἄρη: ξέρω καλά να μάχομαι σῶμα με σῶμα.

στ. 245 φρικτὴν: οἱ παραστάσεις της ἀσπίδας του Αἴαντα προκαλοῦσαν τον τρόμο.

στ. 251 φωτεινὴν: λαμπρὴ, γιατί ἀστραφτε ο χαλκός με τον ὁποῖο ἦταν καλυμμένη.

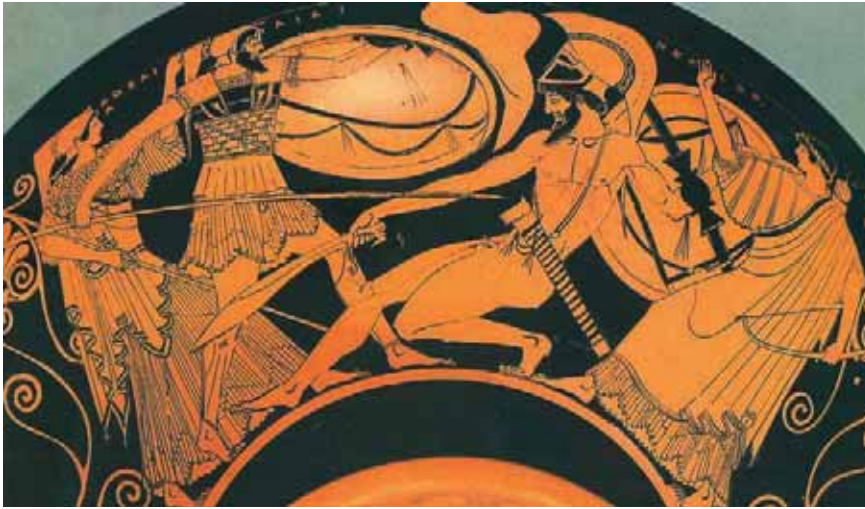
στ. 253 χιτῶνα: ρούχο κοντό, μάλλον μάλλινο, που το φοροῦσαν σαν ἐσώρουχο κάτω ἀπὸ το μᾶτιον.

λαγγόνι: βλ. σχόλ. στ. E 284.

στ. 255 ἀπ' τες ἀσπίδες... δύο: τράβηξαν τα δόρατά τους, τα ὁποῖα εἶχαν σχεδὸν διαπεράσει τις ἀσπίδες τους.

στ. 258 ἐκρούσε: χτύπησε με ορμὴ.

στ. 259 ἡ λόγχη... ἀκρη: ἡ ἀσπίδα δεν τρύπησε, ἀλλὰ στράβωσε ἡ μύτη του δόρατος.

Εικόνα 18. Μονομαχία Αίαντα και Έκτορα.
Ερυθρόμορφη αττική κύλικα, γύρω στο 485 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου (αντίγραφο).

και τον λαιμόν του λάβωσεν η λόγχη κι έσταξ' αίμα.
Και όμως ο Έκτωρ μ' όλ' αυτά την μάχην δεν αφήνει.
Τραβιέται οπίσω κι απ' την γην με το τρανό του χέρι
πέτραν σηκώνει ολόμαυρην, μεγάλην και τραχείαν· 265
του Αίαντος την φοβερήν επτάδιπλην ασπίδα
μ' αυτήν κτυπά στον ομφαλόν κι εβρόντησε ο χαλκός της.
Βράχον πολύ τρανότερον εσήκωσεν ο Αίας·
σφενδονιστά τον έριξε μ' αμέτρητην ανδρείαν
κι έσπασεν η μυλόπετρα στα βάθη την ασπίδα· 270
ετρέκλισε και ανάσκελα ξαπλώθηκε από κάτω
εις την ασπίδα· κι έξαφνα τον όρθωσεν ο Φοίβος.
Και με τα ξίφη αντίστηθα να κτυπηθούν θα ορμούσαν,
αν του Διός οι μηνυταί και των θνητών ανθρώπων,
οι κήρυκες που έστελναν και Αχαιοί και Τρώες 275
Ιδαίος και Ταλθύβιος, άνδρες σοφοί και οι δύο
δεν πρόφθαναν στο μέσον των τα σκήπτρα των ν' απλώσουν·
ο Ιδαίος τότε ομίλησε, που νουν και γνώσες είχε:
«Την μάχην πλέον παύσετε, τον πόλεμον, παιδιά μου,
διότι ο Ζευς σας αγαπά παρόμοια και τους δύο 280
είσθε κι οι δυο πολεμισταί· κι αυτό το βλέπομ' όλοι.
Κι ενύκτωσεν, είναι καλό στην νύκτα να υπακούμε».
Σ' αυτόν τότε αποκρίθηκεν ο Τελαμώνιος Αίας:

Παρέμβαση των κηρύκων –
Λήξη

στ. 267 στον ομφαλόν: στον αφαλό, στο κέντρο.

στ. 270 η μυλόπετρα: η πέτρα του Αίαντα ήταν μεγαλύτερη, ογκώδης σαν μυλόπετρα, αλλά την έριξε και με μεγαλύτερη δύναμη από τον Έκτορα.

στ. 271 ετρέκλισε... ξαπλώθηκε: ο Έκτορας.

στ. 272 έξαφνα... ο Φοίβος: αμέσως τον σήκωσε ο Απόλλωνας. Πού βρισκόταν ο θεός όλη αυτή την ώρα;

στ. 273 αντίστηθα: από κοντά, στήθος με στήθος.

στ. 274-275 οι μηνυταί: οι αγγελιαφόροι (επειδή μετέφεραν τα «μηνύματα»). Οι κήρυκες θεωρούνταν πρόσωπα ιερά, που είχαν την προστασία του ίδιου του Δία και κρατούσαν σαν σύμβολο του αξιώματός τους το **σκήπτρο**. Έργο τους ήταν και ο ρόλος του διαιτητή σε μονομαχίες, καθώς και η παρέμβασή τους για να χωρίσουν τους αντιπάλους, όπως εδώ.

στ. 276 Ιδαίος: κήρυκας των Τρώων· **Ταλθύβιος:** κήρυκας των Αχαιών.

στ. 282 είναι καλό στην νύκτα να υπακούμε: η νύχτα απαιτεί όλα τα όντα να ησυχάζουν.

	«Του Έκτορος αυτά να ειπείς να τα ζητήσ' Ἰδαίε, αφού προκάλεσεν αυτός τους πολεμάρχους όλους ας αρχινήσει· και ό,τ' ειπεί θέλει κι εγώ το στέργω».	285
	Και ο μέγας τότε απάντησεν ο λοφοσειστής Έκτωρ: «Ω Αία, σου 'δωσε ο θεός και ανάστημα και ανδρείαν και γνώσιν και των Αχαιών πρώτος στην λόγῃν είσαι. Ας παύσομε διά σήμερα της μάχης τον αγώνα κι ύστερ' ας πολεμήσομεν, ωστόσο μας χωρίσει θεός και εις έναν των λαών χαρίσει αυτός την νίκην. Κι ενύκτωσεν· είναι καλό στην νύκτα να υπακούμε. Κι οι Αχαιοί στα πλοία σας να σε χαρούν, γενναίε, και μάλιστα οι συντρόφοι σου κι οι φίλοι, όσους κι αν έχεις, και στου Πριάμου την λαμπρήν μεγάλην πολιτείαν εμένα οι Τρώες να χαρούν κι οι σεβαστές μητέρες συναθροισμένες να ευχηθούν στον αγιασμένον τόπον· και δώρ' ας αντιδώσομεν εξάίσια μεταξύ μας, ώστε να ειπεί των Αχαιών κανένας και των Τρώων: Στης διχονοίας πιάσθηκαν τον φονικόν αγώνα και πάλιν ομογνώμησαν και ως φίλοι εχωρισθήκαν».	290
Ανταλλαγή δώρων	Και ως είπε του επρόσφερεν αργυροκαρφωμένο ξίφος με το θηκάρι του και κρεμαστήρι ωραίο· ζώνην με κόκκινην βαφήν του χάρισεν ο Αίας· και αποχωρήσαν στον λαόν των Αχαιών ο Αίας, ο Έκτωρ εις τον Τρωικόν, κι εχάρηκαν οι Τρώες, ως ζωντανόν και αλάβωτον τον είδαν, αφού μόλις εξέφυγε απ' του Αίαντος τα χέρια τ' ανδρειωμένα ανέλπιστα, και όλοι φαιδροί στην πόλιν τον επήραν. Κι οι Αχαιοί τον Αίαντα, φαιδρόν από την νίκην, του θείου Αγαμέμνονος εις την σκηνήν επήραν· και του Ατρείδη ότ' έφθασαν εις τες σκηνές εκείνοι, βόδι εθυσίασε δι' αυτούς ο μέγας βασιλέας αρσενικό πεντάχρονο στον ύπιστον Κρονίδην.	295
		300
		305
		310
		315

Τα δώρα

«Ὡς ἄρα φωνήσας δῶκε ξίφος ἀργυρόηλον,
σὺν κολεῷ τε φέρων καὶ εὐτμήτῳ τελαμῶνι·
Αἴας δὲ ζωστήρα δίδου φοίνικι φαεινόν.»

(H 303-305)

στ. 286 στέργω: πείθομαι, υπακούω.

στ. 297-298 οι σεβαστές μητέρες... τόπον: οι Τρωάδες θα πάνε να προσευχηθούν στα ιερά των θεών.

στ. 299 δώρα: η ανταλλαγή δώρων ήταν συνηθισμένη σε τέτοιες περιπτώσεις· αυτό άλλωστε σήμαινε ότι η μονομαχία έληξε χωρίς να αναδειχθεί νικητής.

στ. 301 στης διχονοίας... αγώνα: πολέμησαν σε μάχη φονική.

στ. 303 αργυροκαρφωμένο: η λαβή του ήταν στολισμένη με ασημένια καρφάκια (πρβ. σχολ. στ. Α 246).

στ. 304 κρεμαστήρι: ο τελαμώνας, ο ιμάντας από τον οποίο κρεμόταν το ξίφος.

στ. 310 ανέλπιστα: χωρίς να το πιστεύουν· **φαιδροί:** χαρούμενοι.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η μονομαχία του Ερωτόκριτου με τον Άριστο

Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από το έμμετρο μυθιστόρημα του Βιτσέντζου Κορνάρου *Ερωτόκριτος* (αρχές του 17ου αι.). Στην αρχαία Αθήνα ζει ο βασιλιάς Ηρόκλης με τη γυναίκα του Αρτέμη και την κόρη τους, την Αρετούσα. Ο Ερωτόκριτος, γιος του συμβούλου Πεζόστρατου, ερωτεύεται την Αρετούσα, αλλά ο πατέρας της είναι αντίθετος σ' αυτήν τη σχέση και προσπαθεί να παντρέψει την κόρη του με το βασιλόπουλο του Βυζαντίου. Όταν μάλιστα η νέα αρνείται το γάμο, φυλακίζεται μαζί με την παραμιά της, που προσπάθησε να τη δικαιολογήσει. Τότε εμφανίζεται ένας βόρειος αντίπαλος· οι Βλάχοι με το βασιλιά τους Βλαντίστρατο εισβάλλουν στη χώρα και πολιορκούν την Αθήνα. Στην κρίσιμη στιγμή παρουσιάζεται ο Ερωτόκριτος αγνώριστος, γιατί έχει μαυρίσει το πρόσωπό του με ένα μαγικό υγρό, και σώζει την Αθήνα και το ρήγα Ηρόκλη. Εξασφαλίζει μάλιστα και την τελική νίκη σε μια μονομαχία που γίνεται, έπειτα από συμφωνία των δύο αντιπάλων, ανάμεσα στο Ερωτόκριτο και τον ανιψιό του βασιλιά των Βλάχων Άριστο, ο οποίος σκοτώνεται τελικά στη μονομαχία. Σκηνές αυτής της μονομαχίας παρουσιάζονται στα χωρία που ακολουθούν.

*«Ὡσάν αμνόξασι κι οι δυο, φιλευτικά μιλούσι,
πιάνονται κι αγκαλιάζονται και κλαίγοντας φιλούσι. 1630*

*Και δίδουσι το φοβερό θέλημα του πολέμου·
το 'να φουσατό εχλώμιανε, στ' αλλού δειλιούν και τρέμον.*

[...]

*Θωρούσι δυο χρυσούς αϊτούς, πρεπειά στην οικουμένη,
κατέχουν κι ένας απ' αυτούς σήμεραν αποθαίνει 1670*

*και κάθα εις παρακαλεί συχνιά το ριζικό του
να του βοηθήσουν οι ουρανοί ογιά τον εδικό του.*

*Σαν όντε μεσοπέλαγα δυο ανέμοι σηκωθούσι
αξάφνου, και με τη βροντή φυσώντας πολεμούσι,
μάχονται με τη θάλασσα, μανίζου και φουσκώνου,
τσι ψυχαλίδες του γιαλού στα νέφαλα σηκώνου,
ένας φυσά απ' ανατολή κι ο άλλος από τη δύση,
πάσκει ο Βορράς και μάχεται το Νότο να νικήση·
ο κάμπος έτσι εβρόντησε και στα βουνά εγρικήθη,
όντε τσι πρώτες κονταρές εδώκαν εις τα στήθη. 1680*

*Εσπάσαν τα κοντάρια τως, εις εκατό εγενήκα
και τα κομμάτια σ' τ' ουρανούς εφτάξαν κ' εκαήκα·
κι όντεν εβγάλαν τα σπαθιά, στη χέρα όντε τα σφίξα,
τα ξάζου, τα μπορούσινε και τα κατέχου εδείξα.*

[...]

*Άριστος που 'χε πεθυμιά τέλος να δει στη μάχη
κι εις έτοιμο κίντυνο βαρύ δεν τ' όλπιζε να λάχη,
ήριξε το σκουτάρι, και μ' ένα κι άλλο χέρι
σφίγγει, σηκώνει το σπαθί, το κοφτερό μαχαίρι*

και κατεβάξει κοπανιά, στην κεφαλή ξαμώνει,
σ' δυο μέσα κόψειν ήθελε το σιδερόν αμόνι. 1760

Εσύρθηκε ο Ρωτόκριτος και βάνει ομπρός να δώση
εις το σκουτάρι η κοπανιά, να μην τονε λαβώση·
σα να 'χεν είσται κέρινο, τέτοιας λογής διαβαίνει,
στον κάμπο πέφτει το μισό, τ' άλλο μισό απομένει·
και κατεβαίνει στο λαιμό του αλόγου, εις δυο τον κόβγει,
πλιο δε γυρεύγει ουδ' άχερα ουδέ ταγή να τρώγη.
Ο Ρώκριτος ωσάν αιτός από τη σέλα βγαίνει,
πεζέφνει και τον Άριστον ήστεκε κι ανιμένει·
εκείνος πάλι να θωρή πεζόν έτοιον οχθρό του,
για τα προπά της αντρείας πεζέφνει απ' τ' άλόγο του. 1770

Εμάνισε παρά ποτέ κι ως λόντας αγριεύγει
και λέγει του Ρωτόκριτου: “Η μέρα μας μισεύγει
και για ντροπή μου το κρατώ, να σου το μολογήσω,
τόση ώρα να σε πολεμώ και να μη σε νικήσω.
Περμάζωξε όλη την αντρεία, βάλε τη δύναμή σου,
λέγω σου εδώ παρά ποτέ βαρίσκω και βλεπήσου”.
“Μη βιάζεσαι πολλά, Άριστε, κι η μέρα προ βραδιάση,
ένας μας θε να σκοτωθή κι ο ρήγας του θα χάση
κι ακόμη ο ήλιος είν' ψηλά και προ να χαμηλώση,
γη αυτό γη τούτο το σπαθί το τέλος θέλει δώσει”. 1780

Τούτα τα λόγια μοναχάς είπασιν όλη μέρα
κι απόκει αρχίζου άλλη μαλιά με το σπαθί στη χέρα».

(Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Δ', στ. 1629-1782,
κριτική έκδοση Στ. Αλεξίου, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1980)

αμνόγω (στ. 1629): ορκίζομαι, **θέλημα (στ. 1631):** εντολή, άδεια, **προπειά (στ. 1669):** στόλισμα, **ξάζω (στ. 1684):** αξίζω, **κοπανιά (στ. 1759):** χτύπημα, **μαλιά (στ. 1782):** σύγκρουση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Το τυπικό μοτίβο των ρήσεων που προηγούνται της σύγκρουσης μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε «μονομαχία με λόγια» (*αγώνα λόγων*). Ποια θέση μπορεί να έχει σε μια τέτοια «μονομαχία λόγων» η επαινετική προσφώνηση του Έκτορα προς τον αντίπαλό του; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας.
2. Πώς εξηγείτε τη μνεία του Αχιλλέα από τον Αίαντα (στ. 228-230); Τι επιδιώκει μ' αυτήν ο ίδιος ο ήρωας και τι ο ποιητής;
3. Ποιες δεξιότητες του προβάλλει ο Έκτορας στην προκαταρκτική ρήση του για να αποδείξει ότι γνωρίζει πολύ καλά «τες μάχες και τες ανδροφονίες» (στ. 237);
4. «Στης διχονοίας πιάσθηκαν τον φονικόν αγώνα / και πάλιν ομογνώμησαν και ως φίλοι εχωρισθήκαν» (στ. 301-302). α) Πώς εξηγείτε την παρουσία τέτοιων στίχων και την ανταλλα-

γή δώρων μέσα σ' ένα πολεμικό έπος; β) Να συγκρίνετε την ανταλλαγή με εκείνη που γνωρίσατε στο επεισόδιο Γλαύκου-Διομήδη (Ζ 119-236).

5. Νεότεροι μελετητές αλλά και αρχαίοι σχολιαστές υποστήριξαν ότι ο Όμηρος δεν κατάφερε να κρατηθεί πάντα αμερόληπτος αφηγητής και δείχνει μερικές φορές τη συμπάθειά του προς τους συμπατριώτες του. Να αναζητήσετε στην περιγραφή της μονομαχίας στοιχεία που να συνηγορούν υπέρ της «μεροληψίας» του ποιητή ή το αντίθετο.
6. Η μονομαχία ως μέσο επίλυσης διαφορών συνηθιζόταν και σε νεότερα χρόνια, κυρίως στο Μεσαίωνα ή και αργότερα. Να συγκρίνετε τη μονομαχία του Ερωτόκριτου με τον Άριστο (Παράλληλο κείμενο) με το ιλιαδικό πρότυπο που μελετήσατε. Τι παρατηρείτε;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Αφού μελετήσετε προσεκτικά τις περιγραφές των μονομαχιών Μενέλαου-Πάρη (Γ 313-382) και Αίαντα-Έκτορα, να σημειώσετε: α) τα όπλα (αμυντικά, επιθετικά) που χρησιμοποιούν σε κάθε περίπτωση οι αντίπαλοι, β) τα χτυπήματα του ενός εναντίον του άλλου, γ) τις φάσεις του κάθε αγώνα και δ) τις διαφορές που παρατηρείτε ανάμεσα στις δύο αναμετρήσεις. Τέλος, συνθέτοντας τα κοινά στοιχεία των δύο σκηνών, να σχηματίσετε τη βασική τυπολογία της επικής μονομαχίας.
2. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να επιλέξετε ένα άθλημα (ατομικό ή ομαδικό) που σας αρέσει και να παρουσιάσετε στην τάξη την περιγραφή μιας συνάντησης δύο αντιπάλων (αθλητών ή αθλητικών ομάδων) στο συγκεκριμένο άθλημα (ποδόσφαιρο, ξιφομαχία, σκάκι κτλ.). Θα επιμείνετε στη ρεαλιστική περιγραφή: προκαταρκτικές διαδικασίες, φάσεις του αγώνα, προβολή των δεξιοτήτων του κάθε αντιπάλου (ατόμου ή ομάδας), αθλητική συμπεριφορά, διαδικασίες λήξης της αναμέτρησης. Κάποιοι/-ες από εσάς θα μπορούσατε να αποδώσετε με καλλιτεχνικό τρόπο (πεζό, ποίημα, εικαστική δημιουργία κτλ.) μια εικόνα της ενότητας που διδαχθήκατε και σας εντυπωσίασε περισσότερο. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Κανόνας, Σύγκρουση, Άτομο – Ομάδα, Τέχνη]

ραψωδία Θ

Κόλος μάχη

(Το σκοτάδι διακόπτει τη μάχη, χωρίς να κριθεί ο νικητής)

Περιληπτική αναδιήγηση

Εημερώνει (25η μέρα) και στον Όλυμπο μια νέα συνέλευση των θεών βρίσκεται σε εξέλιξη. Ο Δίας με απειλές απαγορεύει στους άλλους θεούς να παρεμβαίνουν στον πόλεμο υπέρ των Τρώων ή των Δαναών. Το σχέδιό του (η βουλή του) μπαίνει πλέον σε εφαρμογή. Αμέσως μετά, στα χρυσά ντυμένος, ανεβαίνει στο αμάξι του και κατευθύνεται στην Ίδη, για να παρακολουθήσει από εκεί ψηλά την πορεία της μάχης, που στην αρχή μοιάζει αμφίρροπη. Κατά το μεσημέρι ο Δίας βάζει τις μοίρες θανάτου των δύο αντιπάλων σε ζυγαριά και η κακή τύχη

γέρνει προς το μέρος των Αχαιών· αναπότρεπτα, λοιπόν, αυτή θα είναι μοιραία μέρα (αἴσιμον ἤμαρ) γι' αυτούς. Πράγματι, η κατάσταση αλλάζει αμέσως υπέρ των Τρώων: οι Αχαιοί υποχωρούν, ενώ ο Έκτορας, βέβαιος για την υποστήριξη του Δία, καυχιέται ότι θα κατακάψει τα καράβια τους και θα τους συντρίψει οριστικά. Ο Δίας εμψυχώνει τους Τρώες, οι οποίοι πλέον κυνηγούν τους Έλληνες μέχρι πέρα από την τάφρο, δίπλα στα πλοία τους!

Η Ήρα, αφού αποτυγχάνει να πείσει τον Ποσειδώνα να παραβούν την εντολή του Δία, συμφωνεί με την Αθηνά να σπεύσουν οι δυο τους να βοηθήσουν τους Δαναούς. Ο Δίας όμως τις βλέπει από την Ίδη και στέλνει την Ίριδα με νέες απειλές. Οι δυο θεές αναγκάζονται να γυρίσουν πίσω λυπημένες. Σε λίγο επιστρέφει στον Όλυμπο και ο Δίας, ο οποίος τις ειρωνεύεται για τις ενέργειές τους και προφητεύει μεγαλύτερες συμφορές για τους Αχαιούς την επόμενη μέρα. Αποκαλύπτει επίσης σε γενικές γραμμές το σχέδιό του: οι νίκες των Τρώων θα συνεχιστούν έως ότου σκοτωθεί ο Πάτροκλος. Έτσι ο Αχιλλέας θα ικανοποιηθεί από τις ήττες των Αχαιών, αλλά θα αναγκαστεί να ξαναβγεί στη μάχη για να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του. Ενώ η συζήτηση τελειώνει ψηλά στην κατοικία των θεών, κάτω στην τρωική πεδιάδα η νύχτα βρίσκει τους Δαναούς απελπισμένους. Οι Τρώες, πάλι, χαρούμενοι μα και θλιμμένοι που δεν ολοκλήρωσαν τη νίκη τους, στρατοπεδεύουν (για πρώτη φορά!) στο ύπαιθρο, έξω από τα τείχη.

Ο Δίας αποκαλύπτει στην Ήρα τη βουλή του

Και τότε ο Δίας της αποκρίθηκεν ο νεφελοστοιβάχτης:

*«Αύριο πουρνό τον τρανοδύναμο του Κρόνου υγιό, σα θέλεις,
με πιο μεγάλη ακόμα μάνητα θα ιδείς, βοϊδόματη Ήρα,
πλήθος αρίφνητο απ' το αργίτικο το ασκέρι ν' αφανίζει
τι ο γαύρος Έχτορας τον πόλεμο δεν είναι να σκολάσει,
πριν ο Αχιλλέας ο γοργοπόδαρος σκωδεί από τα καράβια,
τη μέρα εκείνη που στις πρύμνες τους τ' ασκέρια στριμωγμένα
θα στήσουν πόλεμο στον Πάτροκλου τρογύρα το κουφάρι».*

(Ιλιάδα Θ 469-476, μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, έκδοση ΟΕΔΒ 1983)

Εικόνα 19. Ο Δίας εξαπολύει κεραυνό και σώζει τους Τρώες (Θ 133-138). Ζωγραφική σε αγγείο. Συλλογή του δούκα του Marlborough, Deepdene (αντίγραφο).

ραψωδία I

Πρεσβεία πρὸς Ἀχιλλέα. Λιταί (Αποστολή πρεσβείας στον Αχιλλέα. Παρακλήσεις)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η νύχτα είναι δύσκολη για τους Αχαιοούς· ο Αγαμέμνονας συγκαλεί αγορά του στρατού και προτείνει ως μόνη λύση την επιστροφή στην πατρίδα. Στην πρόταση αυτή εναντιώνεται ο Διομήδης και ο στρατός επιδοκιμάζει με αλαλαγμούς τη στάση του. Λίγο αργότερα, σε συνέλευση των γερόντων, ο Νέστορας κατηγορεί τον Αγαμέμνονα για την προσβολή που έκανε στον Αχιλλέα. Ο Αγαμέμνονας δηλώνει έτοιμος να επανορθώσει αμέσως, προσφέροντας πολλά και πλούσια δώρα. Αποφασίζεται, λοιπόν, αποστολή πρεσβείας στον Αχιλλέα· μέλη της πρεσβείας θα είναι ο Οδυσσέας, ο Φοίνικας, ο Αίαντας και δύο κήρυκες.

Φτάνοντας η αποστολή στα καράβια των Μυρμιδόνων, βρίσκει τον Αχιλλέα να παίζει φόρμιγγα (ένα είδος κιθάρας) και να τραγουδάει κατορθώματα ηρώων· απέναντί του στέκει σιωπηλός ο φίλος του, ο Πάτροκλος. Ο Πηλείδης υποδέχεται με χαρά τους παλιούς του συντρόφους και τους περιποιείται με φαγητό σύμφωνα με τους κανόνες φιλοξενίας της εποχής. Μετά το δείπνο το λόγο παίρνει πρώτος ο Οδυσσέας, ο οποίος, αφού εκθέτει τη δεινή κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει οι Αχαιοί, ζητάει από τον Αχιλλέα να αφήσει το θυμό και να επιστρέψει στη μάχη. Άλλωστε, ο Αγαμέμνονας κατάλαβε το λάθος του και του δίνει πλούσια ανταλλάγματα. Ο Αχιλλέας αρνείται κατηγορηματικά και απορρίπτει τα δώρα. Γνωρίζει, λέει, από τη μητέρα του πως μπροστά του ανοίγονται δυο δρόμοι της μοίρας: να μείνει στην Τροία, να πολεμήσει και να σκοτωθεί, μα αθάνατο να μείνει το όνομά του, ή να φύγει και να ζήσει πολλά χρόνια ευτυχημένα, χωρίς την αθάνατη φήμη. Δηλώνει αποφασισμένος να διαλέξει το δεύτερο. Προτείνει μάλιστα στο δάσκαλό του, τον Φοίνικα, να φύγουν μαζί για τη Φθία. Όλοι έμειναν άφωνοι από τα λόγια του και την άρνησή του.

Η ιδανική εκπαίδευση στον ομηρικό κόσμο

«μύθων τε ῥητῆρ' ἔμειναι πρηκτῆρά τε ἔργων.»

(I 443)

Τη σιωπή σπάει ο Φοίνικας. Ο γέροντας θυμίζει στον παλιό μαθητή του ότι οι Λιτές, τα θεοποιημένα δηλαδή παρακάλια, είναι κόρες του Δία, και όποιος τις παραβλέπει τιμωρείται. Αναφέρει και μυθολογικά παραδείγματα ηρώων, που θύμωσαν κάποτε, αλλά υποχώρησαν στα δώρα και στις παρακλήσεις των συντρόφων τους. Μια ιστορία από αυτές, εκείνη του Μελέαγρου, τη διηγείται αναλυτικά. Ο Πηλείδης, όμως, παραμένει αμετάπειστος. Τελευταίος παίρνει το λόγο ο Αίαντας που, σε μια ύστατη προσπάθεια, προτρέπει τον Αχιλλέα να υποχωρήσει. Ο ήρωας, όμως, επαναλαμβάνει ότι δεν μπορεί να ξεχάσει την προσβολή που του έκανε ο Αγαμέμνονας. Θα ξαναμπει στη μάχη, λέει, μόνο αν ο Έκτορας, σκοτώνοντας τους Αχαιοούς, φτάσει κοντά στα καράβια των Μυρμιδόνων.

Έπειτα απ' αυτά η πρεσβεία επιστρέφει άπρακτη στη σκηνή του Αγαμέμνονα, όπου όλοι περιμένουν τα νέα με αγωνία. Τη δυσάρεστη είδηση ανακοινώνει με λίγα λόγια ο Οδυσσέας. Ακολουθεί βαριά σιωπή, την οποία διακόπτει ο Διομήδης, που κατηγορεί τον Αχιλλέα για έπαρση και προτείνει, αφού δειπνήσουν, να ξεκουραστούν, ώστε να είναι έτοιμοι για τη μάχη της επόμενης μέρας. Όλοι συμφώνησαν μαζί του και, αφού έκαναν σπονδή στους θεούς, έφυγε ο καθένας για τη σκηνή του.

ραψωδία I 225-431

Ο λόγος του Οδυσσέα και ο αντίλογος του Αχιλλέα

- Ο Αχιλλέας και πάλι στο προσκήνιο
- Είναι ο Οδυσσέας τόσο καλός ρήτορας όσο μας είπε ο Αντήνορας στο Γ;
- Ήρθε ο καιρός να πραγματοποιηθεί ο λόγος της Αθηνάς προς τον Αχιλλέα: «*τριδιπλα δώρ' ατίμητα θα λάβεις μιαν ημέρα*» (Α 213)
- Ποια στάση θα κρατήσει ο Αχιλλέας στις ικεσίες των Αχαιών;

Λόγος του Οδυσσέα:
έκθεση της δεινής
κατάστασης των Αχαιών

«Χαίρε, Αχιλλέα· μήτ' εδώ και μήτε στου Ατρείδη 225
εις την σκηνήν παράπονο δεν έχομε του δείπνου,
και άφθονα υπάρχουν τα καλά στο ισόμοιρο τραπέζι.
Τον νουν όμως δεν έχομε στο ευφραντικό τραπέζι,
αλλά μεγάλην συμφοράν με τρόμον έμπροσθέν μας
βλέπομε· τώρα θα σωθούν ή θα χαθούν τα πλοία, 230
αν μη εσύ, διόθρεπτε, ζωσθείς την δύναμίν σου.
Ότι εκαθίσαν μεταξύ του τείχους και των πλοίων
οι Τρώες οι απότολμοι με τους βοηθούς των όλους.
Και άναψαν μύρια πυρά, και λέγουν ότι πλέον
δεν θα σταθούν και ακράτητοι θα πέσουν στα καράβια — 235
σ' αυτούς αστράφτει, φανερό καλό σημάδι, ο Δίας.
Μανίζει ο Έκτωρ μ' έπαρσιν πολλήν στην δύναμίν του,
και στον Κρονίδην θαρρετός θνητούς δεν συλλογιέται
μήτε θεούς, και φοβερή μέσα του λύσσα εμπήκε.
Κι η θεία πότε να 'λθ' Ηώς παρακαλεί και πρώτα 240

στ. 225 Δήθεν αδιάφορα, αλλά πολύ εύστοχα, ο Οδυσσέας τοποθετεί στα άκρα του πρώτου στίχου τους δυο αντίμαχους βασιλιάδες, τον Αχιλλέα και τον Αγαμέμνονα (πρβ. Α στ. 7)· στόχος του λόγου του που θα ακολουθήσει είναι να απαλείψει αυτή την απόσταση και να τους συμφιλιώσει.

στ. 227 ισόμοιρο: σύμφωνα με την ομηρική συνήθεια, καθέννας έπαιρνε στο τραπέζι το μερίδιο που αντιστοιχούσε στο αξίωμά του.

στ. 228-229 τον νουν όμως... αλλά: οι αντιθετικοί σύνδεσμοι προετοιμάζουν για κάτι αρνητικό, το οποίο βρίσκεται σε σχέση αντίθεσης με τη θετική εισαγωγή του λόγου (στ. 225-227). Ο Οδυσσέας ετοιμάζεται να εκθέσει στον Αχιλλέα την κρισιμότητα της κατάστασης.

στ. 231 αν μη... την δύναμίν σου: αν δε φορέσεις την πανοπλία σου να βγεις στη μάχη. Αυτή είναι η μοναδική λύση σωτηρίας για τους Αχαιούς.

στ. 232 ότι εκαθίσαν: γιατί στρατοπέδευσαν. Οι Τρώες με όλους τους συμμάχους τους, για πρώτη φορά στη δεκάχρονη πολιορκία της πόλης τους, τόλμησαν να στρατοπεδεύσουν νύχτα έξω από τα τείχη της Τροίας (βλ. Περιληπτική αναδιήγηση του Θ).

στ. 233 απότολμος: γενναίος.

στ. 236 φανερό καλό σημάδι: ο Δίας, πράγματι, στη διάρκεια της μάχης της προηγούμενης ημέρας (Θ), εμφύχωσε πολλές φορές τους Τρώες με τις αστραπές του, ενώ σκόρπισε τον πανικό στις τάξεις των Αχαιών και τους έτρεψε σε φυγή.

στ. 237 μανίζω: φρενιάζω, ορμώ με μανία. Η συμπεριφορά του Έκτορα, όπως περιγράφεται από τον Οδυσσέα, περιέχει στοιχεία *ύβρης*. Ποιες εκφράσεις αποδίδουν την *υβριστική* συμπεριφορά;

στ. 240 Ηώς: η θεά Αυγή. Εδώ εννοεί το ξημέρωμα.

Εικόνα 20. Η πρεσβεία επισκέπτεται τον Αχιλλέα. Ζωγραφική σε υδρία του ζωγράφου Κλεοφράδη, περίπου 480-470 π.Χ. Μόναχο (αντίγραφο).

να κόψει αυτός τ' ακρόπρυμνα καυχάται και τα πλοία
 με πυρ να κάψει φλογερό και ως ο καπνός θα διώχνει
 εδώ κι εκεί τους Αχαιούς να τους εξολοθρεύσει.
 Πολύ φοβούμαι μην αυτά που φοβερίζει εκείνος
 του τα εκτελέσουν οι θεοί, και η μοίρα μας στην Τροίαν 245
 θέλει να πέσουμε, μακράν απ' το ιπποτρόφον Άργος.
 Αλλ' άστα, αν θέλεις, αν και αργά, των Αχαιών τα τέκνα
 να σώσεις απ' τον τάραχον και την ορμήν των Τρώων.
 Λύπην θα τό 'χεις έπειτα και συ, και γενναμένο
 κακό δεν διορθώνεται· αλλ' έγκαιρα στοχάσου 250
 τους Δαναούς απ' την κακήν ημέραν να φυλάξεις·
 τι σου 'λεγε ο πατέρας σου, γλυκέ μου, την ημέραν
 οπού στον Αγαμέμνονα σε έστειλε απ' την Φθίαν;
 «Τέκνον, τες νίκες η Αθηνά κι η Ήρα θα σου δώσουν
 αν το θελήσουν, αλλά συ στο στήθος θα δαμάσεις 255
 την μεγαλόκαρδην ψυχήν· προτίμα να 'σαι πράος·
 άπεχε απ' την κακόπρακτην την έριδα, ώστε πλέον
 θα σε τιμήσουν οι Αχαιοί και γέροντες και νέοι».
 Αυτά και συ τα λησμονείς, που εσύσταινεν ο γέρος·
 αλλά πραΰνου· τον θυμόν, πληγήν φαρμακωμένην, 260
 παύσε όσο ακόμα είναι καιρός· και ο Ατρείδης θα σου δώσει
 αντάξια δώρ' αν προτιμάς της έχθρας την φιλίαν.

Προτροπές στον Αχιλλέα –
 Οι συμβουλές του Πηλέα

Απαρίθμηση των δώρων
 του Αγαμέμνονα

στ. 241 τ' ακρόπρυμνα: οι άκρες των καραβιών ψηλά στις πρύμνες.

στ. 247-248 άστα... τα τέκνα να σώσεις: έλα, σήκω να σώσεις τους Αχαιούς. Η προστακτική *άστα* (στ. 247) είναι η πρώτη μιας σειράς τέτοιων εκφράσεων (στ. 250, 256, 257, 260) που δίνουν στο λόγο του Οδυσσέα έντονα προτροπικό χρώμα.

στ. 252 σου 'λεγε ο πατέρας σου: ο Οδυσσέας έχει ακούσει τις συμβουλές του Πηλέα προς το γιο του, γιατί μαζί με τον Νέστορα είχαν περιοδεύσει στην Ελλάδα και στρατολογούσαν νέους για την τρωική εκστρατεία.

στ. 254-256 τες νίκες... ψυχήν: τη νίκη ο ήρωας την κερδίζει με τη βοήθεια των θεών· γι' αυτό πρέπει να αποφεύγει την έπαρση, που οδηγεί στην *ύβρη*.

στ. 257 κακόπρακτη: που οδηγεί σε κακές πράξεις.

στ. 260 πραΰνου... πληγήν φαρμακωμένην: ηρέμησε, διώξε το θυμό που σου τρώει τα σωθικά.

Και ιδού πόσα υποσχέθηκε προτώρα στην σκηνήν του:
 Άκαντοι τρίποδες επτά, χρυσού τάλαντα δέκα,
 είκοσι λέβητες λαμπροί και δώδεκα γενναίοι 265
 ίπποι, που με τα πόδια των πήραν πολλά βραβεία,
 από χρυσόν βαρύτιμον και τόπον σιτοφόρον
 πλούσιος θα ήτ' ο άνθρωπος που να 'χει τα βραβεία
 όσα του Ατρείδη εκέρδισαν τα δυνατά πουλάρια.
 Κι επτά γυναίκες άξιες σ' έργα λαμπρά θα δώσει 270
 που, όταν την Λέσβον έριξες, edιάλεξεν εκείνος,
 κι ενίκων εις την ευμορφιάν των γυναικών τα γένη.
 Τούτες θα δώσει· και μ' αυτές θα είναι η Βρισηίδα
 οπού σου επήρε κι ενταυτώ θα ομόσει μέγαν όρκον
 που δεν ανέβηκε ποτέ μαζί της εις την κλίνην, 275
 ως άνδρας κάμνει και γυνή στο γένος των ανθρώπων·
 και τούτ' αμέσως θα δοθούν· κι οι αθάνατοι αν θελήσουν
 την υψηλήν να ρίξουμε την πόλιν του Πριάμου,
 να πάρεις, όταν οι Αχαιοί τα λάφυρα μοιράσουν,
 χρυσόν και χάλκωμ' αρκετό καράβι να φορτώσεις. 280
 Κι είκοσι Τρωαδίτισσες γυναίκες να διαλέξεις
 θαυμάσιες διά το κάλλος των κατόπιν της Ελένης,
 και στ' Άργος το Αχαϊκόν, της γης μαστάρι, αν φθάσει,
 γαμβρόν σε θέλει, αγαπητόν ως έχει τον Ορέστην,
 που χαίρεται όλα τα καλά, μονάκριβό του αγόρι. 285
 Στο στερεό του μέγαρο τρεις έχει θυγατέρες·
 από τες τρεις αδώρητα, στο σπίτι του Πηλέως
 φέρε ή την Χρυσόθεμιν ή και την Λαοδίκη
 ή και την Ιφιάνασσαν, και θα της δώσει δώρα
 όσα κανείς στην κόρην του δεν έδωκε πατέρας. 290
 Χώρες περιφήμες επτά της δίδει, την Ενόπην,

στ. 263 προτώρα: πριν από λίγο. Η Αθηνά είχε προφητεύσει την ικανοποίηση του Αχιλλέα με πολλά και πολύτιμα δώρα για την προσβολή που του έγινε (Α 213· πρβ. Α 240-244).

στ. 264 τρίποδας: καζάνι με τρία πόδια, ώστε να τοποθετείται πάνω στη φωτιά για ζέσταμα νερού ή για άλλες οικιακές εργασίες.

άκαντος: αχρησιμοποίητος, ολοκαίνουριος, γιατί δεν τον έχουν βάλει ακόμα στη φωτιά.

τάλαντο: μονάδα βάρους· το ομηρικό τάλαντο είχε ωοειδές σχήμα και δε γνωρίζουμε την ακριβή αξία του.

στ. 265 λέβητας: οικιακό μαγειρικό σκεύος· καζάνι, λεβέτι.

στ. 271 όταν την Λέσβον έριξες: οι Έλληνες αρχηγοί, κατά τη διάρκεια της δεκάχρονης πολιορκίας της Τροίας, έκαναν επιδρομές στις γύρω περιοχές (πρβ. Ζ 413-426 και σχόλ. στ. Α 126)· ο Αχιλλέας είχε στο ενεργητικό του είκοσι τρεις τέτοιες εκστρατείες (βλ. στ. 328-329).

edιάλεξεν εκείνος: ο Αγαμέμνονας, ως αρχηγός του στρατού, είχε το δικαίωμα να διαλέξει πρώτος ένα μέρος από τα λάφυρα (πρβ. στ. 330 κ.εξ.).

στ. 274 κι ενταυτώ θα ομόσει: κι επιπλέον θα ορκιστεί.

στ. 283 το Αχαϊκόν Άργος: η Αργολίδα, όπου και το βασίλειο του Αγαμέμνονα.

της γης μαστάρι: εύφορη, πλούσια χώρα.

στ. 287 αδώρητα: χωρίς να προσφέρεις δώρα (βλ. σχόλ. στ. Ζ 395).

στ. 291-295 Οι επτά πόλεις που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας ως προίκα στον Αχιλλέα βρίσκονται στη Λακωνία και στη Μεσσηνία, στην επικράτεια δηλαδή του Μενέλαου και του Νέστορα. Μ' αυτό ίσως ο ποιητής υπονοεί ότι ο βασιλιάς των Μυκηνών είχε μεγαλύτερη εξουσία από τους άλλους ηγεμόνες.

την Αίπειαν, και την Πήδασον, αμπελοφόρον όλην,
την Καρδαμύλην, την Ιρήν, χλοώδη, την αγίαν
πόλιν Φηρών, την Άνθειαν με το βαθύ γρασίδι,
όλες ακρόγιαλα, σιμά με την αμμώδη Πύλον. 295

Κι οι εγκατοικοι πολύαρνοι, πολύμοσχοι, με δώρα
θα σε τιμήσουν ως θεόν, και αφθόνως θα σου δίνουν
τα διορισμένα νόμιμα στο σκήπτρον σου αποκάτω.
Αυτά θα δώσει, αν τον θυμόν αφήσεις, ο Αγαμέμνων.
Και τον Ατρείδην αν μισείς και όσα προσφέρει δώρα, 300

λυπήσου των Παναχαιών το στρατεύμα που πάσχει.
Θα σε τιμήσουν ως θεόν, ότι θα λάβεις δόξαν
λαμπράν απ' όλους, επειδή συ τώρα να κτυπήσεις
θα δυνηθείς τον Έκτορα που εμπρός σου θα 'λθει, ως είναι
από την λύσσαν του τυφλός, και λέγει ότι δεν έχουν 305

τον όμοιόν του οι Δαναοί, όσ' ήλθαμε στην Τροίαν».
Και ο γοργοπόδης Αχιλλεύς απάντησέ του κι είπε:
«Λαερτιάδη ευρετικέ, διογέννητε Οδυσσέα,
ίσια θα ειπώ και καθαρά την ομιλίαν όλη
καθώς φρονώ και ασάλευτη θα μείν' η θέλησίς μου, 310

ώστε να μη προσκλαίεσθε καθήμενοι σιμά μου.
'Ότι μου είναι μισητός, όσο του Άδ' οι πύλες,
κείνος που κρύβει άλλο στον νουν και άλλο στο χείλος έχει.
Και ό,τι εγώ κρίν' ορθότερον θα ειπώ· μητ' ο Αγαμέμνων,
μήτε των άλλων Αχαιών κανείς δεν θα με πείσει· 315

χάριν δεν είχε ο πόλεμος που αδιάκοπα εκρατούσα
με τους εχθρούς, αφού και αυτός που απέχει από την μάχην
και αυτός που σφόδρα πολεμεί, μερίδα ομοίαν παίρνουν.
'Ισα τιμάτ' ο άνανδρος με τον ανδρειωμένον.
Πολλά και αν πράξεις και άνεργος αν μείνεις, αποθνήσκεις. 320

Τι κέρδος τάχα μ' άφησε το να ταλαιπωρούμαι
και την ζωήν μου εις κίνδυνον να βάζω πολεμώντας;
Και ως την χασιά στ' απτέρωτα μικρά της δίδ' η μάνα,
άμα την έβρει, πλην αυτή ζωήν καλήν δεν έχει,
κι εγώ πολλές αγρύπνησα νυκτιές και τες ημέρες 325

περνούσα αιματοστάλακτες μ' εχθρούς ανδρειωμένους
μαχόμενος, εξ αφορμής των γυναικών τους μόνον.
Και με τα πλοία δώδεκα έχω πατήσει χώρες,
και πάλιν ένδεκα πεζός στην κάρπιμην Τρωάδα.
Και απ' όλες θησαυρούς πολλούς επήρα και του Ατρείδη 330

ευθύς όλα επαράδιδα, και αυτός στα κοίλα πλοία

Επίλογος:
ικεσία – υπόσχεση τιμής

Η άρνηση του Αχιλλέα

Τα παράπονα του Αχιλλέα

στ. 296 οι εγκατοικοι πολύαρνοι, πολύμοσχοι: οι κάτοικοι των περιοχών αυτών έχουν πλούσια κοπάδια προβάτων και βοοειδών.

στ. 298 τα διορισμένα... αποκάτω: θα σου πληρώνουν πλούσιους φόρους.

στ. 308 ευρετικός: πολυμήχανος.

στ. 316 χάριν... ο πόλεμος: δεν είδα να μου χρωστούν ευγνωμοσύνη για τον πόλεμο.

σιμά, μένοντας ήσυχος τα εδέχετο και μέρος
 ολίγο μοίραζε, πολλά κρατούσε, και ως βραβεία
 των βασιλέων έδιδε και πολεμάρχων άλλα.
 Σ' αυτούς τ' αφήνει, και απ' εμέ και μόνον πήρε οπίσω 335
 την ποθητήν μου· ας τέρπεται σιμά της ξενυκτώντας.
 Τι τους Αργείους έφερε να πολεμούν τους Τρώας;
 Τι τόσα πλήθη εσύναξε και ανέβασεν ο Ατρείδης
 εδώ; Δεν είν' εξ αφορμής της εύμορφης Ελένης;
 Οι Ατρείδες τες γυναίκες των μόνι αγαπούν στον κόσμον; 340
 Κάθε καλός και φρόνιμος πόνον και αγάπην έχει
 εις την δικήν του σύντροφον· και αυτήν εγώ την κόρην,
 αν και πολέμου λάφυρον, ολόψυχ' αγαπούσα.
 Και τώρα, που απ' τα χέρια μου επήρε το βραβείον
 μ' απάτην, ας μην προσπαθεί τον γνώστην του να πείσει 345
 και με τους άλλους βασιλείς και σε, Λαερτιάδη,
 τρόπον ας έβρει απ' τη φωτιά να σώσει τα καράβια.
 Πολλά 'καμε χωρίς εμέ, και τείχος έχει κτίσει
 και χάντακ' άνοιξε βαθύν, με πάλους εις το βάθος.
 Πλην, του ανδροφόνου Έκτορος την ρώμην να εμποδίσει 350
 δεν δύναται· και όταν εγώ με σας συμπολεμούσα,
 ποτέ δεν ήθελεν αυτός την μάχην να κινήσει
 μακράν από τα τείχη του, και μόνον ως τον φράξον
 έφθασε των Σκαιών Πυλών· αυτού μ' έχει αντικρίσει
 μίαν φοράν και μετά βιας εσώθη απ' την ορμήν μου. 355
 Και αφού τον θεϊόν Έκτορα να πολεμήσω πλέον
 δεν θέλω, αύριον του Διός και όλων των αθανάτων
 θα θυσιάσω, κι έπειτα στην θάλασσαν θα σύρω
 τα πλοία καλοφόρτωτα, και θα τα ιδείς αν θέλεις
 πολύ πρωί μες στον βαθύν Ελλησποντον να πλέουν 360
 και μέσα να λαμνοκοπούν οι άνδρες μου με πόθον
 κι εάν ταξίδι ο Ποσειδών καλό μου δώσει ο θεϊός,
 στην καρποφόρον Φθίαν μου την τρίτην φθάνω ημέραν.
 Πλούτη έχω αφήσει εκεί πολλά, όταν στην Τροϊαν ήλθα·
 κι εδώθε χάλκωμα, χρυσόν και σίδερο θα πάρω, 365
 και ωραίες κόρες λάφυρα δικά μου από τον κλήρον·
 μου λείπει το βραβείον μου, που αυτός, που το 'χε δώσει,
 το επήρε πίσω υβριστικώς, ο κραταιός Ατρείδης.

Η απειλή:
 φεύγει αύριο για τη Φθία

στ. 345 τον γνώστην του: εμένα, που τον ξέρω καλά.

στ. 348 κ.εξ. Ο Αχιλλέας ειρωνεύεται την ανέγερση τείχους ως αντιστάθμισμα της δικής του δύναμης, που προστάτευε τους Αχαιοούς από τις επιθέσεις των Τρώων. Προφητεύει μάλιστα ότι το τείχος δε θα σταθεί ικανό να αναχαιτίσει την ορμή του Έκτορα, την οποία μόνο ο ίδιος μπορούσε να θέσει υπό έλεγχο (στ. 355).

στ. 349 πάλος: πάσσαλος, παλούκι.

στ. 353 φράξος: είδος βελανιδιάς. Πρόκειται για την ιερή δρυ (φηγός) του Δία.

στ. 355 μετά βιας: μόλις και μετά βίας, δύσκολα.

στ. 361 λαμνοκοπώ: κωπηλατώ, τραβώ κουπί.

στ. 366 λάφυρα από τον κλήρον: το μερίδιο που έπαιρνε κάθε ηγεμόνας από τη λεία.

Εικόνα 21. Η προσβεία φτάνει στη σπηνή του Αχιλλέα. Χαλκογραφία σε σχέδιο του John Flaxman, 1805 (αντίγραφο).

Και όλα ταύτα επιθυμώ να ειπείτε δημοσίως,
 ώστε κι οι επίλοιποι Αχαιοί δι' αυτά ν' αγανακτήσουν, 370
 και μη θαρρεύσει στο εξής να ξεπλανήσει και άλλον
 ο αδιάντροπος· αλλά σ' εμέ δεν θα τολμήσει πλέον,
 όσο και είναι αναίσχυντος τα μάτια να σηκώσει.
 Έργο κανένα εγώ μ' αυτόν ουδέ συμβούλια θέλω·
 μ' απάτησε, μ' αδίκησε· δεν με δολώνει πλέον. 375
 Τόσο του αρκεί· και αμέριμος στον όλεθρόν του ας τρέχει,
 αφού τον νουν τού αφαίρεσεν ο πάνσοφος Κρονίδης.
 Τα δώρα του αποστρέφομαι και ουτιδανά τα κρίνω,
 και αν δέκ', αν είκοσι φορές τόσα μου δώσει όσα έχει 380
 και όσα κατόπι γίνεται να λάβει και όσα πλούτη
 συρρέουν στον Ορχομενόν ή στες Αιγύπτιας Θήβες,
 που ωσάν εκείνες θησαυρούς άλλη δεν έχει χώρα,
 που πύλες έχουν εκατόν και από την κάθε πύλην
 άνδρες περνούν διακόσιοι με τα ζεμέν' αμάξια· 385
 ή όσ' η σκόν' είναι της γης ή ο άμμος της θαλάσσης,
 την πληγωμένην μου ψυχήν δεν θα προαύν' ο Ατρείδης
 πριν μου πληρώσει ολόκληρον το μέγ' αδίκημά του.
 Και του Αγαμέμνονος εγώ δεν παίρνω θυγατέρα,
 στο κάλλος και αν με την χρυσήν συγκρίνεται Αφροδίτην· 390
 και αν έχει με την Αθηνά των έργων τα πρωτεία,
 δεν θα την πάρω· ανώτερον ας έβρει βασιλέα
 μεσ' απ' τους άλλους Αχαιούς, γαμβρόν που να του πρέπει.

Απόρριψη των δώρων

στ. 375 δολώνω: εξαπατώ, παρασύρω κάποιον με λόγια δελεαστικά.

στ. 378 ουτιδανά τα κρίνω: τα θεωρώ ευτελή, μικρής αξίας.

στ. 381 Ορχομενός: πρόκειται για τον Ορχομενό της Βοιωτίας, που γνώρισε ιδιαίτερη ακμή τη μυκηναϊκή εποχή.
Αιγύπτιας Θήβες: η πρωτεύουσα της Άνω Αιγύπτου.

στ. 387 Μόνο τα υλικά δώρα δεν ικανοποιούν τον ήρωα. Στη συνέχεια της συζήτησης ο Αχιλλέας θα δηλώσει στον Αίαντα ότι θα ξαναμπεί στη μάχη, όταν ο Έκτορας φτάσει μέχρι τα καράβια των Μυρμιδόνων. Από αυτό φαίνεται ότι ο Αγαμέμνονας θα του «πληρώσει ολόκληρον το μέγ' αδίκημά του», αν ταπεινωθεί ολοκληρωτικά μπροστά του.

στ. 390 με την Αθηνά των έργων: η Αθηνά (*Εργάνη Αθηνά*) ήταν η θεά που δίδασκε και προστάτευε τις τέχνες, ιδιαίτερα τις γυναικείες (π.χ. την υφαντική).

	<p> Ὅτι αν με σώσουν οι θεοί και στην πατρίδα φθάσω, κάπου θενά ἔβρει δι' εμέ μίαν νύμφην ο πατέρας. </p>	
	<p> Ὅτι Αχαιίδες πάμπολλες η Ελλάς έχει κι η Φθία κόρες προκρίτων δυνατών, οπού δεσπόζουν χώρες, και όποιαν θελήσω, σύντροφον θα κάμω ποθητήν μου. Αυτού σφόδρα επεθύμησεν η ανδρική ψυχή μου καλήν να πάρω σύντροφον και να χαρώ μαζί της τα κτήματα όσ' απόκτησεν ο γέρος μου πατέρας. </p>	395
	<p> Ὅτι δεν κρίνω θησαυρόν αντάξιον της ψυχής μου ουδ' όσα η πόλις η λαμπρή κρατούσε της Ιλίου, όταν πριν έλθουν οι Αχαιοί, καλήν ειρήνην είχε, ουδ' όσα κλείει μέσα του το λίθινο κατώφλι του μακροβόλου Απόλλωνος, στην πετρωτήν Πυθώνα. </p>	400
	<p> Τρίποδες, μόσχους, πρόβατα, ίππους ξανθούς αν χάσεις, πάλιν μ' αντάλλαγμα' αποκτάς ή λάφυρα τα παίρνεις. Αλλ' η ψυχή μας λάφυρο δεν γίνεται, ούτε κτήμα, αφού περάσει μια φορά το φράγμα των οδόντων. </p>	405
<p> Το δόλημα: δόξα ή πολύχρονη ζωή; </p>	<p> Και ως λέγ' η Θετίς η θεά μητέρα μου, δυο μοίρες εμέ φέρουν διάφορες στο τέλος του θανάτου. Αν μείνω εδώ να πολεμώ την πόλιν του Πριάμου η επιστροφή μου εχάθηκεν, αλλ' άφθαρτη θα μείνει η δόξα μου· στην ποθητήν πατρίδα μου αν γυρίσω, μου εχάθ' η δόξα, αλλ' έπειτα πολλές θα ζήσω ημέρες, και δεν θα μ' έβρει γρήγορα το τέλος του θανάτου. </p>	410
	<p> Και σας των άλλων θα ἔλεγα να στρέψτε στην πατρίδα· να ευρείτε μην ελπίζετε της υψηλής Ιλίου το τέλος· και δεν βλέπετε πως ύψωσεν εμπρός της ο Βροντητής το χέρι του κι εθάρρευσαν τα πλήθη; </p>	415
	<p> Αλλά τώρα κινήσετε, και ως πρέπει των γερόντων, σεις φέρετε το μήνυμα στων Αχαιών τους πρώτους, όστ' άλλον τρόπον να σκεφθούν καλύτερον στον νουν τους τα πλοία των και τον λαόν των Αχαιών να σώσουν διότι αυτό που εσκέφθησαν στο χέρι τους δεν είναι, δεν κατορθώνεται, αφού εγώ θα μείνω στον θυμόν μου. </p>	420
	<p> Και ας μείνει εδώ να κοιμηθεί ο Φοίνιξ και άμα φέξει καθώς θα κάμομε πανιά για την γλυκιάν πατρίδα, μαζί μου ας έλθει, αν βούλεται· κι εγώ δεν θα τον βιάσω». </p>	425
	<p> Είπε· κι εκείνοι εσίγησαν, άφωνοι μείναν όλοι, από την σκληρήν άρνησιν, που ακούσαν, ξιπασμένοι. </p>	430

στ. 404 το λίθινο κατώφλι... Πυθώνα: ο ναός του Απόλλωνα στους Δελφούς. Το μαντείο ήταν φημισμένο για τα πλούσια αφιερώματα των πιστών.

στ. 412 κ.εξ. Σύμφωνα με την προφητεία που αναφέρει εδώ ο ήρωας, έχει τη δυνατότητα να διαλέξει ανάμεσα στον ένδοξο πρόωρο θάνατο και την πολύχρονη αλλά άδοξη ζωή. Ποιος άλλος μυθικός ήρωας έπρεπε να διαλέξει ανάμεσα στον άδοξο δρόμο των υλικών αγαθών και το δύσβατο μονοπάτι της δόξας και των κακουχιών;

στ. 431 ξιπασμένοι: σασιτισμένοι (πρβ. σχόλ. στ. Γ 224).

Η καταδίκη του εμφύλιου πολέμου
«ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος
ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου ὀκρυνόντος.»
(I 63-64)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οι καυχησιολογίες του Έκτορα

«[...] και τρεις εβρόντηξε ο βαθύγνωμος ο Δίας από την Ίδα, 170
σημάδι για τους Τρώες, πως χάριζε σ' αυτούς τη νίκη ακέρια.
Φώναξε τότε ο μέγας Έκτορας στους Τρώες γκαρδιώνοντάς τους:
“Λυκιώτες και Δάρδανοι αντρόψυχοι και Τρώες, ακούστε με όλοι!
Άντρες σταθείτε, ορθή κρατάτε τη της αντριγιάς τη φλόγα!
Τώρα το ξέρω πως εσύγκλινε του Κρόνου ο γιος και δίνει
νίκη σε με και δόξα αθάνατη, και πίκρες στους Αργίτες.
Οι ανέμναλοι! Που πήραν κι έχτισαν το καστροτείχι ετούτο,
κούφιο και τιποτένιο, ανήμπορο τη λύσσα μας να κόψει·
τι το σκαφτό χαντάκι τ' άτια μας μεμιάς θα το πηδήξουν.
Μα όντας εγώ μπρος στα καράβια τους τα βαθουλά πια φτάσω, 180
την καταλύτρα ας μην ξεχάσουμε φωτιά την ώρα εκείνη·
θέλω να κάψω τα πλεύμενα κι αυτούς να τους σκοτώσω,
τους Δαναούς, πλάι στα καράβια τους, μες στον καπνό πνιγμένους».

(Ιλιάδα, Θ 170-183, μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακρυδής, ΟΕΔΒ 1983)

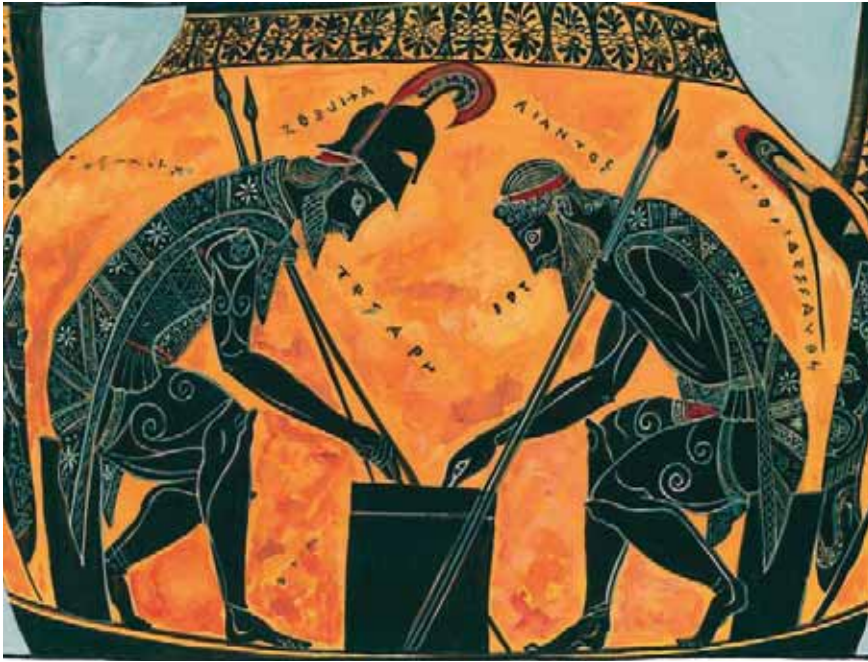
2. Της Λιογέννητης (απόσπασμα, στ. 41-51)

«Για πείτε του του Κωσταντή, του μωσκαναθρεμμένου,
δε θέλω τον, δε χρήζω τον, δεν καταδέχομαί τον.
Σαν έρθει η μάνα μ' απ' τη γης κι ο κύρης μ' απ' τον Άδη,
τα δυο μ' αδέλφια τα καλά από τον Κάτω Κόσμο,
να σπείρουνε τη θάλασσα σιτάρι να καρπίσει,
χρυσάγανο, χρυσόσταχο και χρυσοκονδυλάτο,
και με τ' αργυροδρέπανα να μπουν να το θερίσουν,
κι εις τον αφρό της θάλασσας να κάνουμε τ' αλώνι,
μηδέ και τ' άχυρο βραχεί, μηδέ και το σιτάρι,
μηδέ την πάχνη τ' αλωνιού αέρας να την πάρει,
τότε κι εγώ τον Κωνσταντή θα τονε πάρω γι' άντρα».

(Ν. Πολίτης, Εκλογή από τα τραγούδια του ελληνικού λαού,
αρ. 74, εκδόσεις «γράμματα», Αθήνα 1991, σελ. 112)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Εκτός από την απαρίθμηση των δώρων που υπόσχεται ο Αγαμέμνωνας, ποιοι είναι οι άλλοι βασικοί άξονες (κύριες ιδέες) του λόγου του Οδυσσέα; Αφού τους επισημάνετε, να σχηματίσετε με αυτούς ένα γενικό διάγραμμα, το οποίο να αποτυπώνει τη δομή (κατασκευή) του λόγου του βασιλιά της Ιθάκης.
2. Αφού απαριθμήσετε τα δώρα που υπόσχεται ο Αγαμέμνωνας, να γράψετε αν νομίζετε ότι αυτά θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τον Αχιλλέα, ώστε να αποβάλει το θυμό του και να επιστρέψει στη μάχη. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας, λαμβάνοντας υπόψη σας το χαρακτήρα του Πηλείδη, όπως τον γνωρίσαμε έως εδώ.
3. Θυμηθείτε με ποια λόγια επαινεί τη ρητορική δεινότητα του Οδυσσέα ο Τρώας Αντήνορας (Γ 216-223): ο λόγος που μόλις διαβάσατε (Ι 225-306) δικαιολογεί το εγκώμιο του Αντήνορα ή όχι; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.
4. Λαμβάνοντας υπόψη σας ότι ένας πατέρας γνωρίζει καλά το παιδί του και διαβάζοντας τη συμβουλή που δίνει ο Πηλέας στον Αχιλλέα (στ. Ι 254-258), τι συμπεραίνετε σχετικά με το χαρακτήρα του ήρωα;
5. Ο Αχιλλέας από την αρχή του λόγου του δηλώνει ότι «*ασάλευτη θα μείν' η θέλησός*» του (στ. Ι 310). Αυτή η άρνησή του να υποχωρήσει επαναλαμβάνεται συχνά (*λαϊτμοτίβ*: επαναλαμβανόμενο μοτίβο) σε όλη την έκταση του λόγου του. Να επισημάνετε τις φράσεις και τους ανάλογους στίχους που εκφράζουν την ανυποχώρητη στάση του ήρωα.
6. Λίγο πριν αποχωρήσει η πρεσβεία από τη σκηνή του Αχιλλέα, ο ήρωας ανυποχώρητος λέει: «*Πηγαίνετε και φανερά κηρύξετ' ό,τι λέγω· / ό,τι απ' το έργον φονικόν θ' απέχω του πολέμου, / ώσπου τον θεϊόν Έκτορα να ιδώ τον Πριαμίδην / στων Μυρμιδόνων τες σκηνές εμπρός και στα καράβια / φονεύοντας τους Αχαιοούς και καιόντας τα πλοία*» (Ι 649-653, μτφρ. Ι. Πολυλάς. Βλ. και Περιληπτική αναδιήγηση της Ι ραψωδίας). Έχοντας υπόψη σας αυτά τα λόγια του ήρωα, την απάντηση που έδωσε πριν στον Οδυσσέα, αλλά και τη στάση και τις αποφάσεις του κατά τη σύγκρουσή του με τον Αγαμέμνονα (Α 150 κ.εξ.), πιστεύετε ότι ο Αχιλλέας παραμένει το ίδιο ανυποχώρητος ή, παρά τις επαναλαμβανόμενες αρνήσεις του, αφήνει κάποιο μικρό περιθώριο να αλλάξει γνώμη; Να στηρίξετε την απάντησή σας με συγκεκριμένους στίχους του κειμένου.
7. Στο λόγο του Αχιλλέα προβάλλονται αξίες όπως η ειλικρίνεια, η αναγνώριση της ευγνωμοσύνης, η τιμή, η αγάπη για τη γυναίκα-σύντροφο και η δικαιοσύνη. Επίσης, ο ήρωας εκφράζεται αλλού με πικρία, αλλού με οργή ή με περιφρόνηση και αλλού με ειρωνεία ή με απαισιόδοξη διάθεση. **α)** Να επισημάνετε τα αντίστοιχα χωρία και να τα αναλύσετε με λίγα λόγια. **β)** Λαμβάνοντας υπόψη σας αυτά τα στοιχεία, να ηθογραφήσετε τον Αχιλλέα από το λόγο του.
8. Ποια προφητεία έχει κάνει η Θέτιδα για το τέλος του γιου της και ποια επιλογή κάνει ο Αχιλλέας στο λόγο του; Νομίζετε ότι ο ήρωας είναι ειλικρινής, όταν προφέρει αυτά τα λόγια; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
9. Αφού διαβάσετε την περιγραφή της σκηνής όπου ο Έκτορας εκστομίζει τις απειλές του στο Θ (βλ. Παράλληλο κείμενο 1), να επισημάνετε ποια στοιχεία αυτής της σκηνής χρησιμοποιεί ο Οδυσσέας στο λόγο του και να συζητήσετε στην τάξη τι εξυπηρετεί η χρήση αυτών των στοιχείων καθώς και η συνεχής αναφορά του ονόματος του Έκτορα στο λόγο του βασιλιά της Ιθάκης.

Εικόνα 22. Αίας και Αχιλλέας σε παιχνίδι ανάλογο με τα ζάρια (επιφωνήσεις: τέσσερα, τρία). Μελανόμορφος αμφορέας, περίπου 530 π.Χ. Ρώμη, Μουσείο Βατικανού.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στην ομηρική ποίηση και στο δημοτικό μας τραγούδι χρησιμοποιείται συχνά ο εκφραστικός τρόπος των «αδυνάτων», ο οποίος δηλώνει με έμφαση και παραστατικότητα ότι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί κάτι. Συνήθως ο ποιητής βάζει τον ήρωα να παραλληλίζει αυτό που ο ίδιος δε θέλει να γίνει με κάτι που αντίκειται στους φυσικούς νόμους. **α)** Να βρείτε σε ποια σημεία του λόγου του Αχιλλέα χρησιμοποιείται αυτός ο εκφραστικός τρόπος και τι πετυχαίνει μ' αυτόν ο ποιητής. **β)** Να αναζητήσετε στον όρκο του Αχιλλέα (Α 235 κ.εξ.), και στα Παράλληλα κείμενα (σελ. 33 και 97) το θέμα των «αδυνάτων». **γ)** Να αναζητήσετε το μοτίβο των «αδυνάτων» σε παραδόσεις ή δημοτικά τραγούδια της ιδιαίτερης πατρίδας σας και να εξετάσετε αν παίζει τον ίδιο ρόλο στην ομηρική ποίηση και στη νεότερη παράδοσή μας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Παράδοση, Νόμος, Μοτίβο, Μορφή, Δομή]
2. Το κεντρικό τμήμα του λόγου του Οδυσσέα είναι μια αναφορά των δώρων που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας στον Αχιλλέα για να επιστρέψει στη μάχη. Η ανταλλαγή δώρων στην ομηρική κοινωνία ήταν συνηθισμένη και επρόκειτο κυρίως για: δώρα φιλοξενίας (ξεινήια), γαμήλια δώρα (έδνα) και δώρα για αποζημίωση (άποινα). **α)** Σε ποια / ποιες κατηγορίες μπορούν να ενταχθούν τα δώρα που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας και γιατί; **β)** Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναζητήσετε άλλες περιπτώσεις ανταλλαγής δώρων στην *Ιλιάδα*, να τις εντάξετε σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες και να προσπαθήσετε να εξηγήσετε ποιες κοινωνικές συνθήκες της εποχής απαιτούσαν τέτοιες πρακτικές στις κοινωνικές σχέσεις. Σήμερα η ανταλλαγή δώρων διατηρεί στοιχεία εκείνης της εποχής ή όχι; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Κοινωνικές σχέσεις, Ανταπόδοση, Διαπολιτισμικότητα]

ραψωδία Κ

Δολώνεια

(Το επεισόδιο του Δόλωνα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η νύχτα που ακολουθεί την άρνηση του Αχιλλέα είναι δύσκολη για τους Αχαιούς. Όλοι αγωνιούν για τις εξελίξεις, ενώ στο τρωικό στρατόπεδο επικρατεί μια ζωηρή κίνηση. Ο Αγαμέμνωνας και ο Μενέλαος δεν μπορούν να κοιμηθούν και, αφού ξυπνούν και τους άλλους αρχηγούς, συγκροτούν πολεμικό συμβούλιο. Αποφασίζουν να στείλουν κάποιον κατάσκοπο στο εχθρικό στρατόπεδο, ώστε να μάθουν τις προθέσεις των αντιπάλων. Την επικίνδυνη αποστολή αναλαμβάνουν ο Διομήδης και ο Οδυσσέας. Την ίδια στιγμή ο Έκτορας για τον ίδιο σκοπό στέλνει τον Δόλωνα στο ελληνικό στρατόπεδο. Ο Τρώας κατάσκοπος όμως θα πέσει στα χέρια του Οδυσσέα και του Διομήδη, οι οποίοι, αφού τον ανακρίνουν και παίρνουν τις πληροφορίες που χρειάζονται, τον σκοτώνουν. Στη συνέχεια πλησιάζουν τον καταυλισμό των Θρακών, συμμάχων των Τρώων. Ο Διομήδης σκοτώνει το βασιλιά των Θρακών Ρήσο και τους άντρες του, ενώ ο Οδυσσέας αρπάζει τα ονομαστά άλογά του. Μ' αυτό το περίλαμπρο λάφυρο οι δυο Έλληνες κατάσκοποι επιστρέφουν στο αχαιϊκό στρατόπεδο, όπου τους γίνεται θριαμβευτική υποδοχή.

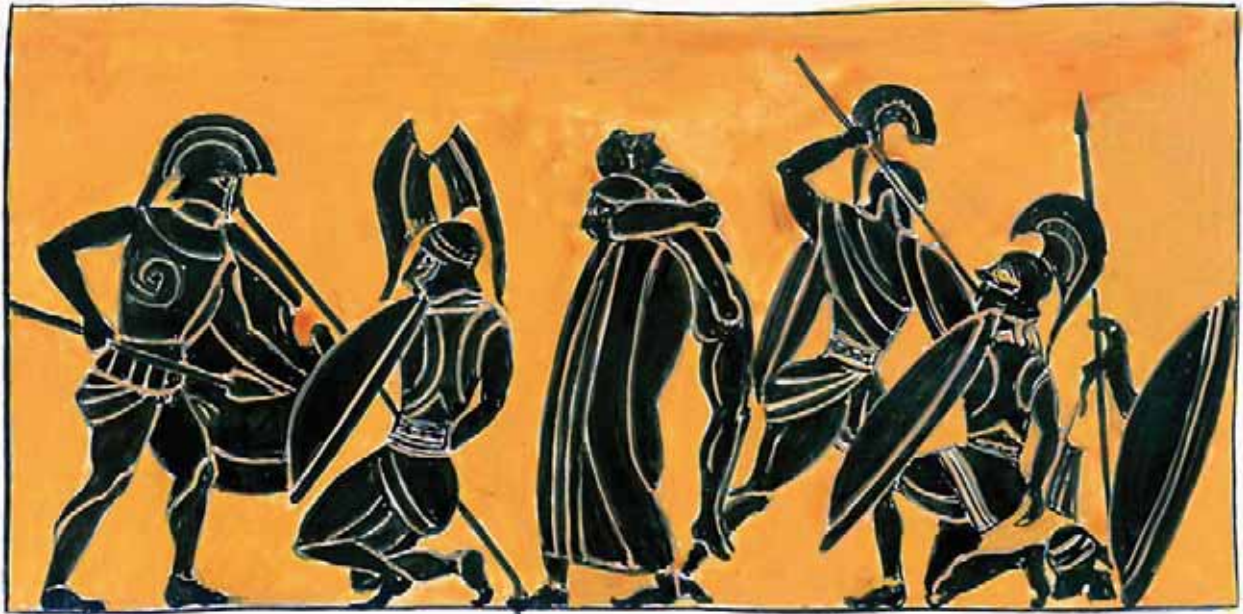
ραψωδία Λ

Άγαμέμνωνος ἀριστεία

(Τα κατορθώματα του Αγαμέμνονα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ξημερώνει η 26η ημέρα της *Ιλιάδας* και τρίτη ημέρα μάχης, της οποίας τα γεγονότα απλώνονται μέχρι τη μέση της Σ ραψωδίας. Στην αρχή της μάχης οι Αχαιοί φαίνεται να επικρατούν· καταφέρνουν μάλιστα να απωθήσουν τους Τρώες έως κάτω από τα τείχη της Τροίας. Εκείνος που ξεχωρίζει και πραγματοποιεί την *αριστεία* του είναι ο Αγαμέμνωνας. Τότε ο Δίας στέλνει την Ίριδα και εμπνυχώνει τον Έκτορα. Στο μήνυμα όμως της Ίριδας πρέπει να σημειώσουμε τη ρητή δήλωση του Δία: ο πατέρας θεών και ανθρώπων υπόσχεται επιτυχίες στο πρωτοπαλικάρο των Τρώων «*ώσπου να πέσ' ο ήλιος και τ' άγιο σκότος φθάσει*» (Λ 209). Αυτή η υπόσχεση δεν συμφωνεί με το σχέδιο του Δία που είδαμε στο Θ; Στη συνέχεια οι Τρώες αντεπιτίθενται και υποχρεώνουν τους Έλληνες να υποχωρήσουν. Ο Αγαμέμνονας μάλιστα, αφού τραυματίζεται, αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη μάχη. Και το χειρότερο, σε λίγο θα τον ακολουθήσουν τραυματισμένοι ο Διομήδης, ο Οδυσσέας και ο γιατρός Μαχάων. Η αντίσταση των Ελλήνων κάμπτεται· μόνο ο Αϊάντας εξακολουθεί να αμύνεται γενναία. Ο Αχιλ-

Εικόνα 23. Σκηνές μάχης μεταξύ Τρώων και Αχαιών.
Αρχαϊκός μελανόμορφος αμφορέας. Ρώμη, Συλλογή Basseggio (αντίγραφο).

λέας, που παρακολουθεί τις εξελίξεις από το πλοίο του, βλέπει τον Νέστορα να μεταφέρει έναν πληγωμένο, τον Μαχάονα, στις σκηνές. Στέλνει, λοιπόν, τον Πάτροκλο να μάθει ποιος είναι ο τραυματίας. Μήπως ο Αχιλλέας αρχίζει να λυγίζει; Η αποστολή του Πάτροκλου στη σκηνή του Νέστορα προοικονομεί *όμηρικῶ τῷ τρόπῳ* τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν: ο γέροντας της Πύλου παρουσιάζει στον Πάτροκλο την κρισιμότητα της κατάστασης και τον παρακινεί να μεταπείσει τον Αχιλλέα να γυρίσει στη μάχη ή, σε αντίθετη περίπτωση, να οδηγήσει ο ίδιος τους Μυρμιδόνες στη μάχη, φορώντας την πανοπλία του Αχιλλέα. Ίσως τότε, λέει, οι Τρώες να τρομάξουν και να υποχωρήσουν. Θα έχει άραγε αποτέλεσμα αυτή η δεύτερη και ανεπίσημη «πρεσβεία» στον Αχιλλέα;

**Οι συμβουλές των γερόντων στους νεότερους
Ο Νέστορας αναφέρει τις συμβουλές του Πηλέα στο γιο του,
του Μενόιτιου στον Πάτροκλο και προσθέτει και τις δικές του**

«Ο γέροντας Πηλέας παράγγελνε στο γιο του τον Αχιλλέα να είναι πάντα πρώτος στην παλικαριά και να τους ξεπερνάει όλους· εσένα πάλι έτσι σου παράγγελνε ο Μενόιτιος, ο γιος του Άκτορα: “Γιε μου, στη γενιά στέκει πιο πάνω ο Αχιλλέας, μεγαλύτερος στα χρόνια όμως είσαι συ, αν και στη δύναμη εκείνος είναι πολύ καλύτερος. Με τρόπο όμως να του λες λόγια γνωστικά και να τον συμβουλεύεις, και να του δίνεις οδηγίες, κι εκείνος θα σ’ ακούει για το καλό του”. Έτσι σου παράγγελνε ο γέροντας, εσύ όμως το ξεχνάς. Όμως ακόμα και τώρα θα μπορούσες να τα πεις αυτά στο γενναίο Αχιλλέα, μήπως σε ακούσει. Ποιος ξέρει αν με τη βοήθεια του θεού δεν τον συγκινούσες συμβουλεύοντάς τον; Καλή είναι η συμβουλή του φίλου».

(Ιλιάδα Α 783-793, μτφρ. Ό. Κομνηνού-Κακριδή, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1954)

ραψωδία Μ

Τειχομαχία

(Η μάχη γύρω από το αχαϊκό τείχος)

Περιληπτική αναδιήγηση

Στο τρωικό πεδίο συνεχίζεται η υποχώρηση των Αχαιών. Η μάχη μαίνεται και οι Τρώες βρίσκονται κιόλας μπροστά στην προστατευτική τάφρο του αχαϊκού τείχους. Ύστερα από πρόταση του φίλου και συμβούλου του Έκτορα, Πολυδάμαντα, επιχειρούν να διαβούν την τάφρο πεζοί, χωρισμένοι σε πέντε ομάδες, κάθε ομάδα με τον αρχηγό της. Μόνο ο σύμμαχος των Τρώων Άσιος θέλησε να παραβιάσει το τείχος με τη βοήθεια των αρμάτων και των αλόγων, αλλά αποκρούστηκε από τους Αχαιούς. Ενώ ο Έκτορας ετοιμάζεται να περάσει την τάφρο, ένα δυσοίωνα σημάδι εμφανίζεται: ένας αετός πετάει ψηλά κρατώντας στα νύχια του ένα πληγωμένο φίδι· το ιερό πτηνό του Δία όμως δεν καταφέρνει να νικήσει ολοκληρωτικά το θύμα του και, καθώς τραυματίζεται από αυτό, αναγκάζεται να το αφήσει να πέσει αιμόφυρτο ανάμεσα στους Τρώες. Εξαιτίας του κακού οιωνού, ο Πολυδάμαντας συμβουλεύει να μην προχωρήσουν. Ο Έκτορας όμως έχει εμπιστοσύνη στον Δία και θα απαντήσει στους ενδοιασμούς του φίλου του με τον πιο όμορφο, ίσως, στίχο της *Ιλιάδας*: «*εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης*» (Μ 243). Ο αγώνας συνεχίζεται αδιάλειπτα και οι Τρώες πιέζουν όλο και περισσότερο τους Αχαιούς. Μια πρώτη επίθεση του Έκτορα αποκρούεται. Την ίδια τύχη θα έχει και η επίθεση του συντρόφου του Γλαύκου και δεύτερου βασιλιά των Λυκίων, του Σαρπηδόνα. Τη στιγμή όμως που οι δύο Αίαντες απωθούν την επίθεση του Σαρπηδόνα, τον οποίο προστατεύει ο πατέρας του Δίας, σε άλλο σημείο του τείχους ο Έκτορας ρίχνει τεράστιο λίθο και γκρεμίζει μια πύλη του στρατοπέδου. Η είσοδος του πρωτοπαλίκαρα των Τρώων στο αχαϊκό στρατόπεδο παρουσιάζεται από τον ποιητή με μεγαλοπρέπεια: η αντίθεση ανάμεσα στη σκοτεινή έκφραση του προσώπου του και στη λαμπερή πανοπλία του υπογραμμίζει την απειλή που πλησιάζει. Πίσω του εισβάλλουν οι Τρώες και απωθούν τους Αχαιούς στα πλοία. Θυμάστε κρίσιμότερη στιγμή από αυτήν για τους Αχαιούς; Ποιος είχε προβλέψει αυτή την εξέλιξη, μιλώντας χλευαστικά για το αχαϊκό τείχος;

Εικόνα 24. Ο Έκτορας ρίχνει μεγάλη πέτρα σε μια πύλη του αχαϊκού τείχους. Αντίγραφο από βουλγαρική εικονογραφημένη *Ιλιάδα*, 1969.

ραψωδία Ν

Μάχη ἐπὶ ταῖς ναυσὶν (Μάχη κοντά στα πλοία)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η ραψωδία Ν αφηγείται τις φονικές μάχες στο εσωτερικό του αχαιϊκού τείχους. Η πίεση που δέχονται οι Αχαιοί είναι ιδιαίτερα απειλητική: ο Έκτορας έχει καυχηθεί ότι θα βάλει φωτιά στα καράβια (πότε;). Ο ποιητής καταφεύγει στην *επιβράδυνση*: ο Δίας, βέβαιος ότι κανείς θεός δε θα τολμήσει να παραβεί τις εντολές του, στρέφει αλλού το βλέμμα του. Τότε ο Ποσειδώνας χωρίς να χάσει καιρό σπεύδει να βοηθήσει τους Δαναούς. Από τα βουνά της Σαμοθράκης, όπου παρακολουθούσε με πόνο τις απανωτές ήττες τους, φτάνει με τέσσερις δρασκελιές στο ολόχρυσο παλάτι του, στα βάθη της θάλασσας. Παίρνει το αμάξι του και, σαν αστραπή, φτάνει στα πλοία των Αχαιών. Στην αρχή πλησιάζει τους δυο Αίαντες και τους ενθαρρύνει με λόγια· ύστερα πάει πιο πίσω, κοντά στα πλοία, όπου βρίσκει τους αρχηγούς απελπισμένους και προσπαθεί να τους αναπερώσει το ηθικό. Οι προσπάθειές του έχουν αποτέλεσμα: οι φάλαγγες ορθώνονται σαν πυκνό χάλκινο τείχος και ανακόπτουν για την ώρα την προέλαση των Τρώων.

Συνάπτονται αιματηρές γενικές μάχες, αλλά και μονομαχίες που δίνουν ποικιλία στην αφήγηση. Ξεχωρίζουν οι Τρώες Έλενος, Αινείας, Πάρης και βέβαια ο Έκτορας, ο οποίος πολεμάει στο κέντρο. Από τη μεριά των Ελλήνων πρωτοστατούν οι Κρητικοί Ιδομενέας και Μηριόνης, ο γιος του Νέστορα Αντίλοχος, ο Τεύκρος, οι δύο Αίαντες και ο Μενέλαος. Η μάχη απλώνεται και από τις δυο μεριές, ενώ στο κέντρο πρωταγωνιστούν ο Έκτορας και ο Αίαντας ο Τελαμώνιος. Οι Έλληνες εξακολουθούν να βρίσκονται σε δεινή θέση, αλλά αμύνονται με σθένος. Ο θόρυβος του πολέμου γεμίζει τον αιθέρα.

ραψωδία Ε

Διὸς ἀπάτη
(Η εξαπάτηση του Δία)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο θόρυβος κάνει τον Νέστορα να βγει από τη σκηνή του, όπου τον αφήσαμε (πότε;) να περιποιείται τον τραυματισμένο Μαχάονα. Η κατάσταση που αντικρίζει τον θλίβει. Αποφασίζει να επισκεφθεί τον Αγαμέμνονα στη σκηνή του. Τον βρίσκει απελπισμένο να παρακολουθεί τη μάχη με τους άλλους πληγωμένους αρχηγούς, τον Οδυσσέα και τον Διομήδη. Ο Αγαμέμνονας φοβάται μήπως ο Έκτορας πραγματοποιήσει και τις χειρότερες απειλές του: να βάλει φωτιά στα πλοία και να σκοτώσει όλους τους Δαναούς. Τα αλλεπάλληλα χτυπήματα, λέει, δείχνουν ότι ο Δίας ευνοεί τους Τρώες, γι' αυτό προτείνει και πάλι ως μόνη λύση τη φυγή μέσα

στη νύχτα. Αυτή τη φορά, όμως, δε θα βρει αντίθετο μόνο τον Διομήδη αλλά και τον Οδυσσέα, που απορρίπτει την πρότασή του με λόγια προσβλητικά. Τελικά, έπειτα από συμβουλή του Διομήδη, ξεκινούν όλοι για τη μάχη. Αν και είναι πληγωμένοι, η παρουσία τους θα δώσει κουράγιο στο στρατό. Ενθάρρυνση και ελπίδα τους δίνει και ο Ποσειδώνας, ο οποίος ξεσηκώνει όλο το στρατό φωνάζοντας δυνατά όσο εννιά ή δέκα χιλιάδες άνθρωποι.

Την ίδια στιγμή η Ήρα, για να αποσπάσει την προσοχή του Δία, έτσι ώστε ο Ποσειδώνας να βοηθήσει τους Αργίτες ανενόχλητος, βάζει σε ενέργεια τα θέλητρά της. Καλλωπίζεται, φοράει τα κοσμήματά της, δανείζεται μ' ένα μικρό ψέμα τη μαγική ζώνη της Αφροδίτης και πετυχαίνει τη συνεργασία του Ύπνου. Παρασύρει έτσι τον Δία πάνω στην Ίδη σ' ένα ερωτικό παιχνίδι, καθώς είναι κρυμμένοι και οι δυο μέσα σ' ένα χρυσό σύννεφο. Ύστερα από αυτό ο Κρονίδης αποκοιμείται βαθιά. Αμέσως ο Ύπνος ειδοποιεί τον Ποσειδώνα ότι μπορεί ελεύθερα πλέον να βοηθήσει τους Έλληνες. Εκείνος παροτρύνει τους Αχαιούς και τους ρίχνει με ορμή στον αγώνα. Η μάχη παίρνει γρήγορα μεγάλες διαστάσεις. Ξαφνικά ο Έκτορας τραυματίζεται από τον Αίαντα και απομακρύνεται από τη μάχη. Εύκολα, έτσι, οι Αχαιοί τρέπουν τους Τρώες σε φυγή. Ο ποιητής επικαλείται τις Μούσες να του πουν ποιος Έλληνας δοξάστηκε πιο πολύ με τη βοήθεια του Ποσειδώνα σ' αυτήν τη μάχη.

ραψωδία Ο

Παλίωξις παρὰ τῶν νεῶν

(Οι Αχαιοί απομακρύνουν τους Τρώες από τα πλοία – Οι Τρώες απωθούν και πάλι τους Αχαιούς μέσα στο στρατόπεδο)

Περίληπτική αναδιήγηση

Ο Δίας αφυπνίζεται και αντικρίζει έκπληκτος τη σφοδρή ελληνική επέλαση. Αμέσως ξεσπά με απειλές εναντίον της Ήρας, αλλά εκείνη τον διαβεβαιώνει με όρκο πως το θέαμα που βλέπει είναι έργο του Ποσειδώνα. Ο Δίας τότε γίνεται πιο φιλικός, της εξηγεί όλο το σχέδιό του μέχρι την πτώση της Τροίας και ζητάει τη συνεργασία της. Έτσι η φιλονικία εκτονώνεται και η Ήρα φεύγει για τον Όλυμπο με την εντολή να στείλει στην Ίδη την Ίριδα και τον Απόλλωνα. Σε λίγο ο Δίας υποδέχεται με χαρά τους δύο θεούς και, αφού στέλνει την Ίριδα να απομακρύνει τον Ποσειδώνα από το πεδίο της μάχης, αναθέτει στον Απόλλωνα να συνεφέρει τον πληγωμένο Έκτορα και να αναχαιτίσει την προέλαση των Ελλήνων.

Η επέμβαση του Φοίβου έχει άμεσα αποτελέσματα. Οι Αχαιοί προβάλλουν σθεναρή αντίσταση, αλλά αναγκάζονται τελικά να υποχωρήσουν μέσα στο τείχος. Ο Απόλλωνας γκρεμίζει ένα μέρος του και οι Τρώες εισβάλλουν και πάλι στο ελληνικό στρατόπεδο. Οι Έλληνες ανασυντάσσονται και μάχονται με πείσμα. Αυτός που τους εμπνέει με τα λόγια του και κρατάει τον αγώνα είναι ο Αίαντας ο Τελαμώνιος, ο οποίος αμύνεται υπεράνθρωπα με το μακρύ κοντάρι του πάνω στο καράβι του Πρωτεσίλαου, ενώ οι εχθροί γύρω του πασχίζουν ναβάλουν φωτιά. Την ίδια στιγμή ο Πάτροκλος, που έχει δει από τη σκηνή του πληγωμένου Ευρύπυλου την άτακτη υποχώρηση των Αχαιών, τρέχει στον Αχιλλέα με σκοπό να τον πιέσει να επιστρέψει στη μάχη.

ραψωδία Ο 1-79

Η αφύπνιση του Δία πάνω στην Ίδη επαναφέρει το μύθο στην κοίτη του

- Ο Δίας αφυπνίζεται κυριολεκτικά και μεταφορικά
- Απειλές, όρκοι και μια πρόταση συνεργασίας
- Το σχέδιο του Δία πιο ολοκληρωμένο

Και αφού τους πάλους διάβηκαν και το χαντάκι οπίσω
φεύγοντας κι έστρωσαν πολλούς των Δαναών οι λόγχες,
σιμά στ' αμάξια στάθηκαν του φόβου κερωμένοι,
και ο Ζευς από τες αγκαλιές εξύπνησε της Ήρας
της Ίδης εις τες κορυφές· τινάχθη, εστάθη κι είδε
τους Αχαιούς κατάποδα να κυνηγούν τους Τρώας.
Κι εκεί μέσα στον πόλεμον τον μέγαν Ποσειδώνα·
μακρόν τον Έκτορα χαμαί, στα πόδια των συντρόφων,
που με στυμμένην την ψυχήν λαχάνιαζε κι εξέρνα
αίμα, τι δεν τον κτύπησε των Αχαιών ηρώων
ο ύστερος· και των θεών και ανθρώπων ο πατέρας
τον είδε, τον λυπήθηκε, και μ' άγριο βλέμμα εστράφη
στην Ήραν, κι είπεν: «Ω σκληρή, αδάμαστη, το βλέπω
δόλος δικός σου πονηρός τον Έκτορα τον θείον
απόκοψε απ' τον πόλεμον κι εσκόρπισε τους Τρώας.
Δεν ξέρω αν το βαρύτατο μηχάνημα και πάλιν
θα μου πλερώσεις πρώτη εσύ και σε κακοκτυπήσω.
Θυμάσαι όταν εκρέμοσουν ψηλά και αμόνια δύο
σου 'χα στες φτέρνες, και χρυσήν ασύντριφτην στα χέρια
άλυσον και συ κρέμοσουν στα νέφη του αιθέρα;
Και αν κι εγογγύζαν οι θεοί στα πέρατα του Ολύμπου
κανείς δεν είχε δύναμιν να δράμει να σε λύσει·

Ο Δίας ξυπνά αιφνίδια –
Η εικόνα που αντικρίζει

5

10

15

20

Εξόσπασμα του Δία εναντίον
της Ήρας

στ. 1 τους πάλους: τους πασσάλους που έκαναν τη διάβαση της τάφρου, γύρω από το τείχος των Αχαιών, ακόμη πιο δύσκολη.

στ. 3 σιμά στ' αμάξια: οι Τρώες σταματούν, για να ανασυνταχθούν στο σημείο όπου είχαν αφήσει τα άρματα, κοντά στην τάφρο (Μ 85).

του φόβου κερωμένοι: χλωμοί, όπως το κερύ, από το φόβο τους.

στ. 3-13 Στους στίχους αυτούς ο ποιητής αποτυπώνει με λεπτομέρειες το θέαμα που αντικρίζει ο Δίας μόλις αφυπνίζεται.

στ. 4 από τες αγκαλιές εξύπνησε της Ήρας: βλ. Περιληπτική αναδιήγηση ραψωδίας Ε.

στ. 9 με στυμμένην την ψυχήν: ξεπνοϊσμένος, με χαμένες τις αισθήσεις του.

στ. 10-11 τι δεν τον κτύπησε... / ο ύστερος: (σχήμα λιτότητας) γιατί τον είχε χτυπήσει ο καλύτερος ανάμεσα στους Αχαιούς. Ποιον εννοεί ο ποιητής;

στ. 16 το βαρύτατο μηχάνημα: τη σοβαρότατη αυτή δολοπλοκία.

στ. 17 πρώτη εσύ: η τιμωρία θα επιβαλλόταν πρώτα στην Ήρα και ύστερα στους συνενόχους της, τον Ποσειδώνα και τον Ύπνο (βλ. ραψωδίες Ν και Ξ).

στ. 21-22 και αν κι εγογγύζαν... να δράμει: αν και πονούσαν οι θεοί βλέποντας την Ήρα να υφίσταται αυτό το μαρτύριο, κανείς τους δεν τολμούσε να τρέξει να τη βοηθήσει.

	<p> ότι απ' την πύλην τ' ουρανού θα τον κατακυλούσα στην γην να χάσει την πνοήν· και μ' όλα τούτα ο πόνος δεν έπαυε που μ' έσφαζε του θείου Ηρακλέους, </p>	25
	<p> απ' όταν συ με το Βοριά την κάθε ανεμοζάλην κατάφερες κακόγνωμα, και στ' άγρια πελάγη τον πέταξες, ώσπου στην Κω τον έφερες ν' αράζει. Εκείθ' εγώ τον έσωσα, που 'χε βαστάξει αγώνες πολλούς και τον ξανάφερα στο ιπποτρόφον Άργος. </p>	30
Αντίδραση της Ήρας	<p> Και τούτ' αν καλοθυμηθείς θ' αφήσεις την απάτην, και αν ήλθες απ' τον Όλυμπον και μ' έφερες να πέσω στο πλάγι σου, να μη θαρρείς που αυτό θα σ' ωφελήσει». </p> <p> Είπε κι η μεγαλόφθαλμη θεά πάγωσεν όλη, και προς αυτόν απάντησε με λόγια φτερωμένα: </p>	35
	<p> «Μάρτυς μου η γη και ο ουρανός πλατύτατος επάνω και της Στυγός τα ρέματα που χύνονται στον Άδην, οπού 'ναι ο πρώτος και φρικτός των αθανάτων όρκος, κι η ιερή σου κεφαλή κι η νυμφική μας κλίνη, που όρκον σ' εκείνην ψεύτικον δεν θα 'κανα ποτέ μου· </p>	40
	<p> τον Ποσειδώνα εγώ ποσώς δεν έβαλα να βλάψει τους Τρώας και τον Έκτορα, και να βοηθεί τους άλλους, αλλά εκινήθη μόνος του θαρρώ, κι αισθάνθη λύπην άμ' είδε πως οι Αχαιοί συντριβόνταν στες πρύμνες. </p>	45
	<p> Όμως θα τον συμβούλευα κι εκείνος να πηγαίνει όπου και αν, μαυρονέφελε, σαν αρχηγός προστάξεις». </p> <p> Είπε, και τότε των θεών και ανθρώπων ο πατέρας μ' ένα χαμόγελο γλυκό σ' εκείνην απαντούσε: </p>	50
Οι επόμενες ενέργειες και τα σχέδια του Δία	<p> «Άμποτε, Ήρα σεβαστή, στο εξής ν' αποφασίσεις εις το συνέδριον των θεών να συμφωνείς μ' εμένα. </p>	55
	<p> Τότε, θαρρώ, και ο Ποσειδών, όσον και αν θέλει αλλέως, σ' ό,τι ποθείς εσύ κι εγώ, τον νουν του θα γυρίσει. Και αν ομιλείς αληθινά, με όλην την καρδιά σου, άμε στα γένη των θεών την Ίριν να καλέσεις και τον λαμπρόν Απόλλωνα να έλθουν εδώ πέρα. </p>	55
	<p> Εκείνην θα προστάξω εγώ μες στον λαόν να δράμει των χαλκοφράκτων Αχαιών, να ειπεί του Ποσειδώνος </p>	

στ. 36-39 Ο όρκος των θεών στη Στύγα, την πηγή του Άδη, θεωρούνταν ο πιο φρικτός όρκος των αθανάτων, γιατί τους θύμιζε το θάνατο και την απώλεια της αθανασίας σε περίπτωση επιορκίας.

στ. 40 **όρκον... ψεύτικον:** η Ήρα δεν ψευδορκεί, γιατί πράγματι δεν έβαλε τον Ποσειδώνα «να βλάψει τους Τρώας και τον Έκτορα» (στ. 41-42). Ο Ποσειδώνας ενήργησε μόνος του και η απάτη της Ήρας τον διευκόλυνε στις ενέργειές του. Να προσέξουμε όμως ότι η θεά δε συμπεριλαμβάνει την «απάτη» στον όρκο της.

στ. 49 **άμποτε:** μακάρι. Ο Δίας εύχεται στο μέλλον να έχει σύμμαχο την Ήρα στις συνελεύσεις των θεών.

στ. 54 **άμε:** πήγαινε. Η Ήρα, για να αποδείξει στον Δία τη διάθεσή της για συνεργασία, πρέπει να πάει στον Όλυμπο και να του στείλει την Ίριδα και τον Απόλλωνα.

στ. 56 **κ.εξ.** Ο Δίας απαριθμεί τις επόμενες ενέργειές του, ανακεφαλαιώνοντας έτσι το σχέδιό του (βουλή του Δία) μέχρι την αποκατάσταση της τιμής του Αχιλλέα, όπως υποσχέθηκε στη Θέτιδα. Από το στ. 69, όμως, αναφέρει γεγονότα που δεν περιλαμβάνονται στην *Ιλιάδα*, αφού το ιλιαδικό έπος τελειώνει με το θάνατο και την ταφή του Έκτορα.

να παύσει από τον πόλεμον, στο σπίτι του να γύρει
τον Έκτορα στον πόλεμον θα ξαναφέρει ο Φοίβος,
θα τον γεμίσει δύναμιν, τον νουν του θα ιλαρώσει 60
από τους πόνους τους δριμείς και την φυγήν θα σπείρει
την άνανδρην στους Αχαιούς, να τους γυρίσει οπίσω,
όσο να πέσουν φεύγοντας στες πρύμνες του Πηλείδη·
τον σύντροφόν του Πάτροκλο εκείνος θα τους στείλει,
και ο Πάτροκλος θα πέσει αυτού, στα τείχη εμπρός της Τροίας 65
από τον Έκτορ' αλλ' αφού πολλούς φονεύσει ανδρείους
και τον δικόν μου ακόμα υιόν, τον θείον Σαρπηδόνα·
και απ' τον καημόν ο Αχιλλεύς τον Έκτορα φονεύσει·
κατόπι εγώ τους Αχαιούς θα κάμω από τα πλοία
τους Τρώας αδιάκοπα να διώχνουν στην πεδιάδα, 70
ώσπου να πάρουν, με βουλήν της Αθηνάς, την Τροίαν.
Και ούτ' εγώ παύω τον θυμόν, ούτε κανέναν άλλον
απ' τους θεούς να βοηθεί τους Δαναούς θ' αφήσω
πριν ή τελειώσ' ολόκληρον τον πόθον του Αχιλλέως,
που πρώτα του υποσχέθηκα και με της κεφαλής μου 75
το νεύμα οπόταν έπεσε στα γόνατά μου η Θέτις
κι εξήτησε τον πορθητήν Πηλείδην να τιμήσω».
Είπε, και τον υπάκουσεν η Ήρα η λευκοχέρα
και στον υψηλόν Όλυμπον ανέβη από την Ίδην.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο όρκος των νεαρών αγωνιστών του Ιερού Λόχου

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης το Μάρτιο του 1821 συγκρότησε τον Ιερό Λόχο με στόχο τον αγώνα για την απελευθέρωση της πατρίδας. Οι Ιερολοχίτες ορκίστηκαν να πεθάνουν γι' αυτό τον ιερό σκοπό. Ακολουθεί ένα μικρό απόσπασμα από τον όρκο τους:

«Ορκίζομαι να χύσω και αυτήν την υστέραν ρανίδα του αίματός μου υπέρ της Θρησκείας και της Πατρίδος μου. Να φονεύσω και αυτόν τον ίδιον αδελφόν, αν τον εύρω προδότην της Πατρίδος. [...] Να μη παραιτήσω τα όπλα προτού να ίδω ελευθέραν την Πατρίδα μου και εξωλοθρευμένους τους εχθρούς της. [...] Ορκίζομαι τέλος πάντων εις το της Θείας Μεταλήψεως Φοβερόν Μυστήριον ότι θα υστερηθώ της Αγίας Κοινωνίας εις την τελευταίαν μου εκείνην ώραν, εάν δεν εκτελέσω απάσας τας υποσχέσεις, τας οποίας έδωσα ενώπιον της εικόνας του Κυρίου μας Ιησού Χριστού».

(Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήναι 1859-1861)

στ. 60 τον νουν του θα ιλαρώσει: θα τον ηρεμήσει, αφού θα του γιατρέψει το τραύμα του.

στ. 71 με βουλήν της Αθηνάς: εννοεί τον **δούρειο ίππο**: «του ξυλένιου αλόγου / τραγούδα μας το τέχνασμα που τόφκασε η Παλλάδα / κι ο Επειός, και τόφερε στο κάστρο του Πριάμου / παγίδα του Λαέρτη ο γιος, οπλαρχηγούς γεμάτο / και κείνοι τότε κούρσεψαν την ξακουσμένη Τροία». (*Οδύσσεια* θ 492-495, μτφρ. Ζ. Σίδερης, ΟΕΔΒ, 1981).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. **α)** Ποια κατάσταση επικρατεί στο πεδίο της μάχης μόλις ξυπνά ο Δίας; Να την περιγράψετε λεπτομερώς με στοιχεία από το κείμενο. **β)** Ποιοι θεοί συνέβαλαν και με ποιες ενέργειές τους σ' αυτή την κατάσταση; (Στην απάντησή σας θα σας βοηθήσουν και οι Περιληπτικές αναδιηγήσεις των ραψωδιών *N* και *Ξ*).
2. Θυμηθείτε ποιον είχε εκσφενδονίσει κάποτε ο Δίας από τον Όλυμπο και αφηγηθείτε το γεγονός. Λαμβάνοντας υπόψη σας αυτό, πώς κρίνετε το φόβο των θεών μπροστά στην οργή του Δία (στ. 21-24);
3. Να καταγράψετε με λεπτομέρειες το σχέδιο (*βουλή*) του Δία, όπως παρουσιάζεται από τον ίδιο το θεό στην ενότητα, και να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα: **α)** Ποια σχέση έχει η *βουλή* του Δία με τη *μήνιδα* του Αχιλλέα; **β)** Ποια γεγονότα του σχεδίου περιλαμβάνονται στα χρονικά όρια της *Ιλιάδας* και ποια όχι;
4. Ο Δίας προφητεύει ότι οι Αχαιοί θα καταλάβουν την Τροία «*με βουλὴν της Αθηνάς*» (στ. 71). Θυμάστε από την *Οδύσσεια* ποιος ήταν ο ρόλος της Αθηνάς στην κατάληψη της πόλης και στην κατασκευή του δούρειου ίππου; Θα σας βοηθήσουν οι στίχοι της ραψωδίας θ 590-629 (μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτης).
5. Αφού μελετήσετε τον όρκο της Ήρας (*O* 36-40), να τον συγκρίνετε με τον όρκο των Ιερολοχιτών (βλ. Παράλληλο κείμενο) κυρίως στα εξής σημεία: **α)** Ποιος είναι ο στόχος καθενός από τους δύο όρκους; **β)** Τι επικαλείται η Ήρα και τι οι Ιερολοχίτες; Να δικαιολογήσετε τις επικλήσεις του καθενός. **γ)** Ποια επίκληση κάνει καθέναν από τους δύο όρκους φοβερό;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Παίρνοντας αφορμή από τον όρκο της Ήρας (*O* 36-40), να εργαστείτε κατά ομάδες στα εξής θέματα: **α)** Η χρήση του όρκου στην *Ιλιάδα* και στην αρχαιότητα γενικότερα. **β)** Ο όρκος σήμερα στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο. **γ)** Σχέση όρκου και θρησκείας (αρχαιότητα, σύγχρονη εποχή). **δ)** Μικρή συλλογή όρκων από τη δημόσια ή την καθημερινή ζωή. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Νόμος, Δημόσιος, Ιδιωτικός, Κοινωνική οργάνωση, Θρησκεία]

ραψωδία Π

Πατρόκλεια

(Τα κατορθώματα και ο θάνατος του Πάτροκλου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο Πάτροκλος, φτάνοντας στα πλοία των Μυρμιδόνων, εκθέτει τη σοβαρότητα της κατάστασης στον Αχιλλέα και τον κατηγορεί για τη σκληρή στάση του. Του ζητάει να επιτρέψει τουλάχιστον σ' αυτόν να οδηγήσει τους Μυρμιδόνες στη μάχη. Ο Πηλείδης, βλέποντας κιόλας καπνό να βγαίνει από το καράβι του Πρωτεσίλαου, υποχωρεί και επιτρέπει στον Πάτροκλο να φορέσει

την πανοπλία του· συμβουλεύει όμως το φίλο του να μην απομακρυνθεί από τα πλοία.

Οι Μυρμιδόνες εξοπλίζονται γρήγορα και εξορμούν με ασυγκράτητη μανία. Οι Τρώες υποχωρούν τρομαγμένοι, ενώ οι Αργίτες ξεθαρρεύουν και τους τρέπουν σε άτακτη φυγή. Στην καταδίωξη πρωτοστατεί ο Πάτροκλος, ο οποίος σκοτώνει τόσους πολλούς εχθρούς, που μπορεί κανείς να μιλήσει για *αριστεία*. Ανάμεσα στα θύματά του είναι ο γιος του Δία και αρχηγός των Λυκίων Σαρπηδόνας και ο ηνίοχος του Έκτορα Κεβριόνης. Ο Πάτροκλος, μεθυσμένος από τις επιτυχίες του, έχει ξεχάσει την εντολή του Αχιλλέα να μην απομακρυνθεί από τα πλοία και συνεχίζει την καταδίωξη έως τις Σκαιές πύλες. Μόνο ένας θεός θα μπορούσε πλέον να τον σταματήσει.

Πράγματι, το πρώτο χτύπημα θα το δεχτεί από το χέρι του Απόλλωνα. Μεσ στην ορμή του δεν έχει αντιληφθεί την παρουσία του θεού-προστάτη της πόλης, που με μια κίνηση τον αφοπλίζει. Στη συνέχεια τον πληγώνει με το δόρυ του ο ικανότατος γιος του Πάνθου Εύφορβος. Το τελειωτικό χτύπημα θα το δώσει ο Έκτορας. Ο Πάτροκλος λίγο πριν ξεψυχήσει προφητεύει στον Έκτορα το θάνατό του, αλλά ο πρόμαχος των Τρώων, τυφλωμένος από τη νίκη του, τον χλευάζει και δείχνει να μην ακούει.

Εικόνα 25. Ο Ύπνος και ο Θάνατος μεταφέρουν τον Σαρπηδόνα. Καλυκκοειδής κρατήρας του ζωγράφου Ευφρονίου, γύρω στο 510 π.Χ. Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης (αντίγραφο).

ραψωδία Π 1-100

Ο Αχιλλέας υποχωρεί στις παρακλήσεις του Πάτροκλου (ανάγνωση)

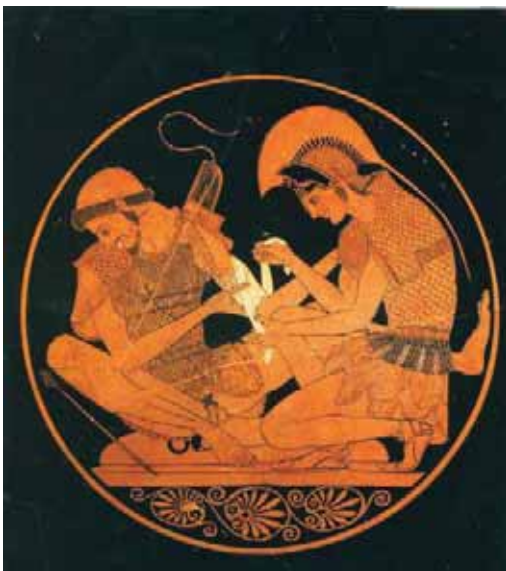
(στ. 1) Αυτοί έτσι πολεμούσαν γύρω στο καράβι με το όμορφο κατάστρωμα· στο μεταξύ ο Πάτροκλος ήρθε και στάθηκε κοντά στον Αχιλλέα, τον κυβερνήτη του στρατού, χύνοντας δάκρυα ζεστά σα βρύση με μαύρο νερό, που από απότομο ψηλό βράχο χύνει τα σκοτεινά νερά. Κι ο γρήγορος στα πόδια θεός Αχιλλέας τον λυπήθηκε, καθώς τον είδε, και μιλώντας του είπε φτερωτά λόγια: «Γιατί είσαι γεμάτος δάκρυα, Πάτροκλε, σαν μικρό κοριτσάκι που τρέχει πίσω από τη μητέρα του και της γυρεύει να το πάρει αγκαλιά πιάνοντάς την από το φόρεμα και την εμποδίζει, **(στ. 10)** μ' όλο που εκείνη είναι βιαστική, και την κοιτάζει γεμάτο δάκρυα, ως που να το πάρει στην αγκαλιά; Μ' αυτό μοιάζεις, Πάτροκλε, και χύνεις απαλό δάκρυ. Έχεις να πεις τίποτε στους Μυρμιδόνες ή σε μένα τον ίδιο; Ή μήπως άκουσες κάποιαν είδηση από τη Φθία εσύ μονάχος; Λένε πως ζει ακόμα ο Μενοίτιος, ο γιος του Άκτορα, ζει κι ο γιος του Αιακού, ο Πηλέας, ανάμεσα στους Μυρμιδόνες, που γι' αυτούς τους δυο αλήθεια πολύ θα λυπόμασταν αν πέθαιναν. Ή μήπως θρηνολογάς για τους Αργείους, γιατί χάνονται στα βαθιά καράβια από την ίδια τους την έπαρση; Πες μου το, μην το κρύβεις μέσα σου, για να το

Ο Πάτροκλος
συναντά τον Αχιλλέα

Λόγος του Πάτροκλου

ξέρουμε και οι δυο». **(στ. 20)** Τότε βαριασπενάζοντας του είπες, αρματομάχε Πάτροκλε: «Αχιλλέα, γιε του Πηλέα, εσύ που είσαι ο πιο αντρωμένος απ' όλους τους Αχαιούς, μη θυμώνεις, γιατί είναι μεγάλη η πίκρα που έχει πλακώσει τους Αχαιούς. Όλοι εκείνοι, που ήταν ως τώρα οι πιο γενναίοι στη μάχη, κείτονται στα καράβια χτυπημένοι από κοντά ή μακριά. Είναι χτυπημένος από μακριά ο γιος του Τυδέα, ο δυνατός Διομήδης, από κοντά ο ένδοξος για το δόρυ του Οδυσσέας και ο Αγαμέμνονας· από μακριά ο Ευρύπυλος στο μηρό, από σαΐτα. Αυτούς τους νοιάζονται γιατροί που ξέρουν πολλά φάρμακα γιατρεύοντας τις πληγές τους. Εσύ όμως, Αχιλλέα, είσαι αλύγιτος. Ποτέ να **(στ. 30)** μη με πιάσει εμένα τέτοιος θυμός, σαν αυτόν που κρατάς εσύ μέσα σου, εσύ που δείχνεις τη δύναμή σου στο κακό. Ποιος άλλος απ' αυτούς που θα γεννηθούν πιο ύστερα θα δει καλό από σένα, αν εσύ τώρα δεν διώξεις από τους Αργείους το φοβερό χαμό; Ασπλαχνε! Πατέρας σου εξάπαντος δεν ήταν ο αρματομάχος Πηλέας, ούτε η Θέτιδα μάνα σου· εσένα σε γέννησε η λαμπερή θάλασσα και τα απόγκρεμα βράχια, γιατί είναι δίχως έλεος η καρδιά σου. Αν πάλι θέλεις να ξεφύγεις κάποια προφητεία θεού που έχεις μέσα στο νου σου και που τυχόν σου την είπε από το Δία η σεβάσμια μάνα σου, στείλε τουλάχιστον εμένα γρήγορα και δώσε μου μαζί και τον άλλο στρατό των Μυρμιδόνων, μήπως μπορέσω και γίνω φως στους Δαναούς. Δώσε μου και τα **(στ. 40)** δικά σου όπλα να τα φορέσω στους ώμους, μήπως οι Τρώες, καθώς θα με πάρουν για σένα, τραβηχτούν από τον πόλεμο, και πάρουν την ανάσα τους οι πολεμικοί γιοι των Αχαιών, που βασανίζονται. Λίγο μόνο να ξανασάνει κανείς στον πόλεμο, του φτάνει. Ξεκούραστοι όπως είμαστε, θα μπορέσουμε εύκολα να σπρώξουμε πίσω προς την πόλη από τα πλοία και τις σκηνές ανθρώπους κουρασμένους από τη μάχη». Έτσι μίλησε παρακαλώντας ο

Απάντηση-υποχώρηση του Αχιλλέα

Εικόνα 26. Ο Αχιλλέας φροντίζει το πληγωμένο χέρι του Πάτροκλου. Ερυθρόμορφη κύλικα, 500 π.Χ. περίπου. Βερολίνο, Κρατικό Μουσείο (αντίγραφο).

πολύ άμυαλος· γιατί του μελλόταν να γυρέψει για τον ίδιο τον εαυτό του τον κακό θάνατο και το χαμό. Πολύ συχυσμένος τότε του αποκρίθηκε ο γρήγορος στα πόδια Αχιλλέας: «Αλίμονό μου, διογέννητε Πάτροκλε, τι είναι αυτό που είπες; Ούτε καμιά προφητεία θεού ξέρω και νοιάζομαι γι' αυτή, ούτε **(στ. 50)** μου είπε τίποτα από το Δία η σεβάσμια μητέρα μου· αυτός όμως ο φοβερός καημός μου σφίγγει την καρδιά και την ψυχή, όταν κάποιος άνθρωπος θέλει να ζημιώσει τον όμοιό του και να του πάρει πίσω το τιμητικό δώρο, γιατί έχει πιο μεγάλη δύναμη. Αυτό είναι βαρύν καημός για μένα, γιατί έχω τραβήξει τόσα βάσανα. Την κοπέλα που οι Αχαιοί μου την ξεχώρισαν για τιμητικό δώρο και που με το δικό μου το δόρυ την απόχτησα κυριεύοντας την καλοτειχισμένη πολιτεία τους, αυτήν μου την πήρε πίσω μέσ' από τα χέρια μου ο βασιλιάς Αγαμέμνονας, ο γιος του Ατρέα, σαν να ήμουν κανέναν τιποτένιο ξωμερίτη. Όμως αυτά ας τα αφή-

σουμε· έγιναν που **(στ. 60)** έγιναν· δεν γίνεται να κρατήσω το θυμό αδιάκοπα μέσα μου· αλήθεια, είπα πως δεν θα πάψω την οργή μου, παρά μονάχα την ώρα που η βοή και ο πόλεμος θα φτάσει στα δικά μου τα καράβια. Εσύ όμως φόρεσε στους ώμους τα ξακουστά όπλα μου και γίνε αρχηγός στους φιλοπόλεμους Μυρμιδόνες στον πόλεμο, τη στιγμή που το μαύρο σύννεφο των Τρώων εξώσε με δύναμη τα καράβια, και οι άλλοι Αργείοι βρίσκονται σριμωγμένοι δίπλα στη θάλασσα και δεν τους μένει παρά λίγος πια τόπος· και η πολιτεία των Τρώων ολόκληρη ξεχύθηκε γεμάτη θάρρος· γιατί δεν βλέπουν πια ν' αστράφτει κοντά τους το μέτωπο της δικής μου περικεφαλαίας. **(στ. 70)** Γρήγορα θα το έβαζαν στα πόδια και θα γέμι-

ζαν νεκρούς τα χαντάκια, αν ο Αγαμέμνονας μου είχε φερθεί με ευγένεια. Τώρα όμως χτυπούν από όλες τις μεριές το στρατόπεδό μας· γιατί δεν φρενιάζει το δόρυ μέσα στις παλάμες του Διομήδη, του γιου του Τυδέα, για να διώξει το χαμό από τους Δαναούς. Και ούτε που άκουσα ακόμα τη φωνή του γιου του Ατρέα, του ανθρώπου που μισώ, να φωνάζει· του Έκτορα μόνο του αντροφονιά αντηχεί, καθώς δίνει κουράγιο στους Τρώες, κι εκείνοι με βοή κρατούν δική τους ολόκληρη την πεδιάδα, νικώντας στη μάχη τους Αχαιούς. **(στ. 80)** Όμως και έτσι, Πάτροκλε, ρίξου τους με δύναμη, διώχνοντας το χαμό από τα καράβια, μήπως και μας κάψουν τα καράβια με φωτιά που καίει και δεν μας αφήσουν πια να γυρίσουμε. Κι άκουσέ με και κάνε όπως εγώ θα βάλω στο μυαλό σου, το πιο σπουδαίο σημείο από όσα σου λέω, για να βοηθήσεις να πάρω τιμή μεγάλη και δόξα από όλους τους Δαναούς, να μου γυρίσουν πίσω την πανέμορφη κόρη και να μου δώσουν από πάνω δώρα λαμπρά: άμα τους διώξεις από τα καράβια, γύρισε πάλι πίσω· κι αν σου δώσει ο άντρας της Ήρας, που βροντά βαριά, να κερδίσεις δόξα, εσύ μην το **(στ. 90)** θελήσεις να πολεμάς χωρίς εμένα με τους φιλοπόλεμους Τρώες· έτσι θα κάμεις να με τιμούν ακόμη πιο λίγο. Μήτε να σε πάρει το καμάρι στον πόλεμο και στη μάχη, καθώς θα σκοτώνεις Τρώες, και τραβήξεις μπροστά κατά το Ίλιο, μήπως μπει στη μέση κανένας από τους αιώνιους θεούς του Ολύμπου· γιατί αυτούς τους αγαπά πάρα πολύ ο μακροσαϊτευτής Απόλλωνας· μόνο να γυρίσεις πίσω πάλι, αφού θα έχεις δώσει φως στα καράβια, και εκείνους αφήσέ τους να πολεμούν μέσα στην πεδιάδα. Ας ήταν, Δία πατέρα και Αθηνά και Απόλλωνα, να μην ξεφύγει το θάνατο μήτε κανένας από τους Τρώες, όσοι είναι, μήτε κανένας από τους Αργείους, μονάχα εμείς οι δυο να γλιτώσουμε από το χαμό, για να καταλύσουμε μονάχοι μας εμείς τους **(στ. 100)** ιερούς πύργους της Τροίας».

(μφρ. Ό. Κομνηνού-Κακριδή,
εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1954)

Εικόνα 27. Ο Πάτροκλος φοράει τα άρματα του Αχιλλέα. Στέκει μπροστά στο βωμό κρατώντας φιάλη και στρέφει το βλέμμα προς τον καθισμένο Αχιλλέα, που κάνει σπονδή για τον καλό γυρισμό του. Ερυθρόμορφη στάμνος, γύρω στο 480 π.Χ. Ρώμη, Βίλα Τζούλια (αντίγραφο).

ραψωδία II 684-867

Το κύκνειο άσμα και ο θάνατος του Πάτροκλου

- Ο Πάτροκλος ξεχνάει τις οδηγίες του Αχιλλέα
- Τελευταίες φάσεις της αριστείας του Πάτροκλου
- Ρόλος του Απόλλωνα στο θάνατο του Πάτροκλου
- Ποιο γεγονός θα φέρει πίσω τον Αχιλλέα στη μάχη;

Εικόνα 28. Ο Κεβριόνης πάνω στο άρμα. Τον παισιώνουν ο Έκτορας και ο Γλαύκος. Μελανόμορφη υδρία, 575-550 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

Ο Πάτροκλος φτάνει
έως τα τείχη της Τροίας

Τότ' εἶπε του Αυτομέδοντος ο Πάτροκλος να σπρώξει
το αμάξι αυτού κατάποδα των Τρώων και Λυκίων 685
ποια τύφλωσις! Αν φύλαγε τον λόγον του Αχιλλέως,
την μοῖραν θα ἐξέφευγε την μαύρην του θανάτου.
Αλλά του Δί' ἀξίζει ο νους πλιότερο ἢ του ανθρώπου,
που εύκολα και ἀνδρ' ατρόμητον δειλιάζει και την νίκην 690
του αφαιρεί και ἄλλην φοράν τον σπρώχνει αὐτός στην μάχην
ὅπως τότ' ἔβαλε φωτιά στα στήθη του Πατρόκλου.
Ποιον πρώτον και ποιον ὕστερον ἐγύμνωσες στην μάχην,
Πάτροκλε, ὁπότεν οι θεοί σ' ἐκάλεσαν στον Ἄδην;
Ἐπεσε πρώτα ο Ἄδρηστος· ο Αὐτόνοος κατόπιν, 695
ο Εἰπίστωρ, ο Μελάνιππος, ο Πέρμιος Μεγάδης,
ο Ἐχεκλος, ο Ἐλασος, ο Μούλιος και ο Πυλάρτης,
κι οι ἄλλοι ἐδειλοψύχησαν κι ἐφύγαν ὅλοι εμπρός του.
Θα 'παιρναν τότ' οι Αχαιοί την υψηλήν Τρωάδα,
τόσο τριγύρω ἐμάνιζεν η λόγγη του Πατρόκλου,
στον πύργον αν δεν ἔστεκεν ο Φοῖβος, που, των Τρώων 700
υπέρμαχος, τον ὄλεθρον ἐκεῖνου ἐμελετούσε.

Η παρέμβαση του Απόλλωνα

στ. 684 του Αυτομέδοντος: Ο Αυτομέδοντας ήταν ο τρίτος στη ιεραρχία Μυρμιδόνων μετά τον Αχιλλέα και τον Πάτροκλο. Όταν έπαιρνε μέρος στη μάχη ο Αχιλλέως, ο Πάτροκλος ήταν ηνίοχός του. Τώρα που ο Πάτροκλος έχει τη θέση του πολεμιστή, ο Αυτομέδοντας τον συνοδεύει ως ηνίοχος.

στ. 686 τον λόγον του Αχιλλέως: ο Πάτροκλος ξεχνάει την εντολή του Αχιλλέα, να γυρίσει πίσω, όταν διώξει τους Τρώες από τα πλοία (στ. 83-96).

στ. 688 του Δί' αξίζει ο νους: ο Πάτροκλος είναι καταδικασμένος σε θάνατο και αυτό οφείλεται σε δύο αιτίες: η ορμή του ήρωα αποδίδεται στην αδυσώπητη βουλή του Δία, αλλά και ο ίδιος ο ήρωας είναι υπεύθυνος, αφού ξεχνάει τις εντολές του Αχιλλέα και βαδίζει με ολέθρια αυτοπεποίθηση στο χαμό του.

στ. 700 ο Φοῖβος: κατάλογοι εννιά ή περισσότερων θυμάτων μιας αριστείας προκαλούν πάντοτε την αντίδραση του αντιπάλου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση αντιδρά ο Φοῖβος, προστάτης της Τροίας, όπως είχε προβλέψει ο Αχιλλέως (στ. 94).

Και τρεις εσχάλωσε φορές ο Πάτροκλος στο τείχος
και τρεις τον εξετίναξεν ο Φοίβος με τα χέρια
τ' αθάνατα κτυπώντας του την φωτεινή ασπίδα.
Αλλ' ότι ως δαίμων τέταρτην φοράν εχύθη ο ήρωσ, 705
φοβερήν του ἔβαλε κραυγὴν ὁ Απόλλων και του εἶπε:
«Πάτροκλε διογέννητε, δεν ἔχει οἰσὶς ἡ μοῖρα
των αποτόλμων Τρώων συ την πόλιν να πορθήσεις,
οὐδ' ὁ Ἀχιλλεύς, εἰς την ανδρεία περισσ' ανώτερός σου».
Εἶπε, κι ευθύς ὁ Πάτροκλος μακρὰν ἐσύρθη οπίσω 710
για να αποφύγει την οργὴν του μακροβόλου Φοίβου.
Κι ἐμειν' ὁ Ἴκτωρ στὲς Σκαιῆς με τα γοργὰ πουλάρια·
κι ερεῦνα ὁ νους του αν θα στραφεί στην ταραχὴν τῆς μάχης
ἢ θα φωνάζει στον λαόν ν' αποκλεισθεῖ στο τείχος.
Και τούτο ἐνὸς στοχάζονταν, ἤλθεν ἐμπρός του ὁ Φοίβος· 715
ἀνδρας ἐφάνη στην μορφὴν καλὸς και ρωμαλέος,
ὁ Ἄσιος, οπού θεῖον του τον εἶχε ἀπ' την Ἐκάβην,
και ἦταν υἱὸς του Δύμαντος, που πέρα εἰς τῆς Φρυγίας
τα μέρ' ἦταν ἐγκατοικὸς κει που ὁ Σαγγάριος ῥέει.
Εκεῖνου ἐπήρε την μορφὴν και του ἔπε τότε ὁ Φοίβος: 720
«Ἴκτωρ', ἀπὸ τον πόλεμον τι ἀπέχεις; Δεν σου πρέπει.
Ἄμποτε ἀντὶ κατώτερος να ἔμουν ανώτερός σου,
ἐλεεινὴν ἀνάπαυσιν θα εἶχες ἀπ' την μάχην.
Αλλ' ἔλα, κίνα τ' ἄλογα στον Πάτροκλον ἐπάνω
ἴσως τον πάρ' ἡ λόγγη σου και ὁ Φοίβος σε δοξάσει». 725
Εἶπε κι ἐστράφη ὁ θεὸς στον θόρυβον τῆς μάχης
και τον ανδρείον πρόσταξεν ὁ Ἴκτωρ Κεβριόνην
ευθύς κατὰ τον πόλεμον τους ἵππους να ραβδίσει.
Κι ἔβαλε τάραχον κακόν ὁ Φοίβος στους Ἀργεῖους,
των Τρώων και του Ἴκτορος την νίκη να χαρίσει. 730
Και ὁ Ἴκτωρ δεν ἐφρόντιζε τους ἄλλους να φονεύει
ἀλλὰ τους ἵππους ἐσπρωχνε στον Πάτροκλο ἐπάνω.
Και ἀπὸ τ' ἀμάξι ὁ Πάτροκλος ἐπήδησε κρατώντας
την λόγγην με τ' αριστερό, κι ἐφούκτωσε με τ' ἄλλο
χοντρό λιθάρι δοντερό, και αντιστυλωμένος 735
το ἔριξε και τον Ἴκτορα ἐκτύπησε ἀπ' ὀλίγο.
Αλλ' ὅμως τον ηνίοχον τον Κεβριόνην ἤβρε,
που ἦταν νοθογέννητος του δοξαστοῦ Πριάμου,

Ὁ Ἴκτορας ἐπιτίθεται
και ὁ Πάτροκλος σκοτώνει
τον Κεβριόνην

στ. 702-705 **Και τρεις εσχάλωσε φορές... ὁ ἦρωσ:** ὁ ἀριθμὸς τρία εἶναι τυπικός, ὄχι μόνο στον Ὅμηρο, ἀλλὰ γενικά στις λαϊκὲς διηγήσεις μέχρι σήμερα (βλ. και σχόλ. Α 54). Τυπικὸ ἐπικό σχῆμα εἶναι και ἡ τριπλὴ ἐπίθεση ἐνὸς ἥρωα που ἀποκρούεται την τέταρτη φορά (πρβ. και παρακάτω στ. 784 κ.εξ.).

στ. 709 **οὐδ' ὁ Ἀχιλλεύς:** ὁ θεὸς πληροφορεῖ τον Πάτροκλο ὅτι ἡ πόλη δε θα κυριευτεῖ ἀπὸ κανέναν ἀπὸ τους δύο, ἀφοῦ και ὁ Ἀχιλλεύς θα σκοτωθεῖ πρὶν ἀπὸ την ἄλωσή τῆς.

στ. 717 ὁ Ἄσιος: ὁ ποιητὴς υπογραμμίζει τὴ συγγενικὴ σχέση του με τον Ἴκτορα, γιατί ἐτσι δικαιολογεῖται τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἴκτορας θα δώσει προσοχὴ στα λεγόμενά του.

στ. 723 ἐλεεινὴν ἀνάπαυσιν θα εἶχες: θα πλήρωνες ἀσχημα την ἀποχὴ σου ἀπὸ τὴ μάχη.

στ. 727 τον ανδρείον Κεβριόνην: ὁ Κεβριόνης ἦταν νόθος γιος του Πριάμου (*νοθογέννητος*, στ. 738) και ηνίοχος του Ἴκτορα (βλ. και εἰκόνα 28).

ενώ κρατούσε τα λουριά, μες στο μεσόφρυδό του,
και ο τραχύς λίθος σύντριψε τα φρύδια, και όλο εσπάσθη 740
το κόκαλο, και καταγής επέσαν οι οφθαλμοί του
αυτού εμπρός στα πόδια του· και απ' τον λαμπρόν του θρόνον
έπεσε κάτω ως βουτηχτής και εβγήκεν η ψυχή του.
Και τότε τον ανάπαιξες, ως Πάτροκλε ιππόμαχε.
«Ω κοίτα! Πόσο είν' ελαφρός που εύκολα βουτάει! 745
μες στο ιχθυοφόρο πέλαγος αν τύχαιεν εκείνος,
και μέσα στ' άγρια κύματα θα επήδ' από την πλώρην
να ψάξει στρείδια και πολλούς μ' εκείνα να χορτάσει·
τόσο εύκολ' απ' την άμαξα στο σιάδι αυτός βουτάει·
είναι κι οι Τρώες βουτηχταί πιδέξιοι, καθώς βλέπω». 750
Είπε, κι ευθύς εχύθηκε στον ήρωα Κεβριόνη,
την ορμήν είχε λεονταριού, που ταύρους αφανίζει
ώσπου στο στήθος το κτυπούν κι η ανδρειά του το φονεύει·
με λύσσαν τέτοιαν, Πάτροκλε, του εχύθηκες επάνω.
Και απ' τ' άλλο μέρος πήδησεν ο Έκτωρ απ' τ' αμάξι· 755
κι εκείν' οι δυο πιάσθηκαν εις τον νεκρόν επάνω
σαν δυο λεοντάρια στο βουνό, της πείνας λυσοιασμένα,
μάχονται μεγαλόψυχα για σκοτωμένο ελάφι.
Παρόμοια ποίος τον νεκρόν να πάρει Κεβριόνην
ο Έκτωρ και ο Πάτροκλος, μάχης δεινοί τεχνίται, 760
με τον αλύπητον χαλκόν ν' αντισφαγούν ζητούσαν.
Με πείσμ' από την κεφαλήν ο Έκτωρ τον κρατούσε·
ο Έκτωρ και ο Πάτροκλος· κι επάνω των οι άλλοι,
οι Τρώες και οι Δαναοί, σφοδρήν κρατούσαν μάχην.
Και όπως μ' αγών' αντίζηλον ο Εύρος με τον Νότον 765
στο όρος δάσος πολεμούν βαθύ και φουντωμένο
από πολύφλουδες κρانيές και φράξα και μελέγους,
που σμίγουν όλ', αντικτυπούν τα μακριά κλαδιά τους,
και όπως συντρίβονται πολύς ο βρόντος αντηχάει,
όμοια με αντίθετην ορμήν οι Αχαιοί και οι Τρώες 770
σφάζονταν και την ανανδρην φυγήν στον νουν δεν είχαν.
Και ως μάχονταν ολόγυρα εκεί στον Κεβριόνην,
λόγχεσ εμπήχθηκαν πολλές και φτεροφόρ' ακόντια
και ασπίδες σκούντησαν πολλές λιθάρια φουκτωμένα.
Και αυτός στο μέσο απέραντος στον στρόβιλον της σκόνης 775

στ. 742 θρόνος: το σημείο του άρματος όπου καθόταν ο ηνίοχος.

στ. 745 κ.εξ. Ο Πάτροκλος θριαμβολογώντας επαινεί τον Κεβριόνη για τον τρόπο που έπεσε, σαν δύτης που βουτάει από την πλώρη του πλοίου στη θάλασσα για να μαζέψει στρείδια.

στ. 749 στο σιάδι: στο ίσωμα, στο ομαλό έδαφος της πεδιάδας.

στ. 765-766 ο Εύρος με τον Νότον... δάσος πολεμούν: ο νοτιοανατολικός άνεμος, ο σιρόκος, μαζί με το νοτιά, όταν φυσούν με ορμή μέσα σε δάσος πυκνό.

στ. 773 φτεροφόρ' ακόντια: εννοεί τα βέλη που είχαν στο πίσω μέρος τους φτερά.

στ. 775-776 Και αυτός... λησμονούσε: οι σίχοι αυτοί, που εδώ αναφέρονται στον Κεβριόνη, χρησιμοποιήθηκαν και για τον Αχιλλέα στην *Οδύσσεια* (ω 39).

κοιτάμενος τους ιππικούς αγώνες λησμονούσε.
Και όσον ο ήλιος έλαμπε στα μεσουράνια μέρη
κτυπιόταν κι έπεφταν πολλοί και απ' τα δύο μέρη ομοίως·
και άμ' έγειρεν ο ήλιος, όταν τα βόδια λυώνται,
τότ' ενικούσαν οι Αχαιοί χωρίς να θέλ' η μοίρα. 780

Και από τ' ακόντια ξέσυραν τον ήρωα Κεβριόνην
μακράν των Τρώων, κι έπειτα τον γδύσαν απ' τα όπλα.
Στους Τρώας πέφτει ο Πάτροκλος αφανισμόν να φέρει
και τρεις φορές κραυγάζοντας τρομακτικώς εχύθη
και άνδρες εννέα τη φορά ροβόλησαν στον Άδη. 785

Αλλ' όταν τέταρτην φοράν ωσάν θεός ορμούσε,
τότε σου εφάνη, Πάτροκλε, το τέλος της ζωής σου·
ότι στην μάχην σου 'λθ' εμπρός τρομακτικός ο Φοίβος.
Και δεν τον είδε, ως έρχονταν, στην ταραχήν της μάχης,
μες στην κατάχνια ολόκλειστος· του εστήθη οπίσω ο Φοίβος, 790
με την παλάμην πετακτήν τού επάταξε τους ώμους
και όλην την ράχιν· κι έστριψαν τα μάτια του Πατρόκλου.
Και ο Φοίβος απ' την κεφαλήν τού επέταξε το κράνος,
που αντήχησε, ως εκύλησε στα πόδια εκεί των ίππων·
και η χαίτη του στα χώματα μολύνθη και στο αίμα. 795

Και ως τότε δεν εγίνετο να μολυνθεί στο χώμα
ο κώνος λαμπροφούντωτος, που έσκεπε τ' ωραίο
μέτωπο και την κεφαλήν του θείου Αχιλλέως·
και τότε το 'δωκεν ο Ζευς του Έκτορος να σκέπει
την κεφαλήν του κι έφθανε σ' αυτόν η μαύρ' ημέρα. 800

Κι εκόπη το μακρόσκιο κοντάρι στην παλάμην
το λογχοφόρο, το βαρύ, και του 'πεσε απ' τους ώμους
μ' όλον τον τελαμόνα της η κροσσωμένη ασπίδα.
Και ο Φοίβος, του Διός υιός, τον θώρακα του λύει.
Εθεοκρούσθη ο Πάτροκλος, του ελύθησαν τα μέλη 805
και θαμπωμένος έμεινε· και οπίσω με την λόγχην
τον κτύπησ' ένας Δάρδανος των ώμων εις την μέσην,
ο Πανθοΐδης Εύφορβος, που επρώτευε των άλλων
στην λόγχην, εις το τρέξιμο και στην ιππομαχίαν.
'Όταν πολέμου αμάθητος πρωτήλθεν ιππομάχος, 810
είκοσι άνδρες μόνος του κατέβασε απ' τους ίππους.
Αυτός πρώτος σ' ελόγχισεν, ω Πάτροκλε ιππομάχε,

στ. 779 όταν τα βόδια λυώνται: όταν οι γεωργοί έλυναν τα βόδια από το ζυγό του οργώματος.

στ. 786 ωσάν θεός: στο πρωτότυπο *δαίμονι ἴσος* (= όμοιος με θεό). Η εξομοίωση του Πάτροκλου με θεό δικαιολογεί την επέμβαση του Απόλλωνα· μόνο ένας θεός μπορεί τώρα να τον καταβάλει.

στ. 787 σου εφάνη: η ξαφνική αποστροφή προς τον ήρωα φανερώνει τα αισθήματα συμπάθειας του ποιητή γι' αυτόν, αλλά και τη συναισθηματική του φόρτιση λόγω του θανάτου που πλησιάζει.

στ. 790 στην κατάχνια ολόκλειστος: ο θεός ήταν καλυμμένος με ομίχλη.

στ. 805 θεοκρούομαι: παθαίνω σκοτοδίνη από κτύπημα θεού. Ο Απόλλωνας αφαιρεί από τον Πάτροκλο τη θεική πανοπλία του Αχιλλέα, ώστε ευκολότερα να νικηθεί από τους θνητούς Εύφορβο και Έκτορα στη συνέχεια. Το μόνο όπλο του Πάτροκλου που δεν ανήκει στη θεική πανοπλία του Αχιλλέα, το δόρυ, θα σπάσει στα δύο (στ. 801-802).

στ. 808 Εύφορβος: αδελφός του Πολυδάμαντα.

και δεν σε φόνευσε, κι ευθύς την λόγχην απ' το σώμα
 άρπαξε και μες στον στρατόν εσύρθη, δεν εστάθη
 ν' αντιπαχθεί στον Πάτροκλον, αν και ξαρματωμένον. 815
 Αλλ' ως το χέρι του θεού τον δάμασε και η λόγχη,
 προς τους συντρόφους έστρεφε την μοίραν να αποφύγει.
 Και ο Έκτωρ απ' τες φάλαγγες, άμ' είδε τον γενναίον
 Πάτροκλον ν' αποσύρεται κονταροπληγωμένον,
 προχώρησε, του εστήθη εμπρός, και μέσα εις το λαγγόνι 820
 την λόγχην όλην έμπηξε κι η άκρη εβγήκε πέρα.
 Έπεσε και κατήφεια στους Αχαιούς εχύθη.
 Και ως λέοντας και αδειλιαστος αγριόχοιρος στο όρος
 μάχονται μεγαλόψυχα για μια μικρή βρυσούλα,
 ότι να πιουν θέλουν και οι δυο με λύσσαν, ώσπου ο χοίρος 825
 ασκομαχώντας ξεψυχά στον λέοντ' αποκάτω·
 ομοίως τον ανδράγαθον υιόν του Μενoitίου,
 πολλών φονέα μαχητών ο Πριαμίδης Έκτωρ
 με λόγχην εθανάτωσε κι επάνω του εκαυχήθη:
 «Την πόλιν μας, ω Πάτροκλε, θαρρούσες ν' αφανίσεις, 830
 και δούλες στην πατρίδα σου να πάρεις τες γυναίκες,
 ανόητε! Και ακούραστα γι' αυτές ετρικυμίζαν
 τ' άλογα τα φτερόποδα του Έκτορος, κι εκείνος, —
 που είμαι πρώτος μαχητής των φιλομάχων Τρώων,
 και δεν θα ιδούν, ενόσω ζω, την δουλικήν ημέρα· 835
 και τώρα σε τα όρνεα θα φάγουν εις την Τροίαν.
 Άθλιε! Δεν σε ωφέλησεν ο ανδρείος Αχιλλέας·
 θα σου παράγγελνε πολλά την ώραν που εκινούσες:
 “Να μη γυρίσεις Πάτροκλε ιππόμαχε, στα πλοία
 πριν σχίσεις εις του Έκτορος τα στήθη τον χιτώνα 840
 βαμμένον εις το αίμα του”· αυτά θα είπ' εκείνος
 και αυτά τα λόγια σ' άρεσαν, ανόητος ως είσαι».
 Και, Πάτροκλε, του απάντησες με την ψυχήν στο στόμα:
 «Έκτορ, καυχήσου όσο ημπορείς, τώρα που ο Ζευς και ο Φοίβος
 την νίκην σου εχάρισαν — και αυτοί με καταβάλλουν 845
 εύκολ', αφού μου αφαίρεσαν τα όπλ' από τους ώμους.
 Κι είκοσιν όμοιοι με σε να είχαν έλθει εμπρός μου
 όλοι νεκροί θα έπεφταν στην λόγχην μου αποκάτω.
 Εμένα η μοίρα εφόνευσεν η μαύρη με τον Φοίβον

στ. 814-815 Ο Εύφορβος υποχωρεί, αν και ο Πάτροκλος είναι άοπλος και τραυματισμένος. Η δειλή συμπεριφορά του Τρώα σε συνδυασμό με τον έπαινο των πολεμικών του επιδόσεων (στ. 809-812) τονίζει ακόμη περισσότερο την ανδρεία του Πάτροκλου.

στ. 822 κατήφεια στους Αχαιούς εχύθη: η θλίψη που προκαλεί στους Έλληνες ο θάνατος του Πάτροκλου είναι ένας ακόμη τρόπος με τον οποίο ο ποιητής τονίζει τη σημασία της απώλειας και το μέγεθος της ανδρείας του ήρωα.

στ. 826 ασκομαχώ: αναπνέω βαριά, με δυσκολία.

στ. 832 ετρικυμίζαν: έτρεχαν για να πολεμήσουν.

στ. 837 άθλιε: δυστυχισμένε. Ο Έκτορας, γεμάτος έπαρση, κομπάζει και πέφτει σε πλάνη, με αποτέλεσμα να διαστρεβλώνει τις εντολές του Αχιλλέα (στ. 839-842, βλ. στ. 86 κ.εξ.).

και απ' τους θνητούς ο Εύφορβος· τρίτος εσύ με γδύνεις. 850
 Και άκουσε ακόμα τι θα ειπώ και βάλε το στον νου σου·
 ολίγες είν' οι μέρες σου· και ιδού σε παραστέκει
 η μοίρα η παντοδύναμη κι η ώρα του θανάτου,
 οπού απ' το χέρι αδάμαστο θα πέσεις του Αχιλλέως».
 Με αυτά τα λόγι' απέθανε· και κλαίοντας θλιμμένη 855
 την μοίρα, που νεότητα και ανδρείαν της επήρε,
 από τα μέλη του η ψυχή κατέβηκε στον Άδη.
 Νεκρόν τον προσφώνησεν ο λαμπροφόρος Έκτωρ:
 «Ω Πάτροκλε, τον θάνατον γιατί μου προμαντεύεις;
 Ποιος ξέρει μήπως ο Αχιλλεύς, της Θέτιδος ο γόνος, 860
 χάσει αυτός πρώτος την ζωήν στην λόγχη μου αποκάτω;»
 Είπε και μέσ' απ' την πληγήν, πατώντας τον, την λόγχην
 ανέσπασε και ανάσκελον τον έσπρωξε στο χώμα.
 Κι ευθύς στον Αυτομέδοντα με το κοντάρι εχύθη,
 που είχε ακόλουθον λαμπρόν ο ασύγκριτος Πηλείδης, 865
 να τον κτυπήσει, αλλ' έπαιρναν αυτόν οι ταχείς ίπποι,
 οι αθάνατοι, που οι θεοί χαρίσαν του Πηλέως.

Εικόνα 29. Οι Αχαιοί σηκώνουν το κορμί του νεκρού Πάτροκλου, ενώ η ψυχή του πετάει τριγύρω με τη μορφή πάνοπλου πολεμιστή. Ερυθρόμορφος κρατήρας, περίπου 500 π.Χ. Αιγάλεω, Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

Μάχη γύρω από το νεκρό Κεβριόνη
*«Ὡς δ' Εὐρώς τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιν
 οὔρεος ἐν βήσσης βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην,
 φηγόν τε μελίην τε τανύφλοιόν τε κράνειαν,
 αἶ τε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄζους
 ἠχῆ θεσπεσίη, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων,
 ὡς Τρῶες καὶ Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι δορόντες
 δῆουν, οὐδ' ἕτεροι μνώνοντ' ὀλοοῖο φόβοιο.»*

(Π 765-771)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

«Ο θάνατος του Διγενή»

[Απόσπασμα ακριτικού τραγουδιού που εξυμνεί τα υπεράνθρωπα κατορθώματα αλλά και το τέλος του Διγενή]

*«...Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εχώρει
 τα όρη εδιασκέλιζε, βουνού κορφές επήδα,*

στ. 852-854 Τα λόγια του Πάτροκλου είναι προφητικά. Συνήθως οι μελλοθάνατοι στον Όμηρο είχαν μαντικές ικανότητες.
στ. 866-867 οι αθάνατοι: τα ονομαστά άλογα του Αχιλλέα, Ξάνθος και Βαλίας.

χαράκι' αμαδολόγαγε και ριζιμιά ξεκούνιε.
Στο βίτσιμά πιανε πουλιά, στο πέταμα γεράκια,
στο γλάκιο και στο πήδημα τα λάφια και τ' αγρίμια.
Ζηλεύγει ο Χάρος, με χωσιά μακρά τονε βιγλίζει,
κι ελάβωσέ του την καρδιά και την ψυχή του πήρε».

(Ν. Πολίτης, *Εκλογή από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, εκδόσεις «γράμματα», Αθήνα 1991, σελ. 125-126)

σπήλιο: σπηλιά, **διασκελίζω:** υπερπηδώ, **χαράκι:** μικρός βράχος, **αμαδολογώ:** ρίχνω μια πέτρα (αμάδα) προς συγκεκριμένο στόχο, **ριζιμιό:** αυτό που έχει ριζώσει κάπου, που έχει βαθιές και δυνατές ρίζες, **βίτσιμα:** το τίναγμα του σώματος, **γλάκιο:** (το λάκχημα < λακώ), το τρέξιμο, ο αγώνας δρόμου, **χωσιά:** ενέδρα, παγίδα, **βιγλίζω:** παραμονεύω, ενεδρεύω, παρατηρώ αθέατος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποια είναι τα τελευταία κατορθώματα του Πάτροκλου; Αφού μελετήσετε και την Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας, να δείξετε ότι όλη η δράση του ήρωα στη ραψωδία *Π* έχει τα χαρακτηριστικά της *αριστείας* με αποκορύφωμα τους στ. 783-785.
2. Πώς δικαιολογείται η μάχη γύρω από το νεκρό Κεβριόνη με βάση τους κανόνες του ομηρικού πολέμου;
3. Ποιο ρόλο παίζει ο Απόλλωνας στην ενότητα; Ο τρόπος με τον οποίο δρα ο θεός στο θάνατο του Πάτροκλου (προσέξτε κυρίως τους στ. 789-790) μειώνει ηθικά τον ίδιο ή προβάλλει περισσότερο την ανδρεία του θύματός του; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
4. Να παρακολουθήσετε το σταδιακό αφοπλισμό του Πάτροκλου και να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα: **α)** Με ποια σειρά αφαιρούνται τα όπλα του ήρωα; **β)** Θεωρείτε ότι ο αφοπλισμός του ήταν απαραίτητος και ότι έπρεπε να γίνει από ένα θεό; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
5. Τι *προοικονομεί* η εικόνα του Έκτορα με το κράνος του Αχιλλέα στο κεφάλι (στ. 799-800); Σε ποιο σημείο της ενότητας η *προσήμανση* γίνεται ξεκάθαρη;
6. Αφού μελετήσετε τους στ. 786-855, όπου παρουσιάζεται η πτώση και ο θάνατος του Πάτροκλου, να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις: **α)** Ποιοι (θεοί ή άνθρωποι) συμπράττουν στην ήττα του Πάτροκλου και τι ακριβώς κάνει καθένας; **β)** Με ποιους τρόπους ο ποιητής προβάλλει την ανδρεία του συντρόφου του Αχιλλέα;
7. Πού φαίνεται η συμπάθεια του ποιητή για τον Πάτροκλο; Να σημειώσετε τα αντίστοιχα χωρία του κειμένου.
8. Να συγκρίνετε τη συμπεριφορά και το ρόλο του Απόλλωνα στο θάνατο του Πάτροκλου με τον τρόπο τον οποίο χρησιμοποιεί ο Χάρος, για να σκοτώσει τον Διγενή στο ακριτικό τραγούδι που εξυμνεί τα υπεράνθρωπα κατορθώματα του ακρίτη (βλ. Παράλληλο κείμενο). Να ελέγξετε τι επιδιώκουν τόσο ο Όμηρος όσο και ο ανώνυμος ποιητής του ακριτικού τραγουδιού με το να αποδίδουν παρόμοιες συμπεριφορές στον Φοίβο και στον Χάρο αντίστοιχα.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Ήδη στο προοίμιο του ιλιαδικού έπους επισημάναμε το πρόβλημα της ευθύνης των θνητών και του βαθμού θεϊκής επέμβασης στα ανθρώπινα πράγματα. Παίρνοντας αφορμή από το θάνατο του Πάτροκλου, που παρουσιάζεται από τον ποιητή ως αποτέλεσμα προσωπικής ευθύνης του ήρωα αλλά και της βουλής του Δία (στ. 685 κ.εξ.), να επισημάνετε χωρία από τις ενότητες που διδαχθήκατε μέχρι τώρα, στα οποία προβάλλεται το πρόβλημα της ανθρώπινης ευθύνης, να τα μελετήσετε κατά ομάδες, να καταγράψετε τις σκέψεις και τα συμπεράσματά σας και να τα συζητήσετε στην τάξη.
2. Αφού μελετήσετε την Περιληπτική αναδιήγηση και τις ενότητες της *Π* ραψωδίας που δίνονται αναλυτικά σε συνδυασμό με το εικονογραφικό υλικό που τις πλαισιώνει: **α)** Να συζητήσετε στην τάξη τις λεπτομέρειες που θέλησε να αποδώσει κάθε καλλιτέχνης με το έργο του. **β)** Να επισημάνετε τις εικόνες που δεν αποδίδουν ομηρικές σκηνές και να συζητήσετε τι θέλησαν να αποδώσουν με αυτές οι δημιουργοί τους. **γ)** Ποια λεπτομέρεια του ομηρικού κειμένου νομίζετε ότι θα ερέθιζε δημιουργικά έναν καλλιτέχνη (εικαστικό, θεατρικό συγγραφέα κτλ.) και γιατί; **δ)** Προσπαθήστε να αποδώσετε τη λεπτομέρεια αυτή με ένα δικό σας έργο (εικαστικό, ποιητικό, θεατρικό κτλ.) και, παρουσιάζοντάς το στην τάξη σας, να εκθέσετε ποιος ήταν ο στόχος σας και ποιες δυσκολίες αντιμετωπίσατε για την υλοποίησή του. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Τέχνη, Δημιουργία, Ομοιότητα – Διαφορά]

ραψωδία Ρ

Μενελάου ἀριστεία

(Τα κατορθώματα του Μενέλαου)

Περίληπτική αναδιήγηση

Γύρω από το νεκρό Πάτροκλο διεξάγεται φοβερή μάχη με πρωταγωνιστή, από την πλευρά των Αχαιών, τον Μενέλαο. Ο γνωστός μας Τρώας Εύφορβος, καθώς διεκδικεί τον νεκρό και τα όπλα του, γίνεται το πρώτο θύμα του βασιλιά της Σπάρτης. Ο Έκτορας, όμως, αναγκάζει τον Μενέλαο να υποχωρήσει, αφαιρεί από τον Πάτροκλο τα όπλα του Αχιλλέα και τα φορά γέματος έπαρση. Ο Δίας, που βλέπει από ψηλά τη σκηνή, τον λυπάται, γιατί ξέρει πως ο θάνατός του είναι πολύ κοντά.

Οι Αχαιοί συνεχίζουν να προστατεύουν τον νεκρό με πρωτεργάτη τον Αίαντα, ενώ τα αθάνατα άλογα του Αχιλλέα, που είχαν φέρει τον Πάτροκλο στη μάχη, φαίνεται να θρηγούν σαν άνθρωποι το χαμό του. Την ίδια στιγμή συμβαίνει και ένα παράδοξο φαινόμενο: ενώ σε όλο τον τρωαδίτικο κάμπο επικρατεί αιθρία, γύρω από το κορμί του Πάτροκλου έχει πέσει σκοτάδι που κάνει τη μάχη φοβερότερη. Τότε ο Τελαμώνιος Αίαντας προσεύχεται στον Δία να δώσει φως: αν είναι να πεθάνουμε, λέει, ας πεθάνουμε μέσα στο φως. Η ομίχλη διαλύεται ξαφνικά και ο Μενέλαος στέλνει τον Αντίλοχο να φέρει την άσχημη είδηση στον Αχιλλέα.

Ο Μηριόνης και ο Μενέλαος καταφέρνουν να σηκώσουν το νεκρό Πάτροκλο, και, προστατευμένοι από τους δύο Αίαντες, προσπαθούν να τον μεταφέρουν στο στρατόπεδο, ενώ η μάχη συνεχίζεται.

Η προσευχή του Αίαντα

«Ζεῦ πάτερ, ἀλλὰ σὺ ῥῦσαι ὑπ' ἡέρος υἱᾶς Ἀχαιῶν,
ποιήσον δ' αἶθρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι·
ἐν δὲ φάει καὶ ὄλεσσον, ἐπεὶ νύ τοι εὐάδεν οὕτως.»

(P 645-647)

ραψωδία P 424-458

Τα ἄλογα του Αχιλλέα (ανάγνωση)

Ο θρήνος των ἀλόγων

Ἐτσι ἐκεῖνοι ἐμάχονταν· ὁ σιδερένιος θόρυβος τῆς μάχης
ἀνέβαινε στὸν χάλκινο οὐρανό, περνώντας ἀπ' τὸν ἀδειο αἰθέρα. 425
Ὅμως τὰ ἄλογα τοῦ Αἰακίδη, ἀποτραβηγμένα μακριὰ ἀπὸ τὴ μάχη,
ἐκλαιγαν, ἀπὸ τὴν ὥρα ποῦ ἐμαθάν πως ὁ ἠνίοχος
κυλίστηκε στὴ σκόνῃ, χτυπημένος ἀπὸ τὸν Ἴκτορα τὸν ἀνδροφόνο.
Ὁ Αὐτομέδων, ὁ ἀνδρειωμένος γιὸς τοῦ Διώρη,
ἄλλοτε τὰ χτύπαε με τὸ ελαφρὺ μαστίγιό,
ἄλλοτε τοὺς μιλούσε με λόγια γλυκὰ καὶ ἄλλοτε τὰ φοβέριζε·
ἐκεῖνα ὅμως δὲν ἠθέλαν οὔτε νὰ πάνε πίσω στα καράβια
πλάι στὸν πλατὺ Ἑλλήσποντο
οὔτε νὰ μπουν στὸν πόλεμο μαζί με τοὺς Ἀχαιοὺς.
Ὅπως μένει ἀκίνητῃ μιὰ στήλῃ, 435
ποῦ στέκει πάνω στὸν τάφο ἀνδρός ποῦ πέθανε ἢ γυναίκα,
ἔτσι ἔμεναν ἀσάλευτα, ζεγμένα στὸ ἐξαίσιο ἄρμα,
με τὰ κεφάλια χαμηλωμένα στὴ γῆ·
ζεστά τὰ δάκρυα κυλούσαν ἀπὸ τὰ βλέφαρά τοὺς στὸ χῶμα,
καθὼς ἐμύρονταν ἀποζητώντας τὸν ἠνίοχο·
ἡ σκόνῃ ἐρύπαινε τὴ θαλερὴ τοὺς χαιτὴ
ποῦ ξέφευγε ἀπὸ τὴ ζεύλα καὶ χυνόταν ζερβὰ δεξιὰ πλάι στὸ ζυγό.

Εικόνα 30. Ο Αχιλλέας ζεύει τα ἄλογά του.
Αττικός μελανόμορφος κόνθαρος, 560-550 π.Χ.
Αθήνα, Εθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο
(αντίγραφο).

Όταν τα είδε που εμύρονταν, τα ελυπήθη ο γιος του Κρόνου,
 κούνησε το κεφάλι του και είπε μιλώντας στην ψυχή του:
 «Αχ δυστυχημένα, γιατί να σας δώσουμε στον βασιλιά Πηλέα,
 αυτός ένας θνητός, και εσείς αγέραστα και αθάνατα.
 Μήπως για να γνωρίσετε τον πόνο μαζί με τους δύσμοιρους ανθρώπους; 445
 Γιατί από όλα τα πλάσματα που ανασαίνουν και σαλεύουν πάνω στη γη
 κανένα δεν είναι πιο θλιβερό από τον άνθρωπο.
 Όμως ο Έκτορας, ο γιος του Πριάμου, δεν θ' ανεβεί ποτέ πάνω σε σας
 ούτε στο λεπτοδουλεμένο άρμα· γιατί δεν θα τον αφήσω.
 Δεν του αρκεί αλήθεια που έχει τα όπλα και κομπάζει όπως κομπάζει;
 Ορμή στα γόνατα και στην ψυχή σας θα χαρίσω,
 για να σώσετε και τον Αυτομέδοντα από τον πόλεμο
 και να τον φέρετε στα βαθιά καράβια·
 γιατί θα δώσω ακόμα δόξα στους Τρώες,
 να σκορπίζουν τον θάνατο, ώσπου να φτάσουν στα καράβια
 με τα γερά σκαριά
 και βασιλέψει ο ήλιος και απλωθεί το ιερό σκοτάδι». 455
 Είπε και στ' άλογα εμφύσησε ορμή σφοδρή.
 Εκείνα τίναξαν τη σκόνη από τις χαιίτες τους χάμω στο χώμα
 και ασυγκράτητα έφεραν το γρήγορο άρμα ανάμεσα στους Τρώες
 και τους Αχαιούς.

(Από την *Ανθολογία Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας*,
 μτφρ. Θ.Κ. Στεφανόπουλος, ΟΕΔΒ 2001)

ραψωδία Σ

Όπλοποιία

(Τα νέα όπλα του Αχιλλέα κατασκευάζονται)

Περιληπτική αναδιήγηση

Μαθαίνοντας από τον Αντίλοχο τη θλιβερή είδηση, ο Αχιλλέας ξεσπάει σε πικρότατο θρήνο, τον οποίο ακούει η Θέτιδα στα βάθη της θάλασσας και αρχίζει και εκείνη να θρηνεί με τις αδελφές της, τις Νηρηίδες. Στη συνέχεια η θεά αναδύεται, συναντά τον Αχιλλέα στην ακρογιαλιά και του προφητεύει ότι, αν σκοτώσει τον Έκτορα, είναι γραφτό γρήγορα να πεθάνει και ο ίδιος. Μάταιη προειδοποίηση· ο ήρωας είναι κιόλας αποφασισμένος να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του και να δοξαστεί, όποιο κι αν είναι το τίμημα. Η Θέτιδα δέχεται με πόνο την απόφασή του, αλλά τον παρακαλεί να περιμένει τουλάχιστον να του ετοιμάσει καινούρια πανοπλία ο Ήφαιστος και φεύγει γρήγορα για τον Όλυμπο.

Ενώ η μάχη γύρω από το νεκρό Πάτροκλο συνεχίζεται, ο Αχιλλέας βγάζει μια πολεμική ιαχή τόσο φοβερή που κάνει τους Τρώες να υποχωρήσουν και οι Αχαιοί βρίσκουν την ευκαιρία να μεταφέρουν το νεκρό Πάτροκλο στις σπηνές. Ο Αχιλλέας προστάζει να πλύνουν το κορμί του νεκρού φίλου του και ολόκληρη τη νύχτα τον θρηνεί μαζί με τους Μυρμιδόνες.

Στο μεταξύ ο Ήφαιστος, μετά την παράκληση της Θέτιδας, έχει αρχίσει την κατασκευή θαυμαστών όπλων: θώρακα, κράνος, κνημίδες και κυρίως την ασπίδα, της οποίας τη διακόσμηση ο ποιητής μάς περιγράφει διεξοδικά. Ο Ήφαιστος απεικονίζει πάνω στην ασπίδα του μελλοθάνατου ήρωα σκηνές από τη ζωή και τις χαρές των απλών ανθρώπων, πλαισιώνοντάς τες από την εικόνα του σύμπαντος (στο κέντρο) και του Ωκεανού (στην περιφέρεια). Ενδιάμεσα απεικονίζει με λεπτομέρειες δυο πανέμορφες πολιτείες. Στη μια μπορεί να δει κανείς σκηνές ειρηνικές (γάμος και δικαστήριο), ενώ στην άλλη, που είναι πολιορκημένη, εικονίζεται ο πόλεμος. Αλλού απεικονίζει σκηνές από τη ζωή των γεωργών (όργωμα, θερισμός, τρύγος) και των κτηνοτρόφων (επίθεση λιονταριών σε αγέλη βοδιών, βοσκότοπος με κοπάδι προβάτων) και τέλος χορό από νέους και νέες με ρούχα γιορτινά κοντά σ' ένα θείο τραγουδιστή. Μόλις ο τεχνίτης των θεών τελείωσε το έργο του, απόθεσε τα όπλα μπροστά στη Θέτιδα και εκείνη τα πήρε στα χέρια της και έτρεξε από τον Όλυμπο να τα παραδώσει στο γιο της.

ραψωδία Σ 478-616

Ο Ήφαιστος κατασκευάζει την πανοπλία του Αχιλλέα – Περιγραφή της ασπίδας

- Επίσκεψη στο εργαστήριο του Ήφαιστου
- Η κατασκευή μιας πανοπλίας και τα όπλα που την αποτελούν
- Μια ασπίδα έργο τέχνης

Εικόνα 31. Η Θέτιδα στο εργαστήριο του Ήφαιστου. Ερυθρόμορφος αμφορέας, 480 π.Χ. περίπου. Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

Ο Ήφαιστος κατασκευάζει
την ασπίδα

Κι έπλασε πρώτα δυνατήν ασπίδα και μεγάλην,
όλην με τέχνην και τριπλόν λαμπρόν τριγύρω κύκλον·
με πέντε δίπλες έγινε η ασπίδα και σ' εκείνην
λογιών εικόνες έπλαθε με την σοφήν του γνώσιν.

480

Η απεικόνιση του
«σύμπαντος»

Την γην αυτού, τον ουρανόν, την θάλασσαν μορφώνει,
τον ήλιον τον ακούραστον, γεμάτο το φεγγάρι,
τ' αστέρια οπού τον ουρανόν ολούθε στεφανώνουν:
την δύναμιν του Ωρίωνος, Υάδες, Πληιάδες,

485

στ. 479 τριπλόν... κύκλον: ο κύκλος, δηλαδή η περιφέρεια ή στεφάνη της ασπίδας, που πρέπει να τη φανταστούμε στρογγυλή, περιγράφεται «τριπλός» ίσως επειδή είχε τρεις διακοσμητικές ζώνες.

στ. 481 εικόνες: η διάταξη των παραστάσεων πάνω στην ασπίδα είναι οργανωμένη σε πέντε ίσες ζώνες που σχηματίζουν ομόκεντρους κύκλους. Για τις παραστάσεις αυτές βλ. αναλυτικά στην Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας Σ, σελ. 121-122.

στ. 485 την δύναμιν του Ωρίωνος, Υάδες, Πληιάδες: η ανατολή και η δύση αυτών των αστερισμών ορίζει χρονικά

την Ἄρκτον, που και Ἄμαξαν καλούν, και αυτού γυρίζει
πάντοτε, τον Ωρίωνα ασάλευτα τηρώντας,
η μόνη που τ' Ωκεανού το λούσμα δεν γνωρίζει.
Δύο κατόπιν ἔκαμεν ανθρώπων πολιτείες
καλές. Στην μίαν γίνονταν του γάμου χαροκόπι·
490 Μια πολιτεία
σε καιρό ειρήνης
νυφάδες απ' τα γονικά συνόδευαν στην πόλιν
με τα δαδιά και αλαλαγμός σηκώνετο υμεναίου·
και αγόρια κει στριφογυρνούν εις τον χορόν τεχνίτες,
αυλοί, κιθάρες αντηχούν στην μέσην και οι γυναίκες
495 ολόρθες εις τα πρόθυρα θεωρούσαν κι εθαυμάζαν.
Κι ήταν λαού συνάθροισις στην αγοράν, που δύο
φιλονικούσαν άνθρωποι για πρόστιμο ενός φόνου.
Ο ένας που όλα επλήρωσεν εκήρυττε στα πλήθη,
ο άλλος οπού τίποτε δεν ἔλαβε· κι οι δύο
εμπρός ηθέλαν στον κριτήν το πράγμα να τελειώσει. 500
Του ενός και τ' άλλου με φωνές τα πλήθη επαίρναν μέρος·
οι κήρυκες τα ησύχαζαν· και μες στον άγιον κύκλον
στα σκαλισμένα μάρμαρα εκάθισαν οι γέροι,
και από τα χέρια λάμβαναν των λιγυρών κηρύκων
505 τα σκήπτρα κι εσηκώνονταν κι εδίκαζε καθένας.
Βαλμένα ἴσαν στην μέση τους δυο τάλαντα χρυσάφι
γι' αυτόν που δικαιότερα την κρίσιν του προφέρει.
Την άλλην πόλιν ἔζωναν δύο στρατοί τριγύρω,
510 Μια πολιτεία σε στιγμές
πολέμου
που στ' ἄρματά τους ἔλαμπαν· και δύο γνώμες εἶχαν,
να την χαλάσουν παντελώς ἢ τα μισά να λάβουν
610 απ' ὅσα κτήματα η λαμπρή χωρούσε πολιτεία·
εκείνοι δεν επείθοντο και κρύφια για καρτέρι
οπλίζονταν· εφύλαγαν το τείχος οι γυναίκες

την περίοδο Μαΐου-Νοεμβρίου, κατά την οποία γίνονται οι κυριότερες αγροτικές ασχολίες, για τις οποίες θα γίνει εκτενής αναφορά στους στ. 540-571 (θερισμός, τρύγος, ὄργωμα). Τα ουράνια σώματα στην αρχαιότητα ἴταν ἄμεσα συνδεδεμένα με τη ζωή των ανθρώπων, καθὼς εἶχαν σχέση με τον προσδιορισμό του χρόνου (διαδοχή ημερῶν, μηνῶν και εποχῶν) και η κίνησή τους ἴταν καθοριστική για τη γεωργία και τη ναυσιπλοΐα.

στ. 486-488 την Ἄρκτον... το λούσμα δεν γνωρίζει: τη Μ. Ἄρκτο οι αρχαίοι τη φαντάζονταν σαν αρκούδα ἢ ἄμαξα. Αυτή δε δύει ποτέ, δε λούζεται στα νερά του Ωκεανού, αφού εἶναι πάντα ορατή στους κατοίκους του βόρειου ημισφαιρίου, και αποτελοῦσε ἕνα εἶδος πυξίδας για τους ναυτικούς.

στ. 490-492 χαροκόπι: γλέντι· **υμεναίος:** το γαμήλιο τραγοῦδι.

στ. 496 κ.εξ. Αναπαράσταση δίκης. Σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας οι συγγενείς του θύματος εἶχαν το δικαίωμα της αντεκδίκησης ἢ δέχονταν, ἀντί άλλης ποινής, ἕνα χρηματικό ποσό ως ἀποζημίωση. Ἀν δεν συνέβαινε το δεύτερο, ο φονιάς συχνά εγκατέλειπε την πατρίδα του για να σωθεῖ.

στ. 498-499 που, οπού: ὅτι. Πρώτος μιλάει ο υπεύθυνος για το φόνο και δεύτερος (ο άλλος) ο μνηστής, δηλαδή ο συγγενής του θύματος.

στ. 502 στον άγιον κύκλον: ο χώρος ὅπου εκτυλίσσεται η σκηνή θεωρεῖται ιερός, ἴσως επειδή οι γέροντες ἀπονέμουν δικαιοσύνη κάτω ἀπὸ την προστασία των θεῶν.

στ. 503-504 σκαλισμένα μάρμαρα: λαξεμένες πέτρες· **λιγυρών:** βλ. σχόλ. στ. Α 248-249.

στ. 505 τα σκήπτρα: βλ. σχόλ. στ. Α 14 και 238-239, Γ 218-220.

στ. 506 δυο τάλαντα χρυσάφι: βλ. σχόλ. στ. Ι 264. Τάλαντα χρυσού προσφέρουν ως δῶρα οι Φαίακες στον Οδυσσεά (Οδύσσεια, θ 471).

στ. 508 δύο στρατοί: ὄχι δύο διαφορετικά στρατεύματα, ἀλλὰ δύο ομάδες ἀπὸ το στρατό των πολιορκητῶν.

στ. 509 δύο γνώμες εἶχαν: προφανῶς ἀπὸ την διαζευκτική μορφή εἶχε το τελεσίγραφο που ἀπηύθυναν οι πολιορκητές, ὕστερα ἀπὸ το πολεμικό τους συμβούλιο, στους πολιορκημένους.

με όλα τ' ανήλικα παιδιά και οι γέροντες μαζί τους.
 Κι εκείνοι εβγαίνουν· η Αθηνά και ο Άρης αρχηγοί τους 515
 χρυσοί και οι δύο με χρυσά τα ενδύματα, μεγάλοι,
 όμορφοι, ωσάν αθάνατοι, με τ' άρματα και πέρα
 ξεχωρίζονταν· κι έβλεπες μικρά τα πλήθη κάτω·
 και ότ' έφθασαν όπου έπρεπε να στήσουν το καρτέρι,
 στον ποταμόν που επότιζε καθέννας το κοπάδι, 520
 αυτού καθίσαν σκεπαστοί, με τα λαμπρά τους όπλα.
 Και δύο ξέμακτρα σκοποί σταθήκαν καρτερώντας
 πότε να ιδούν τα πρόβατα να φθάσουν κι οι αγελάδες.
 Γρήγορα εκείνα επρόβαλαν και οι δυο βοσκοί κατόπιν·
 και τούτοι ανυποψίαστοι με σύριγγες επαίζαν. 525
 Κι εκείνοι άμα τους ξάνοιξαν, επάνω τους χυθήκαν,
 μέρος των μύσχων ξέκοψαν και των λευκών προβάτων
 κι έσφαξαν και τους βοσκούς· κι οι άλλοι ως εννοήσαν
 στα βόδια τόσην ταραχήν, σηκώθηκαν απ' όπου
 καθόνταν στο στρατόπεδο, και αμέσως ανεβήκαν 530
 εις τ' ανεμόποδ' άλογα και γρήγορα τους φθάσαν.
 Κι εκεί στην ακροποταμιά την μάχην αρχινήσαν,
 κι απ' τα δυο μέρη ερίχνονταν τα χάλκινα κοντάρια.
 Η Έρις μέσα εγύριζεν, ο Κυδοιμός και η Μοίρα,
 που άλλον εκράτει αλάβωτον, κι αιματωμένον άλλον, 535
 άλλον ποδόσερνε νεκρόν στην ταραχήν της μάχης·
 κι ένδυμα εφόρει κόκκινον απ' των ανδρών το αίμα.
 Στρέφονταν και σαν ζωντανοί θνητοί κι επολεμούσαν,
 και απ' τα δυο μέρη τους νεκρούς στο σιάδι εποδοσέριαν.
 Έβγαλε αλλού τριόργωτο και μαλακό χωράφι 540
 εκτεταμένον, κάρπιμο και μέσα ζευγολάτες
 πολλοί με τα ζευγάρια τους το εσχίζαν άνω κάτω.
 Και όταν γυρίζαν κι έφθασαν στου χωραφιού την άκρην,
 άνθρωπος τους επρόσφερε ποτήρι όλο γεμάτο
 γλυκό κρασί, κι εγύριζαν στες αυλακιές εκείνοι 545
 πρόθυμοι του μεγάλου αγρού να φθάσουν εις την άκρην.

Όργωμα, θερισμός, τρύγος

στ. 515 εκείνοι: οι ένοπλοι άντρες της πόλης.

η Αθηνά και ο Άρης: οι δύο πολεμικοί θεοί άλλοτε είναι αντίπαλοι (π.χ. Δ 439) και άλλοτε, όπως εδώ, αντιπροσωπεύουν γενικά την ένοπλη σύγκρουση.

στ. 518 ξεχωρίζονταν: οι δύο θεοί διακρίνονταν από τα πλήθη, δηλαδή από τους θνητούς στρατιώτες.

στ. 522 σκοποί σταθήκαν: οι σκοποί ανήκουν στους άντρες της πόλης που είχαν στήσει ενέδρα.

στ. 525 σύριγγες: ποιμενικοί αυλοί.

στ. 526 εκείνοι άμα τους ξάνοιξαν: όταν τους είδαν αυτοί που είχαν στήσει καρτέρι.

στ. 528 οι άλλοι: οι πολιορκητές, στους οποίους ανήκουν τα κοπάδια.

στ. 534 η Έρις, δηλαδή η φιλονικία, ο **Κυδοιμός,** ο θόρυβος και η ταραχή της μάχης, και η ολέθρια **Μοίρα** του θανάτου (στο πρωτότυπο *όλοη Κήρ*) είναι προσωποποιημένες δυνάμεις που ως θεότητες βοηθούν τον Άρη στο πολεμικό του έργο.

στ. 538 σαν ζωντανοί θνητοί κι επολεμούσαν: οι μαχόμενοι στρατιώτες φάνταζαν πάνω στην ασπίδα σαν ζωντανοί, αληθινοί άνθρωποι.

στ. 540 τριόργωτο: οργωμένο τρεις φορές. Το πολλαπλό όργωμα συντελεί στην ευφορία του χωραφιού.

Μαυρίζει όπισθεν η γη και δείχνει αλετρισμένη
μ' όλον οπού 'ναι ολόχρυση, της τέχνης μέγα θάμα.
Φραγμένο κτήμα θέτει αλλού που 'χε υψηλά τα στάχνα,
και μέσα εργάτες θέριζαν με κοφτερά δρεπάνια. 550

Και άλλες χειριές επανωτές στες αυλακιές επέφταν,
και άλλες με καλαμόσχοινα τες δέναν επιστάτες
τρεις διορισμένοι, ενώ παιδιά κατόπι τους σηκώναν
χερόβολα στες αγκαλιές και αδιάκοπα τα εδέναν·
και ο κύριος στην αυλακιά με σκήπτρον εις το χέρι 555

σιωπηλός εστέκονταν κι εχαίρετο η ψυχή του.
Παρέκει κάτω από 'να δρυ σφακτό μεγάλο βόδι
για το τραπέζι ετοιμάζαν· κι ωστόσο οι γυναίκες
πλήθος αλεύρια μούσκευαν φαγί για τους εργάτες.
Αμπέλι μέγα έβαλεν αλλού καρπόν γεμάτο, 560

καλό, χρυσό κι εμαύριζαν ολούθε τα σταφύλια·
τα κλήματ' ήσαν σ' αργυρά σταλίκια στυλωμένα.
Και λάκκον από χάλυβα και κασσιτέρου φράκτην
έσυρε γύρω· και άνοιξε στην άκρη μονοπάτι,
για να περνούν, όταν τρυγάν το αμπέλι, οι καρποφόροι. 565

Και αγόρια, κόρες λυγερές, αμέριμνα στην γνώμην
εφέροναν τον γλυκύν καρπόν μέσα εις τα καλάθια.
Γλυκιάν κιθάραν έπαιζε στην μέσην τους αγόρι
και με την λυγερή λαλιά τον λίνον τραγουδούσε
μελωδικά, και όλοι μαζί τριγύρω του εσκιρτούσαν 570

και τες φωνές τους έσμιγαν με το γλυκό τραγούδι.
Αγέλην έκαμεν αλλού ταύρων ορθοκεράτων,
και οι ταύροι επλάσθησαν χρυσού και κασσιτέρου ακόμη·
και απ' την αυλήν μουγκρίζοντας προς την βοσκήν κινούσαν
εις το ποτάμι, οπού βροντά στα τρυφερά καλάμια. 575

Χρυσοί βαδίζαν τέσσεροι μ' εκείνους βοδηλάτες,
κι εννέα σκύλοι φύλακες γοργόποδες τριγύρω.
Και από τους πρώτους της κοπής δυο τρομερά λιοντάρια
βαρβάτον ταύρον άρπαξαν που εμούγκρα ενώ τον σέρναν.
Και οι σκύλοι επάνω εχούμησαν και ομού τα παλικάρια. 580

Και αφού του ταύρου έκοψαν το δέρμα τα θηρία
αίμα του ερούφαν κι άντερα· του κάκου οι βοδηλάτες
επάνω τα γοργόποδα σκυλιά παρακινούσαν.
Δεν εκοτούσαν δάγκαμα να δώσουν στα λεοντάρια,

Σκηνές από τη ζωή
των κτηνοτρόφων

στ. 547 μαυρίζει: το ρήμα αναφέρεται τόσο στην οργωμένη γη όσο και στην απεικόνισή της πάνω στην ασπίδα. Ο ποιητής πρέπει να έχει υπόψη του την τεχνική εκείνη με την οποία τοποθετούσαν κάποιο σκουρόχρωμο μεταλλικό κράμα πάνω στο χρυσό υπόστρωμα (πρβ. Σ 561).

στ. 554 χερόβολα: το χερόβολο είναι η ποσότητα που χωράει στο χέρι μας, η χειριά.

στ. 559 αλεύρια μούσκευαν: για να ζυμώσουν.

στ. 562 σταλίκια: οι πάσσαλοι.

στ. 569 τον λίνον τραγουδούσε: το τραγούδι του τρύγου. Ο Λίνος ήταν σπουδαίος μουσικός, που δολοφονήθηκε από τον Απόλλωνα, επειδή τόλμησε να τον ανταγωνιστεί στο τραγούδι.

Κυκλικός χορός

«Ἐν δὲ χορὸν ποίκιλλε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις,
τῷ ἴκελον οἷόν ποτ' ἐνὶ Κνωσῷ εὐρείῃ
Δαίδαλος ἤσκησεν καλλιπλοκάμῳ Ἀριάδνῃ.
ἔνθα μὲν ἤϊθεοι καὶ παρθένοι ἀλφεισίβοιαι
ὠρχεῦντ', ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχοντες.
τῶν δ' αἶ μὲν λεπτὰς ὀδόνας ἔχον, οἱ δὲ χιτῶνας
εἶατ' ἐϋνήτους, ἦκα στίλβοντας ἐλαίῳ
καὶ ῥ' αἶ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας
εἶχον χρυσεῖας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων.»

(Σ 590-598)

Εικόνα 32. Κυκλικός χορός από θολωτό τάφο (Αγία Τριάδα, Κρήτη), Μουσείο Ηρακλείου.

άλυχταν μόνο από σιμά και πάλι αναμερίζαν. 585
Κι έναν πλατύν βοσκότοπον λευκόμαλλων προβάτων
έκαμ' ο ένδοξος χωλός μέσα εις καλό λαγκάδι,
στάνες, καλύβες σκεπαστές, και μανδριά μεγάλα.
Χορός Κι έναν χορόν ιστόρησεν ο μέγας ζαβοπόδης, 590
όμοιον μ' αυτόν που ο Δαίδαλος είχε φιλοτεχνήσει
της Αριάδνης της λαμπρής εις της Κνωσού τα μέρη.
Αγόρια εκεί, πολύπρoικες παρθένες εχορεύαν
κι εγύριζαν χεροπιαστοί· και οι κόρες εφορούσαν
λινά ενδύματα λεπτά, κι είχαν τα παλικάρια
από το λάδι λαμπερούς καλόγνεστους χιτῶνες. 595
Λαμπρά στεφάνια είχαν αυτές, είχαν χρυσά εκείνοι
μαχαίρια, που απ' αργυρούς κρεμιόταν τελαμώνες·
και πότ' ετρέχαν κυκλικά με πόδια μαθημένα,
ωσάν σταμνάς, οπού τροχόν αρμόδιον στην παλάμην
τον τριγυρνά καθήμενος να δοκιμάσει αν τρέχει, 600
και τότε αράδα έτρεχαν αντίκρου στην αράδα.
Και τον ασύγκριτον χορόν τριγύρω εδιασκεδάζαν

στ. 585 αλύχταν... αναμερίζαν: γάβγιζαν... απομακρύνονταν.

στ. 589 ιστόρησεν: απεικόνισε.

στ. 590-591 ο Δαίδαλος... της Αριάδνης: ο Δαίδαλος (< δαιδάλλω = φιλοτεχνώ), πατέρας του Ίκαρου, ήταν ο φημισμένος τεχνίτης που είχε κατασκευάσει το Λαβύρινθο στην Κρήτη. Η Αριάδνη ήταν η κόρη του Μίνωα, που βοήθησε τον Θησέα να νικήσει τον Μινώταυρο.

στ. 595 από το λάδι λαμπερούς: χρησιμοποιούσαν το λάδι για να κάνουν στιλπνές τις κλωστές με τις οποίες ύφαιναν. **καλόγνεστους:** όμορφα υφασμένους.

στ. 598-601 Περιγραφή ενός κυκλικού χορού σε έντονο ρυθμό, όπως μας αφήνει να εννοήσουμε η παρομοίωση με τον τροχό του αγγειοπλάστη. Οι χορευτές άλλοτε περιστρέφονταν όλοι μαζί με ταχύτητα και ευκινησία (στ. 598-600) και άλλοτε σχημάτιζαν δυο ομάδες σε αντικριστές σειρές (στ. 601), όπως σήμερα οι κυκλικοί ή αντικριστοί χοροί της δημοτικής μας παράδοσης (βλ. και εικόνα 32).

στ. 599 αρμόδιον: ταιριαστό (πρβ. στ. 610).

πολύς λαός και ανάμεσα ο αιδός ο θεός κιθάριζε· και ως άρχιζεν εκείνος το τραγούδι δυο χορευτές στη μέση τους πηδούσαν κι εγυρίζαν.	605	Ο Ωκεανός
Τον ποταμόν Ωκεανόν και δυνατόν και μέγαν γύρω στον κύκλον έθεσε της στερεής ασπίδος. Και την τρανήν ως του 'καμεν ασύντριφτην ασπίδα, θώρακα κάμνει π' άστραφτεν όσο η φωτιά δεν λάμπει, κράνος κατόπι στερεόν αρμόδιον στο κεφάλι,	610	Τα υπόλοιπα όπλα
καλύτεχνο με ολόχρυσο στην κορυφήν του λόφον, και από λεπτόν κασσίτερον μορφώνει τες κνημίδες. Και όλα τα όπλα ως έκαμε τα σήκωσε ο τεχνίτης και του Αχιλλέως τα 'βαλεν εμπρός εις την μητέρα. Και αυτή με τ' όπλα π' άστραφταν, του Ηφαίστου δώρο, εχύθη ωσάν γεράκι απ' την κορυφήν του χιονισμένου Ολύμπου.	615	

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Το κέντημα του μαντιλιού» του Κ. Κρουστάλλη

«Στην άκρη του γιαλού ξανθή κάθεται κόρη κι ωριόπλουμο λευκό χρυσοκεντάει μαντήλι, μαντήλι του γαμπρού, του γάμου της κανίσκι (= δώρο). Τη θάλασσα κεντάει με τα νησιά της όλα, κεντάει τον ουρανό με τα λαμπρά του αστέρια,	5
τη γη με τα πολλά και τα ωραία λουλούδια, κεντάει κι ένα βουνό ψηλό και μέγα· το χάραμα γλυκά προβάλλει στην κορφή του και βάφεται η κορφή και τ' ουρανού η λουρίδα ροδόλεκη. Νερά καθάρια κι ασημένια	10
τα διάπλατα πλευρά ξετρέχουν κι αυλακώνουν· χιλιόχρονα, παλιά, βαθιά, ισκιωμένα ορμάνια (= ρουμάνια, δάση) κεντάει στες λαγκαδιές με πράσινο μετάξι. Στους όχτους (= υψώματα), στα ριζά, κοπάδια ασπρολογάνε και φαίνονται βοσκοί και στ' όμορφο κεντίδι	15
φλογέρες λες κι ακούς, λες και γροικάς (= ακούς) τραγούδια, βελάσματα βραχνά και ήχους από τρουκάνια (= μεγάλα χάλκινα κουδούνια). [...]	
[...] Ολόυρα (= γύρω γύρω) από τον κάμπο	37
πλήθος μικρά χωριά κεντάει, χωράφια αλλούθε με ολόχρυσα σπαρτά, με θημωνιές (= σωρός από θερισμένα στάχυα), με αλώνια. Πράσινα αμπέλια αλλού με κίτρινα σταφύλια,	40
κίτρινα σαν φλουριά, κι έμορφα κοπελλούδια	

στ. 606-607 Ο Ωκεανός περιβάλλει την ασπίδα, όπως περιβάλλει και τη γη, πάνω στην οποία ζουν οι άνθρωποι.

που μπαίνουν με πλεχτά καλάθια και τρυγάνε.

Γάμον αρχοντικό σ' ένα χωριό πλουμίζει (= κεντάει, στολίζει)

με νύφη, με γαμπρό, με φλάμπουρα (= λάβαρα), με ψίκι (= γαμήλια πομπή).

Δράκους αλλού κεντάει και λάμιες (= τερατώδεις γυναικείες μορφές) και νεράιδες, 45

κεντάει κι έναν γιαλό με ζαφειρένια πλάτια

στην άκρη του γιαλού την ίδια τη θωριά της

ολόφαντη ιστορεί από εμορφιάν και νιότη

και πλούτον και αρχοντιά, και στα λευκά της χέρια

ταργόχειρο κρατεί, τ' ωριόπλουμο μαντήλι, 50

μαντήλι του γαμπρού, του γάμου της κανίσκι [...].

(Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Γυμνασίου, ΟΕΔΒ 2001, σελ. 387-388)

2. Η ασπίδα του Ηρακλή

Στην *Ασπίδα*, ένα σύντομο επικό ποίημα που αποδίδεται στον Ησίοδο αλλά ανήκει στον 6ο π.Χ. αιώνα, περιγράφεται η μάχη του Ηρακλή με τον Κύκνο, το γιο του Άρη. Από το ποίημα αυτό προέρχονται τα παρακάτω αποσπάσματα (στ. 238-244, 248-257, 270-276 και 285-292), που αναφέρονται στην ασπίδα του Ηρακλή. Σε αντίθεση με την ασπίδα του Αχιλλέα, στην οποία ο ποιητής περιγράφει ποικίλες σκηνές από την καθημερινή ζωή, ο ποιητής της *Ασπίδος* προτιμά να εντυπωσιάσει. Γι' αυτό και στο ποίημά του πληθαίνουν οι αποτρόπαιες εικόνες και τα φοβερά όντα.

«Άντρες πολεμούσανε φορώντας τα πολεμικά τους άρματα, από τη μίαν αυτοί να σώσουν τον εαυτό τους, υπερασπίζοντας από τον όλεθρο την πόλη τους και τους γονιούς τους, κι από την άλλη εκείνοι θέλοντας την πόλη να κουρσέψουν. Πολλοί κείτονταν που έπεσαν, μα πιο πολλοί στη μάχη που 'χαν στήσει πολεμούσαν. Πάνω από τα χυτά στο χάλκωμα καλοχτισμένα καστροπύργια γοερά οι γυναίκες φώναζαν και σχίζανε τα μάγουλά τους – κι ήτανε σάμπως ζωντανές, δουλειά του ξακουστού Ηφαίστου [...]. Και οι σκοτεινές ανάμεσά τους Κήρες τ' άσπρα χτυπώντας δόντια τους, τρομάρα να τις βλέπεις, ζοφερές, αιματωμένες και φριχτές για τα κορμιά που επέφταν συνερίζαν· κι όλες ορμούσανε να πιούνε μαύρο γαίμα. Κι όποιον πεσμένο πρωταρπάζανε, ή μόλις χτυπημένον που έπεφτε του μπήγαν στο κορμί τα νύχια τα μεγάλα τους, και του κατέβαινε στον Αδην η ψυχή, στον παγωμένο Τάρταρο. Κι όταν η ψυχή τους χόρταινε αίμα ανθρώπινο, ξωπίσω το κουφάρι ερίχγανε, και ξαναφέρονανε τη λύσσα τους στης μάχης μέσα την αντάρα. [...]

Κι ήτανε πλάι μια πόλη μ' όμορφο καστρί. Εφτά πόρτες χρυσές καλοπροσαρμοστές στα πανωπόρτια τη σφαλούσαν. Οι άντρες με γιορτάσια και χορούς γλεντούσανε. Πολλοί φέρονανε μ' άμαξα καλότροχη τη νύφη προς το σπίτι του γαμπρού κι ανέβαινε μακρύ-μακρύ του νμναίου τραγούδι, ενώ απ' τις αναμμένες δάδες που κρατούσαν δούλες μια γλυκιά από μακριά χυνόταν λάμψη [...]. Άλλοι μπροστά στην πόλη καβάλα σ' άλογα γυμνάζονταν. Κι οι γεωργοί τη γη τη θεία σχίζανε, κι είχανε τους χιτώνες αναζώσει. Κι ήταν πολλές καρπός για θέρισμα παρέκει· άλλοι θερίζανε με κοφτερά δρεπάνια τα γερτά καλάμια με τ' αστάχνα τα πυκνά – ήταν σα να 'βλεπες στ' αλήθεια τον καρπό της Δήμητρας· κι άλλοι τα δέναν σε χερόβολα και τα 'ριχγαν στ' αλώνι· κι άλλοι τρυγούσανε σταφύλια [...].

(Ησίοδος, *Ασπίς Ηρακλέους*,
μτφρ. Π. Λεκατσάς, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1941)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Αφού εντοπίσετε τις σκηνές που απεικονίζονται πάνω στην ασπίδα του Αχιλλέα, να τις απαριθμήσετε δίνοντας έναν τίτλο σε καθεμιά, να τις περιγράψετε με λίγα λόγια και να δείξετε ότι στο επίκεντρο των περισσότερων σκηνών βρίσκεται ο πολιτισμένος άνθρωπος.
2. Στην περιγραφή της ασπίδας και των άλλων όπλων ο ποιητής αναφέρεται συχνά στην τεχνική του Ήφαιστου. Αφού εντοπίσετε αυτά τα σημεία, να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με το επίπεδο ανάπτυξης του υλικού πολιτισμού (τέχνη, τεχνική κτλ.) στην ομηρική εποχή.
3. Στους στ. Σ 508-539 περιγράφεται ένας τυπικός πόλεμος της ηρωικής εποχής. Αφού προσδιορίσετε τις κύριες φάσεις του, να βρείτε ομοιότητες με τον ιλιαδικό πόλεμο και να δικαιολογήσετε τις παρατηρήσεις σας με στοιχεία από το κείμενο ή από τις ενότητες που έχετε διδαχθεί σε προηγούμενα μαθήματα.
4. Μολονότι ο ποιητής για να παρουσιάσει όσα εικονίζονται πάνω στην ασπίδα χρησιμοποιεί την περιγραφή, οι εικόνες δεν είναι στατικές αλλά μοιάζουν με μικρές αφηγήσεις, δηλαδή στην περιγραφή υπάρχει κίνηση, δράση, ακούγονται ήχοι και αναφέρονται σκέψεις ή συναισθήματα των προσώπων που απεικονίζονται. Μπορείτε να βρείτε ορισμένα τέτοια παραδείγματα;
5. Ποια θέση επιφυλάσσει για τον εαυτό του ο ποιητής και πώς προβάλλει την αξία του ως δημιουργού σε όλη τη διάρκεια της περιγραφής; Αφού θυμηθείτε και όσα μάθατε στην *Οδύσσεια* για τους αιιδούς, να συζητήσετε στην τάξη σχετικά με το έργο και την κοινωνική θέση αυτών των καλλιτεχνών στην ομηρική κοινωνία.
6. Να συγκρίνετε την ασπίδα του Αχιλλέα: **α)** με την ασπίδα του Ηρακλή και **β)** με το μαντίλι που κεντάει η κόρη στο ποίημα του Κ. Κρυστάλλη. Να βρείτε ομοιότητες ή διαφορές, τις οποίες να δικαιολογήσετε.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Η περιγραφή της ασπίδας του Αχιλλέα αποτελεί φανταστική «έκφραση». Αφού θυμηθείτε και συζητήσετε στην τάξη τι σημαίνει ο τεχνικός όρος «έκφραση», θα χωριστείτε σε ομάδες και θα ασχοληθείτε με τα ακόλουθα θέματα: **α)** Παραδείγματα «εκφράσεων» από την *Οδύσσεια*, την *Ιλιάδα* ή άλλα κείμενα. **β)** Επίσκεψη σε κάποιο μουσείο και δημιουργία μικρού καταλόγου έργων τέχνης που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο «έκφρασης». **γ)** Δημιουργία της δικής σας «έκφρασης» για έναν χώρο, ένα τοπίο ή ένα έργο τέχνης που σας εντυπωσίασε. **δ)** Παρουσίαση της ασπίδας του Αχιλλέα με έναν τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης που σας ταιριάζει (π.χ. ζωγραφική, μακέτα κτλ.). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Τέχνη, Δημιουργία, Σύστημα, Μοτίβο]
2. Αφού σημειώσετε τους αστερισμούς που εικονίζονταν πάνω στην ασπίδα του Αχιλλέα και συζητήσετε για τη μυθολογική προέλευση των ονομάτων τους, να εργαστείτε σε ομάδες στα ακόλουθα θέματα: **α)** Σχηματική αναπαράσταση του ουράνιου θόλου και εντοπισμός της θέσης των αστερισμών αυτών. **β)** Ο ρόλος των αστερισμών αυτών και γενικότερα των αστεριών στην *Οδύσσεια* και την *Ιλιάδα*. **γ)** Η κίνηση των αστερισμών και η ζωή του ανθρώπου στην αρχαιότητα και σήμερα. **δ)** Η θέση των αστερισμών στο λαϊκό πολιτισμό με συγκεκριμένα παραδείγματα (π.χ. δημοτικά τραγούδια, έργα λαϊκής τέχνης κτλ.). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Χρόνος, Φύση, Τέχνη, Επιστήμη]

ραψωδία T

Μήνιδος ἀπόρρησις

(Ο Αχιλλέας αποκηρύσσει την οργή του)

Περιληπτική αναδιήγηση

Το ξημέρωμα της 27ης μέρας της *Ιλιάδας* (4η της μάχης) η Θέτιδα φέρνει τα ολοκαίνουρια όπλα στον Αχιλλέα, που θρηνεί ακόμη το νεκρό φίλο του. Η θεά στάζει αμβροσία και νέκταρ στα ρουθούνια του νεκρού, ώστε να μείνει αναλλοίωτος, και συμβουλεύει το γιο της να συγκαλέσει συνέλευση, να συμφιλιωθεί με τον Αγαμέμνονα και μετά να οπλιστεί για τη μάχη.

Ακολουθώντας τις υποδείξεις της, ο Αχιλλέας συγκαλεί την αγορά των Αχαιών και παίρνει πρώτος το λόγο· ο ήρωας αποκηρύσσει την οργή του και ζητάει από τον Αγαμέμνονα να παρατάξει αμέσως το στρατό, γιατί βιάζεται να εκδικηθεί. Ο αρχηγός του στρατού με ύφος απολογητικό δηλώνει μετανιωμένος και έτοιμος να επανορθώσει, δίνοντας στον Πηλείδη τα δώρα που του υποσχέθηκε την προηγούμενη μέρα ο Οδυσσέας. Ο Αχιλλέας όμως βιάζεται· εκείνο που προέχει γι' αυτόν είναι η εκδίκηση. Τότε παρεμβαίνει ο Οδυσσέας, για να υποστηρίξει ότι πρέπει να γευματίσει πρώτα ο στρατός και ο Αγαμέμνονας να ικανοποιήσει ηθικά και υλικά τον Αχιλλέα. Ακολουθεί θυσία και όρκος του Αγαμέμνονα, ενώ ο Αχιλλέας υποχωρεί και δέχεται να γίνουν όλα με τάξη.

Μετά το τέλος της συνέλευσης, οι Μυρμιδόνες οδηγούν τη Βρισηίδα μαζί με όλα τα δώρα στη σκηνή του Αχιλλέα, όπου αυτή βλέπει το νεκρό Πάτροκλο και ξεσπάει σε μοιρολόι. Στο μεταξύ οι Αχαιοί ετοιμάζονται έχοντας και τον Αχιλλέα ανάμεσά τους. Ο ποιητής μάς παρουσιάζει με λεπτομέρειες την εμφάνιση του ήρωα, την καινούρια πανοπλία του και την ετοιμασία του αμαξιού του με ηνίοχο τον Αυτομέδοντα. Ο γιος του Πηλέα είναι πανέτοιμος να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του, αν και ξέρει ότι αυτό θα φέρει πιο κοντά και το δικό του τέλος. Του το θυμίζει άλλωστε με τρόπο «θαυμαστό» το άλογό του, ο Ξάνθος. Το όμορφο άλογο, με φωνή που του έδωσε η Ήρα, προφητεύει το θάνατο του ήρωα. Ο Αχιλλέας, ωστόσο, έχει πάρει την απόφασή του και ορμάει στη μάχη.

ραψωδία T 1-152

Η συμφιλίωση του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα

- Μια ακόμη συνάντηση Αχιλλέα και Θέτιδας: ο ήρωας δέχεται από τη μητέρα του την καινούρια πανοπλία και συμβουλές
- *Η απόρρησις της μήνιδος* – Η συμφιλίωση
- Τη θέση του θυμού παίρνει η δίψα για εκδίκηση

Η Θέτιδα παραδίδει στον Αχιλλέα τη νέα πανοπλία του

Άφηνε του Ωκεανού τα βάθ' η ροδισμένη
Χώς να φέρει των Θεών το φως και των ανθρώπων·
κι έφερ' η Θέτις του θεού τα δώρ' αυτά στα πλοία.

στ. 2 Ηώς: η αυγή. Η εμφάνιση της Αυγής στην αρχή της ραψωδίας υπονοεί ίσως την αλλαγή στην εξέλιξη της δράσης, αφού σε λίγο ο Αχιλλέας θα εγκαταλείψει το θυμό του.

«Ὡς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὑκεανοῖο ῥοάων
ὄρνυθ' ἴν' ἀθανάτοισι φῶως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν·
ἢ δ' ἔς νῆας ἴκανε θεοῦ πάρα δῶρα φέρουσα.»

(Τ 1-3)

Εικόνα 33. Η Θέτιδα παραδίδει τα όπλα στον Αχιλλέα.
Μελανόμορφος αμφορέας γύρω στο 525 π.Χ.
Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

Ἴβρε σιμά στον Πάτροκλο τον ποθητόν υἱόν της
πικρά να κλαίει, και πολλοί τριγύρω του εθρηνούσαν 5
σύντροφοι, κι η ασύγκριτη θεά σιμά τους ἦλθε.
Το χέρι του ἔπιασε σφικτά, προσφώνησέ τον κι εἶπε:
«Παιδί μου, αυτόν ν' αφήσομε, με ὅλο μας τον πόνο,
να κείτεται, ως τον δάμασε η βουλή των αθανάτων·
του Ηφαίστου τώρα δέξου εσύ τ' ἄρματα τα ωραία, 10
που ὅμοια δεν εφόρεσε κανείς θνητός ἀκόμη».
Εἶπε και καθώς ἔθεσεν εμπρός στον Αχιλλέα
τ' ἄρματα τα καλότεχνα, κείν' ἀντηγήσαν ὅλα.
Οι Μυρμιδόνες τρόμαξαν, κανείς να τ' ἀντικρίσει 15
δεν ετολμούσε κι ἐφυγαν· και ἅμα τα εἶδ' ἐκεῖνος,
μέσα του ἐχόχλασε η χολή βαθύτερα και ἀστράψαν
ὡσάν φωτιά τα μάτια του· κι ευφραίνετο να πιάνει
τα ωραία δῶρα του θεοῦ· και ἀφού να τα θωράει
τα ἐξαίσια κείνα θαύματα μες στην ψυχὴν του ευφράνθη,
εἶπε προς την μητέρα του: «Τ' ἄρματα, ως μητέρα, 20
τέτοια τα χάρισε ο θεός, καθώς να εἶναι ἀρμόζει
ἔργα θεῶν, και οπού θνητός δεν τα κατασκευάζει.
Και τώρα ἐγώ θ' ἀρματωθῶ· μόνον πολύ φοβούμαι
μήπως εἰς τον ἀνδράγαθον υἱόν του Μενoitίου 25
στες ἀνοικτές λαβωματιές ἀισχρές βοηθήσουν μύγες
και τα σκουλήγια γεννηθούν και τον νεκρόν να φθειρουν,
ἀφού τον ἀφησε η ψυχὴ, και ὅλο σαπεί το σώμα».
Κι η ἀσημόποδη θεά σ' ἐκεῖνον ἀποκρίθη:
«Παιδί μου, αυτόν τον στοχασμόν ποσῶς μη βάλει ο νους σου. 30
Ἀπό τες μύγες, ἀγριες σπορές που κατατρῶγουν
τον σκοτωμένο μαχητήν, ἐγώ θα τον φυλάξω·

στ. 9 ως τον δάμασε η βουλή των αθανάτων: ἀφού σκοτώθηκε με τη θέληση των θεῶν.

στ. 16 μέσα του ἐχόχλασε η χολή βαθύτερα: ἀγρίεψε βαθιά μέσα του η δίψα για ἐκδίκηση πιο πολύ, γιατί τώρα εἶχε μπροστά του τα ὅπλα με τα οποία θα μπορούσε να την ικανοποιήσει.

στ. 23-24 πολύ φοβούμαι... υἱόν του Μενoitίου: ο Αχιλλέας δε βιάζεται να φορέσει τη νέα πανοπλία, ἀλλά ενδιαφέρεται για το νεκρό σώμα του Πάτροκλου: η ιδιότητα του στρατιώτη υποχωρεῖ μπροστά στη φιλία.

στ. 29 ποσῶς: καθόλου.

	κι εάν σταθεί κειτόμενος, όσο να κλείσει ο χρόνος, άβλαπτο και καλύτερο θα στέκεται το σώμα.	
	Κάλεσε ωστόσο εις σύνοδον των Αχαιών τους πρώτους και βάλε κάτω τον θυμόν που έχεις στον Ατρείδη, κι ευθύς ρίξου στον πόλεμον και περιζώσου ανδρείαν». 35	
	Είπε και τον εγέμισεν ανδραγαθία και θάρρος και στα ρουθούνια του νεκρού ρόδινο στάζει νέκταρ και αμβροσίαν, άφθαρτο το σώμα να κρατήσει.	
Ο Αχιλλέας συγκαλεί συνέλευση του στρατού	Και παίρνει την ακρογιαλιάν ο θεΐος Αχιλλέας 40 και με κραυγή τρομακτική σηκώνει τους Αργείους. Και αυτοί που πάντοτ' έμεναν στην περιοχή των πλοίων, και όσοι τα πλοία κυβερνούν και στρέφουν το πηδάλι, οι οικονόμοι, οι μοιρασταί του σίτου, ετρέξαν όλοι στην σύνοδον που εφάνηκε και πάλιν ο Πηλείδης 45 που τόσον έλειπε καιρόν απ' τον σκληρόν αγώνα. Με χολό πόδι εβάδιζαν του Άρη δυο βλαστάρια, Τυδείδης ο ανδράγαθος και ο θεΐος Οδυσσέας, και ακούμπαν στα κοντάρια τους, ως ήσαν λαβωμένοι, και της συνόδου εκάθισαν στες έδρες που 'ναι οι πρώτες. 50	
	Κατόπιν ήλθεν ύστερος ο μέγας Αγαμέμνων, είχε κι εκείνος λάβωμα που στον σκληρόν αγώνα με κονταριά τού άνοιξεν ο Αντηνορίδης Κόων· και ως όλοι ομού συνάχθηκαν οι Αχαιοί, σηκώθη στη μέση τους και ομίλησεν ο θεΐος Αχιλλέας: 55	
Η συμφιλίωση: Ο λόγος του Αχιλλέα	«Ατρείδη, τάχα ωφέλησεν εκείνο εμάς τους δύο, εσέ, κι εμέν' ότ' άναψε φαρμακερή διχόνοια τα σωθικά μας και ο θυμός, εξ αφορμής της κόρης; Να 'χε την σβήσ' η Άρτεμις με βέλος την ημέρα που επόρθησα την Λυρνησσόν, και δούλη την επήρα· 60 τότε δεν θα εδάγκαναν τόσοι Αχαιοί το χόμα κάτω απ' τες λόγχεις των εχθρών, κι ήτ' ο θυμός μου αιτία. Ο Έκτωρ απ' την έχθρα μας εκέρδισε και οι Τρώες, αλλ' οι Αχαιοί πολύν καιρόν θαρρώ θα την θυμούνται. Αλλ' ό,τι εγίνη αφήνομεν, αν και μας έχει πλήξει 65 και πρέπει να δαμάσομεν στα στήθη την ψυχή μας. Παύω εγώ τώρα την χολήν ότι ποσώς δεν πρέπει θυμόν να τρέφω αιώνιον· συ μην αργείς ωστόσο στον πόλεμον τους Αχαιούς αμέσως να σηκώσεις· ότι τους Τρώας άντικρυ θα δοκιμάσω αν θέλουν 70	

στ. 38-39 νέκταρ και αμβροσίαν: όπως και στην περίπτωση του Σαρπηδόνα (II 670), το νέκταρ και η αμβροσία χρησιμοποιούνται εδώ ως μύρα που προφυλάσσουν τον νεκρό από τη σήψη.

στ. 42 κ.εξ. Η πάνδημη συμμετοχή (πρβ. στ. 54), αζόμη και των μη μάχιμων, τονίζει τη μεγάλη σημασία αυτής της συνόδου.

στ. 47 με χολό πόδι: κουτσαίνοντας. Ο Διομήδης πληγώθηκε από τον Πάρη (A 375 κ.εξ.), ο Οδυσσέας από τον Σώκο (A 434 κ.εξ.) και ο Αγαμέμνονας από τον Κόωνα (A 251 κ.εξ.).

στ. 61 δεν θα εδάγκαναν τόσοι Αχαιοί το χόμα: δε θα πέθαιναν τόσοι Αχαιοί.

να ξενυκτούν στα πλοία μας· θαρρώ που όσοι προφθάσουν
να φύγουν απ' τη λόγχη μου και απ' τον δεινόν αγώνα
πολλή χαρά θενά αισθανθούν τα γόνατα να κλίνουν».
Είπεν αυτά κι εχάρηκαν οι Αχαιοί γενναίοι
που άφησε ο μεγαλόψυχος Πηλεΐδης το θυμό του. 75
Και προς αυτούς ομίλησεν ο μέγας Αγαμέμνων
εκείθεν όπου εκάθονταν, χωρίς να προχωρήσει:
«Ήρωες φίλοι Δαναοί, θεράποντες του Άρη,
ν' ακούετ' ανεμπόδιστος όποιος τον λόγον έχει
η τάξις θέλει· κι έμπειρον η διακοπή πειράζει· 80
να ειπεί, ν' ακούσει ποιος μπορεί στον θόρυβον που κάνουν
τα πλήθη; Και ψηλόφωνος δειλιάζει δικηγόρος.
Εισ τον Πηλεΐδην τώρα εγώ θα εξηγηθώ κι οι άλλοι
Αργείοι κείνο οπού θα ειπώ καλά νοήσετ' όλοι.
Πολλές φορές οι Αχαιοί μ' ονειδισαν για τούτο, 85
αλλ' αίτιος δεν είμ' εγώ· αλλά είναι ο Ζευς κι η Μοίρα
και η νυκτοπλάνητη Ερινύς, που την αγρίαν Άτην
τότε μέσα στη σύνοδον εβάλαν εις τον νουν μου,
και του Αχιλλέως πήρα εγώ ο ίδιος το βραβείον.
Και τι θα έκανα; Ο θεός τα πάντα κατορθώνει. 90
Σεβαστή κόρη του Διός η Άτ' η ολεθρία
κατάρατη αερόποδη, το χώμα δεν εγγίζει
ανάερ' από τες κεφαλές γυρίζει των ανθρώπων
για να τους βλάψει, και άσφαλτα έν' απ' τους δυο τους δένει·
τον Δί' ακόμη έβλαψε, που υπέρτατον τον λέγουν 95
και οι θνητοί και οι αθάνατοι· όμως και αυτόν η Ήρα
απάτησε, αν και αδύνατη, με δόλον την ημέραν
εκείνην, οπού έμελλε στην πυργωμένη Θήβην
του Ηρακλή την δύναμιν η Αλκμήνη να γεννήσει.
Ότ' είπε αυτός καυχώμενος στους αθανάτους όλους: 100
“Σεις όλοι αθάνατοι θεοί, θεές και σεις, ακούτε
ό,τι στα στήθη μου η ψυχή να ειπώ παρακινεί με·
θα φέρει σήμερα στο φως η ωδινοφόρα Ειλείθυια

Ο λόγος του Αγαμέμνονα

στ. 73 τα γόνατα να κλίνουν: να ξαπλώσουν για να ξεκουραστούν.

στ. 77 εκείθεν όπου εκάθονταν: ο Αγαμέμνωνας μιλάει από τη θέση του, χωρίς να προχωρήσει στο κέντρο της συνέλευσης, στο βήμα, ίσως επειδή τον πονούσε το τραύμα του.

στ. 80 κι έμπειρον η διακοπή πειράζει: ακόμη κι έναν έμπειρο ρήτορα είναι δυσάρεστο να τον διακόπτουμε, όταν μιλάει.

στ. 82 ψηλόφωνος δικηγόρος: ρήτορας με δυνατή φωνή.

στ. 87 η νυκτοπλάνητη Ερινύς: η θεά που τιμωρεί τους άδικους. Επειδή ήταν θεά του Κάτω κόσμου χαρακτηρίζεται εδώ *νυκτοπλάνητη* (= που περπατάει στα σκοτεινά). Ο Αγαμέμνωνας αποδίδει τη συμπεριφορά του σε υπερφυσικές δυνάμεις: στον Δία, στη Μοίρα και στην Άτη.

στ. 91 η Άτ' η ολεθρία: η Άτη, την οποία περιγράφει αλληγορικά εδώ ο ποιητής, ήταν κόρη του Δία και ασκούσε τη δύναμή της ακόμη και εναντίον του. Πρόκειται για την παραφορά και την τύφλωση του νου που στέλνει η θεία δίκη, όταν θέλει να τιμωρήσει κάποιον. Τις συμφορές που προκαλούσε μπορούσαν να τις επανορθώσουν μόνο οι *Λιτές* (= ικεσίες), πρβ. I 504 κ.εξ.

στ. 98 πυργωμένη: που την περικλείουν τείχη.

στ. 103 η ωδινοφόρα Ειλείθυια: η θεά της γέννας που έδινε τις ωδίνες, δηλαδή τους πόνους του τοκετού.

άνδρα που γύρω των λαών θα βασιλεύσει όλων·
 κατάγεται απ' το αίμα μου και από την γενεάν μου”. 105
 Κι η Ήρα του 'πε η σεβαστή με δόλον εις τον νουν της:
 “Θα φανείς ψεύτης, δεν θα ιδείς ο λόγος σου να γίνει.
 Κι όρκον, Ολύμπιε, δυνατόν, αν θέλεις όμοσέ μου
 που όλων τριγύρω των λαών θα βασιλεύσει εκείνος
 που μες στα πόδια γυναικός την σήμεραν θα πέσει 110
 που να 'ναι από το αίμα σου και από την γενεάν σου”.
 Είπε και δεν ενόησεν ο Ζευς ποσώς τον δόλον,
 και όρκον μέγαν όμοσε, και αυτό κακό τού εγίνη.
 Κι η Ήρ' από την κορυφήν του Ολύμπου εκύθη στ' Άργος
 το Αχαϊκόν, που εγνώριζεν εκεί του Περσηιάδου 115
 Σθενέλου την ασύγκριτην γυναίκα, οπού βαστούσε
 μες στην γαστέρα της παιδί κι εμέτρα επτά φεγγάρια:
 και αν και λειπόμηνον, στο φως τον έβγαλεν η Ήρα
 και της Αλκμήνης κράτησε τη γέννα και τους πόνους
 κι η ίδια το 'πε του Διός: “Πατέρ' αστραποφόρε, 120
 άκουσε κάτι· πρόωρα άνδρας λαμπρός γεννήθη
 ο Ευρυσθεύς, που βασιλεύς θα είναι των Αργείων,
 πατέρας του είναι ο Σθένελος και πάππος ο Περσέας,
 γένος σου· και του στέκεσαι το σκήπτρο των Αργείων”.
 Είπε· στα σπλάγχνα του Διός δριμύς εμπήκε πόνος. 125
 Την Άτην άρπαξεν ευθύς απ' τες λαμπρές πλεξίδες
 με την χολήν εις την καρδιά και όμοσε μέγαν όρκον:
 “Ποτέ στ' αστέρια τ' ουρανού και στες κορφές του Ολύμπου
 η Άτη, όλεθρος κοινός, στο εξής να μην πατήσει”.
 Είπε και με το χέρι του την πέταξε από τ' άστρα 130
 σφενδονιστικά κι έφθασε αυτή στους τόπους των ανθρώπων.
 Πάντοτ' εστέναζε απ' αυτήν όταν τον ποθητόν του
 εβασανίζαν οι απρεπείς αγώνες του Ευρυσθέως.
 Ομοίως κι εγώ πάντοτε όταν ο μέγας Έκτωρ
 ακράτητος εθέριζε στες πρύμνες τους Αργείους, 135
 η Άτη, που μ' ετύφλωσε δεν έβγαινε απ' τον νου μου.
 Κι εάν τότε' ετυφλώθηκα και ο Ζευς τον νου μου επήρε,
 να το διορθώσω θέλω εγώ με ξαγοράν πλουσίαν·
 αλλά σήκω στον πόλεμον και σήκωσε τα πλήθη.
 Και όλα τα δώρα είν' έτοιμα, κείνα που στη σκηνή σου 140
 εχθές που ήλθε σου 'ταξεν ο θείος Οδυσσέας·
 και, αν θέλεις, στάσου, κράτησε της μάχης την ορμή σου,

στ. 115-116 του Περσηιάδου Σθενέλου: στην Αργολίδα, πριν από τον Ατρέα την εξουσία είχε η γενιά του Περσέα, του οποίου γιος ήταν ο Σθένελος (αυτός δεν είχε καμιά σχέση με τον Σθένελο το γιο του Καπανέα και σύντροφο του Διομήδη).

στ. 117 εμέτρα επτά φεγγάρια: ήταν επτά μηνών έγκυος.

στ. 119 της Αλκμήνης τη γέννα: τη γέννηση του Ηρακλή.

στ. 140-141 Βλ. I 121 κ.εξ.

τα δώρα οι θεράποντες απ' το δικό μου πλοίο
θενά σου φέρουν για να ιδείς που εξαισία θα τα δώσω».
Και ο περοπόδης Αχιλλεύς σ' εκείνον αποκρίθη: 145
«Τα δώρα είναι στο χέρι σου να δώσεις, ως αρμόζει,
ή να κρατήσεις· τώρα εμείς στην μάχην ας χυθούμε·
δεν πρέπει εδώ να τρίβομε με λόγια τον καιρό μας·
το μέγα έργον άπρακτον ακόμη μένει οπίσω·
και όπως και πάλι πρόμαχον θα ιδείτε τον Πηλείδην 150
να κόβει με τη λόγγη του τες φάλαγγες των Τρώων·
μ' αυτό στον νουν ανδράγαθα καθείς ας πολεμήσει».

Ο Αχιλλεύς
βιάζεται να μπει στη μάχη

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Άτη (Τύφλωση) και οι Παρακλήσεις (Λιτές)

Ο Φοίνικας, δάσκαλος του Αχιλλέα, προσπαθεί να πείσει τον ήρωα να αποκηρύξει την οργή του και να δεχτεί τα δώρα και τη συγγνώμη του Αγαμέμνονα:

*«Γιατί 'ναι κόρες κι οι Παράκλησες του Δία του τρισεγάλου,
κουτσές, με αλλήθωρα τα μάτια τους, με μούτρα ζαρωμένα,
και πολεμούν να φτάσουν τρέχοντας ξοπίσω από την Τύφλα.
Μα η Τύφλα, δυνατή, με ολόγερα ποδάρια, τρέχει απ' όλες
πολύ πιο μπρος στη γης αλάκερη, και στους θνητούς προφταίνει
κακό να κάνει, κι οι Παράκλησες ξοπίσω τους γιατρεύουν.
Κι όποιος του Δία τις κόρες σέβεται, μπροστά του ως καταφτάνουν,
έχει απ' αυτές μεγάλο τ' όφελος κι ακούνε τις ευχές του.
Μα ο που τις διώξει πεισματώνοντας και τις παραψηφίσει,
πάνε στο γιο του Κρόνου τρέχοντας, στο Δία, παρακαλώντας
τη συφορά να στείλει πίσω τον, να πάθει, να πλερώσει».*

(Ιλιάδα I 502-512, μτφρ. Ν.Κ. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Στο έπος συναντάμε συχνά το στοιχείο του «θαυμαστού», αυτού δηλαδή που συμβαίνει «καθ' υπέρβασιν» της φυσικής τάξης και των φυσικών νόμων. Να επισημάνετε το στοιχείο του «θαυμαστού» στους στ. 1-39 και να το περιγράψετε με λίγα λόγια.
2. Ποιες είναι οι υποδείξεις της Θέτιδας προς το γιο της (στ. 29-36); Να επισημάνετε στη συνέχεια της ενότητας (στ. 40-153) τους στίχους στους οποίους ο Αχιλλεύς υλοποιεί τις εντολές της μητέρας του.

στ. 149 το μέγα έργον: η εκδίκηση για το θάνατο του Πάτροκλου, ο φόνος δηλαδή του Έκτορα.

3. Να συγκρίνετε την εικόνα του Αγαμέμνονα και του Αχιλλέα όπως παρουσιάζονται και οι δύο στην πρώτη συνέλευση των Αχαιών (Α 56 κ.εξ.) με την εικόνα τους στην παρούσα (Τ 54 κ.εξ.). Να σημειώσετε τις ομοιότητες και να δικαιολογήσετε τις διαφορές.
4. Ο Αγαμέμνονας για να δικαιολογηθεί αποδίδει τη συμπεριφορά του στην *Άτη* και αναφέρει ένα ανάλογο πάθημα του ίδιου του Δία. Να διηγηθείτε με λίγα λόγια το πάθημα του θεού και να σημειώσετε τις αντιστοιχίες που παρατηρείτε με την περίπτωση του Αγαμέμνονα.
5. Λαμβάνοντας υπόψη σας τα κριτήρια που χρησιμοποιούμε για να ηθογραφήσουμε ένα πρόσωπο (βλ. παραπάνω, σελ. 54), να ηθογραφήσετε τον Αχιλλέα: **α)** από τη συμπεριφορά του απέναντι στο νεκρό φίλο του, **β)** από τα λόγια και τη στάση του απέναντι στη μητέρα του και **γ)** από τους λόγους του στη συνέλευση των Αχαιών. Να στηρίξετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο της ενότητας (στ. 1-152).
6. Ο ομηρικός άνθρωπος, για να δικαιολογήσει την ανάρμοστη συμπεριφορά του, αποδίδει κάποιες άσχημες πράξεις του στην *Άτη*, στην τύφλωση δηλαδή του νου που παρασύρει τον άνθρωπο να πει λόγια που δε θα έλεγε, να κάνει πράξεις που δε θα έκανε, αν ήταν κύριος του εαυτού του. **α)** Αφού διαβάσετε τους στ. 91-94 της ενότητας και Ι 502-512 (βλ. Παράλληλο κείμενο), να δώσετε τα κύρια χαρακτηριστικά της Τύφλωσης (*Άτης*) και να προσδιορίσετε τη σχέση της με τις Παρακλήσεις (*Λιτές*). **β)** Καταφεύγοντας ο ομηρικός άνθρωπος στην *Άτη* για να δικαιολογήσει την άσχημη συμπεριφορά του, απαλλάσσεται από την ευθύνη των ενεργειών του; Να αιτιολογήσετε τις σκέψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες, φανταστείτε ότι είστε παρόντες στη συνέλευση των Αχαιών και ότι παίρνετε το λόγο μετά τον Αχιλλέα και τον Αγαμέμνονα. Η πρώτη ομάδα θα ασκήσει κριτική στον Αγαμέμνονα επιμένοντας στο απολογητικό ύφος του λόγου του και προσπαθώντας να δείξει ότι δεν έχει πειστεί για την ειλικρίνειά του, ενώ η δεύτερη ομάδα θα κάνει το ίδιο προς τον Αχιλλέα, κάνοντας αναφορά σε αποφάσεις και ενέργειες του ήρωα από την πρώτη κιόλας συνέλευση των Αχαιών στην Α ραψωδία μέχρι τώρα. Οι δύο άλλες ομάδες θα στηρίξετε τους λόγους, τις αποφάσεις και τις ενέργειες του Αχιλλέα και του Αγαμέμνονα αντίστοιχα, προσθέτοντας και άλλα επιχειρήματα, ώστε οι λόγοι τους να γίνουν πιο πειστικοί.

ραψωδία Υ

Θεομαχία

(Συμμετοχή των θεών στη μάχη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο ποιητής καθυστερεί την τελική σύγκρουση του Αχιλλέα με τον Έκτορα, για να προκαλέσει περισσότερο το ενδιαφέρον μας και να δείξει και άλλες πλευρές του πολέμου. Με τους πρώτους στίχους της ραψωδίας μάς μεταφέρει στον Όλυμπο σε μια νέα, την τρίτη, συνέλευση

των θεών (πότε έγιναν οι δύο προηγούμενες και ποια ήταν τα θέματά τους;). Ο Δίας αίρει την απαγόρευση που είχε επιβάλει στους άλλους θεούς και τους επιτρέπει να πάρουν μέρος στη μάχη (θεομαχία). Οι θεοί χωρίζονται και κατεβαίνουν στο πεδίο της μάχης, άλλοι στο πλευρό των Αχαιών και άλλοι με το μέρος των Τρώων. Ο Αχιλλέας επιθυμεί να χτυπηθεί με τον Έκτορα, αλλά ο Απόλλωνας θα σπρώξει προς το μέρος του τον Αινεία. Προτού αρχίσουν να μονομαχούν οι δύο ήρωες, σύμφωνα πάντα με την ομηρική τακτική, συζητούν μεταξύ τους, αυτοεπαινούνται και αναφέρονται στην καταγωγή τους. Ακολουθεί η σύγκρουση, αλλά την κρίσιμη στιγμή, ενώ ο Αινείας βρίσκεται σε δεινή θέση, επεμβαίνει ο Ποσειδώνας και τον σώζει. Ακολουθεί φοβερή σύγκρουση ανάμεσα στους δύο στρατούς, με πρωταγωνιστή τον οργισμένο Αχιλλέα, που σκοτώνει αρκετούς Τρώες. Έρχεται μάλιστα αντιμέτωπος με τον ίδιο τον Έκτορα, αλλά, τη στιγμή που ετοιμάζεται να τον κτυπήσει, επεμβαίνει ο Φοίβος και τον αρπάζει σκεπάζοντάς τον ταυτόχρονα με ομίχλη. Η σύγκρουση που περιμένουμε αναβάλλεται για μιαν άλλη φορά. Η ραψωδία τελειώνει με το μανιασμένο Αχιλλέα να κυνηγά πάνω στο άρμα του τους Τρώες και να σκορπά το θάνατο σε όλο τον κάμπο.

ραψωδία Φ

Μάχη παραποτάμιος

(Μάχη στις όχθες του ποταμού Σκάμανδρου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η μάχη εξακολουθεί και πολλοί Τρώες πέφτουν νεκροί από το σπαθί του Αχιλλέα. Ανάμεσα στα θύματά του είναι ο γιος του Πρίαμου Λυκάονας και ο Αστεροπαίος, εγγονός του ποταμού Αξιού. Ο Σκάμανδρος παραπονιέται ότι έχει γεμίσει νεκρούς και δεν μπορεί να κυλήσει τα νερά του, αλλά ο Αχιλλέας του απαντά περιφρονητικά. Τότε ο ποταμός φουσκώνει τα νερά του και ορμά να τον πνίξει. Ο ήρωας σώζεται με την παρέμβαση της Αθηνάς και του Ποσειδώνα, αλλά ο Σκάμανδρος ζητάει τη συνδρομή του ποταμού Σιμόντα· τα δυο ποτάμια πλημμυρίζουν τον κάμπο και ο Πηλείδης κινδυνεύει και πάλι. Ο Ήφαιστος όμως, ύστερα από παράκληση της Ήρας, ανάβει πελώρια φλόγα, καίει τα δέντρα στις όχθες του Σκάμανδρου και δαμάζει τον ποταμό. Για λίγο ο ποιητής μάς παρουσιάζει τους θεούς να μάχονται, άλλοι με το μέρος των Αχαιών και άλλοι με το μέρος των Τρώων. Μετά τη θεομαχία, που έχει μάλλον κωμικό χαρακτήρα, ο ποιητής επιστρέφει στον Αχιλλέα, ο οποίος έχει φτάσει κιόλας μπροστά στις πύλες της Τροίας. Σ' αυτή την κρίσιμη στιγμή ο Απόλλωνας εμπυχώνει τον ανδρείο Αγήνορα να σταθεί να αντιμετωπίσει τον ήρωα. Ο αγώνας όμως είναι άνισος και, τη στιγμή που ο Αχιλλέας ετοιμάζεται να σκοτώσει τον Τρώα, ο Φοίβος παίρνει τη μορφή του Αγήνορα και τρέχει προς τον ποταμό. Ο Αχιλλέας παραπλανιέται και τον κυνηγά. Έτσι οι Τρώες βρίσκουν την ευκαιρία να μπουν στην πόλη. Ο ποιητής μ' αυτό τον τρόπο αδειάζει την πεδιάδα· σε λίγο θα αναμετρηθούν εκεί ο Αχιλλέας με τον Έκτορα.

ραψωδία X

Ἔκτορος ἀναίρεσις

(Ο θάνατος του Έκτορα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ενώ όλοι οι Τρώες, φοβισμένοι, έχουν καταφύγει μέσα στα τείχη της πόλης, ο Έκτορας μένει έξω να αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα. Μάταια ο Πρίαμος και η Εκάβη τον ξορκίζουν με θρήνους ψηλά από τα τείχη να μπει στην πόλη και να μη θελήσει να αναμετρηθεί με τον Πηλείδη. Με μελανά χρώματα ζωγραφίζει ο γέρος πατέρας το τέλος της Τροίας και το δικό του, όταν δε θα υπάρχει πια ο Έκτορας, για να τους προστατέψει. Μπροστά σε μια τέτοια μοίρα θα μπορούσε ο Έκτορας να κάνει κάποιες σκέψεις υποχώρησης, να υποταχθεί στον Αχιλλέα, αλλά τις αποδιώχνει αμέσως ως ανάρμοστες και μένει να τον αντιμετωπίσει. Στον ερχομό του Αχιλλέα όμως ο Έκτορας τρόμαξε και, παρά την απόφασή του, δεν άντεξε και το βάλε στα πόδια. Πίσω του χύνεται ο Αχιλλέας, όπως πέφτει το γεράκι πίσω από το περιστέρι.

Στο τέταρτο γύρισμα ο Δίας ζύγισε τη μοίρα των δύο ηρώων (ψυχοστασία) και η ζυγαριά της μοίρας έγειρε προς το μέρος του Έκτορα. Ο θάνατός του πλέον ήταν αποφασισμένος· ο Απόλλωνας τον εγκαταλείπει και η Αθηνά σπεύδει να βοηθήσει τον Αχιλλέα. Η θεά παίρνει τη μορφή του Τρώα Διήφοβου και παρακινεί τον Έκτορα να αντιμετωπίσουν μαζί τον Αχιλλέα. Ο Έκτορας, που δεν έχει αντιληφθεί την απάτη, αποφασίζει να πολεμήσει τον αντίπαλό του· του ζητάει μόνο να ορκιστούν πως ο νικητής δε θα ντροπιάσει τον νεκρό του ηττημένου, αλλά ο Αχιλλέας αρνείται κατηγορηματικά. Η μονομαχία αρχίζει και ο Αχιλλέας ψάχνει να βρει πού να χτυπήσει τον αντίπαλό του, ο οποίος φορούσε τη θεϊκή πανοπλία που είχε πάρει από τον Πάτροκλο. Τελικά τον σημάδεψε σε κάποιο ακάλυπτο σημείο του λαιμού. Ο Έκτορας πέφτει και παρακαλεί να μην τον αφήσει άταφο, αλλά να δώσει το σώμα του με πλούσια εξαγορά στους δικούς του. Ο Αχιλλέας απορρίπτει οποιαδήποτε υπόσχεση και ο Έκτορας τού προφητεύει το δικό του τέλος: μπροστά στις Σκαιές πύλες θα τον χτυπήσει ο Αλέξανδρος (Πάρης) και ο Απόλλωνας. Ο Αχιλλέας δεν πτοείται· το ξέρει άλλωστε ότι το τέλος

Εικόνα 34. Ο Δίας ζυγίζει τη μοίρα των δύο ηρώων (ψυχοστασία). Χαλκογραφία του 1869 (αντίγραφο).

του είναι κοντά, γι' αυτό απαντά με μια δόση μελαγχολίας στο νεκρό πια Έκτορα ότι, όποτε ορίσει ο Δίας την ώρα του θανάτου του, καλώς να έρθει.

Στη συνέχεια ο Αχιλλέας μέσα στο θρίαμβό του κακοποιεί το νεκρό σώμα του Έκτορα. Αφού τον γυμνώνει από την πανοπλία του, τον δένει πίσω από το άρμα του και τον σέρνει γυμνό στα χώματα. Το θέαμα αυτό προκαλεί απέραντο θρήνο στους γονείς του νεκρού και στη γυναίκα του την Ανδρομάχη, η οποία μόλις έχει φτάσει στα τείχη και αντικρίζει το φριχτό θέαμα.

ραψωδία X 247-394

Η μονομαχία Έκτορα και Αχιλλέα

- Η ηρωική απόφαση του Έκτορα
- Η πιο κρίσιμη σύγκρουση του έπους
- Ο θάνατος του Έκτορα

Εικόνα 35. Σύγκρουση Αχιλλέα και Έκτορα.
Ερυθρόμορφη υδρία, γύρω στο 490 π.Χ.
Ρώμη, Μουσείο Βατικανού (αντίγραφο).

Είπε η θεά και δίβουλα ξεκίνησε αυτή πρώτη,
και όταν αυτοί προχώρησαν κι ευρέθησαν αντίκρου,
ο Έκτωρ πρωτομίλησεν: «Εμπρός σου δεν θα φύγω,
Πηλείδη, πλέον ως προτού, που ολόγυρα εις τα τείχη
τρεις μ' εκυνήγησες φορές, και αντίκρου εις την ορμήν σου
να μείνω δεν ετόλμησα· τώρα η ψυχή μου θέλει
αντίμαχα να σου στηθώ· θα πέσεις ή θα πέσω.
Και πρώτ' ας συμφωνήσουμε και μάρτυρες μεγάλοι
θα 'ναι οι θεοί και έφοροι στο λόγο που θα ειπούμε. 250
Άπρεπα εγώ το σώμα σου δεν θα χαλάσω, αν ίσως
μου δώσει ο Δίας δύναμιν και την ζωήν σου πάρω·
γυμνόν απ' τ' άρματα λαμπρά το σώμα σου, ω Πηλείδη,
θα δώσω εγώ των Αχαιών· όμοια και συ να πράξεις». 255
Μ' άγριο βλέμμ' απάντησεν ο γρήγορος Πηλείδης:
«Μη μου προφέρεις σύμβασες, ω Έκτωρ μισητέ μου,
λεοντάρια και άνθρωποι ποτέ δεν όμοσαν ειρήνην,
λύκοι και αρνιά δεν γίνεται ποτέ να ομογνωμήσουν,
αλλ' έχθραν έχουν άσπονδην κακήν ανάμεσόν τους.
Τόσο κι εγώ δεν δύναμαι ποτέ να σ' αγαπήσω, 260
και όρκους δεν θα ομόσομε πριν ένας απ' τους δύο
χορτάσει με το αίμα του τον ανδρειωμένον Άρην.
Κάθε αρετήν πολεμικήν να θυμηθείς είν' ώρα,
καλός να δείξεις λογχιστής και μαχητής ανδρείος· 265

Ο Έκτορας αποφασίζει να
αντιμετωπίσει τον Αχιλλέα –
α' φάση της μονομαχίας

στ. 247 δίβουλα... πρώτη: η Αθηνά ξεκινάει πρώτη παίζοντας διπλό παιχνίδι, αφού με υστεροβουλία ενθαρρύνει τον Αχιλλέα, αλλά και εξαπατά τον Έκτορα ότι φροντίζει γι' αυτόν.

στ. 253 αντίμαχα να σου στηθώ: να σταθώ και να σε αντιμετωπίσω. Ο Έκτορας κερδίζει τη συμπάθεια του ακροατή, που ξέρει την τραγική του θέση.

στ. 255 έφοροι: επόπτες.

στ. 256-259 Ο Έκτορας προτείνει να συμφωνήσουν ό,τι είχε ζητήσει και στη μονομαχία με τον Αίαντα (H 75 κ.εξ.): να αντιμετωπιστεί με σεβασμό το νεκρό σώμα του ηττημένου και να παραδοθεί ακέραιο στους δικούς του, αφού ο νικητής του αφαιρέσει μόνο την πανοπλία.

	αποφυγήν δεν έχεις πλια, στην λόγχην μου αποκάτω θα σε δαμάσ' η Αθηνά· και θα πλερώσεις όλον τον πόνον των συντρόφων μου που η λόγχη σου έχει σφάξει».	270
	Είπε και το μακρόσκιον ξετίναξε κοντάρι. Καθώς το είδε εκάθισε να το ξεφύγει ο Έκτωρ, κι επέταξε απ' επάνω του το χάλκινο κοντάρι	275
	και αυτού στυλώθη μες στην γην κι η Αθηνά το παίρνει και από τον Έκτορα κρυφά το δίδει του Αχιλλέως. Ο Έκτωρ τότε ομίλησε στον άψογον Πηλείδην: «Δεν πέτυχες, ισόθεε Πηλείδη, μήτε ο Δίας σου είπε ακόμα, ως έλεγες, το πότε θ' αποθάνω.	280
	Αλλ' έχεις λόγια στρογγυλά και κλεφτολόγος είσαι, να με δειλιάσεις, στην ψυχήν το θάρρος να νεκρώσεις. Δεν φεύγω εγώ, την λόγχην σου στες πλάτες να μου εμπήξεις, αλλά στο στήθος, που αντίκρυς προβάλλω, πέρασέ την, αν τούτο θέλησε ο θεός· ωστόσο απ' την δικήν μου	285
	φυλάξου, κι είθε ολόβολη στα σπλάχνα σου να φθάσει· στους Τρώας ελαφρότερον θα κάμει τον αγώνα ο θάνατός σου, ότι σ' εσέ την συμφορά τους βλέπουν».	
	Είπε και το μακρόσκιον ξετίναξε κοντάρι και του Πηλείδη επέτυχε στην μέσην την ασπίδα.	290
	Αλλά τινάχθηκε μακράν απ' την ασπίδα εκείνο. Χαμένο είδε τ' ακόντι του ο Έκτωρ κι εχολώθη, κατηφιασμένος έμεινε, που άλλην δεν είχε λόγχην. Κι έσυρε δυνατήν φωνήν να ειπεί του Δηιόφου κοντάρι να του φέρει ευθύς, κι αυτός εκεί δεν ήταν.	295
Ο Έκτορας συνειδητοποιεί τη μοίρα του – β' φάση της μονομαχίας	Και ο Έκτωρ το εννόησε στο πνεύμα του και είπε: «Το βλέπω, οϊμένα, που οι θεοί μ' εκάλεσαν στον Άδη»· τον ήρωα Δηίφοβον επίστευα κοντά μου κι είναι στο τείχος· η Αθηνά μ' ετύφλωσε με δόλον. Θάνατος τώρα μ' εύρηκε κακός, μακράν δεν είναι.	300
	Αχ! τούτο ηθέλαν απ' αρχής ο Ζευς και ο μακροβόλος υιός του, αυτοί που πρόθυμα με προσστατεύαν πρώτα. Και η μοίρα τώρα μ' έπιασεν. Αλλά χωρίς αγώνα άδοξα δεν θα πέσω εγώ και πρώτα κάτι μέγα θα πράξω και όσοι γεννηθούν κατόπιν να το μάθουν».	305
	Είπεν αυτά κι έσυρ' ευθύς ακονημένο ξίφος που στο μηρί του εκρέμουνταν και δυνατό και μέγα, μαζώχθη και ωσάν αετός εχύθ' υψηλοπέτης που στην πεδιάδα χύνεται μέσ' από μαύρα νέφη λαγόν ν' αρπάξει άνανδρον ή τρυφεράν αρνάδα·	310
	τόσο και ο Έκτωρ όρμησε τινάζοντας το ξίφος.	

στ. 281 στρογγυλά: πειστικά· κλεφτολόγος: πονηρός.

στ. 296 ο Έκτωρ το εννόησε: ο Έκτορας αντιλαμβάνεται την απάτη της Αθηνάς.

«οἶος δ' ἀστήρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ
 ἔσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἴσταται ἀστήρ,
 ὡς αἰχμῆς ἀπέλαμπ' εὐήκεος, ἦν ἄρ' Ἀχιλλεὺς
 πάλLEN δεξιτερῇ φρονέων κακὸν Ἔκτορι δίω,
 εἰσορόων χροῖα καλόν, ὅπῃ εἶξειε μάλιστα.»

(X 317-321)

Εικόνα 36. Μονομαχία Ἐκτορα και Αχιλλέα. Ερυθρόμορφος κρατήρας, περίπου 490 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (αντίγραφο).

Πετάχθη πάλιν ο Αχιλλεύς με ορμήν πολέμου αγρίαν,
 την εξαισίαν πρόβαλεν ασπίδα του εις το στήθος,
 με το κεφάλι ἐκλιν' εμπρός την περικεφαλαίαν,
 και ολόγουρ' αναδεύονταν οι ολόχρυσες πλεξίδες, 315
 που από τον κώνον ἔσυρε πυκνές του Ηφαιστου η τέχνη·
 και ὅπως μες στ' ἄστρα προχωρεῖ λαμπρός ο αποσπερίτης,
 που εἶναι τ' ωραιότερο μες στ' ουρανοῦ τ' ἀστέρια,
 τόσον η λόγχη ἔλαμπε, που στο δεξί του εκείνος
 ετίναξε κακόγνωμα στον Ἐκτορα τον θεῖον 320
 κοιτώντας ξέσκεπον να εβρεῖ το τρυφερό του σώμα.
 Το ἄλλο σώμα εσκέπαζαν τα χάλκιν' ἄρματά του
 τα ωραία, που απ' το λείψανον ἐπήρε του Πατρόκλου·
 ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ο τράχηλος χωρίζει ἀπό τον ὦμον 325
 και ὅπου μ' ἀπίστευτην ροπὴν σβήν' η ψυχὴ του ἀνθρώπου·
 ἐκεῖ τον λόγχισ' ο Αχιλλεύς, ἐπάνω ως ορμούσε
 και απ' τον ἀπαλόν τράχηλον ἀντίκρου ἐβγήκε η λόγχη·
 δεν του ἔκοψε τον λάρυγγα το χαλκοφόρο ἀκόντι,
 διὰ να ἔχει την λαλιά στον ἄλλον ν' ἀπαντήσῃ·
 κι ἐπάνω του, ἀφού ἔπεσε, καυχῆθηκε ο Πηλεΐδης: 330

στ. 321 κοιτώντας ξέσκεπον να εβρεῖ: ψάχνει να βρει ἀκάλυπτο σημεῖο στο σώμα του Ἐκτορα, ἐπειδὴ αὐτός φορεῖ
 τὴ δική του πανοπλία (του Αχιλλέα), τὴν ὁποία εἶχε πάρει ἀπὸ τον Πάτροκλο.

Εικόνα 37. Η μονομαχία
Αχιλλέα και Έκτορα.
Έργο του Θεόφιλου.
Μυτιλήνη, Μουσείο Θεόφιλου.

«Ω Έκτορ, όταν φόνευες τον Πάτροκλον, να πάθεις
δεν είχες φόβον, ούτ' εμέ που έλειπα εστοχάσθης,
ανόητε, κι ευρισκόμουν εγώ στα κοίλα πλοία
εκδικητής του, στην ανδρεία πολύ καλύτερός σου,
και τώρα σε θανάτωσα· και θα σε σύρουν σκύλοι, 335
ενώ εκείνον οι Αχαιοί με μνήμα θα τιμήσουν».

Έκτορος αναίρεσις

Και ο Έκτωρ του απάντησε με την ψυχήν στο στόμα:
“Αχ! την ζωήν σου να χαρείς και των γλυκών γονέων,
μη θέλεις βρώσιν των σκυλιών στες πρύμνες να μ' αφήσεις·
δέξου από τον πατέρα μου και την σεπτήν μητέρα 340
λύτρα χρυσάφι και χαλκόν, και συ στα γονικά μου
οπίσω δος το σώμα μου, κι εμέ τον πεθαμένον
θα καταλύσουν στην πυράν οι άνδρες και οι μητέρες».

Μ' άγριο βλέμμ' απάντησεν ο γρήγορος Πηλείδης:
«Μη μ' εξορκίζεις, σκύλαρε, σ' ό,τι αγαπά η καρδιά μου. 345

Τόσο να μ' άφηνε η ψυχή κομμάτια να σου φάγω
ωμόν εγώ το σώμα σου, για όσα μόχεις κάμει,
όσο απ' το στόμα των σκυλιών κανείς την κεφαλήν σου
δεν θα φυλάξει και αν εδώ ζυγοστατούσε δώρα
εικοσαπλάσια πάντοτε και να υποσχόνταν και άλλα· 350
και ο Δαρδανίδης Πριάμος να πρόσφερε χρυσάφι
του σώματός σου εξαγοράν· ποτέ δεν θα σε κλάψει
η μάνα οπού σ' εγέννησε, στην νεκρικήν σου κλίνην
αλλά εσέ συγκόκαλον τ' αγρίμια θα σπαράξουν».

Και ξεψυχώντας του 'λεγεν ο λοφοσειστής Έκτωρ. 355
«Το βλέπω από την όψιν σου, πως δεν θα σε μαλάξω

στ. 345 κ.εξ. Ο Αχιλλέας εδώ αρνείται αυτά που θα κάνει στη ραψωδία Ω.

κι είναι η καρδιά σου σίδερο· μόνον στοχάσου τώρα,
 μη εξ αφορμής μου οργή θεϊκή σε έβρει την ημέραν
 που έμπροσθεν των Σκαιών Πυλών ο Αλέξανδρος και ο Φοίβος
 θενά σου πάρουν την ζωήν, εξαισίε πολεμάρχε». 360
 Με αυτά τα λόγι' απέθανε και παραπονεμένη
 του άφησε της νεότητας και της ανδρειάς την χάριν
 από τα μέλη του η ψυχή κατέβαινε στον Άδην·
 και κείνον πάλιν και νεκρόν προσφώνησε ο Πηλείδης:
 «Πήγαινε κι εγώ καρτερώ την ώραν του θανάτου 365
 που ο Ζευσ κι οι άλλοι αθάνατοι για με θ' αποφασίσουν».

Και αφού την λόγχην τράβηξε και απόθεσε απ' το σώμα,
 τον γύμνωσε από τ' άρματα στο αίμα του βαμμένα
 κι έτρεχαν όλ' οι Αχαιοί και γύρω θεωρούσαν 370
 του Έκτορος το ανάστημα, την όμορφην ειδή του
 και δεν εσίμωσε κανείς χωρίς να τον κεντήσει.
 Και τότε κάποιος έλεγε κοιτώντας τον πλησίον:
 «Ω, πόσο μαλακότερα πιάνετ' ο Έκτωρ τώρα,
 παρ' όταν έβαλε φωτιά να κάψει τα καράβια». 375
 Αυτά ελέγαν και έπειτα σιμά τον εκεντούσαν.
 Και αφού τον απογύμνωσεν ο θείος Αχιλλέας,
 εστήθη αυτού και ομίλησε των Αχαιών στην μέσην:
 «Ω φίλοι σεις, ω αρχηγοί προστάτες των Αργείων,
 αφού μας δώκαν οι θεοί να πέσει αυτός ο άνδρας 380
 που όλοι δεν μας πλήγωσαν όσον αυτός και μόνος,
 την πόλιν των ας ζώσομεν εμείς με τ' άρματά μας
 να ιδούμε τι έχουν κατά νουν να πράξουν τώρα οι Τρώες.
 Θ' αφήσουν την ακρόπολιν τώρα που αυτός εχάθη
 ή και χωρίς τον Έκτορα θ' αγωνισθούν ακόμη· 385
 αλλά τι διαλογίστηκε τούτα η ψυχή μου τώρα;
 Άκλαυτος, άθαφτος, νεκρός κείτετ' εκεί στις πρύμνες
 ο Πάτροκλος, που εγώ ποτέ δεν θα τον λησμονήσω,
 ενόσω με τους ζωντανούς κινώ τα γόνατά μου.
 Κι εάν οι πεθαμένοι εκεί στον Άδη λησμονούνται
 κι εκεί θενά θυμάμαι εγώ τον ποθητόν μου φίλον. 390
 Τώρα, παιδιά των Αχαιών, ας γύρομε στα πλοία
 με τούτον και ας σηκώσομε παιάνα νικηφόρον·
 νίκην λαμπρήν επήραμεν· φονεύσαμεν τον θείον
 Έκτορα, όπου τον δόξαζαν ωσάν θεόν οι Τρώες».

Πρώτος διασυρισμός
 του νεκρού Έκτορα και
 θρήναμος του Αχιλλέα

στ. 358-360 Ο Έκτορας προλέγει το θάνατο του Αχιλλέα, που δε θα προφτάσει να μπει με τους άλλους Αχαιούς στην Τροία. Ο Πάρος με τη βοήθεια του Απόλλωνα θα τοξεύσει τον Πηλείδη με δόλο μέσα από τα τείχη της πόλης. Για την πρόρρηση αυτή γίνεται λόγος και αλλού (T 415-417, Φ 277).

στ. 370 ειδή: η μορφή, η όψη.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Τρώες

«Είν' οι προσπάθειές μας, των συφοριασμένων·
είν' οι προσπάθειές μας σαν των Τρώων.

Κομμάτι κατορθώνουμε· κομμάτι
παίρνουμε επάνω μας· κι αρχίζουμε
να 'χουμε θάρρος και καλές ελπίδες.

Μα πάντα κάτι βγαίνει και μας σταματά.
Ο Αχιλλεύς στην τάφρον εμπροστά μας
βγαίνει και με φωνές μεγάλες μας τρομάζει.

Είν' οι προσπάθειές μας σαν των Τρώων.
Θαρρούμε πως με απόφαση και τόλμη
θ' αλλάξουμε της τύχης την καταφορά,
κι έξω στεκόμεθα ν' αγωνισθούμε.

Αλλ' όταν η μεγάλη κρίσις έλθει,
η τόλμη κι η απόφασίς μας χάνονται·
ταράττεται η ψυχή μας, παραλύει·
κι ολόγυρα απ' τα τείχη τρέχουμε
ζητώντας να γλυτώσουμε με την φυγή.

Όμως η πτώσις μας είναι βεβαία. Επάνω,
στα τείχη, άρχισεν ήδη ο θρήνος.
Των ημερών μας αναμνήσεις κλαίν κι αισθή-
ματα.

Πικρά για μας ο Πριάμος κι η Εκάβη κλαίνε».

(Κ.Π. Καβάφης, *Απαντα Ποιητικά*,
εκδ. Ύψιλον / βιβλία, Αθήνα 1999, σελ. 38)

Εικόνα 38: Ο θάνατος του Έκτορα.
Σχέδιο του B. Genelli, 1840/1844 (αντίγραφο).

Εικόνα 39: Η Ανδρομάχη λιποθυμεί,
ενώ στο βάθος διακρίνεται η κακοποίηση του Έκτορα.
Χαλκογραφία σε σχέδιο του John Flaxman, 1805 (αντίγραφο).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιες είναι οι προτάσεις του Έκτορα προς τον Αχιλλέα πριν από την έναρξη της σύγκρουσης και τι επικαλείται για να στηρίξει τις προτάσεις του; Πώς εξηγείτε ψυχολογικά τόσο τις προτάσεις του Έκτορα όσο και την άρνηση του Αχιλλέα να τις δεχτεί;
2. Αφού χωρίσετε σε ενότητες τη σκηνή της μονομαχίας με κριτήριο τη γνώση (ή την άγνοια) του Έκτορα, να περιγράψετε με λεπτομέρειες κάθε φάση χωριστά, προσέχοντας τους λόγους και τις κινήσεις των αντιπάλων, τα όπλα που χρησιμοποιούνται, τα χτυπήματα κτλ. Ποιο σημάδι οδηγεί τελικά τον Έκτορα στη συνειδητοποίηση της κατάστασής του;
3. Με ποιον τρόπο ο ποιητής μάς πληροφορεί για το θάνατο του Αχιλλέα, αν και αυτός δεν συμβαίνει στη διάρκεια του ιλιαδικού έπους (πρβ. και *T* 415-417, *Φ* 277);
4. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο ο ποιητής παρουσίασε το θάνατο του Πάτροκλου και το θάνατο του Έκτορα, επισημαίνοντας ομοιότητες και διαφορές, αλλά και συνδέοντας

τα δύο αυτά γεγονότα με το θάνατο του Αχιλλέα. Να δικαιολογήσετε με λίγα λόγια τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματά σας.

5. Αφού λάβετε υπόψη σας όλη τη ραψωδία Χ (βλ. και Περιληπτική αναδιήγηση), να γράψετε ποιες σκηνές της ραψωδίας αναγνωρίζετε στο ποίημα του Κ.Π. Καβάφη «Τρώες» (βλ. Παράλληλο κείμενο). Ποιος παίζει το ρόλο του Έκτορα στο ποίημα του Καβάφη; Τι πετυχαίνει μ' αυτή την αλλαγή ο Αλεξανδρινός ποιητής; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από τα δύο κείμενα.
6. Αφού μελετήσετε το εποπτικό υλικό που συνοδεύει την ενότητα: **α)** Να επισημάνετε τι ήθελε, κατά τη γνώμη σας, ο κάθε καλλιτέχνης να προβάλει. **β)** Να δημιουργήσετε το δικό σας εποπτικό υλικό τονίζοντας κάποια λεπτομέρεια του ομηρικού κειμένου που σας έκανε εντύπωση.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

A) Αφού μελετήσετε προσεκτικά την περιγραφή της μονομαχίας Αχιλλέα-Έκτορα, να τη συγκρίνετε με τις μονομαχίες που συναντήσατε σε προηγούμενες ραψωδίες (Μενέλαου-Πάρη στο Γ, Αίαντα-Έκτορα στο Η και Γλαύκου-Διομήδη στο Ζ) και να σημειώσετε: **α)** τις προετοιμασίες και γενικά όλα όσα προηγούνται από κάθε αγώνα, **β)** τις φάσεις του κάθε αγώνα, **γ)** τα χτυπήματα του ενός εναντίον του άλλου, **δ)** τα όπλα (αμυντικά, επιθετικά) που χρησιμοποιούνται σε κάθε περίπτωση, **ε)** τον τρόπο με τον οποίο λήγει κάθε αναμέτρηση, επιμένοντας κάθε φορά στις διαφορές και σημειώνοντας τις ομοιότητες που παρατηρείτε. Συνθέτοντας στη συνέχεια τα κοινά στοιχεία των σκηνών αυτών, να σχηματίσετε τη βασική τυπολογία της επικής μονομαχίας. **B)** Απομονώνοντας, τέλος, τη συμπεριφορά του ενός αντιπάλου προς τον άλλο, ιδιαίτερα στην περίπτωση που υπάρχει νικητής και ηττημένος, όπως στην περίπτωση Αχιλλέα και Έκτορα, να κάνετε συγκρίσεις με κείμενα ανάλογης θεματολογίας [π.χ. Ξέρξης και Λεωνίδα, Πausanίας και νεκρός Μαρδόκιος (Ηρόδοτος, VII 238 και IX 79) ή Ιμπραήμ και Παπαφλέσσα, «Το φίλημα» του Μ. Μητσάκη κτλ.] και να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με την ηθική και το δίκαιο του πολέμου σε διάφορες εποχές και κοινωνικές συνθήκες. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Πολιτισμός, Άτομο – Σύνολο, Ομοιότητα – Διαφορά, Σύγκρουση, Τυπικό, Ηθική]

ραψωδία Ψ

Ἰθάλα ἐπὶ Πατρόκλῳ

(Αθλητικοί αγώνες προς τιμήν του Πάτροκλου)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ενώ οι Τρώες θρηνούν για τον Έκτορα, οι Αχαιοί επιστρέφουν στα πλοία για να φάνε και να ξεκουραστούν. Ο Αχιλλέας, θλιμμένος και κατάκοπος από τον αγώνα, πηγαίνει και κοιμάται στην άκρη της θάλασσας. Στον ύπνο του βλέπει τον Πάτροκλο, που του δίνει οδηγίες για την κηδεία του, και εκείνος μάταια προσπαθεί να τον κλείσει στην αγκαλιά του. Την άλλη μέρα

Εικόνα 40. Η σφαγή των Τρώων αιχμαλώτων μπροστά στον τάφο του Πάτροκλου. Απουλικός κρατήρας, 340-330 π.Χ. Νεάπολη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

ετοιμάζεται η πυρά του Πάτροκλου και γίνονται νεκρικές θυσίες και προσφορές· θυσιάζει και δώδεκα νεαρούς Τρώες που είχαν συλληφθεί στον ποταμό (Φ 27). Μεταξύ των άλλων προσφορών, ο Αχιλλέας κόβει και προσφέρει στο φίλο του τα μαλλιά του. Η νεκρική πυρά καίει όλη νύχτα και ο Αχιλλέας ακούραστος κάνει σπονδές ως το πρωί. Τότε σβήνει η φωτιά και πέφτει κι αυτός για ύπνο. Όταν ξυπνά, φροντίζει τα οστά του φίλου του και παραγγέλλει στους Αχαιούς ότι επιθυμεί να ταφεί μαζί με τον Πάτροκλο. Ύστερα οργανώνει αθλητικούς αγώνες προς τιμήν του Πάτροκλου σε οκτώ αγωνίσματα: αρματοδρομία, πυγμαχία, πάλη, δρόμο, μονομαχία με δόρατα, δισκοβολία, τοξοβολία και ακοντισμό. Ο ήρωας αθλοθετεί ακριβά δώρα όχι μόνο για τους νικητές αλλά για όσους παίρνουν μέρος στους αγώνες. Οι αθλητικοί αγώνες αποτελούν μια πρωτότυπη επινόηση του ποιητή με πολλαπλή σημασία: δημιουργούν ένα ανακουφιστικό διάλειμμα ανάμεσα στο θρήνο για τον Πάτροκλο και το θρήνο για τον Έκτορα, δείχνουν τη συμφιλίωση του Αχιλλέα με τους συμπολεμιστές του και μας βοηθούν να ξαναθυμηθούμε τις ικανότητες αλλά και τις αδυναμίες του χαρακτήρα των Αχαιών.

ραψωδία Ω

Ἕκτορος λύτρα
(Λύτρα για τον Έκτορα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Οι αγώνες τελειώνουν και οι Αχαιοί δειπνούν και κοιμούνται. Μόνο ο Αχιλλέας μένει ξάγρυπνος ως το πρωί που δένει το πτώμα του Έκτορα στο άρμα του και το περιφέρει τρεις φορές γύρω από τον τάφο του Πάτροκλου. Αυτό το κάνει και τις επόμενες μέρες και οι θεοί αγανακτούν με τη συμπεριφορά του απέναντι στον νεκρό. Τη δωδέκατη μέρα ο Δίας καλεί

τη Θέτιδα και τη στέλνει να πείσει το γιο της να δεχτεί λύτρα και να παραδώσει το νεκρό Έκτορα στον πατέρα του. Στέλνει επίσης την Ίριδα στον Πρίαμο με ανάλογες οδηγίες. Ο γέροντας βασιλιάς της Τροίας ξεκινά αμέσως με πλούσια δώρα και με τη συνοδεία του κήρυκα Ιδαίου για το στρατόπεδο των Αχαιών. Ο Δίας του στέλνει τον Ερμή και τον οδηγεί με ασφάλεια ως τη σκηνή του Αχιλλέα. Όταν ο Πρίαμος μπαίνει στη σκηνή του Αχιλλέα, ο ήρωας και οι σύντροφοί του εκπλήσσονται. Μετά το πρώτο ξάφνιασμα, ο Αχιλλέας φέρεται με φιλόξενη διάθεση και σεβασμό στο γέροντα βασιλιά. Προστάζει τις δούλες να πλύνουν και να ντύσουν τον νεκρό, ενώ παρακινεί τον Πρίαμο να δειπνήσει μαζί του. Μετά το κοινό δείπνο των δύο αντρών, ο Αχιλλέας διατάζει να στρώσουν κρεβάτι για το φιλοξενούμενο στο υπόστεγο της σκηνής και υπόσχεται ενδεκαήμερη ανακωχή για να ταφεί ο Έκτορας.

Ενώ ο Πρίαμος με τον Ιδαίο κοιμούνται έξω, ο Ερμής τους ξυπνά, τους βοηθάει να ετοιμαστούν και τους συνοδεύει ο ίδιος μέχρι το Σκάμανδρο. Την αυγή ο Πρίαμος με τον Ιδαίο και το νεκρό Έκτορα φτάνουν στην πόλη. Η Κασσάνδρα, η οποία τους βλέπει πρώτη από την ακρόπολη της Τροίας, ανακοινώνει την άφιξή τους στους Τρώες, που σπεύδουν μαζί με την Εκάβη και την Ανδρομάχη να τους συναντήσουν. Επακολουθεί μεγάλος θρήνος και την ενδέκατη μέρα γίνεται η ταφή του Έκτορα.

Εικόνα 41. Δεύτερη κατοποίηση του νεκρού Έκτορα. Μελανόμορφη υδρία, γύρω στο 510 π.Χ. Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

ραψωδία Ω 468-677

Η συνάντηση Πρίαμου και Αχιλλέα

- Οι απαρχές των ανθρωπιστικών αξιών του δυτικού πολιτισμού
- Η καταξίωση και η ηθική κάθαρση του Αχιλλέα και η αποκατάσταση του Έκτορα ή πώς η λύτρωση του θύματος οδηγεί στη λύτρωση του θύτη

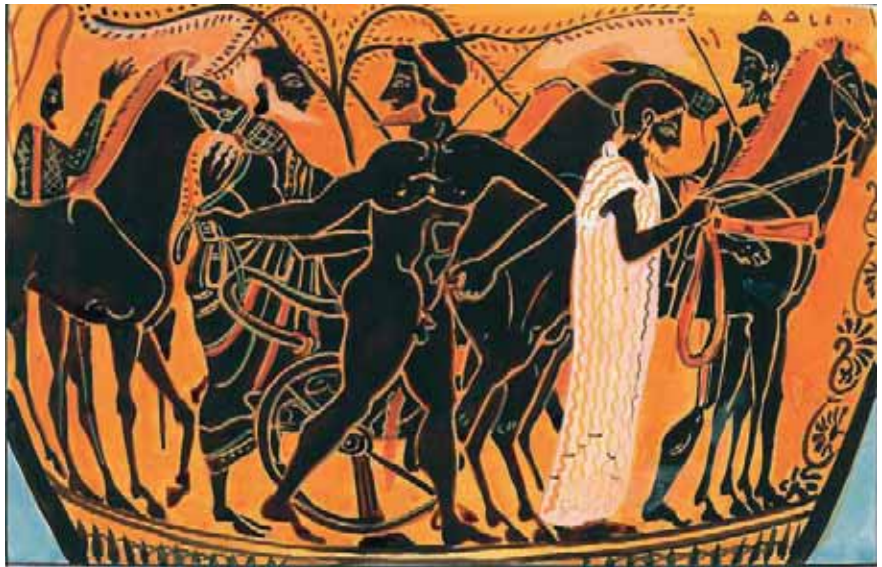
Είπεν ο Ερμής κι επέταξε στες κορυφές του Ολύμπου και ξεπεξεύει ο Πρίαμος και αφήνει στον Ιδαίον αυτού στον τόπον να φυλά τα δυο ξεμέν' αμάξια.
Και ίσια επήγε στην σκηνήν που έμενε ο Πηλείδης· τον ήβρε αυτού και ανάμερα οι σύντροφοι εκαθίζαν·

470

Ο Πρίαμος
στη σκηνή του Αχιλλέα

στ. 468 είπεν ο Ερμής: ο Ερμής συμβούλευσε τον Πρίαμο να προσπαθήσει να συγκινήσει τον Αχιλλέα θυμίζοντάς του τα αγαπημένα του πρόσωπα.

Εικόνα 42. Ετοιμασία του άρματος του Πριάμου. Μελανόμορφη υδρία, 520-510 π.Χ. Μαδρίτη, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (αντίγραφο).

«τοὺς δ' ἔλαθ' εἰσελθὼν Πρίαμος μέγας, ἄγχι δ' ἄρα στὰς
χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα καὶ κύσε χεῖρας
δεινὰς ἀνδροφόνους, αἳ οἱ πολέας κτάνον υἱας.»

(Ω 477-479)

μόνοι να τον υπηρετούν στεκόνταν ο Αυτομέδων
με τον γενναίον Ἄλκιμον, ὅτ' εἶχε αποδειπνήσει
κι ἦταν ἀκόμη ἀσήκωτον εμπρός του το τραπέζι. 475
Εμπήκε ο μέγας Πρίαμος χωρίς να τον νοήσει
αυτοῦ κανεῖς, καὶ ἀμ' ἔφθασε σιμά στον Ἀχιλλέα,
τα γούνατα του ἀγκάλιασε καὶ τ' ἀνδροφόνᾳ χέρια
εφίλησε, που του ἴσφαξαν τόσα λαμπρά παιδιά του.
Καὶ ὡς ὅταν ἕνας πάνεργμος, που φόνον ἔχει κάμει 480
εἰς ξένον τόπον ἔρχεται, στο σπίτι ἀνδρός πλουσίου
θαυμάζουν ὅσοι τον ἰδοῦν, ὁμοίως ὅταν εἶδε
εκείνον τον θεῖον Πρίαμον εθαύμαζε ο Πηλεΐδης,
θαύμαζαν καὶ ἐκοιτάζονταν κι οἱ ἄλλοι ὀλόγυρά του.
Ἄρχισε τότε ο Πρίαμος να τον παρακαλέσει: 485
«Θυμήσου τον πατέρα σου, ἰσόθεε Πηλεΐδη,
οπού καὶ αὐτόν, ὡσάν ἐμέ το ἔρμο γήρας ἦβρε.
Ἴσως καὶ τον στεναχωροῦν οἱ γείτονες τριγύρω
καὶ ἀπό τον ὄλεθρον κανεῖς δεν εἶναι να τον σώσει.
Ἀλλὰ ἐκεῖνος χαίρεται καὶ ἀπό μακριά ν' ἀκούει 490

Ο Πρίαμος
ικετεύει τον Ἀχιλλέα

στ. 474 εἶχε ἀποδειπνήσει: μόλις εἶχε τελειώσει το δεῖπνο του. Ο Ἀχιλλέας, ἔπειτα ἀπό προτροπή της μητέρας του (Ω 126-132), εἶχε ἀποφασίσει να διακόψει τη νηστεία που εἶχε ἐπιβάλλει στον εαυτό του ὅσο θρηνοῦσε τον Πάτροκλο.

στ. 480 πάνεργμος: χτυπημένος ἀπό βαριά συμφορὰ.

στ. 483 τον θεῖον: το ἐπίθετο υπογραμμίζει την ἐντυπωσιακὴ παρουσία του Πριάμου καὶ δικαιολογεῖ την ἐντονη ἐκπληξη (πρβ. *θανμάζω* = ἐκπλήσσομαι, στ. 482, 483, 484) που προκάλεσε σε ὅλους η ἐμφάνισή του.

στ. 486 ἰσόθεε Πηλεΐδη: ο τιμητικὸς χαρακτηρισμὸς πιέζει ψυχολογικά τον Ἀχιλλέα να ἀποδεχθεῖ την ἱκεσία. Εξάλλου, ὅπως ἔχετε μάθει ἀπό την *Ὀδύσσεια* (π.χ. ε 496-504, ν 236-241), οἱ θεοὶ εὐσπλαχνίζονται τους ἱκέτες.

οπού του ζεις και ολοκαιρίς ελπίζει να 'λθ' η μέρα
 να ιδεί τον ποθητόν του υιόν να φθάσει από τα ξένα·
 αλλ' ο βαριόμοιρος εγώ, δεν μόμεινε κανένα
 απ' όσα τέκνα εγέννησα κι εδόξασαν την Τροίαν. 495
 Είχα πενήντα ότ' έφθασαν των Αχαιών τα πλήθη.
 Τα δεκαννιά γεννήθηκαν όλ' από μια γαστέρα
 τα επίλοιπ' από σπιτικές γυναίκες, και από τόσα
 μόςφαξ' ο Άρης πάμπολλα και αυτόν που ακόμα μόνος
 την πόλιν φύλαγε κι εμάς, τον φόνευσες προτώρα,
 τον Έκτορα, μαχόμενον να σώσει την πατρίδα. 500
 Γι' αυτόν τώρα κατέβηκα στων Αχαιών τα πλοία
 με πλήθια λύτρα πόφερα, για να τον αποδώσεις.
 Σέβου, ω γενναίε, τους θεούς, λυπήσου με, θυμήσου
 τον γέροντά σου· κι είμ' εγώ ελεεινότερός του,
 πόπαθ' αυτό που άλλος θνητός δεν έχει πάθει ακόμη, 505
 του ανδρός οπού μ' ορφάνεψε το χέρι να φιλήσω».

Τα λόγια τούτα ως άκουσε, λαχτάρισε ο Αχιλλέας
 να κλάψει τον πατέρα του και πιάνοντας το χέρι
 του γέροντος, τον άμπωσεν αγάλι από σιμά του.
 Κι οι δύο, με τον πόνον του καθένας τους, εκλαίαν. 510
 Εκείνος για τον Έκτορα στα πόδια του Αχιλλέως,
 τούτος για τον πατέρα του και ακόμη για τον φίλον
 Πάτροκλον, και απ' τα κλάυματα τα δώματ' αντηχούσαν.
 Και αφού στο κλάμα ευφράνθηκεν ο ισόθεος Πηλείδης,
 ορθώθη απ' όπου εκάθονταν και σήκωσε απ' το χέρι 515
 τον γέροντα λυπούμενος την άσπρην κεφαλήν του,
 και προς αυτόν ομίλησε: «Ω δύστυχε, τωόντι
 πίκρες πολλές και βάσανα υπέφερε η καρδιά σου.
 Πώς μπόρεσες στων Αχαιών τες πρύμνες να 'λθεις μόνος
 τον άνδρα οπού σου εφόνευσε τόσα παιδιά γενναία 520
 να ιδείς στα μάτια; Σίδερον έχ' η καρδιά σου, ω γέρε.
 Αλλ' έλα τώρα κάθισε, και, αν και λυπημένοι,
 τους πόνους τώρ' ας κλείσομεν στα βάθη της ψυχής μας·
 και τίποτε δεν ωφελούν τα μαύρα κλάυματά μας·
 ότι στους άμοιρους θνητούς οι αθάνατοι δωρήσαν 525
 να ζουν στον πόνον και άλυποι μόνον εκείνοι μένουν.
 Ότι απ' όσα δίδει ο Ζευς πιθάρια δυο σιμά του
 έχει, το ένα των κακών, των αγαθών το άλλο.

Ο Αχιλλέας αποδέχεται
 την ικεσία και παρηγορεί
 τον Πρίαμο

στ. 498 ο Άρης: ίσως για να μην εξοργίσει τον Αχιλλέα, ο Πρίαμος αποδίδει την απώλεια των παιδιών του στον πόλεμο. Ο Αχιλλέας όμως παρακάτω (Ω 520) δεν αρνείται αυτή την ευθύνη.

στ. 498-499 μόνος την πόλη φύλαγε: τονίζεται η μοναδικότητα και η γενναιότητα του Έκτορα. Επίσης, γίνεται υπαινιγμός στην πτώση της Τροίας μετά το δικό του θάνατο.

στ. 509 τον άμπωσε αγάλι: τον έσπρωξε μαλακά. Η αντίδραση αυτή δηλώνει τη συναισθηματική ένταση και τη θλίψη που κατακλύζει τον Αχιλλέα. Κανονικά θα έπρεπε ο ήρωας να πιάσει το χέρι του γονατισμένου ικέτη, να τον σηκώσει αμέσως και να τον βάλει να καθίσει, όπως τελικά θα γίνει παρακάτω (στ. 515, 522).

στ. 526 άλυποι: στον κόσμο των θεών οι λύπες δεν έχουν τις ίδιες σοβαρές συνέπειες που έχουν στον κόσμο των θνητών.

Και σ' όποιον δώσει ανάμικτα ο βροντητής Κρονίδης,
εκείνος πότε' έχει κακές, πότε αγαθές ημέρες, 530
και σ' όποιον τα πικρά, τον κάμνει μαύρον κι έρμον
και σ' άγιο πρόσωπο της γης φρικτή τον σέρνει ανάγκη
και ατίμητος από θεούς και ανθρώπους παραδέρνει.
Και του Πηλέως οι θεοί λαμπρά χαρίσαν δώρα,
πανευτυχής και υπέρπλουτος να γίνει στους ανθρώπους, 535
των Μυρμιδόνων βασιλιάς και τον καταξιώσαν
θεάν να λάβει ομόκλινην, αν και θνητός εκείνος.
Αλλά του εδώσαν και κακόν στο σπίτι του δεν έχει
παιδιά να γίνουν βασιλείς, παρ' έν' αγόρι μόνον
ολιγοήμερον, κι εγώ να τον γηροκομήσω 540
δεν δύναμ' επειδή μακράν απ' την γλυκιάν πατρίδα
μένω στην Τροίαν, συμφορά σ' εσέ και στα παιδιά σου.
Και συ, ω γέρε, ακούομεν πανευτυχής πως ήσουν·
λέγουν που απ' όσους κατοικούν στου Μάκαρος την χώραν
στην Λέσβον, στον Ελλήσποντον κι επάνω στην Φρυγίαν 545
για πλούτη και λαμπρά παιδιά συ είχες τα πρωτεία.
Αλλ' αφού τούτο το κακόν οι αθάνατοι σου εφέραν,
ολόγυρα στην πόλιν σου μάχες και φόνους έχεις.
Υπόφερε, ας μην τήκεται στην λύπην η καρδιά σου·
το πεθαμένο σου παιδί με δάκρυα ν' αναστήσεις 550
δεν ημπορείς, και απ' τον καημόν και άλλο κακό μην πάθεις».

Και τότε ο θεός Πρίαμος απάντησέ του κι είπε:
«Πώς να καθίσω διόθρεπτε, ενόσω εις τες σκηνές σου
ο Έκτωρ κείτεται άταφος· α! τώρα λύσε μου τον,
να τον ιδούν τα μάτια μου, και συ τα λύτρα λάβε 555
οπού σου εφέραμε πολλά· να τα χαρείς να φθάσεις
εις την πατρίδα σου, ω καλέ, που τόσο μ' ελυπήθης
και την ζωήν μου εχάρισες, του ηλιού το φως να βλέπω».

Με άγριο βλέμμ' απάντησε σ' εκείνον ο Πηλείδης:
«Μη μ' ερεθίζεις, γέροντα, και αφ' εαυτού μου θέλω 560
να λύσω εγώ τον Έκτορα· μου emήνυσε και ο Δίας
με την θεάν μητέρα μου, την κόρην του Νηρέως.
Και ακόμη σε, ω Πρίαμε, το ενόησα, το είδα,
κάποιος θεός σε οδήγησε στων Αχαιών τα πλοία.
Πώς θα ερχόνταν στον στρατόν θνητός, κι αν νέος ήταν, 565
από τους φύλακες κρυφά, πώς θα ημπορούσε μόνος
της θύρας μου το μάνταλο το μέγα να σηκώσει;
Μη, ω γέρε, την κατάπικρην ψυχήν μου εξαγριώνεις

Η λύτρωση του Έκτορα

στ. 544 στου Μάκαρος την χώραν: ο Μάκαρ ήταν ο μυθικός οικιστής της Λέσβου.

στ. 545 στην Λέσβον... Φρυγίαν: το βασίλειο του Πριάμου συνόρευε προς Νότο με τη Λέσβο, ανατολικά με τη Φρυγία και βορειοδυτικά με τον Ελλήσποντο.

στ. 559 με άγριο βλέμμα: η έκφραση, όπως και οι στ. 568-572 και 585-586, αποκαλύπτει ότι το κλίμα είναι ακόμη επισφαλές για τον Πρίαμο, εξαιτίας της συναισθηματικής φόρτισης του Αχιλλέα και των αλληλοσυγκρουόμενων αισθημάτων του (εκδικητική μανία, αλλά και επιθυμία να σεβαστεί τον ικέτη).

Εικόνα 43. Η ικεσία του Πριάμου.
Ερυθρόμορφος σκύφος, γύρω στο 485-480 π.Χ.
Βιέννη, Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης
(αντίγραφο).

μήπως και σένα, ικέτης μου, ως είσαι στην σκηνήν μου,
δεν λυπηθώ και παραβώ την προσταγήν του Δία». 570
Είπε, φοβήθη ο γέροντας και υπάκουσε τον λόγον
και ωσάν λεοντάρι απ' την σκηνήν πετάχθηκε ο Πηλείδης,
ο Άλκιμος κατόπιν του και ο ήρως Αυτομέδων
ακολουθούσαν, σύντροφοι που επροτιμούσε απ' όλους
ύστερ' από τον θάνατον του ποθητού Πατρόκλου. 575
Και τα μουλάρια ξέζεψαν εκείνοι και τους ίππους
κι έμπασαν μέσα στην σκηνήν τον κήρυκα του γέρου
και τον εκάθισαν εκεί· και απ' το λαμπρόν αμάξι
τ' άπειρα λύτρα εσήκωσαν του Έκτορος και δύο
χλαμύδες άφησαν εκεί κι έναν καλό χιτώνα 580
να πάρει σπίτι τον νεκρόν μ' εκείνα σκεπασμένον.
Κι είπε στες δούλες τον νεκρόν να λούσουν και να χρίσουν
ανάμερα, μη ο Πριάμος θωρώντας το παιδί του
μες στην καρδιά του την οργήν του πόνου δεν κρατήσει
και του Αχιλλέως η ψυχή ξαγριωθεί και αμέσως 585
τον σφάξει παραβαίνοντας την προσταγήν του Δία.
Και αφού τον λούσαν κι έχρισαν οι δούλες με τα μύρα
και τον ενεκροστόλισαν, τον σήκωσε ο Πηλείδης
ο ίδιος και τον άπλωσε στο νεκρικό κρεβάτι
και οι σύντροφοι τον έβαλαν εις το λαμπρόν αμάξι. 590
Τότ' είπε αναστενάζοντας: «Άκου, γλυκέ μου φίλε,
μην, Πάτροκλε, μου χολωθείς, αυτού στον Άδη αν μάθεις
πως έλυσα τον Έκτορα του γέροντος πατρός του,
επειδή λύτρα όχι κακά μου έδωσε και απ' όλα
ό,τι σου πρέπει, αγαπητέ, θα σου χαρίσω μέρος». 595
Και στην σκηνήν εγύρισε ο ισόθεος Πηλείδης
και στο θρονί του εκάθισε προς τον αντίκρυ τοίχον

Το μυθολογικό παράδειγμα
της Νιόβης – Το κοινό δείπνο
Αχιλλέα και Πριάμου

στ. 583-586 Οι στίχοι αυτοί δικαιολογούν την αιτία για την οποία ο Πριάμος δεν πρέπει να δει τον Έκτορα (βλ. και το προηγούμενο σχόλιο).

κι έλεγε προς τον Πριάμον: «Ω γέρε, ως εποθούσες
 ο υιός σου τώρα ελύθηκε και κείται στην κλίνη·
 και το πρωί θα τον ιδείς, μαζί σου να τον πάρεις. 600
 Και τώρα να δειπνήσομεν, ω γέρε, ας στοχασθούμε·
 ότι δεν ελησμόνησε μήτε η λαμπρή Νιόβη
 τροφήν να πάρ' η δύστυχη σ' εκείνην την ημέραν
 που είδε δώδεκα παιδιά στο σπίτι πεθαμένα,
 έξι ανδρειωμέν' αγόρια της και έξι θυγατέρες· 605
 τ' αγόρια ο Φοίβος εφόνευσε με τ' αργυρό του τόξο,
 τες κόρες πάλ' η Άρτεμις από χολήν που επήραν,
 ότι με την καλήν Λητώ ισώνετο η Νιόβη,
 πως αυτή γέννησε πολλά κι εκείνη δύο μόνον.
 Και όμως οι δύο τους πολλούς αφάνισαν, κι εννέα 610
 στο αίμα ημέρες έμειναν, και άνθρωπος να τους θάψει
 δεν ήταν, ότι τους λαούς ελίθωσεν ο Δίας.
 Κι οι επουράνιοι θεοί τους δέκα τους εθάψαν
 αλλά στο δάκρ' απόκαμε κι εκείνη κι ενθυμήθη
 τροφήν να πάρ' η δύστυχη· και τώρα στου Σίπυλου 615
 τα έρμα όρη τ' άγρια, κει που ησυχάζουν νύμφες
 από χορούς που έστησαν στες άκρες του Αχελώου,
 τον πόνον πόχει απ' τους θεούς και πέτρα ως είναι τρέφει.
 Και, ω θείε γέρε, την τροφήν κι εμείς ας θυμηθούμε.
 Θα κλαίγεις εις την Ίλιον το αγαπητό παιδί σου 620
 κατόπιν· ότι δάκρυα πολλά θα σου γεννήσει».
 Είπε, σηκώθη κι έσφαξεν αρνί λευκό σαν χιόνι,
 το γδάραν το συγύρισαν οι σύντροφοί του ως πρέπει,
 με τέχνην το ελιάνισαν, το πέρασαν στες σουβλες
 και όμορφα αφού το 'ψησαν απ' την φωτιάν το σύραν· 625
 και στο τραπέζι εμοίραζεν τον άρτον ο Αυτομέδων,
 μέσα στα ωραία κάνιστρα, τα κρέατα ο Πηλείδης·
 και άπλωσαν όλοι στα καλά φαγιά που εμπρός τους είχαν.
 Και αφού εφάγαν κι έπιαν όσο ήθελε η ψυχή τους,
 ο Πριάμος εθαύμαζεν εκεί του Αχιλλέα 630
 την πλάση και τ' ανάστημα που ωσάν θεού φαντάζαν.
 Και του Πριάμου την ειδή την αγαθήν κοιτώντας
 και την λαλιά του ακούοντας εθαύμαζε ο Πηλείδης.
 Και αφού ν' αντικοιτάζονται ευφράνθησαν και οι δύο
 πρώτος ο θείος Πριάμος προς τον Πηλείδην είπε: 635
 «Βάλε με, ω θρέμμα του Διός, αμέσως να πλαγιάσω
 και την γλυκιάν ανάπαυσιν είν' ώρα να χαρούμε·

Ετοιμασίες για ύπνο –
 Ο Αχιλλέας υπόσχεται
 ανακωχή

στ. 608 ισώνετο: προσπαθούσε να εξισωθεί, περηφανευόταν. Η Νιόβη, γυναίκα του βασιλιά της Θήβας Αμφίονα, τιμωρήθηκε για την αλαζονεία της απέναντι στη Λητώ.

στ. 615-617 στου Σίπυλου, του Αχελώου: Μετά το θάνατο των παιδιών της η Νιόβη επέστρεψε στην πατρίδα της, τη Λυδία. Ο Σίπυλος ήταν βουνό της Λυδίας, ΒΑ της Σμύρνης, ενώ ο Αχελώος ήταν ποτάμι της ίδιας περιοχής και στις όχθες του χόρευαν οι νύμφες που κατοικούσαν στο Σίπυλο.

στ. 631 πλάση: σωματική διάπλαση.

και μάτι εγώ δεν έκλεισα, Πηλείδη, από την ώρα
 που απέθανε απ' τα χέρια σου το αγαπητό παιδί μου,
 αλλά στενάζω πάντοτε, την λύπην δεν χορταίνω 640
 ημέρα νύκτα στις αυλής την λάσπην κυλισμένος·
 χαψιά ψωμί, ρουφιά κρασί δεν είχα βάλ' εις τούτο
 το στόμα, ώσπου μ' έκαμες μαζί σου να δειπνήσω».

Και στους συντρόφους ο Αχιλλεύς τότε είτε και στους δούλους
 κάτωθε από την αίθουσαν κρεβάτια να τους στρώσουν 645
 με πορφυρά παπλώματα και τάπητες επάνω,
 και με χλαμύδες χνουδωτές να σκεπασθούν μ' εκείνες.

Και οι δούλες απ' το μέγαρον εβγήκαν με λαμπάδες
 και γρήγορα και όμορφα τους έστρωναν δυο κλίνες· 650
 και ακρογελώντας ο Αχιλλεύς τότε είτε του Πριάμου:

«Έξω θα πας να κοιμηθείς, αγαπητέ μου γέρε,
 των βουλευφόρων Αχαιών μην κάποιος ξάφνου φθάσει,
 ως συνηθούν να έρχονται για να συμβουλευθούμε·
 και αν κάποιος απ' αυτούς σε ιδεί, μέσα στην μαύρη νύκτα 655
 μη δώσει ευθύς την είδησιν στον αρχηγόν Ατρείδην
 και του νεκρού την λύτρωσιν μην τύχει ν' αντισκόψει·
 ειπέ μου τώρα φανερά, πόσες ήμερες θέλεις
 να θάψεις τον λαμπρόν σου υιόν, και τόσες θα ησυχάζω
 από τον πόλεμον εγώ και θα κρατώ τα πλήθη».

Και απάντησεν ο Πρίαμος: «Πηλείδη, αφού το στέργεις 660
 να κάμ' ως πρέπει την ταφήν εις τον λαμπρόν υιόν μου,
 αυτήν την χάριν κάμε μου· γνωρίζεις οπού οι Τρώες
 κλειστοί 'ναι και περίφοβοι στην πόλιν, και θα φέρουν
 πέρ' από δάσος μακρινό του ενταφιασμού τα ξύλα· 665
 εννέα ημέρες θέλομε στο σπίτι να τον κλαίμε,
 στες δέκα θα γινεί η ταφή και νεκρικό τραπέζι·
 στες ένδεκα θα υψώσομεν επάνω του τον τάφον,
 στες δώδεκα ο πόλεμος θ' αρχίσει αν είναι ανάγκη».

Και προς αυτόν ο Αχιλλεύς αντείπε ο φτεροπόδης: 670
 «Θα γίνουν, γέρε Πρίαμε, και τούτα όπως τα λέγεις·
 τον πόλεμο, όσον καιρόν ηθέλησες θα παύσω».

Αυτά 'πε και του έπιασε την δεξιάν παλάμην
 απ' τον αρμόν, ότ' ήθελε να μη φοβείται ο γέρος.
 Και έξω αυτού στον πρόδρομον επλάγιασαν εκείνοι 675
 ο κήρυξ και ο Πρίαμος, άνδρες κι οι δυο με γνώση.
 Και μες στα βάθη της σκηνης κοιμήθηκε ο Πηλείδης
 κι είχε καλήν του ομόκλινην την κόρη του Βρισέως.

στ. 641 στις αυλής την λάσπην κυλισμένος: ενέργεια ένδειξης πένθους. Και ο Αχιλλέας είχε ορκιστεί να μη λου-
 στεί πριν από την ταφή του Πάτροκλου (Ψ 40-45).

στ. 647 χλαμύδες: (χλαίνας στο πρωτότυπο) μάλλινοι μανδύες που χρησίμευαν και ως σκεπάσματα ύπνου.

στ. 672-673 του έπιασε την δεξιάν παλάμην απ' τον αρμόν: από την κλείδωση. Με την ενέργεια αυτή του Αχιλλέα επι-
 σφραγίζεται η συμφιλίωση με τον Πρίαμο.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η ιστορία της Φλανδρώς

Στο παρακάτω απόσπασμα από το διήγημα «Τ' αγνάντεμα» (1899) του Αλ. Παπαδιαμάντη, η ογδοντάχρονη γριά-Συρραχίνα, παλαιά καπετάνισσα, αφηγείται μια ιστορία για κάποιο βράχο στη Σκιάθο.

«– Βλέπετε κείνον το βράχο, κάτω στο κύμα, που ξεχωρίζει απ' το γιαλό; που φαίνεται σαν άνθρωπος, με κεφάλι και με στήθια [...] που μοιάζει σαν γυναίκα; Εκείνη είναι το Φλανδρώ.

– Ναι, το Φλανδρώ, είπε η υπερεξηκοντούτις Χατζηχάνανα. Κάτι έχω ακουστά μου. Εσύ θα ξέρεις καλύτερα, θεια-Φλωρού.

– Το βλέπετε κι είναι ξέρα, είπε η Φλωρού, η Συρραχίνα· μια φορά κι έναν καιρό ήταν άνθρωπος.

– Άνθρωπος;

– Άνθρωπος καθώς εμείς. Γυναίκα.

Αι άλλαι ήκονον με απορίαν. Η γριά-Συρραχίνα ήρχισε να διηγείται:

«Στον καιρό των παλαιών Ελλήνων, ήταν μία κόρη αρχοντοπούλα, που την έλεγαν Φλάνδρα ή Φλανδρώ [...]. Οι παλιοί Έλληνες, που προσκυνούσαν τα είδωλα [...]. Φλανδρώ θα πει Φιλανδρώ. Φιλανδρώ θα πει μια που αγαπά τον άνδρα της. Φλανδρώ την είπαν, Φλανδρώ βγήκε. Αγάπησε ολόψυχα τον άνδρα της, όσο που έχασε τ' αγαθά του κόσμου κ' έγινε πέτρα γι' αυτό. Τον καιρόν εκείνο ήταν ένας καραβοκύρης, όμορφο παλικάρι, κι αγάπησε το Φλανδρώ, και την εγύρευε, και της έδωσε αρραβώνα. Σαν της έδωσε αρραβώνα, εσκάρωσε καινούργιο καράβι· και σαν εσκάρωσε το καράβι, έγινε κι ο γάμος· και σαν έγινε ο γάμος, έριξε το καράβι στο γιαλό, κ' εμπαρκάρισε κ' επήγε να ταξιδέψει.

Τότε το Φλανδρώ ήρθε ν' αγναντέψει, σαν καλή ώρα, σ' αυτόν τον έρμο το γιαλό. Ξεκολλούσε η ψυχή της που έφενγε ο άνδρας της· δεν μπορούσε να το βαστάξει, να στυλώσει την καρδιά της. Αγνάντεψε το καράβι που έφενγε, κ' έκλαψε πικρά κ' έπεσαν τα δάκρυνά της στα κύματα· και τα κύματα επικράθησαν, κ' εφαρμακώθηκαν, και θύμωσαν, κι αγρίεψαν κ' εθέριεψαν [...] και στο δρόμο τους που ήσαν το καράβι, έπνιξαν τον άνδρα της Φλανδρώς, κ' έγινε αγυρισιά του. [...] Και το Φλανδρώ ήρθε κ' εξαναήρθε σ' αυτόν τον έρμο γιαλό κ' εκοίταζε κι αγνάντεψε [...] κ' επερίμενε, κ' εκαρτερούσε, κι απάντεχε. [...] Πέρασαν μήνες, πέρασε χρόνος, πέρασαν δυο χρόνια, πέρασαν τρία [...] και το καράβι πουθενά δεν εφάνηκε [...] και το Φλανδρώ έκλαιπε, και καταράστηκε την θάλασσα, και τα μάτια της εστέγνωσαν. Και δεν είχε πλια δάκρυ να χύσει [...] και παρακάλεσε τους θεούς της που ήταν είδωλα, πέτρες, να της κάμουν τη χάρη να γίνει κι αυτή είδωλο, βράχος, πέτρα [...] και το ζήτημά της έγινε και την έκαμαν βράχο ξέρα [...] με το σκῆμα τ' ανθρωπινό, που τρίβηκε και φθάρηκε απ' τα κύματα ύστερ' από χιλιάδες χρόνια· και το ανθρωπινό σκῆμα φαίνεται ακόμα· και να ο βράχος εκεί, η πέτρα που θαλασσοδέρνεται και χτυπά και βογγά απάνω της το κύμα [...] κ' η φωνή της, το βογγητό της γίνεται ένα με το βογγητό της θάλασσας. [...] Να η ξέρα εκεί. Αυτή 'ναι η Φλανδρώ. [...]»

(Αλ. Παπαδιαμάντης, «Τ' αγνάντεμα», Άπαντα, τόμ. 3ος, κριτική έκδοση Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1981)

Εικόνα 44. Έκτορος Λύτρα. Κάτοπτρο, 570-560 π.Χ. Βερολίνο, Εθνικό Μουσείο (αντίγραφο).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Με ποιες ενέργειες, επιχειρήματα ή άλλα μέσα ο Πρίαμος προσπαθεί να προδιαθέσει ευνοϊκά τον Αχιλλέα προτού εκθέσει την αιτία του ερχομού του στο στρατόπεδο των Αχαιών (στ. 476-506);
2. Αφού επισημάνετε με ποιους τρόπους ο ποιητής υπαινίσσεται ή τονίζει πόσο επικίνδυνη και παράτολμη ήταν η απόφαση του Πριάμου να επισκεφθεί και να ικετεύσει τον Αχιλλέα, να γράψετε πώς κρίνετε εσείς την ενέργεια του γηραιού βασιλιά.
3. Ποιοι στίχοι της ενότητας αποκαλύπτουν πως ο πόλεμος υπήρξε οδυνηρός όχι μόνο για τον Πρίαμο αλλά και για τον Αχιλλέα;
4. Με ποιους τρόπους ο Αχιλλέας προσπαθεί να παρηγορήσει τον Πρίαμο; Να επισημάνετε γενικότερα ποιες ενέργειες και ποια λόγια του Αχιλλέα δείχνουν τη συμφιλωτική του διάθεση προς το γέροντα επισκέπτη του.
5. Να δικαιολογήσετε την αναφορά του Αχιλλέα στο μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης (Ω 601-621). Ποια κοινά στοιχεία έχει η ιστορία της μυθικής βασίλισσας με την κατάσταση και τα προβλήματα του Πριάμου;
6. Όταν ο Δίας στέλνει τη Θέτιδα να πείσει τον Αχιλλέα να δεχτεί λύτρα και να παραδώσει το νεκρό Έκτορα στον πατέρα του, της λέει ότι, μολονότι οι υπόλοιποι θεοί προτρέπουν τον Ερμή να κλέψει το σώμα του νεκρού, ο ίδιος επιθυμεί να προσφέρει στον Αχιλλέα αυτήν τη «δόξα». Με βάση τα στοιχεία της ενότητας που διδαχθήκατε, μπορείτε να γράψετε ποια είναι η «δόξα» που ο Αχιλλέας θα έχανε, αν οι θεοί έκλεβαν το σώμα του νεκρού; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με λίγα λόγια.
7. Αφού διαβάσετε την ιστορία της Φλανδρώς (Παράλληλο κείμενο), να τη συγκρίνετε με το μυθολογικό παράδειγμα της Νιόβης και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η ικεσία είναι ένα τυπικό θέμα στην *Ιλιάδα*: Το έπος αρχίζει με την ικεσία του Χρύση και τελειώνει με την ικεσία του Πριάμου (βλ. και εικόνα 44). Αφού συγκεντρώσετε τις σκηνές ικεσίας που συναντήσατε στις ενότητες που διδαχθήκατε αναλυτικά στην *Ιλιάδα* (μπορείτε να συμπεριλάβετε και άλλες ενότητες που γνωρίσατε από περιήληψη, π.χ. την ικεσία του Άδραστου στο Ζ ή του Λυκάονα στο Φ ή ακόμη παρόμοιες σκηνές της *Οδύσσειας*), να χωριστείτε σε ομάδες και να τις μελετήσετε, επισημαίνοντας κυρίως τα εξής: τυπική διαδικασία, κινήσεις του ικέτη, αντιδράσεις αυτού στον οποίο απευθύνεται η ικεσία, επιτυχής ή ανεπιτυχής ικεσία, αντιλήψεις της εποχής σχετικά με την ικεσία, ικεσία και θεοί, ιερότητα του ικέτη, σκηνές ικεσίας ή παράκλησης σε κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, των Θρησκευτικών σας, σε άλλα διαβάσματά σας ή παρακλήσεις και τάματα στη σύγχρονη ζωή κτλ. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τα στοιχεία αυτά στην τάξη και να συζητήσετε σχετικά με τον τυπικό κώδικα της ικεσίας, τη θέση της στην ομηρική κοινωνία και τους λόγους (κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς κ.ά.) που επέβαλαν την ύπαρξη και την αποδοχή τέτοιων πρακτικών. Στο τέλος να συνθέσετε ένα κείμενο στο οποίο να καταγράψετε τις απόψεις και τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξατε (μπορείτε να επενδύσετε εικαστικά το κείμενό σας με κάποιο δικό σας έργο ή φωτογραφικό υλικό της επιλογής σας). [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Δράση – Αντίδραση, Κώδικας, Άτομο – Κοινωνία]

ραψωδία Ω 678-805

Ο θρήνος για τον Έκτορα

- Ο νεκρώσιμος νόστος του Έκτορα
- Εκδηλώσεις πένθους και επιτάφιοι θρήνοι
- Ταφικά έθιμα: η καύση και η ταφή του Έκτορα

Ο νεκρώσιμος νόστος του Έκτορα – Ο Ερμής άγρυπνος βοηθός και συνοδός

Θεοί και άνθρωποι γλυκά στον ύπνον βυθισμένοι
ολονυκτός ησύχαζαν· ο αγαθοδότης μόνον
Ερμής μάτι δεν έκλειε, στον νουν του μεριμνώντας 680
δρόμον ν' ανοίξει ακίνδυνον του γέροντος Πριάμου,
χωρίς να ιδούν οι θυρωροί, να φύγει από τες πρύμνες·
στην κεφαλήν του εστήθηκεν επάνω του και του είπε:
«Ω γέρε, πόσο αμέριμνα στη μέση των εχθρών σου
κοιμάσαι αφού σ' εθάρρεψε το έλεος του Αχιλλέως. 685
Μ' άπειρα λύτρα ελύτρωσες το ποθητό παιδί σου·
αλλά για σένα ζωντανόν και τρίποδα θα δίδαν
τα τέκνα οπού σου έμειναν, εάν ο Αγαμέμνων
και όλ' οι άλλοι Αχαιοί πως είσ' εδώ γνωρίσουν».
Φοβήθηκε κι εσήκωσεν ο γέρος τον Ιδαίον. 690
Κι έξεψ' ο Ερμής τες άμαξες κι εκείνος οδηγούσε
εις τον στρατόν ανάμεσα, χωρίς να ιδεί κανέναν.
Και όταν στον Ξάνθον έφθασαν, διογέννητο ποτάμι,
ο Ερμής οπίσω εγύρισε στες κορυφές του Ολύμπου,
και η χρυσόπεπλη Ηώς την γην εφώτιζ' όλην, 695
κι εκείνοι με το λείψανο που εφέροναν τα μουλάρια
με δάκρυα, με ξεφωνητά τραβούσαν προς την πόλιν
και δεν τους νόησε κανείς παρά η Κασσάνδρα μόνη,
η κόρη οπού της χρυσής ομοίαζε Αφροδίτης.
Είχε ανεβεί στην Πέργαμον κι εκείθ' είδε στ' αμάξι 700

Η Τροία υποδέχεται
το νεκρό Έκτορα

στ. 678-681 Ο ύπνος συνδέει τη σκηνή που εκτυλίσσεται στην κατοικία του Αχιλλέα με τους θεούς. Μόνο ο Ερμής μένει άγρυπνος· αυτός οδήγησε τον Πρίαμο στη σκηνή του Αχιλλέα χωρίς να τον δουν οι Αχαιοί και τώρα θα φροντίσει να τον συνοδεύσει με ασφάλεια πίσω στην Τροία.

στ. 682 οι θυρωροί: οι φρουροί των πυλών του αχαιϊκού στρατοπέδου.

στ. 693 διογέννητο ποτάμι: το ποτάμι που οι θεοί ονόμαζαν «Ξάνθο» και οι άνθρωποι «Σκάμανδρο». Ο ποταμός αυτός νομιζόταν γιος του Δία και προσωποποιείται συχνά στην *Ιλιάδα*: παίρνει μέρος στη *Θεομαχία* (Υ 74) και στις συγκρούσεις που γίνονται στις όχθες του (*Μάχη παραποτάμιος*, Φ) μάχεται εναντίον του Αχιλλέα. Ο Σκάμανδρος αποτελούσε μάλλον το όριο της περιοχής που εξουσίαζαν οι Τρώες, γι' αυτό ο Ερμής εκεί ήρθε να παραλάβει τον Πρίαμο (Ω 351) και τώρα στο ίδιο σημείο τον εγκαταλείπει, γιατί θεωρείται πλέον ασφαλής.

στ. 698 νόησε... η Κασσάνδρα μόνη: μόνο εκείνη τους είδε. Η Κασσάνδρα δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γι' αυτό με το πρώτο φως της ημέρας έτρεξε να δει μήπως επιστρέφουν. Ίσως αυτή η ενέργεια της Κασσάνδρας να δικαιολογείται και από τη μαντική ικανότητα που διέθετε. Αυτή, λοιπόν, θα ξεσηκώσει τον πρώτο αυθόρμητο θρήνο για τον Έκτορα στην πόλη (Ω 708-709, πρβ. 741).

στ. 700 στην Πέργαμον: Πέργαμος ονομαζόταν η ακρόπολη της Τροίας, όπου βρισκόταν και το παλάτι του Πριάμου. Εδώ όμως εννοεί το υψηλότερο σημείο της ακρόπολης, όπου βρισκόταν και ο ναός του Απόλλωνα.

τον ποθητόν πατέρα της μαζί με τον Ιδαίον,
και ως είδε τον κειτάμενον στο νεκρικό του στρώμα
μες στ' άλλο αμάξι, έσκουζεν η κόρη και στην πόλιν
έβαλε το ξεφωνητό: «Ω Τρώισσες, ω Τρώες,
κοιτάτ' εκεί τον Έκτορα, που άλλοτε απ' την μάχην 705
να σας γυρίζει ζωντανός ευφραίνετο η καρδιά σας
οπού τον είχαν ο λαός χαρά κι ελπίδα μόνην».
Τότε ψυχή δεν έμεινε στην πόλιν, μήτε άνδρας,
μήτε γυναίκα ότι σφοδρός τους συνεπήρε πόνος·
και τον νεκρόν προϋπάντησαν εκεί σιμά στην πόλιν· 710
πρώτη η γυνή του εχύθηκε στ' αμάξι και η μητέρα
την κεφαλήν του αγκάλιαζαν, εκλαίαν, εμαδιόνταν,
και ο λαός ακίνητος ολόγυρα εθρηνούσε.
Και ο ήλιος θα εβασίλευε και ακόμη αυτόν θα κλαίαν
τον πεθαμένον Έκτορα εκεί εμπρός στις πύλες, 715
αν απ' τ' αμάξι ο γέροντας δεν έλεγε στα πλήθη:
«Τόπον στες μούλες κάμετε· κατόπι αφού στο σπίτι
τον φέρω, ξεθυμάνετε τον πόνον της ψυχής σας».
Και ως είπ' εκείνοι εχώρισαν τ' αμάξι να περάσει·
και αφού στα ωραία δώματα το λείψανο ανεβάσαν, 720 *Η πρόθεσις – Οι θρήνοι*
στην κλίνη τον απόθεσαν, κι εκάθισαν στο πλάγι
τους θρηνωδούς, το θλιβερό τραγούδι ν' αρχινήσουν.
Και αντιφωνούσαν κλαίοντας στον θρήνον οι γυναίκες.
Και η λευκοχέρ' αρχίνησε τον θρήνον Ανδρομάχη
στην κεφαλήν του Έκτορος απλώνοντας τα χέρια: 725 *Ο θρήνος της Ανδρομάχης*
«Άνδρα μου, νέος πέθανες, κι εμέν' αφήνεις χήραν
στο σπίτι με το τρυφερό παιδί που εμείς οι δύο
οι άμοιροι εγεννήσαμεν· και δεν θα μεγαλώσει
οϊμένα, ότι γρήγορα τούτη θα πέσ' η πόλις
τώρα που εσύ εχάθηκες, ο στύλος της, η ασπίδα, 730
που τα παιδιά της έσωζες και τες σεμνές μητέρες,
που γρήγορα στα πλοία τους θενά μας ρίξουν όλες
και συ μαζί μου, τέκνον μου, θα είσαι να δουλεύεις

στ. 712 εμαδιόνταν: το ξερίζωμα των μαλλιών αποτελούσε ένδειξη πένθους για τις γυναίκες συγγενείς του νεκρού.

στ. 713 ακίνητος: η στάση δηλώνει σεβασμό προς τον νεκρό.

στ. 721 στην κλίνη τον απόθεσαν: η έκθεση του νεκρού στη νεκρική κλίνη μέσα στο σπίτι του μέχρι την ταφή ονομαζόταν *πρόθεσις*, ενώ η μεταφορά του στον τάφο (ή στην πυρά, Ω 787) *εκφορά*.

στ. 722 τους θρηνωδούς: οι θρηνωδοί ήταν επαγγελματίες που μοιρολογούσαν τον νεκρό και συνόδευαν τα εξατομικευμένα θρηνητικά άσματα με την κατάλληλη μουσική. Ο Όμηρος δεν αναφέρει άλλου επαγγελματίες θρηνωδούς.

στ. 723 αντιφωνούσαν... οι γυναίκες: ανάμεσα στα άσματα των επαγγελματιών θρηνωδών ακούγονταν οι θρηνητικές φωνές των γυναικών.

στ. 729 τούτη θα πέσ' η πόλις: η Ανδρομάχη στο θρήνο της περιγράφει με μελανά χρώματα τι θα ακολουθήσει τώρα που η ίδια, το παιδί της και οι πολίτες έχασαν το μοναδικό πρόμαχο και προστάτη τους: η άλωση της πόλης θεωρείται πλέον βέβαιη. Έτσι, μετά και τον υπαινιγμό της Κασσάνδρας (Ω 707), ο ποιητής αφήνει στους ακροατές του έντονη την εντύπωση ότι το τέλος του Έκτορα προοικονομεί το τέλος της Τροίας.

στ. 731 έσωζες: στο πρωτότυπο *έχες* = προστάτευες. Το ρήμα *έχω* υπαινίσσεται την ετυμολογική προέλευση του ονόματος του Έκτορα: *Έκτωρ* (< *έχω*) = αυτός που κρατάει κάτι με δύναμη, που είναι το έρεισμα, το στήριγμα της Τροίας.

Εικόνα 45. Μνημειακός γεωμετρικός αμφορέας από το Δίπυλο του Κεραμεικού. Ανάμεσα στις λαβές εικονίζεται η πρόθεσις του νεκρού (760-750 π.Χ.), Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Ο θρήνος της Εκάβης

Ο θρήνος της Ελένης

με κόπον σ' έργα ουτιδανά καταδυναστεμένους
 κάτω από κύριον σκληρόν, αν πρώτα δεν σε ρίξει 735
 από του πύργου την κορφήν να κακοθανατίσεις
 κανείς οπού του φόνευσεν ο Έκτωρ τον πατέρα,
 τον αδελφόν ή το παιδί, διότι από το χέρι
 εκείνου πλήθος Αχαιών εδάγκασαν το χώμα.
 Ότι ο πατέρας σου απαλός στον πόλεμον δεν ήταν 740
 για τούτο σήμερα ο λαός ολόκληρος τον κλαίει,
 και λύπη θα 'σαι αμίλητη, ω Έκτορ, στους γονείς σου,
 μόν' άλλος είναι ο πόνος μου· στην κλίνην σου, ω γλυκέ μου,
 δεν πέθανες, το χέρι σου στο χέρι μου ν' απλώσεις,
 και κάποιον λόγον φρόνιμον να βάλεις στην καρδιά μου 745
 ημέρα νύκτα μες στον νου να το 'χω και να κλαίω».
 Και με τον θρήνον πόκαμνε στενάζαν οι γυναίκες
 και ανάμεσόν τους άρχισε κι η Εκάβη να θρηνησει:
 «Έκτορ, ω το ακριβότερο απ' όλα τα παιδιά μου,
 και όταν μου εξούσες, οι θεοί, γλυκέ μου, σ' αγαπούσαν 750
 και τώρα μες στον θάνατον ακόμη σε λυπούνται.
 Τ' άλλα παιδιά μου, όσα 'πιανεν ο γρήγορος Πηλείδης
 απόπερ' από την θάλασσαν στα ξένα τα επουλούσε
 στην Λήμνον την σκοταδερή, στην Σάμον και στην Ίμβρον·
 και συ, αφού σ' ενέκρωσεν η λόγχη του και γύρω 755
 του φίλου οπού του εφόνευσες τον τάφον σ' έχει σύρει,
 και όμως με αυτό δεν έκαμε τον φίλο ν' αναζήσει,
 εμπρός μου τώρα δροσερός και ανέγγιχτος στο σπίτι
 κείτεσαι, ωσάν τον άνθρωπον που την ψυχήν του επήρε
 ο Φοίβος ο αργυρότοξος με τ' άλυπά του βέλη». 760
 Και η κλάψα της εσήκωσε γύρω οδυρμόν και θρήνους.
 Και τρίτ' η Ελένη άρχισε τον θρήνο της κι εκείνη:

στ. 734 έργα ουτιδανά καταδυναστεμένους: τονίζεται ο δουλικός χαρακτήρας των εργασιών αυτών (πρβ. Ζ 455 κ.εξ.).

στ. 736 να κακοθανατίσεις: μεταγενέστερες πηγές μας πληροφορούν ότι οι Αχαιοί σκότωσαν το γιο του Έκτορα ρίχνοντάς τον από τα τείχη της πόλης, ενώ η Ανδρομάχη έγινε σκλάβα του Νεοπτόλεμου, του γιου του Αχιλλέα.

στ. 742 λύπη... αμίλητη: πόνος που δεν περιγράφεται με λόγια, άφατη λύπη.

στ. 750-751 οι θεοί... σ' αγαπούσαν και τώρα... ακόμη σε λυπούνται: οι θεοί έδειξαν την εύνοιά τους όχι μόνο φροντίζοντας το σώμα του νεκρού (βλ. Ψ 184-191), αλλά μεριμνώντας και για τη λύτρωσή του από τον Αχιλλέα. Έτσι στη συνέλευση των θεών (Ω 66 κ.εξ.) ο Δίας είχε τονίσει στην Ήρα την αγάπη των θεών για τον Έκτορα και το δικό του προσωπικό ενδιαφέρον για την ευσέβεια που είχε δείξει προς αυτούς, όσο ζούσε, και για τις θυσίες που είχε προσφέρει. Οι θεοί αφήνουν τους ανθρώπους να υποφέρουν (Ω 525-526), όμως οι άνθρωποι μπορούν να προσδοκούν κάποια ανταπόδοση, όταν είναι θεοσεβείς.

στ. 752-753 τ' άλλα παιδιά μου, όσα 'πιανεν... στα ξένα τα επουλούσε: ο Αχιλλέας, όπως και άλλοι Αχαιοί (βλ. Β 229-231), είχε ελευθερώσει με λύτρα τον Ίσιο και τον Αντιφο (Α 100-106), ενώ είχε πουλήσει τον Λυκάονα στη Λήμνο (Φ 34-45, 73-81, πρβ. Χ 45). Ο ίδιος εξάλλου ο ήρωας ισχυριζόταν ότι πριν από το θάνατο του Πάτροκλου είχε χαρίσει τη ζωή σε πολλούς Τρώες (Φ 99-105). Η Εκάβη κατά παράδοξο τρόπο δε μνημονεύει τα άλλα της παιδιά που σκότωσε ο Αχιλλέας (πρβ. Ω 520), ίσως επειδή θέλει να τονίσει την αγριότητα του Πηλείδη προς τον Έκτορα.

στ. 754 την σκοταδερή: η Λήμνος ήταν σκοτεινή, ομιχλώδης, σκεπασμένη με καταχνιά· ίσως εξαιτίας του ηφαιστείου που υπήρχε εκεί. Η Σάμος που αναφέρεται στον ίδιο στίχο είναι η Σαμοθράκη.

στ. 757 ν' αναζήσει: χωρίς παρ' όλα αυτά να τον επαναφέρει στη ζωή. Κι ο Αχιλλέας τώρα πια (Ω 550-551) έχει κατανοήσει την αλήθεια που εκφράζει εδώ η πικραμένη Εκάβη.

στ. 762 τρίτ' η Ελένη άρχισε τον θρήνο της: η Ελένη δε θα μπορούσε να μη συμμετέχει στο πένθος του κορυφαίου από

«Ὠ Ἴκτορ μου, ὁ ακριβότερος τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἀνδρός μου, κι εἶν' ἄνδρας μου ὁ θεόμορφος Ἀλέξανδρος που ἐμένα ἐδώ στήν Τροίαν ἔφερε· νά 'χα πεθάνει πρῶτα.	765	
Χρόνοι ἐπεράσαν εἴκοσιν ἀφ' ὅτου ἐκείθεν ἦλθα καί ἀφησα τήν πατρίδα μου· καί ἀπ' τὰ δικά σου χεῖλη λόγον ποτέ δέν ἀκουσα κακόν νά με πικρᾶνει. Καί ἀν κάποιος ἀπ' τοὺς ἀδελφούς ἢ ἀπό τες ἀδελφές σου ἢ ἀπό τες συννυφάδες μου με ἀπόπαιρνεν ἢ ἀκόμη	770	
ἡ πεθερά μου — ὁ πενθερός με ἀγάπα ὡσάν πατέρα — συ μόνος τὸν ἡμέρωνες με λόγια μελωμένα με τὴν ἀγαθοσύνην σου· γιὰ τοῦτο σένα κλαίω καί ἀντάμα ἐμέ τὴν ἄμοιρην καί σχίζεται ἡ καρδιά μου. Ὅτι κανεῖς δέν μόμεινεν εἰς ὅλην τὴν Τρωάδα	775	
νά εἶναι φίλος τῆς καρδιάς καί μ' ἀποστρέφοντ' ὅλοι». Καί ὡς ἐκλαίει τριγύρω τῆς ἐστέναζαν τὰ πλήθη. Καί τότε ὁ γέρος Πρίαμος ἐπρόσταξε σὰ πλήθη:		Ετοιμασίες για την ταφή
«Στήν πόλιν, Τρώες, φέρετε τὰ ξύλα, μὴ φοβείσθε καρτέρι ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς· μου ἔταξε ὁ Πηλεΐδης	780	
ὅταν ἀπὸ τες πρῦμες τοῦ αὐτός μ' ἐπροβοδούσε, πρὶν φέξ' ἡ δωδεκάτη ἀυγή νά μὴ μᾶς πολεμήσει». Καί αὐτοὶ τες μούλες ἔξεψαν στ' ἀμάξια καί τοὺς ταύρους καί με σπουδὴν συνάχθησαν ἐμπρός στήν πόλιν ὅλοι καί ἐννιά ἡμέρες ἔφερναν ἀπὸ τὸ δάσος ξύλα·	785	
καί ἅμα ἡ δεκάτη ἐφάνη ἀυγὴ τὸν κόσμον νά φωτίσει τότ' ἔβγαλαν τὸν Ἴκτορα καί κλαίοντας τὸν θέσαν εἰς τῆς πυρᾶς τὴν κορυφήν, κατόπι τὴν ἀνάψαν. Καί ἅμα ἡ ῥοδοδάκτυλη Ἡὼς στὸν κόσμον ἐφάνη, εἰς τὴν πυρᾶν ὀλόγυρα τοῦ Ἴκτορος τοῦ ἀνδρείου	790	Ἡ πυρά και η ταφή του Ἴκτορα

τοὺς πολεμιστὲς ποὺ ἔχασαν τὴ ζωὴ τοὺς ἐξαιτίας τῆς. Ὁ θρήνος τῆς εἶναι πολὺ προσωπικός, καθὼς δέν ἀναφέρεται στήν πολεμικὴ ἀνδρεία τοῦ Ἴκτορα, ἀλλὰ στὴ γλυκύτητα καί τὴν καλοσύνη (*ἀγαθοσύνη*, στ. 773) τοῦ ἥρωα πρὸς αὐτὴν τὴν ἴδια. Με τὸ θάνατο τοῦ Ἴκτορα ἡ Ελένη ἔχασε ἐκεῖνον ποὺ τὴν προστάτευε ἀπὸ τοὺς υβριστικoὺς λόγους τῶν ἄλλων (στ. 767-768, 769-772).

στ. 765 νά 'χα πεθάνει πρῶτα: συχνά ἡ Ελένη παρουσιάζεται στὸ ἔπος νά ἔχει μετανιώσει πικρά καί νά νιώθει τύψεις συνειδήσεως ποὺ προκάλεσε αὐτὸν τὸν πόλεμο καί τὸ θάνατο τῶσων ἀνθρώπων (βλ. Ζ 344 κ.εξ.).

στ. 766 χρόνοι ἐπεράσαν εἴκοσιν: τὰ γεγονότα τῆς *Ιλιάδας* ἀνῆκουν στὸ δέκατο χρόνο τοῦ πολέμου. Ὅμως ἡ Ελένη κάνει λόγο γιὰ εικοσάχρονη ἀπουσία ἀπὸ τὴν πατρίδα τῆς, ἐπειδὴ πρέπει νά μεσολάβησε μὴ μακρὰ περίοδος πολεμικῶν προετοιμασιῶν τῶν Ἀχαιῶν μετὰξὺ τῆς ἀρπαγῆς τῆς καί τῆς ἐναρξῆς τοῦ πολέμου. Γι' αὐτὸ τὸ θέμα δέν ἀναφέρεται τίποτε σὲ κανένα ἄλλο σημεῖο τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν.

στ. 771 ὁ πενθερός με ἀγάπα ὡσάν πατέρα: πρβ. τὴ σκηνὴ τῆς *Τειχοσκοπίας*, Γ 162-165. Ὡστόσο, ὁ Πρίαμος δέν προστάτευε τὴν Ελένη ἀπὸ τὶς ὑβρεῖς τῶν ἄλλων, ὅπως μᾶς ἀφήνουν νά ἐννοήσουμε οἱ στ. 772 καί 775-776.

στ. 772 με λόγια μελωμένα: γλυκὰ λόγια.

στ. 777-778 τὰ πλήθη... σὰ πλήθη: πιθανόν ὅλος ὁ λαὸς τῆς Τροίας, τοῦ ὁποῦ ἓνα μέρος εἶχε μπεῖ σὰ ἀνάκτορα.

στ. 778-782 Πρβ. τὸ αἶτημα τοῦ Πρίαμου καί τὴν υπόσχεση τοῦ Ἀχιλλεῖα (Ω 660-673).

στ. 785 καί ἐννιά ἡμέρες: ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν εἶναι υπερβολικός. Σὲ ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις ποὺ ἀναφέρονται στήν *Ιλιάδα* (*Η* 417 κ.εξ., *Ψ* 110 κ.εξ.) μὴ μὲρα ἦταν ἀρκετὴ. Ὅταν ὁ Πρίαμος ζητᾷ ἀνακοχὴ ἀπὸ τὸν Ἀχιλλεῖα, τὸν νίζει ὅτι τὰ ξύλα θὰ τὰ μεταφέρουν «ἀπὸ δάσος μακρινόν» (Ω 664), ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ υπογραμμίζει εἶναι ὅτι θέλουν ὁ θρήνος νά κρατῆσει ἐννιά ἡμέρες (Ω 665).

στ. 787 τότ' ἔβγαλαν τὸν Ἴκτορα: τὴ δέκατη μὲρα γίνεται ἡ ἐκφορά τοῦ νεκροῦ Ἴκτορα.

στ. 788 εἰς τῆς πυρᾶς... τὴν ἀνάψαν: τὸ ἰλιαδικὸ ἔπος ἀρχίζει με τὶς πυρὲς ποὺ ἀνάβουν στὸ στρατόπεδο τῶν Ἀχαιῶν γιὰ τοὺς νεκροὺς ἀπὸ τὸ λοιμὸν (*Α* 52) καί τελειώνει με τὴν νεκρικὴν πυρᾶν τοῦ Ἴκτορα στὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο.

ὅλος συνάχθηκε ὁ λαός κι ἀφθονο πρῶτα ἐχύσαν
 κρασί μες στὴν πυρκαϊά και τὴν ἐσβήσαν ὅλην
 ὡς ἐκεῖ που ἐβόσκησε ἡ φωτιά, κι οἱ ἀντάδελφοι και οἱ φίλοι
 κατόπιν ὅλα ἐσύναξαν τὰ ἄσπρα κόκαλά του,
 κι ἔτρεχαν δάκρυα θερμά ἀπὸ τὰ μάγουλά τους. 795
 Και μέσα εἰς χρυσὴν λάρνακα τὰ ἔθεσαν κατόπι
 με πορφυρά και μαλακά σεντόνια τυλιγμένα·
 κατόπι τὰ ἐκατέβασαν μες στὸ βαθύ κιβούρι
 κι ἐπάνω ἐστοίβασαν πυκνά λιθάρια και μεγάλα· 800
 και ἀφοῦ τάφον ἐσήκωσαν με χῶματα ἐκαθόνταν
 φύλακες, ἀπ' τοὺς Ἀχαιοὺς τὸ μνήμα νὰ φρουρήσουν.
 Και ἀφοῦ τὸ μνήμα ἐτοίμασαν, συναθροισθῆκαν ὅλοι
 με τάξιν και ἐκάθησαν στὸ θαυμαστό τραπέζι
 μέσα στα υψηλά δώματα τοῦ σεβαστοῦ Πριάμου.
 Αὐτὸς τοῦ ἀνδρείου Ἴκτορος ὁ ἐνταφιασμός ἐγένη. 805

«Ὁψεσθε, Τρῶες καὶ Τρωάδες, Ἴκτορ' ἰόντες,
 εἴ ποτε καὶ ζῶντι μάχης ἔκ νοστήσαντι
 χαίρετ', ἐπεὶ μέγα χάρμα πόλει τ' ἦν παντί τε δῆμῳ.»
 (Ω 704-706)

Εικόνα 46. Μνημειακὸς κρατήρας
 ἀπὸ τὸ Δίπυλο τοῦ Κεραμεικοῦ.
 Στὴν κύρια ζώνη εἰκονίζεται ἡ ἐκφορὰ
 τοῦ νεκροῦ πάνω σε ἀμάξα, 740 π.Χ.
 Αθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

στ. 791 ὅλος συνάχθηκε ὁ λαός: ἡ πάνδημη συμμετοχὴ τονίζει τὴ σημασία τῆς ἀπώλειας, ἀλλὰ και ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι μετὰ τὸ χαμό τοῦ Ἴκτορα ἡ Τροία θὰ ἔχει τὴν ἴδια τύχη.

στ. 796 λάρνακα: οσσεοθήκη, φέρετρο· γιὰ τὸν Πάτροκλο εἶχε χρησιμοποιηθεῖ «χρυσὴ φιάλη» (Ψ 243). Μια ἄλλη διαφορὰ ἐπίσης εἶναι ὅτι τὰ οστά τοῦ Πάτροκλου, πρὶν τυλιχτοῦν με λεπτὸ ὑφάσμα, καλύφθηκαν με λίπος (Ψ 253).

στ. 798 κιβούρι: τάφος.

στ. 799-800 Πάνω ἀπὸ τὸν τάφο ἐρίξαν πέτρες και πάνω ἀπ' αὐτὲς ὑψώσαν τύμβο ἀπὸ χῶμα (πρβ. Ω 667). Ὁ τύμβος διατηροῦσε ζωντανὴ τὴ μνήμη τοῦ νεκροῦ στὶς ἐπόμενες γενιές. Γι' αὐτὸ ὁ Σκάμανδρος εἶχε ἀπειλήσει νὰ θάψει τὸν Ἀχιλλεῖα κάτω ἀπὸ τὴ λάσπη του, ἐτσι ὥστε νὰ μὴ χρειαστεῖ νὰ του ὑψώσουν τύμβο οἱ Ἀχαιοὶ και ἡ μνήμη του νὰ σβῆσει γρήγορα (Φ 316-323).

στ. 801 φύλακες: ὁ φόβος εἶναι ἀδικαιολόγητος, ἀφοῦ υπήρχε ἡ υπόσχεση τοῦ Ἀχιλλεῖα (Ω 780-782, πρβ. Ω 670 κ.εξ.). Ἡ μνεῖα, ὠστόσο, τῶν φρουρῶν και μίας ἐνδεχόμενης ἐπίθεσης τῶν Ἀχαιῶν (πρβ. Ω 779-780) θυμίζει στὸς ἀκροατὲς τοῦ ἔπους ὅτι βρισκόμαστε σε μὴ εὐθρανοστὴ ἀνακωχὴ τῶν ἐμπολέμων και ὅτι ὁ πόλεμος δὲν ἔχει τελειώσει ὀριστικά (πρβ. Ω 668).

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Η κηδεία του Αχιλλέα

Ο θάνατος του Αχιλλέα δεν περιγράφεται στην *Ιλιάδα*. Στην τελευταία όμως ραψωδία της *Οδύσσειας* ο νεκρός Αγαμέμνονας συναντά τον Πηλείδη στον Κάτω κόσμο και του διηγείται τα γεγονότα τα σχετικά με την κηδεία του.

«Κι απ' τις ριξιές σαν πήραμε το λείψανο στα πλοία,
σε στρώμα σε ξαπλώσαμε, και τ' όμορφο κορμί σου
παστρέψαμε με χλιο νερό και λάδι, κι όλοι γύρω 45
χύνανε δάκρυα οι Δαναοί κι έκοβαν τα μαλλιά τους.
Κι η μάνα σου ήρθε απ' το γιαλό μ' αθάνατες Νεράιδες,
σαν άκουσε την είδηση και μια βουή μεγάλη
σηκώθηκε στη θάλασσα, που όλους τρεμούλα πήρε.
Θα 'μπαιναν τότε οι Δαναοί στα βαθουλά καράβια, 50
αν δεν τους κράταγε άνθρωπος, πολλών κι αρχαίων γνώστης,
ο Νέστορας, που κι από πριν σοφή ήταν η βουλή του.
Αυτός με λόγια γνωστικά τους μίλησε έτσι κι είπε·
“Αργίτες, Αχαιοπούλα, μη φεύγετε, σταθείτε,
να 'ρθει απ' το κύμα η μάνα του μ' αθάνατες Νεράιδες 55
το πεθαμένο της παιδί να το μοιρολογήσει”.
Κι οι μεγαλόψυχοι Αχαιοί την άκουσαν και μένουν.
Γύρω σου οι κόρες στάθηκαν του πελαγίσσιον γέρου,
κι άλιωτα ρούχα σου 'βαλαν και το χαμό σου κλαίγαν.
Κι οι Μούσες όλες, κι οι εννιά, με τη γλυκιά φωνή τους, 60
μοιρολογούσαν, που Αχαιού δεν έμεινε ένα μάτι
αδάκρυτο. Τέτοιον καημό το μοιρολόι σκορπούσε.
Μέρες και νύχτες δεκαφτά, χωρίς να πάψει ο θρήνος,
σε κλαίγαμε, οι αθάνατοι με τους θνητούς ανθρώπους.
Στις δεκοχτώ σε δώσαμε στις φλόγες και τριγύρω 65
αρνιά παχιά σου σφάξαμε και τραχηλάτα βόδια.
Και συ στα ρούχα των θεών, στο λάδι και στο μέλι
καιγόσουν, κι άπειροι Αχαιοί, πεζούρα κι αμαξάδες,
τ' άρματα ρίχναν στη φωτιά να δυναμώσει η φλόγα
και μια βουή σηκώθηκε κι αλαλαγμός μεγάλος. 70
Κι όταν πια σ' έκαψε η φωτιά, τα κόκαλά σου τ' άσπρα
συνάξαμε τη χαραυγή και βάλαμε, Αχιλλέα,
σε λάδι κι άδολο κρασί. Κι ένα χρυσό αμφορέα
έφερε η μάνα σου, δουλειά του ξακουσμένου Ηφαιίστου,
κι έλεγε απ' το Διόνυσο πως χάρισμα τον είχε. 75
Εκεί, Αχιλλέα, βάλαμε τα κόκαλά σου τ' άσπρα,
με του Πατρόκλου ανάμιχτα, που 'χε από πριν πεθάνει,
και του Αντιλόχου χωριστά, που απ' όλους τους συντρόφους

– ο Πάτροκλος σαν πέθανε – ξεχωριστά αγαπούσες.
 Κι ολόγυρά τους έπειτα ψηλό μεγάλο τάφο 80
 σηκώσαμε όλος ο στρατός των μαχητών Ελλήνων,
 στον απλωτόνε Ελλήσποντο, σε μιας κορφής την άκρη,
 να φαίνεται απ' το πέλαγο και να τον βλέπουν όλοι,
 όσοι στον κόσμο τώρα ζουν κι όσοι ξοπίσω θα 'ρθουν.
 Κι απ' τους θεούς η μάνα σου πεντάμορφα βραβεία 85
 ζήτησε και μας έβαλε στων Αχαιών τους πρώτους.
 Πολλές φορές θα σου 'τυχε να ιδείς ταφές ηρώων,
 όταν μεγάλος βασιλιάς καμιά βολά πεθάνει,
 που βγαίνουν στον αγώνα οι νιοι να πάρουν τα βραβεία.
 Μα εκείνα ανίσως τα 'βλεπες, θα σάστιζε έτσι ο νους σου, 90
 πόβαλε η αργυρόποδη θεά για σένα η Θέτη,
 γιατί ήσουν στους μακαριστούς θεούς αγαπημένος.
 Κι αν πέθανες, δεν χάθηκε στον κόσμο τ' όνομά σου,
 μα θα 'ναι αιώνια η δόξα σου σ' όλη τη γη, Αχιλλέα».

(Οδύσσεια ω 43-94, μτφρ. Ζ. Σίδερης, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1981)

στ. 45 χλιο νερό: ζεστό, χλιαρό νερό· **στ. 46 κι έκοβαν τα μαλλιά τους:** έθιμο το οποίο αποτελούσε έκφραση μεγάλου πένθους· **στ. 47, 55 Νεραίδες:** πρόκειται για τις Νηρηίδες, τις κόρες του Νηρέα (ο Νηρέας, πατέρας και της Θέτιδας, ήταν θαλασσινή θεότητα, γι' αυτό στο στ. 58 ονομάζεται «πελαγίσσιος γέρος»)· **στ. 67 στο λάδι και στο μέλι:** το μέλι και το λάδι ήταν προσφορά στους νεκρούς, αλλά χρησίμευαν συγχρόνως για να δυναμώνουν τη νεκρική πυρά· **στ. 73 άδολο κρασί:** ανέρωτο κρασί.

2. Η καταστροφή της Τροίας

Στο ποίημα του Αρκτίνου από τη Μίλητο (8ος-7ος αι. π.Χ.) *Ιλίου Πέρσις* περιγράφεται η κατάληψη της Τροίας από τους Αχαιούς. Στους στίχους που ακολουθούν πληροφορορούμαστε ποια ήταν η τύχη του Πρίαμου και της οικογένειάς του.

«Η Τροία πια κουρσεύεται, καίγεται και πατιέται
 και δεν υπάρχει Αχαιός που δεν ευχαριστιέται.
 Ο Πρίαμος ο βασιλιάς σφάζεται με μανία 555
 στον Ερκειίου Δία το βωμό χωρίς πια ευσπλαχνία.
 Ψάχνει και ο Μενέλαος να βρει πια την Ελένη,
 σκοτώνει το Δηίφοβο και την ελευθερώνει.
 Το ξόανο της Αθηνάς ο Αίας ρίχνει κάτω,
 τη μάντισσα αρπάζοντας Κασσάνδρα απ' το μπράτσο!
 Το μέγα το ρηγόπουλο, το Αστυανακτάκι, 560
 απ' τα ψηλά δεν πέταξε, σα να 'ταν κονταβάκι
 ο Οδυσσέας ο γνωστός, ο πρώτος στην Ιθάκη;
 Στον τάφο τ' Αχιλλέα μας σφάζεται με μανία
 η δόλια Πολυξένη πια, χωρίς καμιά αιτία.
 Στην Τροία βάζουνε φωτιά από μια άκρη σ' άκρη 565
 κι η πόλη στάχτη γίνεται, πνίγεται μες στο δάκρυ!»

Τα λάφυρα μοιράζονται, τα δώρα απ' τη μάχη,
παίρνει κι ο Νεοπτόλεμος λεία την Ανδρομάχη.
Αυτά και άλλα πιο πολλά επρόξαν οι Αργείοι,
χωρίς κανένα δισταγμό, καμιά αιδημοσύνη!»

570

(*Ιλίου Πέρσις*, στ. 552-570, μτφρ. Γ.Θ. Καλοδήμου, σελ. 167-168, ιδ' Έκδοση, Λαμία 2000)

στ. 555 **στου Ερκειού Δία το βωμό:** ο Πρίαμος κατέφυγε στο βωμό του Ερκειού Δία, του προστάτη της οικογένειας και των συγγενικών δεσμών, όμως ο Νεοπτόλεμος, ο γιος του Αχιλλέα, τον απομάκρυνε από τον ιερό χώρο και τον σκοτώσε μπροστά στο παλάτι· **στ. 557** **σκοτώνει το Δηίφοβο:** ο Δηίφοβος, γιος του Πρίαμου και της Εκάβης, σύμφωνα με τη μεταγενέστερη παράδοση είχε γίνει σύζυγος της Ελένης μετά το θάνατο του Πάρι· **στ. 558** **το ξόανο της Αθηνάς:** η Κασσάνδρα για να σωθεί κατέφυγε στο ναό της Αθηνάς και αγκάλιασε το ξόανο (ξύλινο άγαλμα) της θεάς, αλλά ο Αίας του Οϊλέα (ο Λοκρός), ρίχνοντας κάτω το άγαλμα, την έσυρε έξω από το ναό. Τελικά, η Κασσάνδρα ακολούθησε τον Αγαμέμνονα στις Μυκήνες και σκοτώθηκε από την Κλυταιμνήστρα· **στ. 560-561:** ο Νεοπτόλεμος πήρε αιχμάλωτη την Ανδρομάχη, αφού πρώτα έριξε από τα τείχη το μικρό Αστυάνακτα. Σύμφωνα με άλλη παράδοση, την οποία ακολουθεί η *Ιλίου Πέρσις*, το γιο του Έκτορα τον γκρέμισε από τα τείχη ο Οδυσσέας· **στ. 564** **η δόλια Πολυξένη:** η Πολυξένη, κόρη του Πρίαμου, θυσιάστηκε πάνω στον τάφο του Αχιλλέα από το γιο του Νεοπτόλεμο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Να περιγράψετε με λίγα λόγια: **α)** την υποδοχή του νεκρού Έκτορα από τους συγγενείς του και τους πολίτες της Τροίας, **β)** την προετοιμασία και τη διαδικασία της ταφής του ήρωα. Τι ακολούθησε μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας της ταφής;
2. Όταν ο Αχιλλέας σκοτώνει τον Έκτορα, οι Τρώες συνδέουν το θάνατό του με την άλωση της Τροίας: «*μες στο καστρί οι γυναίκες σκλήριζαν, θρηνολογούσαν οι άντρες. / Κι έμοιαζε ο θρήνος τους σα να 'πιασε φωτιά και καταλούσε / όλη την Τροία την αφηλόχτιστη, κορφή του κάστρου ως κάτω*» (X 409-411, μτφρ. Ν. Καζαντζάκη – Ι.Θ. Κακριδίη). Σε ποια σημεία της ενότητας συνδέεται ξανά, υπαινικτικά ή ολοφάνερα, ο θάνατος του Έκτορα με την πτώση της Τροίας;
3. Τόσο η Ανδρομάχη (Ω 729-739) όσο και ο Έκτορας (Z 448-465) κάνουν λόγο για την επικείμενη πτώση της Τροίας. Αφού διαβάσετε και τους στίχους θ 595-643 από την *Οδύσσεια* (μτφρ. Δ.Ν. Μαρωνίτη) και το Παράλληλο κείμενο 2, να γράψετε ένα δικό σας κείμενο για την άλωση της Τροίας. Να στηρίζετε το κείμενό σας σε συγκεκριμένες αναφορές σε χωρία των δύο κειμένων.
4. Αφού λάβετε υπόψη σας την περιγραφή του πρώτου αυθόρμητου θρήνου για τον Έκτορα κοντά στις Σκαιές πύλες αλλά και εκείνου που έγινε στη συνέχεια στο παλάτι, να επισημάνετε τα βασικά στοιχεία (έθιμα, κινήσεις, εκφράσεις κτλ.) που συνθέτουν την τυπική μορφή του επιτάφιου θρήνου της ομηρικής κοινωνίας.
5. Ο θρήνος της Εκάβης έχει μορφή τριαδική (ABA). Αρχικά, δηλαδή, η μητέρα του Έκτορα απευθύνεται στον αγαπημένο της γιο (A: 749-751)· στη συνέχεια, σε ένα κεντρικό τμήμα, αφηγείται γεγονότα σχετικά με το θάνατο του Έκτορα και τη μοίρα των άλλων παιδιών της (B: 752-757) και στο τέλος απευθύνεται και πάλι στον νεκρό (A: 758-760). Μπορείτε να

- βρείτε αν αυτό το τριαδικό σχήμα υπάρχει και στους θρήνους της Ανδρομάχης ή της Ελένης;
6. Ποιος στίχος από το θρήνο της Ελένης δείχνει ότι η ηρωίδα αισθάνεται μεταμελημένη για τον ερχομό της στην Τροία; Θυμάστε κάποια άλλη περίπτωση κατά την οποία η Ελένη εκφράζει ανάλογα αισθήματα;
 7. Γιατί νομίζετε ότι ο ποιητής αποδίδει τόση σημασία στους θρήνους για τον Έκτορα ύστερα από την ατίμωσή του από τον Αχιλλέα;
 8. Αφού διαβάσετε την οδυσσειακή περιγραφή των επιτάφιων τιμών που αποδίδονται στον Αχιλλέα (Παράλληλο κείμενο 1), να κάνετε συγκρίσεις με την κηδεία του Έκτορα και να βρείτε κοινά σημεία και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στη ραψωδία Ω γίνεται επανειλημμένως λόγος για την ταφή και τον τύμβο του Έκτορα. Για τα θέματα αυτά είχε κάνει λόγο και ο ίδιος ο ήρωας πριν από τη μονομαχία του με τον Αίαντα (H 76-91). Αυτά τα στοιχεία υποδηλώνουν το σπουδαίο ρόλο που έπαιξε ο τύμβος στη διατήρηση της υστεροφημίας του ήρωα. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να επισκεφθείτε: η πρώτη ομάδα κάποιο αρχαίο νεκροταφείο· η δεύτερη τη βιβλιοθήκη του σχολείου σας και να αναζητήσετε με τη βοήθεια του καθηγητή σας τη σχετική βιβλιογραφία· η τρίτη ομάδα ένα σύγχρονο νεκροταφείο. Αφού συλλέξετε φωτογραφικό υλικό, να κάνετε συγκρίσεις και να καταλήξετε σε συμπεράσματα για τη σημασία του μνημείου / τάφου (σήματος στα αρχαία ελληνικά) στις διάφορες εποχές και για τη σχέση ζώντων και νεκρών, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από αφιερώματα, επιγραφές, καλλωπισμό με άνθη κτλ. Μια τέταρτη ομάδα μπορεί να απεικονίσει, με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του υλικού που θα αναζητήσει στο Διαδίκτυο, ένα μυκηναϊκό τάφο ή τύμβο με τα *κτερίσματα* που πιθανόν θα περιείχε. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Σχέση, Πολιτισμός, Τέχνη]
2. Ταφικά έθιμα: από τον Όμηρο στο σύγχρονο κόσμο.
Αφού χωριστείτε σε ομάδες:
 - α) Να ζητήσετε από συγγενείς, οικογενειακούς φίλους ή συγχωριανούς σας να σας περιγράψουν πώς γίνεται η *πρόθεσις*, η *εκφορά* και η ταφή ενός νεκρού στην ιδιαίτερη πατρίδα σας (με ερωματολόγιο σε μορφή συνέντευξης). Στη συνέχεια να κάνετε συγκρίσεις με την ταφή του Έκτορα και τα συμπεράσματά σας να τα εκθέσετε στην τάξη.
 - β) Να καταγράψετε με τη βοήθεια των γνώσεών σας από το μάθημα των Θρησκευτικών, τους ύμνους και τα τροπάρια που περιλαμβάνει η Νεκρώσιμη Ακολουθία. Ποιος είναι ο στόχος αυτών των εκκλησιαστικών ύμνων;
 - γ) Ο νεκρόδειπνος με τον οποίο κλείνει η ταφή του Έκτορα συνηθίζεται σήμερα στην ιδιαίτερη πατρίδα σας; Τι περιλαμβάνει το δείπνο αυτό σήμερα και ποιος είναι ο στόχος του; [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Κώδικας – Νόμος, Άτομο – Κοινωνία, Παράδοση]

Εικόνα 47. Η Θέτιδα και οι Νηρηίδες θρηνούν το νεκρό Αχιλλέα. Κορινθιακή υδρία, 570 π.Χ. περίπου. Παρίσι, Μουσείο του Λούβρου (αντίγραφο).

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΝΘΕΤΙΚΩΝ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΩΝ ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ *ΙΛΙΑΔΑ*

1. Αν και η *Ιλιάδα* είναι ένα ηρωικό πολεμικό έπος μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας, η γυναίκα κατέχει μια αρκετά σημαντική θέση μέσα σ' αυτό. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε να μελετήσετε διάφορα θέματα που έχουν σχέση με τη γυναίκα και το ρόλο της στο ιλιαδικό έπος, όπως π.χ. «Η γυναίκα ως σύζυγος και μητέρα στην *Ιλιάδα*», «Η γυναίκα πολεμικό λάφυρο και ερωμένη», «Γυναίκα και επιτάφιας τιμές ηρώων», «Η τύχη του γυναικείου πληθυσμού μετά την άλωση μιας πόλης κατά τη διάρκεια του ιλιαδικού πολέμου» κ.ά. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τις εργασίες σας στην τάξη για συζήτηση. Με τα τελικά συμπεράσματά να συνθέσετε ένα κείμενο με τίτλο «Η θέση και ο ρόλος της γυναίκας στην *Ιλιάδα*».
2. Αφού λάβετε υπόψη σας όσα μάθατε για τις αντιλήψεις, τις ιδέες και τον κώδικα αξιών που ίσχυε στην ομηρική κοινωνία, είτε στην κοινωνική ζωή είτε στο πεδίο της μάχης, να διαλέξετε κατά ομάδες από μία σκηνή που σας εντυπωσίασε και που αναδεικνύει κάποιες από αυτές τις ιδέες ή αξίες και να τη δραματοποιήσετε, γράφοντας ένα θεατρικό κείμενο. Στη συνέχεια να παρουσιάσετε τα δραματοποιημένα κείμενα στην τάξη, αιτιολογώντας τις επιλογές σας όχι μόνο στο θέμα αλλά και στον τρόπο παρουσίασής του, και να επιλέξετε τα δύο ή τρία καλύτερα, ώστε να ανεβάσετε μια μικρή θεατρική παράσταση με τίτλο: «Σκηνές από την *Ιλιάδα*». Βέβαια θα πρέπει στη συνέχεια να σας απασχολήσουν και άλλα θέματα, όπως η επιλογή των ηθοποιών ανάμεσά σας, η σκηνοθετική ομάδα και η σκηνοθετική γραμμή, τα σκηνικά και οι ενδυμασίες, η κίνηση, ο φωτισμός, η μουσική επένδυση κ.ά., καθώς επίσης και θέματα πρακτικού περιεχομένου (εξασφάλιση οικονομικών πόρων, πρόγραμμα παράστασης, ανακοινώσεις κτλ.).
3. Με τη βοήθεια του «Ημερολογίου της *Ιλιάδας*» (σελ. 12), των Περιληπτικών αναδιηγήσεων των ραψωδιών και των ενοτήτων που διδαχθήκατε αναλυτικά, να παρακολουθήσετε και να σημειώσετε τους σημαντικότερους σταθμούς-αναφορές της *μήνιδος* (οργής) του Αχιλλέου.

λέα, της βουλήs του Δία και τα κυριότερα γεγονότα του ιλιαδικού πολέμου που θεωρείτε άμεσες συνέπειες αυτών των δύο στοιχείων. Προσέξτε ότι σε κάποια στιγμή η μῆνις του Αχιλλέα βρίσκεται στο ελάχιστο σημείο ύφεσης, αλλά ταυτοχρόνως αντικαθίσταται από την εκδικητική μανία του ήρωα εναντίον του Έκτορα. Αφού συγκεντρώσετε το υλικό σας, προσπαθήστε να αποδώσετε την *Ιλιάδα* σχηματικά (π.χ. σε διάγραμμα) χρησιμοποιώντας τα δύο στοιχεία που αναφέραμε ως βασικούς άξονες και σημειώνοντας αριστερά και δεξιά τους τα σημαντικότερα γεγονότα που απορρέουν από αυτούς. Στη συνέχεια, χρησιμοποιώντας το ίδιο υλικό, προσπαθήστε να αποδώσετε τα βασικότερα σημεία δράσης και πλοκής του ιλιαδικού πολέμου σε ένα κείμενο 500-600 λέξεων.

4. «*Η παρομοίωση είναι σχήμα λόγου, με το οποίο συγκρίνεται ή παραβάλλεται ένα πρόσωπο, ένα πράγμα ή μια ιδέα με κάτι άλλο πολύ γνωστό για συγκεκριμένη ιδιότητά του, την οποία εμφανίζει και το πρόσωπο, πράγμα ή ιδέα και που εκφέρεται συνήθως με το μόριο “σαν”, αλλά και με το “όπως”, το “καθώς”, το “όμοιος” κ.ά.*» (Λεξικό Γ. Μπαμπινιώτη).

Σε μια παρομοίωση επισημαίνουμε: α) το αναφορικό μέρος της, την εικόνα (που εισάγεται με τα μόρια *σαν, όπως, καθώς* κτλ.), β) το δεικτικό μέρος της (που εισάγεται με λέξεις *έτσι, παρόμοια, όμοια* κτλ.) και γ) τον κοινό όρο και γενικά τις σχέσεις μεταξύ του αναφορικού και του δεικτικού μέρους. Για παράδειγμα: Α) σε μια *διεξοδική* παρομοίωση ο Διομήδης παρομοιάζεται με λιοντάρι: «*τώρ' είχε τριδιπλην ορμήν, ως έχει το λεοντάρι, / που όταν πηδήσει στην αυλήν των μαλλιαρών προβάτων / και το σκαρφίσει ο φύλακας, χωρίς να το φονεύσει, / ανδρεία τού δίδει και ποσώς δεν τον αντιστέκει πλέον, / μέσα στες στάνες κρύβεται και τα ῥημα σκορπιούνται / εκείνα επανωτιάζονται κι εκείνο απ' την βαθειάν / αυλήν με μέγα πήδημα στην εξοχήν πετιέται / έτσι στους Τρώας χύθηκεν ο δυνατός Τυδείδης*» (*Ιλιάδα Ε 135-142*), α) αναφορικό μέρος (η εικόνα) είναι: «*ως έχει το λιοντάρι... πετιέται*», β) δεικτικό μέρος: «*έτσι στους Τρώες... Τυδείδης*», γ) κοινός όρος: η ορμή. Β) Ο Πάτροκλος παρομοιάζεται με μικρό κοριτσάκι σε μια *σύντομη* παρομοίωση: «*Γιατί είσαι γεμάτος δάκρυα, Πάτροκλε, σαν μικρό κοριτσάκι...*» (*Ιλιάδα Η 7*, σελ. 109): α) αναφορικό μέρος (εικόνα): «*σαν μικρό κοριτσάκι*», β) δεικτικό μέρος: «*γιατί είσαι... Πάτροκλε*», γ) κοινός όρος: τα δάκρυα.

Αφού χωριστείτε σε ομάδες, κάθε ομάδα να αναλάβει να συγκεντρώσει τις παρομοιώσεις (διεξοδικές και σύντομες) κάποιας ενότητας από αυτές που διδαχθήκατε και να τις αναλύσει σύμφωνα με τα στοιχεία που σας δίνονται παραπάνω. Στη συνέχεια να συζητήσετε στην τάξη τι επιδιώκει με τη χρήση της παρομοίωσης ο ποιητής: η χρήση της έχει μόνο διακοσμητική λειτουργία ή προσφέρει κάτι περισσότερο στην αφήγηση; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.

5. Λαμβάνοντας υπόψη σας τα κριτήρια προσδιορισμού μιας «σκηνής» (αλλαγή τόπου, προσώπων ή τόπου και προσώπων, βλ. και σελ. 65), να αναλάβετε κατά ομάδες να χωρίσετε μια ενότητα από αυτές που διδαχθήκατε σε «σκηνές». Πιο συγκεκριμένα, να ορίσετε: α) τους στίχους που περιλαμβάνουν κάθε «σκηνή», β) ποια πρόσωπα παίρνουν μέρος στην καθεμιά, γ) σε ποιο χώρο εκτυλίσσεται αυτή και δ) να δώσετε έναν τίτλο σε κάθε «σκηνή». Στη συνέχεια καθένας από σας να διαλέξει μια σκηνή και να την αποδώσει με όποιο τρόπο καλλιτεχνικής έκφρασης προτιμά (δραματοποίηση, ποίημα, σκίτσο, πίνακα, μουσική κτλ.).
6. «Ο τελετουργικός θρήνος και τα ταφικά έθιμα από τον Όμηρο μέχρι σήμερα». Ένας ένας ή κατά ομάδες να συλλέξετε υλικό με την εξής θεματολογία: α) Ομηρικοί επιτάφιοι θρήνοι (μπορείτε να επισκεφθείτε ένα μουσείο ή να χρησιμοποιήσετε εικόνες βιβλίων από τη βιβλιοθήκη και να προσέξετε λεπτομέρειες, όπως: στάση ανδρικών μορφών, θέση γυναικών, θέση της κυρίως πενθούσας, στάση νεκρού, επαγγελματίες θρηνοδοί, θρηνούν σιωπηλά ή βρίσκονται σε εκστατική στάση, οι γυναίκες τραβούν τα μαλλιά τους ή κάνουν άλλες τελετουργικές κινήσεις κτλ.). β) Μοιρολόγια της ιδιαίτερης πατρίδας σας. γ) Οι εκκλησιαστικοί επιτάφιοι θρήνοι – Τα Εγκώμια της Μεγάλης Παρασκευής (είτε από επίσκε-

ψη σε εκκλησία ή στο Βυζαντινό μουσείο της πόλης σας). δ) Επαγγελματίες θρηνωδοί άλλοτε και σήμερα σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας ή στην ιδιαίτερη πατρίδα σας. ε) Θρήνοι για την άλωση πόλεων (π.χ. της Κωνσταντινούπολης). στ) Ηρωικά μοιρολόγια σε κλέφτικα τραγούδια. ζ) Μανιάτικα μοιρολόγια ή άλλων περιοχών της Ελλάδας. η) Μουσικά κομμάτια κλασικής ή νεοελληνικής μουσικής που έχουν κάποια σχέση με επιτάφια θρηνητικά άσματα. θ) Κτερίσματα: προσφορές στον νεκρό· από την ομηρική εποχή μέχρι σήμερα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

Αδυνάτου (σχήμα, εκφραστικός τρόπος): σελ. 32, 99	Νέμεσις: σελ. 66
Αναχρονισμός: σελ. 21	Νόστος (νεκρώσιμος): <i>νόστος</i> είναι η επιστροφή στην πατρίδα. Επειδή στην <i>Ιλιάδα</i> αυτή η επιστροφή πραγματοποιείται μόνο μετά την πώση του ήρωα στη μάχη, π.χ. του Σαρπηδόνα (<i>Π</i> 663 κ.εξ.) στη Λυκία και του Έκτορα (<i>Ω</i> 678 κ.εξ.) στην Τροία, ο <i>νόστος</i> αυτός χαρακτηρίζεται «νεκρώσιμος». Βλ. σελ. 156 κ.εξ.
Ανθρωπομορφική αντίληψη (ανθρωπομορφισμός): σελ. 32, 38, 45, 66	Παρομοίωση: σελ. 166
Αριστεία: σελ. 65, 118	Πρόθεσις: σελ. 157, 164
Άστοχα ερωτήματα: σελ. 78	Προοικονομία (πρόρρηση): σελ. 32, 38, 118
Ειρωνεία (επική, τραγική): σελ. 54	Προοίμιο: σελ. 18, 21, 22
Εκφορά: σελ. 159, 164	Τειχοσκοπία: σελ. 47 κ.εξ.
Έκφραση: σελ. 48, 53, 129	Τίσις: σελ. 66
Επιβράδυνση: σελ. 32, 38	Τυπικός (αριθμός, επίθετο κτλ.): σελ. 23
Έθνος, Ηθογράφηση: <i>ήθος</i> είναι ο χαρακτήρας του ήρωα, από αυτό και το ρ. <i>ηθογραφώ</i> , δηλαδή περιγράφω το χαρακτήρα ενός ήρωα. Βλ. σελ. 54.	Ύβρις: σελ. 66
Θαυμαστό: σελ. 66	
Ικεσία: σελ. 19, 36, 155	

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ (ΕΠΙΛΟΓΗ)

Αγαμέμνωνας: σελ. 18 κ.εξ.	Διομήδης: σελ. 20, 59	Νηρηίδες: σελ. 73
Αθηνά: σελ. 23, 36, 95 κ.α.	Διώνη: σελ. 63	Ξάνθος (άλογο): σελ. 117
Αίας ο Λοκρός: σελ. 73	Εκάβη: σελ. 67 κ.εξ.	Ξάνθος (ποταμός): σελ. 36
Αίας ο Τελαμώνιος: σελ. 26, 52, 73, 81 κ.εξ.	Έκτορας: σελ. 29, 71	Οδυσσεύς: σελ. 26, 51, 90
Αιθίοπες: σελ. 37	Ελένη: σελ. 48, 49, 52	Πάνδαρος: σελ. 55 κ.εξ.
Ανδρομάχη: σελ. 71 κ.εξ.	Ελλάδα: σελ. 26	Πάρης: σελ. 47 κ.εξ.
Αινείας: σελ. 58 κ.εξ.	Ερινύες: σελ. 133	Πάτροκλος: σελ. 89 κ.εξ.
Αντίλοχος: σελ. 56	Ερμής: σελ. 63 κ.εξ.	Πέργαμος: σελ. 76
Απόλλωνας: σελ. 20 κ.εξ.	Έρα: σελ. 23, 36	Πηλέας: σελ. 35
Άργος: σελ. 20, 92	Έραιστος: σελ. 43 κ.εξ.	Ποσειδώνας: σελ. 36
Άρης: σελ. 62 κ.εξ.	Ηώς: σελ. 90, 130	Πρίαμος: σελ. 29 κ.εξ.
Άρτεμη: σελ. 73	Θέτιδα: σελ. 34	Σαρπηδόνας: σελ. 109
Αστυάνακτας: σελ. 72	Ιδαίος: σελ. 83	Σθένελος: σελ. 55
Ατρείδης: σελ. 18 κ.εξ.	Ιδομενέας: σελ. 26	Σκάμανδρος: σελ. 36, 72
Αφροδίτη: σελ. 61 κ.εξ.	Ίλιος: σελ. 74 κ.εξ.	Σκαίεξ (πύλες): σελ. 49, 71
Αχιλλέας: σελ. 26, 30	Ίρις: σελ. 48, 62	Φθία: σελ. 26
Βαλίας: σελ. 117	Κασσάνδρα: σελ. 156	Φοίβος: σελ. 43
Βρισηίδα: σελ. 27	Κεβριόνης: σελ. 112 κ.εξ.	Φοίνικας: σελ. 89 κ.εξ.
Γλαύκος: σελ. 68 κ.εξ.	Μενέλαος: σελ. 47 κ.εξ.	Ωκεανός: σελ. 37, 123, 127
Δαναοί: σελ. 21 κ.εξ.	Μούσα/-ες: σελ. 18, 43, κ.α.	
Δίας: σελ. 18, 36, 37, 41	Νέστορας: σελ. 29 κ.α.	
	Νηρέας: σελ. 34	

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

BIBΛΙΟΣΗΜΟ

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.